ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА
РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ -
НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

СОФИЯ
2025

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

Настоящият сборник съдържа доклади, представени в рамките на Юбилейната научна конференция „10 години катедра „Регионално развитие“ - наука, обучение и практика“. Събитието, организирано от катедра „Регионално развитие“, е посветено на актуални научни и приложни изследвания в областта на регионалното развитие, териториалното планиране и интелигентните градове.

Конференцията предоставя платформа за обмен на идеи, добри практики и иновации между студенти, преподаватели и специалисти от различни области, свързани с устойчивото развитие на регионите.

Редакционен съвет:

доц. д-р Георги Николов -председател

Членове:

1. доц. д-р Елка Василева
2. доц. д-р Георги Цолов
3. гл. ас. д-р Никола Танаков
4. гл. ас. д-р Десислава Боцева
5. гл.ас.д-р Веселина Любомирова
6. редовен докторант Кристиян Герчев

© Колектив

Проведената конференция и настоящият сборник се финансират по проект НИД НФ-27/2023/В „10 години катедра „Регионално развитие“: наука, обучение и практика.

Университет за национално и световно стопанство
1700 София, ж.к. „Студентски град“, ул. „8 декември №19“

ISBN 978-619-232-886-3 (CD)

ПРЕДГОВОР

Уважаеми колеги, преподаватели, изследователи и студенти,

Настоящият юбилеен сборник се посвещава на десетгодишнината от създаването на катедра „Регионално развитие“ – значимо събитие, което бележи един динамичен и плодотворен период в утвърждаването на катедрата като ключов академичен и научноизследователски център в областта на регионалното развитие. През този период катедрата се наложи като водещ фактор в сферата на научните изследвания, обучението и практическите приложения в областта на регионалната политика и устойчивото териториално развитие.

Сборникът, носещ заглавието **„10 години Катедра регионално развитие – наука, обучение и практика“**, обединява научни доклади и изследвания, които представят актуални тенденции, иновационни подходи и предизвикателства в сферата на регионалното развитие. Представените материали отразяват резултатите от задълбочени изследвания върху социално-икономическите аспекти на регионалната динамика, пространственото планиране, териториалното сближаване, икономическата конвергенция, както и върху устойчивите политики за развитие на градските и селските райони. Разработките в сборника дават важен принос не само към теоретичния дискурс, но и към практическите стратегии и политики, прилагани в контекста на съвременните социално-икономически предизвикателства.

През изминалите десет години катедра „Регионално развитие“ успя да изгради и развие висококачествени образователни програми, които подготвят бъдещите лидери и експерти в професионалната област. Стремежът към иновации в методите на преподаване и активното взаимодействие с бизнеса, публичната администрация и международните академични общности допринесе за изграждането на мостове между теорията и практиката. В този контекст научните разработки, включени в настоящия

сборник, демонстрират интердисциплинарния подход и широкото приложение на изследователските резултати в реални обществени, икономически и политически процеси.

Благодарим на всички преподаватели, изследователи, докторанти, студенти и на нашите партньори, които през годините със своята всеотдайност и ангажираност допринесоха за академичния растеж и авторитета на катедрата. Надяваме се, че този сборник ще бъде ценен принос към научната общност и ще насърчи бъдещи изследвания и академични дискусии в областта на регионалното развитие.

С уважение и пожелания за ползотворно четене и успешни научни търсения!

Ръководител на катедра „Регионално развитие“

/доц. д-р Георги Николов/

СЪДЪРЖАНИЕ:

РОЛЯТА НА ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ ЗА РАЗВИТИЕТО НА РЕГИОНАЛНАТА НАУКА 8

доц. д-р Георги Николов 8

МОДЕРНИЗИРАНЕ НА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ И НИВОТО БЛАГОУСТРОЙСТВО ЧРЕЗ ВНЕДРЯВАНЕ НА 5G ТЕХНОЛОГИТЕ 24

проф. д-р Камен Петров 24

СЪЗДАВАНЕ НА ИНТЕГРИРАНА ИНФОРМАЦИОННА СИСТЕМА ЗА СТРАТЕГИЧЕСКО ПЛАНИРАНЕ И УПРАВЛЕНИЕ НА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ 34

доц. д-р Елка Василева 34

60 ГОДИНИ РЕГИОНАЛНА НАУКА В ЕВРОПА: АКТУАЛНИ ДИСКУСИИ 50

гл. ас. д-р Веселина Любомирова 50

ДЕМОГРАФСКАТА ПОЛИТИКА В СТРАТЕГИЧЕСКАТА РАМКА НА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ 68

гл. ас. д-р Десислава Боцева 68

ИНОВАЦИОННИ ЕКОСИСТЕМИ И ТЯХНОТО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ РЕГИОНАЛНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ 96

гл. ас. д-р Никола Танаков 96

АНАЛИЗ НА СТЕПЕНТА НА УСВОЯВАНЕ НА СРЕДСТВАТА ОТ ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РЕГИОНИ В РАСТЕЖ“ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ПЕРИОДА 2014 -2020 Г. ... 115

гл. ас. д-р Аглика Кънева 115

ЕФЕКТИВНОСТ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СТРУКТУРНИ И ИНВЕСТИЦИОННИ ФОНДОВЕ И ПРИЛАГАНЕТО НА ПОДХОДА ВОДЕНО ОТ ОБЩНОСТИТЕ МЕСТНО РАЗВИТИЕ 127

докторант Калоян Стойчев, ... 127

РИТЕЙЛ ПАРКОВЕТЕ КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНИТЕ В БЪЛГАРИЯ 139

проф. д-р Николай Цонков 139

докторант Веселин Ангелов 139

FORMATION OF READINESS FOR ADMINISTRATIVE WORK AMONG REGIONAL DEVELOPMENT STUDENTS 150

Chief Assist. Prof. Tsvetelina Berberova-Valcheva 150

Prof. Kamen Petrov 150

МЕКИ УМЕНИЯ НА СТУДЕНТИТЕ НА ВХОДА НА УНИВЕРСИТЕТИТЕ. КАКВО ДА ОЧКАВАМЕ ОТ ПЪРВОКУРСНИЦИТЕ В СПЕЦИАЛНОСТ „РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ“ 163

гл. ас. д-р Веселина Любомирова, ... 163

гл. ас. д-р Никола Танаков 163

ВЛИЯНИЕ НА КУЛТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СРЕДА НА РЕГИОНА ВЪРХУ ФОРМИРАНЕТО НА РЕГИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ НА МЛАДЕЖИТЕ 183

докторант Елена Вълкова 183

ГЕОИКОНОМИЧЕСКОТО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ ТЕРИТОРИАЛНОТО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ, КАТО БАЛАНС НА ПОЛИТИЧЕСКИТЕ РИСКОВЕ В КОНТЕКСТА НА РЕГИОНАЛНАТА РЕФОРМА В БЪЛГАРИЯ 194

доц. д-р Георги Цолов 194

ПРЕДИМСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ НА БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В КОНТЕКСТА НА ГЛОБАЛНИТЕ ПРОМЕНИ 207

докторант Димитър Стойчев 207

РЕГИОНАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ИНИЦИАТИВАТА „ЕДИН ПОЯС, ЕДИН ПЪТ“ 229

гл. ас. д-р Александър Димитров 229

РЕГИОНЪТ НА ЗАПАДНИТЕ БАЛКАНИ: 250

ЕВРОПЕЙСКА ИНТЕГРАЦИЯ И ИКОНОМИЧЕСКИ НАПРЕДЪК 250

гл. ас. д-р Иван Винаров 250

ТРУДНОСТИ И ВЪЗМОЖНОСТИ ПРЕД ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ КАТО ЧЛЕН НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ 266

докторант Димитър Стойчев 266

АЛГОРИТМИ И ПРИНЦИПИ ЗА ИНОВАТИВНО 281

РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ 281

докторант Пенко Зашев 281

ПРОГРАМА УРБАКТ IV И УСТОЙЧИВОТО ГРАДСКО РАЗВИТИЕ 295

докторант Мариян Александров 295

ИНОВАТИВНИ ПОДХОДИ ЗА БЪДЕЩО РАЗВИТИЕ НА ГРАДОВЕТЕ 308

БУРГАС - ГРАД НА БЪДЕЩЕТО 319

докторант Артьом Глущук 319

******* 326

BURGAS - CITY OF THE FUTURE 326

РЕГИОНАЛНИТЕ ИНОВАЦИОННИ СИСТЕМИ ВЪВ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО НА ИНСТИТУЦИИТЕ 328

докторант Кристиян Герчев 328

ДИГИТАЛНИТЕ БЛИЗНАЦИ КАТО ИНСТРУМЕНТ ЗА ИНТЕЛИГЕНТНО УПРАВЛЕНИЕ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ГРАДОВЕТЕ 341

докторант Мирела Крондева 341

РЕГИОНАЛНА ДИАГНОСТИКА, ЛОКАЛИЗАЦИЯ И СТРАТЕГИЧЕСКИ ИЗБОР ПРИ ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ НА ИНВЕСТИЦИОННИТЕ РЕШЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ 350

докторант Мирослав Михайлов 350

ВЛИЯНИЕТО НА КОРУПЦИЯТА ВЪРХУ МЕЖДУНАРОДНАТА ТЪРГОВИЯ И ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ 378

докторант Пийт Кръстефф Кристофърсън 378

КРАЧКА КЪМ НЕОГРАНИЧЕНА ЕНЕРГИЯ 387

Габриела Костова, Мартин Васев 387

ПРИНОСЪТ НА ПУБЛИЧНАТА АДМИНИСТРАЦИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНИТЕ 393

Мариам Хемайда 393

ПРИВЕТЛИВ ГРАД ЗА БИЗНЕСА - VIRTUO*CITY* 404

Евелина Димитрова 404

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

РОЛЯТА НА ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ ЗА РАЗВИТИЕТО НА РЕГИОНАЛНАТА НАУКА

доц. д-р Георги Николов*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Дигиталната трансформация все по-силно влияе върху регионалната наука, като въвежда иновативни технологии за анализ, планиране и управление на пространствените процеси. Настоящият доклад изследва въздействието на интелигентните системи, големите данни, изкуствения интелект и географските информационни технологии върху съвременните подходи към устойчивото развитие. Разглеждат се методологичните промени в регионалните изследвания, предизвикателствата, свързани с дигиталната интеграция, и успешните практики в Европа и България. Анализират се глобални примери за интелигентни градове и тяхната роля в оптимизацията на управлението. Въпреки технологичния напредък, се открояват ключови бариери, включително липсата на квалифицирани кадри и социално-етичните аспекти на цифровизацията. Заключението подчертава необходимостта от стратегически подход и интердисциплинарно сътрудничество за ефективно внедряване на дигитални технологии в регионалното управление.

Ключови думи: устойчиво развитие, пространствен анализ, дигитално управление, технологични иновации, интелигентни градове.

Увод

В условията на нарастваща глобална свързаност и технологична експанзия дигиталната трансформация се утвърждава като основополагащ механизъм за преосмисляне на методите за анализ, стратегическо планиране и управление на регионалното развитие (Castells, 2010). Този феномен предизвиква значителни трансформации в рамките на регионалната наука, която еволюира в контекста на комплексна динамика между технологичните иновации и социално-икономическите процеси.

*author name: Assoc. Prof. Georgi Nikolov, PhD, email address: gnikolov@unwe.bg

Настоящото изследване има за цел да анализира отражението на дигитализацията върху концептуалните и методологични рамки на регионалната наука, като акцентира върху взаимовръзките между съвременните технологични парадигми и устойчивото развитие. Анализът се основава на разширен интердисциплинарен подход, чрез който се проследяват възможностите за внедряване на изкуствен интелект, големи данни и интернет на нещата (IoT) като инструменти за задълбочено пространствено моделиране и прогностично планиране на регионалната динамика.

В рамките на това изследване се формулират следните ключови аналитични направления:

Първо, дефиниране и критично осмисляне на водещите технологии в контекста на дигиталната трансформация и тяхното въздействие върху регионалните системи (;

Второ, оценка на еволюционните промени в теоретичните концепции на регионалната наука под влияние на цифровизацията и интеграцията на интелигентни технологични решения;

На трето място, идентифициране на добри практики за прилагане на дигитални инструменти в процесите на териториално управление и регионално развитие;

И четвърто, дискусия върху предизвикателствата и институционалните бариери, съпътстващи дигитализацията на регионалните стратегии, с акцент върху потенциалните механизми за тяхното преодоляване.

Разглежданата проблематика се вписва в по-широкия дискурс за взаимодействието между технологичната модернизация и пространствената устойчивост, като се поставя акцент върху нарастващата роля на дигиталните технологии в процесите на регионално планиране и управление. Дигиталната трансформация преосмисля традиционните подходи в тази научна област и поражда нови методологически и стратегически перспективи, които изискват задълбочен интердисциплинарен анализ (United Nations, 2019).

1. Еволюция на методологиите в регионалната наука

Развитието на регионалната наука преминава през два основни методологични етапа - периода преди 1980-те години, когато аналитичните парадигми са доминирани от статични модели и балансови подходи, и периода след 2010 година, белязан от възхода на дигиталните технологии, динамичните симулации и алгоритмичното прогнозиране. Тази трансформация отразява фундаменталната промяна в начина, по който пространственото развитие се концептуализира, анализира и управлява.

Класически теоретични рамки и методологии (преди 1980-те години)

През първия етап регионалните изследвания се основават на неокласическите пространствени теории, включително теорията за централните места на Валтер Кристалер (Christaller, 1933), която предлага структурен модел за йерархичното разпределение на населените места и пространствената организация на икономическите дейности. Въз основа на геометрични и функционални зависимости, този подход идентифицира регулярни модели на разпределение на урбанизираните центрове и техните сфери на влияние.

Други значими модели, развити в този период, включват теорията за локализацията на индустриите (Weber, 1909) и теорията за регионалния растеж на Франсоа Перу (Perroux, 1955), която въвежда концепцията за growth poles (растежни полюси). Водещите методологични инструменти разчитат на изохронни карти, пространствени баланси и статични модели на ресурсно разпределение, които позволяват прогнозиране на териториалната организация въз основа на фиксирани фактори.

Макар тези подходи да формират основата на регионалното планиране, те остават ограничени от редукционистката си същност, която не отчита динамиката на социално-икономическите взаимодействия и ролята на технологичните иновации. Регионалните системи се възприемат като сравнително стабилни и подлежащи на предвидими циклични промени, което ограничава възможността за реакция спрямо непредвидени фактори като глобализация, технологични пробиви и социално-икономически кризи.

Дигитализация и нови методологични парадигми (след 2010 година)

С началото на XXI век и особено след 2010 година, регионалната наука преживява дълбока трансформация, предопределена от интеграцията на дигиталните технологии, големите данни, изкуствения интелект и географските информационни системи (ГИС). Тази промяна е предизвикана както от нарастващата сложност на социално-икономическите процеси, така и от необходимостта от по-гъвкави, адаптивни и предсказуеми модели за анализ на пространствените зависимости.

Големите данни (Big Data) революционизират регионалните изследвания, предоставяйки масиви от динамични, реалновременни данни, които позволяват по-прецизни и мащабни анализи на урбанистичните процеси (Batty, 2013). Вместо да разчитат на традиционни статистически модели, съвременните подходи използват алгоритми за обработка на неструктурирана информация, което позволява разкриване на скрити зависимости и нови пространствени закономерности.

Изкуственият интелект и машинното обучение въвеждат автоматизирани аналитични процеси, които позволяват моделиране на нелинейни пространствени връзки и прогнозиране на регионални сценарии въз основа на динамични входни данни (Goodchild & Li, 2021). Алгоритмите за дълбоко обучение (deep learning) намират приложение в класификацията на урбанистичните зони, разпознаването на пространствени модели и оптимизацията на инфраструктурното планиране.

В този контекст географските информационни системи (ГИС-технологиите) придобиват ново значение като мощни инструменти за пространствена визуализация и симулация. Те позволяват многослойни анализи на социално-икономическата и екологичната среда, като интегрират данни от различни източници - сателитни изображения, транспортни модели, икономически индикатори и демографски прогнози (Longley et al., 2015). Чрез тях регионалното планиране се трансформира от статичен процес в интерактивен и адаптивен механизъм, способен да реагира на непрекъснато променящи се условия.

Методологичната еволюция на регионалната наука отразява дълбоките промени в разбирането за динамиката на пространствените системи. Докато ранните теоретични модели се основават на структурирани, но статични концепции за регионалното

развитие, съвременните изследвания все по-често прибягват до прогностични алгоритми, цифрови симулации и автоматизирани аналитични инструменти, които отразяват сложността и нелинейността на пространствените зависимости.

Преходът от класическите пространствени теории към дигитално-базирани модели повишава прецизността на регионалните анализи. От друга страна обаче той поставя нови предизвикателства, свързани с интердисциплинарната интеграция, етичните измерения на алгоритмичната регулация и устойчивостта на дигитално-базираните политики. В този смисъл регионалната наука се намира в прагматична трансформация, при която методологичните иновации създават напълно нова концептуална парадигма за анализ и управление на регионалното развитие.

2. Практически аспекти на дигиталната трансформация

Дигиталната трансформация в регионалната наука намира широко приложение в разнообразни направления, включително интелигентното управление на градове, развитието на интегрирани системи за мониторинг, внедряването на платформи за гражданско участие и автоматизирането на процесите на вземане на решения. Тези технологични иновации полагат усилия да оптимизират управлението на териториалното развитие. Те обаче също така променят концептуалната рамка на регионалните изследвания, като въвеждат динамични аналитични подходи и адаптивни модели на пространствен анализ. Това има както своите положителни измерения, така и поражда някои нови предизвикателства, които възпрепятстват усвояването на пълния потенциал на дигиталната трансформация за оптимизиране на регионалното развитие.

Важен аспект на тази трансформация е концепцията за интелигентните градове. Тях можем да определим като интегрирани урбанистични системи, базирани на информационни и комуникационни технологии, изкуствен интелект и интернет на нещата. Чрез използването на усъвършенствани алгоритми за анализ на големи данни и сензорни мрежи, тези градове се стремят към по-ефективно управление на ресурсите, минимизиране на екологичния отпечатък и подобряване на качеството на живот на своите граждани. Сред най-значимите приложения на тези технологии се открояват

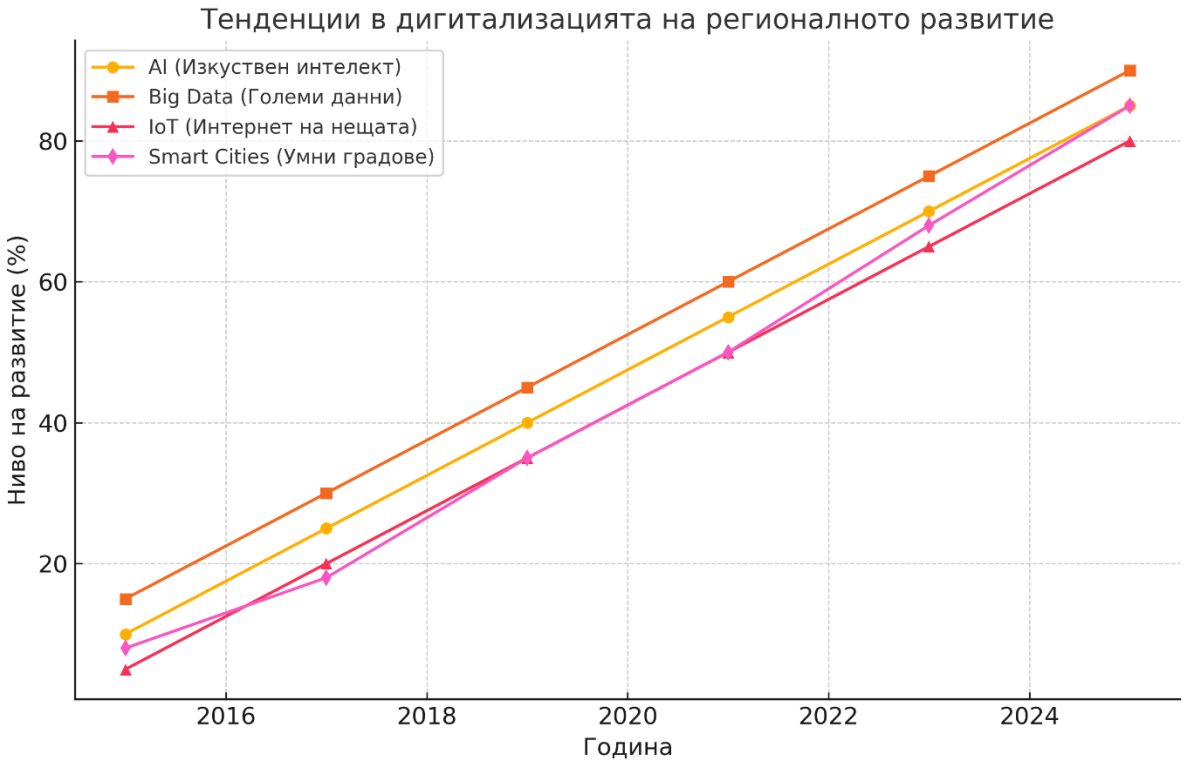
автоматизираните системи за управление на трафика, които използват машинно обучение за адаптиране на транспортните потоци, както и интелигентните енергийни мрежи, които регулират потреблението на електроенергия въз основа на прогнозни модели. Все по-широко приложение намира и концепцията за цифровите двойници на градове и региони - виртуални симулации, които позволяват прогнозиране на урбанистичните процеси и оценка на въздействието на различни политики върху регионалното развитие.

Друг съществен елемент в практическото приложение на дигиталните технологии е развитието на интегрирани системи за мониторинг, които комбинират дистанционни наблюдения, географски информационни системи и алгоритми за пространствен анализ. Чрез използването на сателитни изображения и IoT сензори, тези системи осигуряват надеждни данни за състоянието на околната среда, включително качеството на въздуха, динамиката на водните ресурси и изменението на температурните режими. Технологичният напредък в тази област значително подобрява възможностите за устойчиво управление на екосистемите и адаптация към климатичните промени.

Дигитализацията също така променя начина, по който гражданите взаимодействат с институциите, като създава предпоставки за по-активно участие в процесите на вземане на решения. Развитието на платформите за електронно управление позволява по-прозрачна и ефективна комуникация между гражданите и местната власт, като същевременно улеснява достъпа до административни услуги и насърчава дигиталната демокрация. Платформите за обществено участие се използват за събиране на обратна връзка относно градските политики, а алгоритмите за анализ на обществените нагласи предоставят възможност за ранно идентифициране на социални проблеми и тенденции.

Приложението на дигиталната трансформация в регионалната наука намира израз и в конкретни проекти на национално ниво. В България се наблюдава засилен интерес към развитието на интелигентни градове, като в някои урбанизирани центрове вече се експериментира с генеративен изкуствен интелект за управление на инфраструктурата. Въвеждането на автоматизирани системи за регулиране на градските ресурси, включително управлението на уличното осветление и прогнозното разпределение на

транспортните потоци, потвърждава нарастващата роля на цифровите технологии в местното самоуправление. Успоредно с това, развитието на екологични мониторингови системи, които измерват нивата на замърсяване на въздуха и оценяват рисковете от екологични катастрофи, разкрива потенциала на дигитализацията за повишаване на устойчивостта на градската среда.

Макар дигиталната трансформация да предоставя нови възможности за ефективно и интелигентно управление на регионалните процеси, тя поражда и редица предизвикателства, свързани с етичните аспекти на алгоритмичното регулиране, сигурността на данните и институционалните бариери пред въвеждането на иновации (Schwab, 2017). Необходимостта от стратегическо планиране на дигитализацията, съчетано с разработването на адаптивни регулаторни механизми, подчертава значението на интердисциплинарния подход при прилагането на тези технологии. Регионалната наука, изправена пред новите реалности на дигиталната ера, трябва не само да интегрира

съвременните методи за пространствен анализ, но и да формулира визия за устойчиво развитие, която да отговаря на предизвикателствата на технологичното общество.

3. Предизвикателства и перспективи

Макар дигиталната трансформация да разкрива широки възможности за усъвършенстване на регионалните изследвания и управлението на териториалното развитие, тя поражда и редица предизвикателства, свързани както с технологичната инфраструктура, така и със социално-икономическите и етичните измерения на дигитализацията. Сред най-съществените ограничения са недостатъчният достъп до модерни технологии в по-слаборазвитите региони, дефицитът на квалифицирани специалисти, способни да прилагат съвременните аналитични методи, и нарастващите рискове, свързани със защитата на данните, алгоритмичното управление и киберсигурността.

Едно от основните предизвикателства пред ефективното прилагане на дигиталните технологии в регионалната наука е необходимостта от изграждане на кадрови капацитет и адаптиране на образователните програми към новите реалности на технологичното общество. В момента много академични институции изостават в интеграцията на изкуствен интелект, големи данни и геоинформационни технологии в учебните програми, което създава несъответствие между нуждите на пазара на труда и реалната подготовка на специалисти в областта на пространствения анализ и управлението на регионалните процеси. Въвеждането на мултидисциплинарни изследвания, насочени към взаимодействието между дигитализацията и териториалното планиране, е от ключово значение за преодоляването на този разрив и за формирането на ново поколение експерти, способни да работят в среда, доминирана от алгоритмично-базирани модели и прогнозни анализи.

Друг съществен проблем е цифровото разделение между регионите, което се изразява както в неравномерния достъп до технологична инфраструктура, така и в различните нива на дигитална грамотност. Въпреки че водещите урбанизирани центрове все по-често прилагат решения, базирани на изкуствен интелект и интелигентни

сензорни мрежи, по-малките населени места и периферните райони често остават извън обхвата на тези иновации. Липсата на цифрови инвестиции в някои региони задълбочава социално-икономическите различия и ограничава възможностите за устойчиво развитие. В този контекст е необходимо изграждането на стратегии за дигитално включване, които да осигурят равномерно разпределение на технологичните ресурси и да намалят пространствените неравенства в достъпа до данни, аналитични инструменти и автоматизирани управленски решения.

Едно от най-дискутираните предизвикателства в процеса на дигитализация е въпросът за защитата на личните данни и поверителността. Използването на големи данни и алгоритми за машинно обучение създава нови рискове, свързани с неконтролираната обработка на чувствителна информация, липсата на прозрачност в управлението на алгоритмите и потенциалните опасности от злоупотреба с лични данни в процесите на пространствен анализ и прогнозиране (Kitchin, 2014). Въвеждането на ефективни регулаторни механизми, които да гарантират етичната употреба на дигиталните технологии, е от съществено значение за устойчивото интегриране на иновациите в регионалната наука.

Въпреки съществуващите бариери, перспективите за развитието на дигитално-базираните модели в регионалните изследвания са значителни. Един от ключовите вектори на бъдещото развитие е по-дълбоката интеграция на дигиталните технологии в образователните и изследователските процеси, което включва създаването на интердисциплинарни програми, насочени към приложението на големи данни, изкуствен интелект и геопространствени анализи в управлението на териториалното развитие. Академичната общност има важна роля в изграждането на компетентности, необходими за ефективното използване на тези технологии, както и в разработването на иновативни аналитични рамки, които да осигурят по-адекватно прогнозиране и планиране на социално-икономическите тенденции.

Освен образователния аспект, друга важна перспектива е разширяването на публично-частните партньорства, които могат да ускорят процеса на дигитализация и да създадат условия за по-ефективно приложение на технологичните иновации в

регионалното управление. Инвестициите в интелигентни градове, адаптивни инфраструктури и автоматизирани системи за мониторинг ще бъдат решаващи за прехода към по-устойчиви и ефективни управленски модели.

Дигиталната трансформация играе все по-централна роля в развитието на регионалната наука, предоставяйки нови инструменти за анализ, планиране и управление на териториалните процеси. Въпреки наличието на сериозни предизвикателства, възможностите за усъвършенстване на аналитичните методи и повишаване на ефективността на управлението са значителни. Бъдещите изследвания в тази област трябва да се фокусират не само върху интеграцията на технологичните иновации, но и върху разработването на адаптивни стратегии за справяне с предизвикателствата, които съпътстват цифровизацията на регионалните процеси. Успешната дигитална трансформация изисква не просто технически прогрес, а цялостна реорганизация на подходите към пространственото планиране, при която технологичните инструменти служат като катализатор за устойчиво и балансирано развитие.

4. Цифрови иновации в регионалното развитие - европейски и национален опит

Дигиталната трансформация намира широко приложение в регионалното развитие, като водещи градове в Европа и света активно интегрират иновативни технологии за подобряване на градската среда, оптимизация на ресурсите и повишаване на качеството на живот (Florida, 2019). Успешните примери разкриват потенциала на интелигентните системи и алгоритмичното управление, като демонстрират възможностите на изкуствения интелект, интернет на нещата и големите данни в процесите на планиране и управление на регионите.

Реализирани проекти в Европа и света

Европа се утвърждава като глобален лидер в процеса на дигитална трансформация, като редица градове успешно прилагат концепцията за умни градове (smart cities), използвайки иновации в управлението на инфраструктурата, мобилността и ресурсите (European Commission, 2020). Един от най-ярките примери е Барселона,

която още от началото на 2010-те години активно развива интегрирани дигитални платформи за градско управление. Градът внедрява смарт сензори и IoT устройства, които събират информация за транспортния поток, качеството на въздуха и потреблението на енергия. Данните се обработват в реално време и позволяват автоматизирано управление на осветлението, оптимизация на водоснабдяването и динамично регулиране на обществения транспорт. Барселона също така инвестира в платформи за електронно управление, които позволяват на гражданите да подават сигнали за инфраструктурни проблеми и да участват активно в процесите на градско планиране.

Друг впечатляващ пример е Копенхаген, който се стреми към пълна въглеродна неутралност до 2025 г. чрез интелигентни решения за градска мобилност и енергийна ефективност. Един от ключовите аспекти на дигиталната трансформация в града е използването на сензорни системи за управление на трафика, които анализират в реално време натовареността на пътната мрежа и регулират светофарните системи с цел минимизиране на задръстванията и вредните емисии. Копенхаген разполага и с усъвършенствани системи за интелигентно управление на енергията, които оптимизират разхода на електроенергия в обществените сгради и насърчават използването на възобновяеми източници.

Извън Европа, успешни примери за дигитална трансформация се наблюдават и в Азия, където Сингапур се откроява със своята цялостна концепция за интелигентен град-държава. Градът разполага с напълно интегрирана национална дигитална платформа, която обединява данни от различни сектори - транспорт, здравеопазване, енергетика и обществена безопасност. Особено значима е разработената система за предсказуемо управление на градската среда, базирана на изкуствен интелект, която анализира климатичните условия, трафика и социално-икономическите тенденции, за да предложи най-ефективните политики за управление на града.

Успешни примери в България

Въпреки че дигиталната трансформация в България е в сравнително начален етап в съпоставка с водещите европейски примери, през последните години се наблюдава

значителен напредък в прилагането на интелигентни решения за градско управление и регионално планиране.

Един от основните направления на дигитализацията е развитието на електронното управление, което цели улесняване на административните процеси, намаляване на бюрокрацията и подобряване на прозрачността в публичния сектор. Внедряването на единната система за електронно управление позволява достъп до административни услуги онлайн, като намалява необходимостта от физически посещения в институциите и подобрява ефективността на комуникацията между гражданите и държавните органи.

В сферата на интелигентните градове, София и Пловдив са сред водещите примери за интеграция на умни технологии в управлението на градската инфраструктура. В столицата се развиват проекти, свързани с интелигентни транспортни системи, които включват GPS-базирани решения за управление на обществения транспорт, оптимизация на маршрутите и анализ на трафика в реално време. В допълнение, в някои райони на София са въведени автоматизирани системи за интелигентно улично осветление, които регулират интензивността на осветлението в зависимост от трафика и часовия диапазон, като по този начин се намаляват разходите за електроенергия и се минимизира въглеродният отпечатък.

Пловдив, от своя страна, работи по проекти за оптимизация на енергийната ефективност, като използва системи за интелигентно управление на топлоенергията в публичните сгради. Градът също така тества решения за дигитално управление на отпадъците, като внедрява сензорни контейнери, които сигнализират за степента на запълване и оптимизират маршрутите на сметоизвозващите камиони.

Други български градове също започват да прилагат иновативни решения, макар и в по-ограничен мащаб. Във Варна се разработват платформи за мониторинг на качеството на въздуха, базирани на данни от разпределени сензори, които измерват нивата на замърсяване и предлагат адаптивни мерки за подобряване на градската среда. В Бургас пък се работи по проекти за интелигентно управление на водните ресурси, които комбинират дистанционни измервания и алгоритми за прогнозиране на водопотреблението.

Дигиталната трансформация в България, въпреки че все още се намира в процес на развитие, разкрива значителен потенциал за усъвършенстване на регионалното управление и повишаване на устойчивостта на градската среда. В бъдеще интеграцията на изкуствен интелект, големи данни и автоматизирани системи за управление ще играе все по-ключова роля за модернизацията на градовете и създаването на по-ефективни и адаптивни регионални политики. Успешното приложение на тези технологии зависи не само от финансовите инвестиции, но и от наличието на ясна стратегия, която да гарантира тяхното устойчиво и целенасочено внедряване в общественото управление.

Заключение

Дигиталната трансформация се утвърждава като един от най-мощните двигатели на съвременното регионално развитие, радикално променяйки начина, по който се анализират, планират и управляват пространствените процеси. Интеграцията на изкуствен интелект, големи данни, интернет на нещата и геоинформационни системи са призвани да допълват традиционните методи, но вместо това - фундаментално ги трансформира, създавайки предпоставки за по-прецизно, адаптивно и устойчиво управление.

Глобалните примери показват, че интелигентните градове и цифровизираните управленски системи не са абстрактни концепции, а реални механизми за оптимизация на ресурсите, подобряване на качеството на живот и намаляване на социално-икономическите неравенства. Водещите урбанистични центрове като Барселона, Копенхаген и Сингапур се превръщат в пример за това, че дигитализацията е стратегически императив, който насочва модерните общества към по-ефективно и екологично съобразено бъдеще.

Въпреки че България все още се намира в по-начален етап на този процес, внедряването на интелигентни транспортни системи, електронно управление и автоматизирани мониторингови платформи показва, че дигитализацията започва да се утвърждава като ключов компонент на националната и регионалната политика. Въпреки това, предизвикателствата остават значителни - от липсата на квалифицирани кадри и

технологична инфраструктура до сложните въпроси на защитата на данните и етичните аспекти на алгоритмичното управление.

Необходим е синхронизиран подход, който да обедини академичната общност, публичния сектор и бизнеса в усилията за изграждане на интелигентна, свързана и устойчива регионална политика. Бъдещите изследвания в областта са призвани да анализират въздействието на дигиталните технологии, като предложат иновативни стратегии за тяхната интеграция в реалните социално-икономически и пространствени процеси.

Дигиталната трансформация е неизбежност. Регионите, които успеят да се адаптират към новата реалност, ще се превърнат в динамични, конкурентоспособни и устойчиви пространства, докато тези, които изостанат, ще бъдат изправени пред още по-големи предизвикателства. В този контекст бъдещето на регионалната наука е недвусмислено свързано със способността ѝ да се възползва от дигиталната революция и да я превърне в основа за интелигентно управление, стратегическо планиране и устойчиво развитие.

Цитирани източници:

Batty, M. (2013). Big Data, Smart Cities and City Planning. Dialogues in Human Geography, 3(3), 274-279.

Batty, M. (2018). Inventing Future Cities. MIT Press.

Castells, M. (2010). The Rise of the Network Society. Wiley-Blackwell.

Christaller, W. (1933). Die zentralen Orte in Süddeutschland. Jena: Gustav Fischer.

Goodchild, M. F., & Li, W. (2021). GIS and Machine Learning for Spatial Analysis: An Overview. Geographical Analysis, 53(1), 1-18.

Kitchin, R. (2014). The Data Revolution: Big Data, Open Data, Data Infrastructures and Their Consequences. SAGE Publications.

Longley, P., Goodchild, M., Maguire, D., & Rhind, D. (2015). Geographic Information Science and Systems. Wiley.

Perroux, F. (1955). Note on the Notion of Growth Poles. Economic Analysis and Policy, 7, 89-104.

European Commission. (2020). Digital Transformation Scoreboard 2020. Retrieved from https://ec.europa.eu.

United Nations. (2019). Digital Economy Report 2019. Retrieved from https://unctad.org.

OECD. (2021). Regional Development Policies in the Digital Age. OECD Publishing.

Schwab, K. (2017). The Fourth Industrial Revolution. Currency.

Florida, R. (2019). The New Urban Crisis: How Our Cities Are Increasing Inequality, Deepening Segregation, and Failing the Middle Class-and What We Can Do About It. Basic Books.

Weber, A. (1909). Theory of the Location of Industries. University of Chicago Press.

***

THE ROLE OF DIGITAL TRANSFORMATION IN THE DEVELOPMENT OF REGIONAL SCIENCE

Assoc. Prof. Georgi Nikolov, PhD*
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:

Digital transformation increasingly influences regional science by introducing innovative technologies for analyzing, planning, and managing spatial processes. This report examines the impact of intelligent systems, big data, artificial intelligence, and geographic information technologies on contemporary approaches to sustainable development. Methodological changes in regional studies, challenges related to digital integration, and successful practices in Europe and Bulgaria are explored. Global examples of smart cities and their role in optimizing governance are analyzed. Despite technological advancements, key barriers emerge, including the lack of qualified specialists and the socio-ethical aspects of digitalization. The conclusion highlights the necessity of a strategic approach and interdisciplinary collaboration for the effective implementation of digital technologies in regional management.

* author name: Assoc. Prof. Georgi Nikolov, PhD, email address: gnikolov@unwe.bg

Key words*:* sustainable development; spatial analysis; digital governance; technological innovation; smart cities.

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

МОДЕРНИЗИРАНЕ НА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ И НИВОТО БЛАГОУСТРОЙСТВО ЧРЕЗ ВНЕДРЯВАНЕ НА 5G ТЕХНОЛОГИТЕ

проф. д-р Камен Петров*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Настоящият доклад е свързан със значението за развитие на ретините на мобилната мрежа от пето поколение (5G), която е не само наследник на 2G, 3G и 4G, но и началото на нова ера в мобилните комуникации. Целта за 5G производителност включва по-висока скорост, по-висок капацитет, по-ниска латентност, намалени разходи, висока разделителна способност и по-широка честотна лента. В тази посока редица региони имат дефицити в своето развитие и чрез внедряване на новите технологии може да създадат условия за тяхното преодоляване. Може да приемем, че 5G технологията може да позволи прилагането на нови идеи и иновативни решения, използвани в голям мащаб, в различни критични инфраструктури, като енергетика, храна, финанси и здравеопазване, и не на последно място и обществения ред и националната сигурност. Така виждаме, че в регионалното развитие чрез 5G ще позволи на бизнеса и публичния сектор на осъществяват много усъвършенствани функции и предлагане на административни и информационни услуги, които го правят доминиращата технология на бъдещето. В този доклад освен върху регионалното развитие правим опит да идентифицираме възможните употреби, предизвикателствата, настоящите и бъдещи изследователски идеи, заплахите и функциите за сигурност на 5G мобилните мрежи.

Ключови думи: регионален, информация, трансфер, управление, мрежи, данни, комуникации.

Увод

Под електронна администрация разбирам възможност за дистанционен достъп на гражданите до информация, като по този начин се ускорява комуникацията между гражданина и офиса. От електронни услуги за гражданите предлагаме уебсайтове, актуални събития в града, календар на събитията, електронно официално табло, формуляри, анкети, фотогалерия, информация за града, история, самоуправление.

*author name: Prof. Kamen Petrov, PhD, email address: kpetrov@unwe.bg

Дигитализацията започна да оказва влияние върху световната икономика преди около 30 години с разпространението на интернет връзките и увеличи въздействието си върху обществото със скоростта на свързване и обработка. Нивото на цифровизация на една държава е правопропорционално на нейния етап на икономическо развитие, като най-големите иновации се правят и подкрепят по икономически причини. Това е и причината изследванията без практическа приложимост и несвързани с нуждите на бизнес средата да започват да се финансират все по-трудно, а академичната среда в развитите страни е силно свързана с икономическите иновационни нужди на бизнес средата (Burke, Clark, 2016).

1.Подход към 5G технология. Възможности и предизвикателства

На практика 5G технологията е името, дадено на петото поколение мобилна интернет свързаност, естествена еволюция след 2G, 3G и 4G технологиите. Тази технология, която е в ранен етап на внедряване, се очаква да представлява значителен напредък за високоскоростния интернет. В тома „5G Core Networks: Powering Digitalization“, чиито автори са участвали в разработването на новия стандарт за свързаност, се изчислява, че технологичната еволюция ще създаде свят, в който не само хората, но всички устройства и аксесоари ще бъдат свързани: колите с пътищата, по които се движат, лекарите с медицинските изделия на пациентите си. Интелигентните технологии ще достигнат присъствието си в домовете, офиси, ферми, фабрики и градове.

Една цялостна добавена реалност (AR- Augmented Reality -комбиниране на цифрови изображения с реални изображения, заснети от околната среда и допълнени с различна информация) ще увеличи продажбите на продукти за обучение и изследване, достъпни за потребителя, където и да се намира. Всички тези устройства ще се нуждаят от значително повишаване на нивото на свързаност и 5G е технологичният отговор, защото милиарди нови връзки правят тези връзки възможни. 5G технологията ще засегне всички индустрии, включително правителствата и военните (Agile Manifesto, 2021).

2.Информация в реално време в енергетиката и транспорта в регионите

Интересни примери може да изведат в тази посока като компанията Oracle, която е специализирана в производството и продажбата на информационни технологии (ИТ) компоненти и решения, прогнозира, че масивни IoT мрежи ще бъдат използвани в енергийния сектор. Интернет на нещата включва взаимното свързване на различни устройства, оборудвани с мрежова технология, която може да бъде използвани от потребителите в приложения за автоматизиране на различни дейности. В рамките на този сектор 5G ще свърже много голям брой вградени сензори, като по този начин значително ще намали времето за пренос на данни и наблюдение чрез нови протоколи с по-ниска консумация на енергия. Това ще позволи на операторите да получават информация в реално време и да контролират, поддържат и наблюдават компании и оборудване (Meier & Kropp, 2015).

За регионалното развитие транспортирането на продукти е от изключително значение, подобна е например ефекта произтичащ от експлоатацията на петрол. Този процесе, ще може да се организира и контролира в системата 5G NR с всички сензори, свързани с контрола и местоположението на флотите, според оценките на компанията Telit, която предлага технологични решения в областта на IoT. 5G New Radio е името на новото поколение комуникации, които използват технология за формиране на лъч, която помага за обработката на сигнала и позволява на базовата станция да открие потребителя и да изпрати сигнала в конкретната посока на терминала, без да пречи на други честоти (Ivanov, Rozeva, Tsankova, 2012). Така 5G също така ще революционизира транспортния сектор и тук можем да идентифицираме два вида комуникация: между превозни средства и между превозно средство и инфраструктура.

В първия случай транспортните средства ще бъдат оборудвани със сензори и ще си предават данни и информация в реално време. Постоянната комуникация между превозните средства, превозващи хора или стоки, ще доведе до положителни резултати по отношение на безопасността и сигурността, че превозваното лице или стоки ще достигнат местоназначението си без инциденти.

Във втория случай превозните средства ще обменят данни и информация със сензори, разположени на пътища, мостове, светофари, също свързани с облак (технология, която обединява информационни системи, приложения и бази данни, достъпни от всяко място чрез интернет). Следователно е необходимо мрежовите протоколи да позволяват комуникациите да се предават безпрепятствено със свързано превозно средство, докато то се движи между различни точки за достъп.

С нарастващата способност за наблюдение на транспортната мрежа мениджърите на компании могат да правят различни взаимовръзки между хората и транспортните центрове на автобуси, трамваи и метро, дори да създават пътнически и пътнически профили. След анализа на тези профили и информация ще бъде възможно да се предвидят ежедневните потоци на трафик и необходимия транспортен капацитет в случай на специални събития и дори ще бъде възможно значително намаляване на разходите и ресурсите.

3.Ползи за хранително-вкусовата промишленост в регионалното развитие

Много важно значение е на регионално ниво да имаме силен хранително-вкусовия сектор, в който потребителите все повече чувстват необходимостта от по-голяма прозрачност относно хранителните продукти, които консумират. Глобалното внедряване на стандарта 5G обещава да се справи с този проблем по изцяло нови начини. По този начин, въпреки че веригите магазини са започнали да събират данни за продуктите, продавани на клиенти от няколко години, в бъдеще използването на 5G мрежи ще помогне на производителите на храни да подобрят своите протоколи за безопасност по цялата верига на доставки поради разширяването на възможностите за събиране, сканиране, данни анализ и комуникация. 5G технологията ще позволи разпространението на информация в определени производствени зони и ще намали времето за изпращане на данни относно проследимостта, съответствието на средата за съхранение или качеството на някои продукти. По този начин ще бъдат отстранени неточностите, породени до момента от късното подаване на информация. IoT устройствата и сензорите (съвместими с 5G), инсталирани в продуктовата зона, изпращат

информация в реално време за това къде се намират, без служителите да трябва да боравят с тях, да сканират баркодове или да използват различни RFID (радиочестотни) четци Идентификация -идентификация на интегриран чип, който съхранява и обработва определени данни и информация с помощта на устройства, които използват радиовълни) (Kralov, 2013).

4.Прилагане в регионалното развитие на нови технология за здраве

В областта на здравеопазването предимствата на 5G ще бъдат различни в зависимост от основните участници в областта, а именно медицински лица, пациенти и фармацевтични компании. В допълнение към наблюдението на медицинското оборудване, чрез съвместими устройства, 5G ще може също така да наблюдава основни променливи като нивото на заетост на леглата, движението на лекари, медицински сестри или пациенти както около, така и извън болницата. Тази информация ще бъде интегрирана в система IoMT (Интернет на медицинските неща -взаимовръзката на медицински устройства и приложения с ИТ системи, използвани в медицината) и облак от електронни медицински досиета, което прави възможно запитването, визуализирането и управлението на болничните дейности с прецизност много голям. По този начин времето за вземане на правилните решения може да бъде значително намалено. Така 5G технологията ще промени начина, по който доставчиците предоставят здравни грижи и ще промени отношенията между пациенти и лекари. Медицинските телеконсултации, макар и в зародиш, ще бъдат още по-точни с използването на устройства, които следят функциите на тялото. Дистанционното наблюдение чрез устройства, използващи 5G мрежи, ще вземе необработените данни от пациента и ще анализира и обработи информацията в облака. Този облак ще има цялата информация, свързана със здравословното състояние на пациента, съхранявана през цялото време, а трансферът на данни ще се извършва със закъснение, което трябва да бъде възможно най-близко до 0 ms (Телятинова и колектив, 2013).

5.Намаляване на загубите във финансовия сектор

Във финансовия сектор 5G технологията ще подобри мобилните приложения и услугите за дистанционно банкиране. По-бързата скорост на трансфер и по-краткото време за реакция ще ускорят одобренията на кредити, ще подобрят обслужването на клиенти чрез чат или виртуални асистенти и ще повишат сигурността на мобилните плащания и преводи. Чрез виртуални срещи или мобилни банкови клонове финансовите субекти също ще могат да представят своите продукти в слабо представени области. Увеличаването на броя на IoT устройствата с времето ще захрани финансовите компании с увеличен поток от нови данни и подробна информация относно изследвания, образование, бизнес, недвижими имоти и селскостопански операции. Дори застрахователните компании могат да използват тази информация, за да създават и одобряват полици, което води до незабавен отговор от страна на банките при одобрение на кредити. Като се има предвид, че смартфоните ще предоставят биометрична информация, откриването на евентуална измама ще бъде почти мигновено. Всички тези процеси ще доведат до много съхранение и обработка на данни в облака, позволявайки на изкуствения интелект да извършва подробни и много по-сложни анализи на юридически и физически лица (Pooja, 2021).

6.Обемът на данните, предизвикателство пред регионалното развитие

Революцията на 5G свързаността ще донесе нови предизвикателства и възможности за националните отбранителни системи, които ще трябва да преосмислят цялата си структура за безопасност, сигурност и контрол въз основа на откриването на уязвимости в сигурността, местоположение, производителност и трансфер на данни. От гледна точка на локализацията милиметровият спектър, използван от 5G, е много чувствителен и може да бъде намален от дървета, дъждовни капки, снежинки, сгради. Клетките, използвани в 5G технологията, ще бъдат базови станции, инсталирани навсякъде, където са необходими: на телефонни стълбове, светофари, осветителни стълбове, ъгли на сгради.

5G базите ще имат 10 пъти повече антени от 4G, а клетките за покритие ще бъдат разделени на 3 категории, а именно пико, микро и макро. Пико клетките, монтирани в сгради, ще имат покритие между 0,1 и 0,2 км и капацитет от 30-100 потребители. Микроклетките, инсталирани в градска среда, в сгради или извън тях, ще имат радиус на покритие между 0,2 и 2 км и капацитет от 100-2000 потребители. Инсталирани в провинцията извън сградите, макро клетките ще покриват между 8 и 30 км, като могат да поддържат над 2000 потребители (Malamov, 2020).

Преносът на данни ще се увеличи значително от среден трансфер от 0,2 Mbs до 10 GB на месец за 3-часово използване на терминал. Според оценките на американската компания Digi International доставчиците на телефонни услуги първоначално ще използват лента от мрежата 4G LTE (Long Term Evolution), за да направят прехода към 5G мрежата. В този случай центровете за мониторинг трябва да бъдат адаптирани към огромното увеличение на данните. Всяко устройство и приложение извършва трансфер на данни, като тяхното количество ще бъде много голямо и много трудно за преминаване, поради което ще е необходим високопроизводителен софтуер за анализ (Hjørland, Gnoli, 2017).

7.Бъдещето на сигурността на данните на ниво региони

В тези 5G мрежи сигурността и поверителността на данните са от първостепенно значение. Наложително е да има строга рамка за сигурност за софтуера и устройствата на 5G мрежа или всяка друга мрежа, свързана с нея. Всички устройства и приложения трябва постоянно да се актуализират и оценяват за кибер риск, за да се избегне използването на потенциални пропуски в сигурността от неоторизирани лица. Освен това достъпът до мрежовите ресурси трябва да бъде разрешен само на упълномощени лица, които имат акредитирани умения да използват данните и информацията в мрежата. Софтуерните програми трябва постоянно да се проверяват за уязвимости и злонамерени приложения, които могат да повлияят на работата на комуникационните мрежи. Не на последно място, чувствителната информация трябва да бъде достъпна само чрез

одитирани комуникационни възли и тези връзки трябва да бъдат непрекъснато наблюдавани за уязвимости в сигурността (Wuensch, 2016).

Заключение

Настоящият процес на дигитализация в регионалното развитие се задвижва от усвояването на напредъка в информационните и комуникационните технологии в области, които интегрират електрониката и механиката, кибернетиката и създаването на иновативен софтуер за приложение в благоустройството. Модернизацията на регионалното развитие създава условия тези иновации да се прилагат чрез притежаваните от тях устройства (IoT -Internet of Things) също допринася за разрастването на дигитализацията, но и новите нужди на целевите групи на технологичното предлагане, сред които са и дигиталните местни жители. Процесът на преобразуване, както на публичния сектор, така и на бизнеса е много по-сложен и включва ресурси от сферата на IT&C развитие, но той е изключително важен за регионалното развитие на териториите. Това означава предоставяне на серия от публични услуги за населението и бизнеса чрез изграждане и управление на уебсайтове, насърчаване на бизнеса чрез онлайн реклама, хостване на бази данни на сървъри, използване на онлайн плащане, работа с лични данни и т.н. Като страничен ефект от развитието на пазара, значителна част от работната сила няма да има способността да се адаптира към новите работни места, създадени от IT&C индустрията, които вероятно ще бъдат запазени за поколението на дигиталните местни жители. Закономерно трябва да може да се осъществява електронното подаване на сигнали за неизправности и проблеми в града, като хората могат да сигнализират за несветеща лампа, черно сметище, дупка или паднало дърво чрез смартфона си или по имейл. Целта е, чрез 5G технологиите да се постига непрекъснато подобряваме на всички електронни услуги въз основа на предложенията на гражданите. В тази посока необходимо е да се стартират тестова експлоатация на системата за онлайн резервации на различни уебсайт в общините и публичните предприятия свързани с благоустройството на гражданите или да се мине към валидизация на карти или паспорти чрез които да могат да имат лесен достъп до

редица публични услуги. Така хората ще могат да си записват ден и час, в който искат да си извадят нова лична карта или паспорт в офиса.

Цитирани източници:

Burke, J.J. & Clark, E. C. (2016). The business case for integrated reporting: Insights from leading practitioners, regulators, andacademics. Business Horizons, 59(3), pp. 273-283.

Rommer S., Hedman, P., Olsson, M., Frid, L., Shabnam Sultana, Catherine (2019) Mulligan 5G Core Networks Powering Digitalization1st Edition - November 13, pp. 12-34.

Agile Manifesto (2021): Manifesto for Agile Software Development Org. Web Site: https://agilemanifesto.org, cited on 6/15/2021

Meier A. & Kropp, M. (2015). Agile Success Factors: A qualitative study about what makes agile projects successful, Zurich University of Applied Sciences &University of Applied Sciences and Arts Northwestern, Switzerland; available at: www.swissagilestudy.ch

Kaplan, A. M., Haenlein, M. (2016). Higher education and the digital revolution: About MOOCs, SPOCs, social media, and the Cookie Monster. Business Horizons. 59 (4): 441-50. doi:10.1016/j.bushor.2016.03.008

Ivanov, M., Rozeva, A., Tsankova, R., (2012). Investigation of Models for preliminary Classification of „Good Practices" in Administration Management Processes. In Rozeva A.,and Tsankova, R. (Eds.). Management of Public and Busine Administration Processes by Means of Collaboration and Knowledge. Sofia: Technical University of Sofia Publishing.

Kralov, I., (2013). The challenges of e-University. In A. Rozeva and R. Tsankova (Eds.). Challenges, Solutions, Knowledge Models in e-Governance. 2013. Sofia: Technical University of Sofia Publishing.

Телятинова, Р., Димитрова, В., Маринов, О., Георгиева, С., Розева, А., Недева, Ц., Баева, С., (2013). Съвременни информационно комуникационни технологии в преподаването. Проект BG051PO00111-3.1.09-0006. ЕС

(Telyatinova, R., Dimitrova, V., Marinov, O., Georgieva, S., Rozeva, A., Nedeva, Ts., Baeva, S. 2013. Savremenni informatsionno kominikatsionni technologii v prepodavaneto, Proekt BG051PO00111-3.1.09-0006. EU)

Pooja, G. (2021). The future of EdTech: How the global education system is in for a complete makeover, EdEx The New Indian Express.

Malamov, D. (2020). Information models and quantity of information, XIIth International Scientific Conference „E-Governance and E-Communications", TU-Sofia, Sozopol .

Hjørland, B., Gnoli, Cl. (2017). Encyclopedia of Knowledge Organization. International Society for Knowledge Organization (ISKO) .

Wuensch, K. L. (2016). An introduction to path analysis. Available at: http://core. ecu.edu/psyc/wuenschk/MV/SEM/Path. pdf on 2018.

***

MODERNIZATION OF REGIONAL DEVELOPMENT AND LAND USE DEVELOPMENT THROUGH IMPLEMENTATION OF 5G TECHNOLOGIES

Prof. Kamen Petrov, PhD*
Department of Regional Development
University of National and World Economy, UNWE

Abstract:

This report is related to the importance for the development of the retinas of the fifth generation mobile network (5G), which is not only the successor to 2G, 3G and 4G, but also the beginning of a new era in mobile communications. The goal for 5G performance includes higher speed, higher capacity, lower latency, reduced costs, high resolution, and wider bandwidth. In this direction, a number of regions have deficits in their development and by implementing new technologies, they can create conditions for overcoming them. We can assume that 5G technology can enable the implementation of new ideas and innovative solutions, used on a large scale, in various critical infrastructures, such as energy, food, finance and healthcare, and last but not least, public order and national security. Thus, we see that in regional development, 5G will allow businesses and the public sector to perform many advanced functions and offer administrative and information services, making it the dominant technology of the future. In this report, in addition to regional development, we attempt to identify the possible uses, challenges, current and future research ideas, threats, and security features of 5G mobile networks.

Key words: regional; information; transfer; management; networks; data; communications.

*author name: Prof. Kamen Petrov, PhD, email address: kpetrov@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

СЪЗДАВАНЕ НА ИНТЕГРИРАНА ИНФОРМАЦИОННА СИСТЕМА ЗА СТРАТЕГИЧЕСКО ПЛАНИРАНЕ И УПРАВЛЕНИЕ НА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ

доц. д-р Елка Василева*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

В доклада са проучени различни аспекти от функционирането на системата за регионално развитие в България, с фокус към обследване на възможностите за създаването на подходящи условия и предприемане на действия за интегриране на огромното количество разнопосочна регионална информация в среда на големи данни. Защитава се тезата, че изграждането на интегрирана система за регионално развитие и управление ще подобри координацията между отговорните институции и ще ускори дигиталната трансформация в провеждането на регионалната политика.

Ключови думи: регионално развитие, стратегическо планиране, информационна система.

Увод

Регионалното развитие е сфера, в която цифровизацията на разнообразните икономически и социални процеси все още е в своя начален етап на развитие, независимо че дигиталното развитие на градовете и регионите присъства активно във фокуса на съвременната европейска кохезионна политика. Влиянието на дигитализацията за развитието на регионите като специфични териториални конструкции с различни нужди и потенциал поставя и изисква решаването на въпроси от различен характер, сред които се откроява и необходимостта от изграждане на единна информационна система за стратегическо планиране, мониторинг и контрол.

Изграждането на надеждни и ефективни системи за управление на регионалното развитие, обхващащи процесите на стратегическо планиране, наблюдение и оценка на изпълнението на документите за стратегическо планиране, програмиране и

*author name: Assoc. Prof. Elka Vasileva, PhD, email address: elvasileva@unwe.bg

информационно осигуряване, изискват прилагането на нови методи и подходи, основани на публично-частното партньорство и използване на допълнителен, външен за институциите експертен капацитет в специфични области на пространствения регионален анализ, информационно-комуникационните технологии, географските информационни системи и др.

Целта на настоящия доклад е да обоснове потребността от създаване на база данни, които да бъдат използвани в комплексна система за регионално развитие за разработване и проследяване процеса на изпълнение на предвижданията на стратегическите документи за регионално и местно развитие на основата на интегрирани на разнообразни информационни ресурси, предоставящи структурирани, полуструктурирани и неструктурирани данни за широк спектър от икономически и социални процеси на съответните териториални нива, както и систематизирана информация за тенденциите в регионалното и местно развитие.

1. Цели и задачи на информационното осигуряване на регионалното развитие

Регионалното развитие се явява резултат от сложни взаимодействия между разнообразни процеси и дейности в регионите, като с определящо значение за рационалното развитие на териториалните системи са: нивото на техническите и технологичните решения, степента на заетост и качеството на регионалните ресурси (природни, материални, трудови, финансови, информационни и т.н.), спецификата на инвестиционната активност и др.

Универсалната цел е постигане на регионален растеж, като това е важно за всички заинтересовани страни, участващи в тези специфични обществени взаимоотношения. В този контекст е полезно и необходимо структурирането на база данни, която системно да осигурява необходимата емпирична и статистическа информация на разнообразните потребители, в т.ч. публични власти, представители на бизнеса от различен мащаб, неправителствен и граждански сектор, академични и научни среди, отделните граждани.

Реализацията на целите за регионалното развитие зависи пряко от осигуряването на най-важните условия за подкрепа на регионалната и местната икономика, които могат

да се сведат основно до: висока производителност, предприемачество, инвестиции и иновации, конкурентни пазари, регулаторна среда, човешки капитал (Vasileva, Lyubomirova, & Tsolov, 2022). На практика провеждането на политиката за регионално развитие е обвързано със създаването на необходимите условия и предпоставки за подобряване на регионалната бизнес среда. Една от задачите на публичния партньор в лицето на управляващите е да осигури необходимата информация как тези факторни взаимодействия да се осъществяват по възможно най-рационалния и ефективен за всички участници и потребители начин. Ключов инструмент в тази посока считаме, че би могъл да бъде процесът на наблюдение и публично обявената оценка на постигнатите резултати от провежданите политики и регионалната политика, в частност.

Към момента освен Националния статистически институт и Агенцията по заетостта, министерства, изпълнителни агенции, областни и общински администрации, множество неправителствени организации [1] систематизират, обобщават и анализират разнообразна по вид и характер статистическа и емпирична информация, свързана с икономическото, социално и инфраструктурно развитие на регионите за планиране, областите, общините и населените места на територията на страната.

2. Възможности за генериране на данни и анализ в процеса на стратегическо планиране

Регионалното развитие фокусира действието на различни механизми и инструменти, за да бъдат реализирани на една и съща територия различни по вид структурни и секторни политики на държавата (Николов, 2016, с. 56). В процеса на управление на регионалното развитие е важно да бъдат формулирани цели и приоритети, съобразени със специфичните нужди и вътрешен потенциал на всеки от регионите. Фундаментален въпрос, който заслужава внимание е как държавната политика за регионално развитие би подкрепила конкурентните предимства на регионалната икономика. От друга страна, за оценката на бизнес средата в конкретен регион (район, област или община) от съществено значение са компоненти, като: функциониране на местната икономика, взаимоотношения с местната власт и администрация, местни данъци и местна регулаторна среда, инфраструктурно обезпечаване, демографски

потенциал, качество на човешките ресурси, регионална сигурност и др. (Botseva, Vasileva, & Tsolov, 2021).

Стратегическото регионално планиране е инструментът, чрез който може да се постигне успешно координиране и интегриране на секторните и структурни политики, прилагани в регионите на страната. В своята резултативна фаза на наблюдение и оценка, стратегическото планиране се нуждае от структурирането на големи база данни, които да бъдат използвани в системата за регионално развитие за проследяване на процеса на изпълнение на предвижданията на стратегическите документи за регионално и местно развитие.

На национално ниво стратегическата рамка за регионално развитие определя визията, стратегическите цели и приоритети, като се предлагат подходящи дейности и механизъм, който описва основните стъпки за осъществяване на общия процес на наблюдение, контрол и оценка на изпълнението на стратегията за развитие. Материален израз на тази стратегическа рамка са приетите закони за регионалното и местното развитие, правилници, наредби, методически указания, инструкции и др. Органите, отговарящи за изработването и изпълнението на политиката за регионално развитие на национално ниво са министерства, агенции, институти, неправителствени организации и национално представени социално-икономически партньори на управляващите.

На регионално, областно и местно ниво стратегическата рамка за развитие отразява избраните цели, приоритети, мерки, дейности и планирани ресурси, потенциала на съответната териториална общност, като в същото време очертава нейните специфични потребности в конкретен период от време. На регионално ниво се разработват интегрирани териториални стратегии за развитие на регионите за планиране от ниво 2, а в общините -планове за интегрирано развитие. Тяхното създаване, приемане, наблюдение и оценка на изпълнението им се осъществява от специализирани обществено-консултативни органи за управление, каквито са регионалните и областните съвети за развитие и органи на местното самоуправление, каквито се явяват общинските съвети.

Осъществяването на наблюдението и контрола по изпълнението на целите и приоритетите на политиката за регионално развитие, заложени в изработените стратегически документи за регионално и местно развитие, е изключително важна стъпка към подобряване и усъвършенстване на процеса на стратегическо планиране и програмиране на регионалното развитие и по-добра работа на отговорните институции за провеждането на политиката за регионално развитие.

Необходимостта от събиране, систематизиране и представяне на информация за целите на регионалното развитие в България получава своето регламентиране в Закона за регионалното развитие (Обн. ДВ, бр. 50 от 30.05.2008 г., изм. и доп. бр. 21 от 01.07.2022 г.) и Правилника за неговото прилагане (Обн. ДВ, бр. 70 от 07.08.2020 г., изм. и доп. ДВ, бр. 45 от 23.05.2023 г.).

В Правилника за прилагане на Закона на регионалното развитие се определят „доставчиците на данни" за изпълнението на регионалната политика на регионално и местно ниво: Националния статистически институт, статистика на административните звена, свързани с регионалното развитие и Агенцията по заетостта, като се допуска и използването на информация от други надеждни регионални и местни източници.

В подкрепа на ефективното и ефикасно управление на регионалното развитие, законодателят предвиждаше да се изгради единна информационна система, която от една страна да осигурява нужната публичност и прозрачност за вземаните решения във връзка с планирането, финансирането на регионалното развитие, и от друга страна -да предоставя структурирана и регулярна информация по изпълнението на регионалната политика на национално, регионално и местно ниво. С последните редакции в нормативната рамка регулациите за единната информационна система за регионално развитие бяха отменени, като се разчита на изградените с европейски средства информационни платформи като ИСУН 2020 [2]. Практиката и обратната връзка от заинтересованите участници в процесите, свързани с провеждането на регионалната политика показва, че липсата на интегрирана информационна платформа в областта на регионалното развитие е съществен дефицит, който затруднява координацията на отговорните институции и ефективното им взаимодействие с бизнеса, социално -

икономическите партньори, неправителствени и граждански организации, академичните среди и др.[3].

3. Структуриране на информационни ресурси за регионално развитие и провеждане на регионална политика в среда на големи данни

Основните изисквания към регионалната статистика, съгласно Закона за регионалното развитие и Закона за статистиката (Обн. ДВ, бр. 57 от 25.06.1999 г., изм. ДВ., бр. 84 от 06.10.2023 г.) могат да се разгледат като взаимообвързани в три основни направления на дейности:

1) *Дефиниране на основните равнища и обекти на наблюдение*. Главните потребители на информация, както и изискванията, протичащи от съблюдаването на NUTS класификационната система, дефинират и основните равнища и обекти за наблюдение. Първото равнище е областта като законово определен, формален регион от ниво NUTS 3. На нейната територия, също законово, са определени и териториално ограничени райони на общините, и това е второто равнище за информационно осигуряване и характеристика на процесите. В определени случаи обаче, могат да възникнат процеси на по-ниско териториално ниво (населени места или група населени места), които се нуждаят от конкретна характеристика и в тези случаи също трябва да бъдат предвидени възможности за информационно осигуряване.

2) *Определяне на стандартните индикатори за наблюдение на регионалното развитие,* дефиниране на тяхната периодичност на изследване и източници на информация. Това представлява отворена система, в която могат да бъдат включени нови показатели, когато се налага да се разшири кръга на наблюдаваните териториални процеси. При определянето е важно спазването на две основни изисквания: първо, тези показатели да могат да бъдат текущо поддържани, и второ - да са представителни и валидни за всички региони в страната, което ще осигури възможности за сравнение на процеси между отделните региони и страната като цяло. Идеи за такива показатели могат да се потърсят от статистическите системи на европейските страни.

3) При определянето на индикаторите за регионално наблюдение следва да се осъществи *интегриране на информационните масиви на официалната статистика и институционалните информационни системи*, от които съществува възможност да се извлича регионална информация, като на един следващ етап да се осъществи обвързването им в единна система. Най-подходящо би било статистическият регионален орган да определи тези индикатори, да създаде механизъм за тяхното архивиране и единна база от данни, която да бъде поддържана от статистическата регионална служба.

Националната статистика осигурява в значителна степен необходимите данни в регионален аспект, особено в областта на демографските и социални показатели, а така също и по изследване на натурите в секторите на националното стопанство (Наредба за информационното осигуряване на регионалното развитие, 1998). Регионите за планиране от ниво 2 са териториалното поле на действие на прилаганите програми за регионално развитие, чрез които се осъществява децентрализираното и координирано разпределение на регионалната и хоризонтална помощ от структурните фондове на Европейския съюз. Следователно, това е и равнището за статистика и анализ, информация, сравнения, поддържане на данни във връзка с напредъка на изпълняваните проекти и тяхното въздействие върху развитието на територията, към което трябва да бъде засилен интереса на отговарящите за производството на допълнителна статистическа информация.

Модерното управление е пряко свързано и със структурите на гражданското общество. Съвременното управление не може да бъде само нормативно. Тази мотивация трябва да се търси преди всичко в контекста на жизненоважната връзка със структурите на гражданското общество и бизнеса, което би допринесло за ефективно решаване на социалните проблеми (Nikolov, Tanakov, & Bakardzhiev, 2018, p.35).

Документите за регионално развитие на всяко териториално ниво са специфична проекция на интегрираното регионално развитие на съответната територия и като такива при тяхното разработване са взети предвид предвижданията за развитие на секторните политики и вижданията на партньорските организации за регионалното и местно развитие. Недостатъчната интеграция на националните секторни стратегии и затруднената координация на множеството документи за развитие, не осигурява тяхното

оптимално взаимодействие и съгласуваност. Тези обстоятелства определят в някои случаи ниското качество на процеса на стратегическо планиране. Включването на публично достъпна информация относно цялостния процес на стратегическо регионално планиране, наблюдение, контрол и оценка на изпълнението на регионалната политика ще допринесе за по-висока ефективност и ефикасност на протичащите взаимодействия между всички участници в системата за регионално развитие на България и за вземането на адекватни, обосновани и рационални управленски решения за позитивно регионално развитие.

Териториалният подход и териториалната координация са необходими в работата на почти всички държавни органи, за да се постигне управление, ефективно подкрепящо териториалното сближаване. В същото време е важно всяка секторна политика да се запознае с териториалната структура и проблеми на своята област на въздействие, да вземе под внимание териториалните си ефекти, както и да определи собствените си териториални приоритети и връзки с други сектори и региони. Наличната и подходящо структурирана регионална статистика и регулярно разработвани аналитични продукти безспорно ще подкрепи този процес.

Интегрираният подход подчертава, че насърчаването на развитието изисква по-тясна координация на публични политики. Например, както инвестициите в инфраструктура, така и инвестициите в образование и иновации могат да допринесат за по-високото качество на развитието. Подобна координация обаче е възможна единствено на регионално ниво, тъй като факторите за растежа се различават в значителна степен между регионите. В резултат на това и европейската политика на сближаване разчита предимно на стратегии за интегрирано регионално развитие. В този контекст, изграждането, поддържането и осигуряването на публичен достъп до структурирана спрямо съответните териториални нива информация безспорно не само ще повиши качеството на стратегическия планов и управленски цикъл, но и ще мотивира за по-активно участие широкия кръг заинтересовани страни в реализацията на регионални цели и приоритети за развитие.

4. Дигитална трансформация на процеси, свързани с управлението на регионалното развитие

Законът за регионалното развитие създава необходимите условия всички основни стратегически документи за регионално и местно развитие да са обект на наблюдение и оценка. На практика текущото (годишно) наблюдение на изпълнението на регионалната политика се осъществява чрез подготовката на ежегодни доклади за изпълнението на двата базови стратегически документа на регионално и местно ниво -в актуалния планов период 2021 -2027 г. това са интегрираните териториални стратегии за развитие на регионите за планиране от ниво 2 и плановете за интегрирано развитие на общините. В изминалите два планови цикъла 2007 -2013 г. и 2014 -2020 г. действащи бяха регионалните планове за развитие на 6-те района от ниво 2 и общинските планове за развитие.

Какви данни съдържат проучените годишни доклади за наблюдение, защо считаме, че са ценни като основа за анализ и оценка от разнообразни потребители и къде могат да се локализират? Съществената част от информацията, която би могла да се интегрира в създаването на големи бази данни е свързана: *на първо място*, с измененията в общите условия за изпълнението на регионалните планове за развитие, промените в социално-икономическите условия и политиките за развитие на национално, регионално и местно ниво и *на второ място*, с проследяването на напредъка по изпълнението на целите и приоритетите на тези стратегически документи, на основата на избраните индикатори за наблюдение.

Отчитането на постигнатите резултати от изпълнението на общинските стратегически планови документи за развитие се осъществява чрез изготвените годишни доклади за тяхното изпълнение, които след одобряването им от общинските съвети се публикуват на електронните страници на общините. Информацията от годишните доклади на ниво община се систематизира и обобщава, за да бъде включена в съдържанието на годишните доклади за наблюдение на изпълнението на регионалните планове за развитие на районите от ниво 2. По този начин е изграден механизъм за осигуряване на необходимата емпирична информация и връзката между отделните

териториални нива в процеса на мониторинг на изпълнението на общите цели и приоритети на политиката за регионално развитие в съответния планов период.

Регионът за планиране от ниво 2 в България е подходящото териториално ниво, на което може да бъде оценено какво е реалното въздействие на програмите, съфинансирани от ЕС върху икономическото и социалното развитие, подобряването на услугите, предоставяни от техническата инфраструктура и опазването на околната среда и същевременно да бъде съпоставен на място ефектът от изпълнението на конкуриращите се проекти. В този контекст, информацията от анализа на изпълнението на целите на регионалната политика за съответния регион за планиране от ниво 2, би могла да се използва по-целенасочено и да подпомогне ефективното и ефикасно осъществяване на регионалната координация на изпълнението на европейските програми, с оглед постигане на по-висока стойност на помощта от фондовете на ЕС и на инвестициите в публичния сектор като цяло.

Провежданото ежегодно наблюдение на изпълнението на целите на регионалната политика и систематизираната статистическа, емпирична и аналитична информация за икономическото и социално развитие, която може да бъде открита в годишните доклади, които са продукт от това наблюдение, могат да се използват успешно в процеса на регионална координация на провежданите икономически мерки и прилагането на интегрирани териториални инвестиции, както и за изготвянето на обобщаващи справки и анализи на комплексното въздействие от изпълняваните на територията проекти и дейности в областта на подкрепа за малките и средни предприятия, социалното развитие и модернизиране на регионалните инфраструктурни мрежи (Tanakov, Nikolov, & Lyubomirova, 2021).

Законодателната рамка създава необходимите условия всички основни стратегически документи за регионално и местно развитие да бъдат и обект на оценка. На практика оценката на изпълнението на регионалната политика се осъществява чрез извършването на минимум два вида оценки (междинни и последващи)за изпълнението на двата базови стратегически документа на регионално и местно ниво -в актуалния планов период 2021 -2027 г. това са интегрираните териториални стратегии за развитие

на регионите за планиране от ниво 2 и плановете за интегрирано развитие на общините. В изминалите два планови цикъла 2007 -2013г. и 2014 -2020 г. действащи бяха регионалните планове за развитие на 6-те района от ниво 2 и общинските планове за развитие. Предвид спецификата на настоящото документално проучване, ще бъдат анализирани основно последващите оценки, технологията на тяхното разработване и типа данни, които могат да предоставят за структурирането на големи данни в областта на регионалната икономика и социалното развитие на прилежащата територия.

Оценката на изпълнението на планираните цели, приоритети и мерки в областта на регионалното развитие е важен етап от общия процес на стратегическо планиране и провеждане на държавната политика за регионално развитие. Резултатите от извършените оценки са официална обществена информация и се публикуват на електронните страници на съответните отговорни институции, като по този начин се спазва един от основните принципи на регионалната политика за осигуряване на информация и публичност, с цел да се гарантира прозрачност при изпълнението на документите за стратегическо планиране на регионалното и местното развитие.

Проучваните документи съдържат значимо портфолио от структурирани, полуструктурирани и неструктурирани данни за икономически и социални процеси на съответната територия, както и систематизирана информация за тенденциите в регионалното и местно развитие.

Като изготвян регулярно информационно-аналитичен продукт, последващите оценки са ценен ресурс за вземане на аргументирани управленски решения, които да отговарят на специфичните потребности от икономически и социални мерки за подкрепа на регионалното и местно развитие на територията на страната.

Добавена стойност във връзка с измерването, анализа и оценката на постигнатите резултати в процеса на регулиран и насочван от управляващите процес на регионално развитие, имат и индикаторите, свързани със заетостта, работните места, създаването на регионалния доход и концентрацията на регионалната икономическа активност (Владимирова, 2012). Статистическата и емпирична информация за заетостта може да бъде използвана многопосочно -за фокусиран анализ и оценка на интензивността на

протичащите икономически и социални процеси в изследваната територия, за разработване на прогнози, целеви програми и проекти, за бъдещо стратегическо паниране на развитието.

В същото време не бива да се забравя, че движещ мотив за всяка заетост е създаването на доход. Използвани индикатори за измерване на резултатите от икономическата дейност в региона са показатели, като: брутен вътрешен продукт, измерен на регионално ниво, брутна добавена стойност, произведена продукция по сектори, нетни приходи от продажбите, работна заплата, доходи на домакинствата и др. Следва да се отбележи, че регионалната статистика след приемането на България в Европейския съюз се разви с много бързи темпове и предоставя регулярно тези и още много допълнителни статистически данни, свързани с регионалната икономическа активност и качеството на живот в отделните региони и общини на страната. За целта от 2010 г. до днес ежегодно се изготвя и публикува на официалната електронна страница на Националния статистически институт една много ценна за регионалистите специализирана база данни, със заглавие: „Районите, областите и общините в Република България“, която е достъпна и може да бъде използвана без ограничения в електронен формат [4].

Често подобна информация, събрана от разнообразни източници, структурирана и анализирана в концентриран вид е необходима за използване в кратки срокове и осигуряването на достъп до нея, чрез интегрирането на цитираните последващи оценки в обща информационна среда на големи бази данни, би създало благоприятни условия за ускорена дигитализация на регионалното развитие и в значителна степен би подобрило качеството на вземаните политически управленски решения за провеждането на адекватна, целенасочена и рационална регионална политика, с цел смекчаване и постепенно преодоляване на негативните регионални дисбаланси, характерни за територията на България.

В допълнение следва да се отбележи, че последващата оценка се извършва на основата на разработена и обоснована методология, която определя методите и съответните източници на информация, както и критериите за оценка на изпълнението

на целите и приоритетите на провежданата регионална политика за съответния регион в конкретния планов и програмен период. Честа практика е експертният екип да прилага индекси за постигане на стратегическите цели и отделно индекси за реализиране на приоритетите, включени в оценяваните стратегически документи, както и оценъчни скали и категории за тяхното обективно диференциране.

С подобни аргументи може са твърди, че последващите оценки освен систематизирани статистически данни и емпирична информация, включват в своето съдържание и методически обоснован анализ и дават независима експертна оценка на постигнатите резултатите не само относно регионалната политика, но на практика хвърлят светлина и върху ефективността и ефикасността от останалите провеждани публични държавни политики и влиянието им върху тенденциите в общото развитие на изследваната територия.

Заключение

Дигиталната трансформация в регионалното развитие в среда на големи данни изисква реализирането на система от последователни, взаимно свързани мерки и действия за изграждане на единна информационна система за управление на регионалното развитие, която да интегрира и осигури достъп в реално време до максимално широк кръг от информационно-аналитични ресурси, вкл. регионални статистически бази данни, експертни анализи и оценки, стратегии, планове и програми, научно-приложни изследвания и др.

Включването на публично достъпна информация относно цялостния процес на стратегическо регионално планиране, наблюдение, контрол и оценка на изпълнението на регионалната политика ще допринесе за по-висока ефективност и ефикасност на протичащите взаимодействия между всички участници в системата за регионално развитие на България и за вземането на адекватни, обосновани и рационални управленски решения за позитивно регионално развитие.

Създаването на необходимите условия и предпоставки за интегриране на огромното количество разнопосочна регионална информация в среда на големи данни,

често дублираща се и събирана паралелно от институциите, безспорно ще допринесе за активиране на допълнителни механизми за ускоряване изграждането на единна информационна система за регионално развитие и управление.

Изграждането на подобна интегрирана система за регионално развитие и управление у нас може да допринесе за смекчаване на неблагоприятните последици за регионалното и местно социално-икономическо развитие и да бъдат потърсени работещи решения за преодоляване на негативните дисбаланси между регионите в България и повишаване качеството на живот за хората, укрепване на тяхната икономическа сила, регионална конкурентоспособност и капацитет за самоуправление.

Бележки:

[1] Напр. Института за пазарна икономика, Регионални профили

[2] Напр. Информационна система за управление и наблюдение на средствата от Европейския съюз в България 2020 ИСУН 2020

[3] Анализ на проведено анкетно проучване, с цел изследване проблемите, възникващи при изпълнението на функциите на регионалните съвети за развитие (2009), Министерство на регионалното развитие и благоустройството, София: „БКС - Строй" АД, с.14, с.21, с.27-28. Авторът също е реализирал през 2011г. емпирично изследване сред областните управители в контекста на провежданата от тях регионална политика.

[4] Публикация „Районите, областите и общините в Република България" (2024). Национален статистически институт. Наличен на адрес: Районите, областите и общините в Република България 2022 | Национален статистически институт (достъпен на 30.11.2024)

Цитирани източници:

МРРБ, (2009). Анализ на проведено анкетно проучване, с цел изследване проблемите, възникващи при изпълнението на функциите на регионалните съвети за развитие, София: „БКС -Строй" АД.
(MRRB, 2009. Analiz na provedeno anketno prouchvane s tsel izsledvane problemite, vaznikvasti pri izpalnenieto na funktsiite na regionalnite saveti za razvitie, Sofia: BKS -Stroy, AD).

Владимирова, К. и кол. (2012) *Прогнозиране и стратегическо планиране*, София: ИК-УНСС, с. 221-223.
(Vladimirova, K. I kol. 2012. Prognozirane I strategichesko planirane, Sofia: IK-UNSS, s. 221-223).

Закон за регионалното развитие, обн. ДВ, бр. 50 от 30.05.2008 г., изм. и доп. бр. 21 от

01.07.2022 г.
(Zakon za regionalnoto razvitie, obn. DV. Br. 50, ot 30.05.2008 g., izm. I dop. Br. 21 ot 01.07.2022 g.)

Закон за статистиката, обн. ДВ, бр. 57 от 25.06.1999 г., изм. ДВ., бр. 84 от 06.10.2023 г.

Наредба за информационното осигуряване на регионалното развитие (1998), Национален център по териториално развитие и жилищна политика, Министерство на регионалното развитие и благоустройството, София, с. 13.
Zakon za statistikata, obn. DV, br. 57, ot 25.06.1999 g., izm. DV., br. 84 ot 06.10.2023 g.

Николов, Г. (2016). *Държавни политики и стратегии*. Издателски комплекс-УНСС, София.
(Nikolov, G. 2016. Darzhavni politiki I strargii, Sofia: IK-UNSS).

Правилник за прилагане на Закона за регионалното развитие, обн. ДВ, бр. 70 от 07.08.2020 г., изм. и доп. ДВ, бр. 45 от 23.05.2023 г.
(Pravilnik za prilagane na Zakona za regionalno razvitie, obn. DV, br. 70 ot 07.08.2020 g., izm. i dop. DV, br. 45 ot 23.05.2023.

НСИ (2024). Публикация „Районите, областите и общините в Република България“ (2024). Национален статистически институт, Достъпен на: Районите, областите и общините в Република България 2022 | Национален статистически институт (използван на 30.11.2024)
(NSI, 2024, Publikatsii Rayonite, oblastite I obstinate v Republika Bulgaria, 2024,izpolzvan na 30.11.2024).

Botseva, D., Vasileva, E. & Tsolov, G., (2021), Digital Europe - Adaptability to Modernization, *Regional Development and Cross-Border Cooperation*, Chamber of Economy Pirot District, Serbia, pp. 523-534.

Nikolov, G., Tanakov, N. & Bakardzhiev, V. (2018) Governance of Public Policies in the context of Decentralization" in *Quantitative and Qualitative Analysis in Economics proceedings of the international conference in Nish*, Serbia, pp.31-42.

Tanakov, N., Nikolov, G., & Lyubomirova, V., (2021), Intelligent Clusters the Future Basis of Competition. In Regional Development and Cross-Border Cooperation., Intelligent Clusters the Future Basis of Competition. In *Regional Development and Cross-Border Cooperation.*, Contracting Chamber of Economy Pirot District, Serbia, pp.535-542.

Vasileva, E., Lyubomirova, V. & Tsolov, G. (2022). Sustainable Cities via Smart Development Strategies: Bulgarian Case: In: Jeon, HY. (eds) *Sustainable Development of Water and Environment. Environmental Science and Engineering.* Spring, Cham, pp.275-286.

***

CREATION OF AN INTEGRATED INFORMATION SYSTEM FOR STRATEGIC PLANNING AND MANAGEMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT

Assoc. Prof. Elka Vasileva, PhD*
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:

The report examines various aspects of the functioning of the regional development system in Bulgaria, with a focus on examining the possibilities for creating appropriate conditions and taking action to integrate the huge amount of diverse regional information in a big data environment.The thesis is defended that the construction of an integrated system for regional development and management will improve coordination between responsible institutions and accelerate the digital transformation in the implementation of regional policy.

Key words: regional development; strategic planning; information system.

*author name: Assoc. Prof. Elka Vasileva, PhD, email address: elvasileva@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

60 ГОДИНИ РЕГИОНАЛНА НАУКА В ЕВРОПА: АКТУАЛНИ ДИСКУСИИ

гл. ас. д-р Веселина Любомирова*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Регионалната наука все още не е позната достатъчно в България като самостоятелна научна област от обхвата социалните науки. А научната общност в полето на регионалните изследвания има своя международен институционален живот повече от половин век. Целта на този доклад е да систематизира във взаимовръзка три актуални дискусии в областта на регионалната наука и изследвания. Чрез тях се извежда динамиката в развитието на тази специализирана академична общност и научното ѝ поле.

Ключови думи: регионално развитие, регионално планиране, регионална наука, регионални изследвания.

Увод

Регионалната наука в Европа има своето развитие и история, които не са достатъчно познати на научните среди и обществеността в България. Повече от половин век Международната асоциация за регионална наука (Regional Science Association International) и Международната асоциация за регионални изследвания (Regional Studies Association) обединяват изследователите в тази област като свои членове и участници в множество ежегодни конференции, семинари, обучения. Описва се от наблюдатели като интердисциплинарна мрежа, която създава среда и стандарти за качеството на изследванията от различни дисциплини, обединени от регионалния подход (Florax, Plane 2004). Именно научните форуми на тези две организации са най-значимите събития в полето на регионалната наука. Техните конференции са с най-голяма разпознаваемост, авторитет и влияние върху регионалните изследвания. Всяка година и двете организации провеждат традиционните си конгреси със стотици участници. Организират и по няколко

*author’s name: Chief Assist. Prof. Veselina Lyubomirova, PhD, email address: veselina@unwe.bg

регионални форума на географски принцип. Популярни са летните им училища за млади учени. Това са събития, които в годините дават гласност и на неспиращия дебат за развитието на полето на регионалната наука. Различни ръководители на посочените организации, както и други членове учени с висок международен авторитет, изнасят пленарни доклади за ключовата роля, която има провеждането на регионални изследвания в обществото. През годините се разширява календара от конференции на годишна база. Нараства броя на списанията, които организациите поддържат (Scutariu 2015, с. 116).

И двете международни асоциации имат над 60 годишна история, обединяваща академични изследователи и преподаватели в регионалната политика и икономика от цял свят. В България дейността им навлиза едва през последното десетилетие, когато активно се развиват специалности по регионално развитие и регионална икономика в българските университети. Това е и периодът, в който се развива дейността на Българската асоциация по регионални изследвания, която членува в международната такава чрез нейната европейска секция (European Regional Science Assosciation). Въпреки това регионалната наука, експертиза и специфичен профил още не е добил широка гражданственост сред обществото и непознаването на полето продължава да е фактор, пред неговото развитие.

Това динамично изследователско и образователно поле има своя интензивен общностен и организационен живот, който е насочен към анализа и развитието на изследователските направления и развитието цялостно на регионалната наука. В общността на нейните изследователи, колегите често се назовават като регионални икономисти, икономически географи, регионални изследователи, но към тях се числят и политологични анализатори с международен фокус и др. Макар общността да предполага и геополитически и по-широко политологичен подход към тематиката, повечето изследователи са от областта на икономиката и географията. Въпреки това всички конференции в областта имат и направление за изследователите на регионите от гледна точка на политиката и международните отношения, както и направления, насочени към публичните политики и управление. Това прави регионалната наука крайъгълно разположена между геоикономика и геополитиката. Едновремнно с това е

свързваща между административния, икономическия, управленския и политологичния подход в социалните науки. Равнищата на анализ съответно варират от макрорегиони до мезо и микро, вкл. локално равнище. Според изходното научно поле и използвана методология варират и дефинциите на регионализъм.

В този контекст целта на доклада е да разгледа във взаимовръзка няколко ключови акцента от актуалния дебат за развитието на регионалната наука като изследователско и образователно поле. Това са:

- Инициативата за утвърждаване на общ теоретичен фундамент (класически и съвременен), която се води от доайените и най-изявените и международно признати специалисти в областта на регионалната наука.
- Инициативата за манифест за развитието и бъдещото на регионалната наука, включваща множество принципни, но и прагматични ангажименти към общността изследователи и преподаватели в полето на регионалната наука.
- Дебатът за мястото на регионалното планиране в регионалната наука, който инициира главният редактор на най-старото списание в областта - Regional Studies. Тази инициатива прерасна в множество публикации и международен обмен на идеи за развитието на цялото научно поле на регионалната наука.

Трите инициативи се случват във високия ешалон на една и съща общност, но по скоро в хронологична последователност, породена от общ интерес към оценка, преосмисляне и задаване на бъдещи посоки за регионалната наука, а не като официално свързани явления.

етодологичен подход

Методологичният подход при анализа на тези дискусии изисква запознаване и контент анализ на продуктите от наблюдаваните дискусии. Разполагаме с уебинар на дискусията за мястото на регионалното планиране в регионалната наука и произлезли от този дебат публикации. В настоящия доклад се използва и манифеста за бъдещото на регионалната наука, на който е направен контент анализ.

Такова систематизирано наблюдение е важно за българската общност изследователи на регионална проблематика и преподаващи регионално развитие и регионална икономика. Една от причините е, че специалност „Регионално развитие“ е още млада в българската образователна среда и утвърждава мястото си като теоретичен фундамент и място в социалните, стопански и правни науки и сфери на знанието.

2. Регионалната наука в развитие

Историята на регионалната наука се изследва от различни автори през годините (Isard 2003; Florax and Plane 2004; Boyce 2003). Те проследяват както хронологичното формиране и развитие на общността в международен план, така и с установяването на изследователските полета в нея. Изследват и се дебатират методологическите подходи и направления на регионалната наука в рамките на социалните науки (Rees 2005). Регионалната наука е определяна и като „междинна наука, която интегира управленски, обществени и естествени (природен блок науки“, но винаги през фокуса на териториалните системи (Петров и колектив, 2023, с 15, 17).

Университетското обучение в сферата на регионалното знание също е обект на анализ от страна на международната академична общност в областта. Обсъжда се възможността за по-широко включване на курсове по увод в регионалната наука различни образователни степени (Bailly, Gibson 2004, p. 127). В различни периоди се дискутира и въпросът за една своеобразна криза в регионалната наука -нейното отстъпление от приложно знание и отсъствие от академичните програми през края на 80-те и началото на 90-те години на 20 век (Bailly & Coffey 1994, p. 12). По това време започва и дискусията, според която регионалните изследвания трябва да станат все по-интердисциплинарни. Може да се обобщи, че всички тези ракурси на дебат са част от развитието и историята на регионалната наука. Учените от полето на регионалната наука все пак се обединяват около разбирането, че в регионалните изследвания трябва да се поддържа баланса между икономическият и другите подходи на социалните науки. Защитава се нуждата от отворен подход към регионалната проблематика. Едновременно с това регионалната изследователска общност се обединява около виждането, че в

регионалните изследвания трябва фокусът да е към възможностите за повече приложност и операционализиране на теорията, заедно с надграждане на методологическия инструментариум. Целта на този принципен подход в отношението към регионалните изследвания, е постигне на по-голяма приложимост на регионалните анализи в практиката и за добруването на обществото (Bailly & Coffey 1994, p. 13).

Друг автор прави обзорен преглед на регионалната наука през първите 50 години от съществуването и като организирано изследователско направление. Според него полето е динамично и все още има много направления за развитие, които имат потенциал да допринесат за политиката и обществото (Boyce 2003). Той заключва, че фундамента на регионалната наука е в социалните науки, но има взаимодействие в определени въпроси дори с физиката, инженерната и хуманитарна област на академичното знание. В този смисъл регионалната наука е наистина интердисциплинарно поле според автора. Бъдещото на регионалната наука е видяно от него в следната перспектива. Регионалната наука да се развива като самостоятелно поле, а не само като подход или дисциплина в социалните науки.

В продължение на тези виждания, трябва да добавим, че регионалните изследователи периодично преосмислят посоката и релевантността на регионалната наука в съответното историческо време. През изминалите повече от 50 години на развитие като изследователско поле регионалната наука е активно и може да се каже успешно ангажирана с балансирането между фундаменталния и приложен изследователски подход. От създаването си като изследователска общност регионална наука се ангажира с проблеми на пространственото развитие, регионални и национални специфики.

По-късно разширява подхода си към локализационния подход за развитие на производства и услуги.

На следващ етап към основните направления в полето на регионална наука се включва и вниманието към различните инициативи за развитие на регионите. Фокус на изследванията става и регионалния подход за справяне с икономическите и социални неравенства. Разширява се изследователското влияние към развитието на

пространствени модели, подходи за ефективно регионално планиране и др. В тези условия, синергията между теоретичните и приложни подходи за изследване на регионите остава водещ принцип в обучението и развитието на самите учени в областта (Bailly, Gibson 2004, p. 132).

Предишно изследване на автора на настоящия доклад показва идентифицира 12 основни области във фокуса на регионалните изследователи. Изследването е проведено между 2019 - 2021 и обхваща темите от всички конгреси, конференции и семинари на международните асоциации за регионална наука и изследвания през посочения период. Идентифицираните основни полета за този период са регионална устойчивост; мобилност и миграция; управление, развитие и политики в регионите; устойчиво развитие; кохезионна политика; териториално и пространствено развитие; иконоилическо развитие интелигентна специализация; умни градове; градско развитие и селски райони; иновации; приобщаващ растеж. Всяко от полетата има и свои подтеми, които са във фокуса на преподавателска и изследователска работа в интердисциплинарната регионална наука (таблица 1).

Таблица 1. Изследователски и обучителни полета на регионалната наука

Основно поле	**Подтеми**
Регионална устойчивост	Икономическа устойчивост (социално-икономическа стабилност и пазар на труда, местна икономическа активност, регионална конкурентоспособност, продуктивност); Социална устойчивост (адаптиращи се градове и региони, възстановяване след кризи, развитие на периферни райони, образование и умения на човешките ресурси, развитие на транспорта, достъпност, туризъм, здраве и застаряване населението, социални иновации, социална инфраструктура);
Мобилност и миграция	Приобщаващи региони чрез социално и здравно и образователно включване; урбанизация и качество на

	живот; приобщаващ растеж, бежанци, трудова миграция, глобални демографски промени, градска и студентска миграция, регионална демографска трансформация, социо-културни фактори в миграцията и демографското развитие, социален капитал
Управление и политики в регионите	Правителство и институции, е-управление, партньорство между заинтересованите страни, социални партньори, умни градове и развитие; регионално планиране, секторни политики
Устойчиво развитие	Устойчив туризъм; териториални зелени политики; екологични проблеми, потребителско поведение
Кохезионна политика и приобщаващо развитие	Икономическа конвергентност, регионални неравенства, взаимодействие между кохезионната политика и други политики на ЕС
Териториално и пространствено развитие	Икономическо развитие, пространствено развитие, териториално развитие
Икономическо развитие	Нови икономически алтернативи, актуални модели на растеж, регионален растеж, регионални дефицити, икономически шокове, местна икономика.
Интелигентна специализация	Умни градове, дигитална трансформация, интелигентни решения в управлението, териториални неравенства в интелигентната трансформация
Иновации в регионите	Индустриално и постиндустриално развитие, регионални иновационни системи, застаряване на населението и дигитална трансформация, социални иновации
Развитие на селските райони	Градски клъстери, урбанистична трансформация, градски неравенства

Източник: (Lyubomirova, 2021)

Прави впечатление, че темите от полето на политическата география, геополитиката, релацията глобализъм - регионализъм, фокусът върху макрорегионите,

темите за електорална география и др. не са застъпени съществено в обобщените резултати от таблица 1. Това не означава, че темите са изцяло пренебрегнати или не фигурират в международната общност на регионалната наука. По-скоро показва традиционното положение в тази международна общност да доминират количествено и като методологичен подход изследователи от областта на икономическите и управленски науки. В последните конференции на същите организации се наблюдава по-голямо отваряне и към теми от полето на политическите науки и международните отношения. Това е важно, преди всичко, за да не остават регионалните изследвания в две успоредни направления (политически науки/международни отношения и икономика/управление), които да не взаимодействат.

3. Инициативата за утвърждаване на общ теоретичен фундамент на регионалната наука

Международната асоциация за регионална наука започна през 2016 година инициатива за системтизиране на теоретичното наследство на регионалните изследвания. Тази дейност е поверена на специално създадена Академия за регионална наука (The Regional Science Academy /TRSA/), наречена даже символно ***Академията*** *за регионална наука*. Академията има ангажимента да служи като катализатор за стратегическо знание по отношение на пространството, според анаонса на асоциацията на различни нейни публични представяния. Обявената главна нейна задачата е да работи като централен глобален източник на знание, научни виждания за регионите и градовете като ключов център за свързване на идеи за развитието на пространствени системи. След множество дискусии на различни места по света, екипът на Академията прави обобщаващия извод, че регионалната наука има нужда от своя интелектуален тинк-танк, движен от оригинални идеи и дискусии. Тяхното заключение е, че такъв подход е критично необходим за гарантиране обезпечаването на научното поле с иновативни и динамични подходи за изследователска работа.

Вероятно изглежда доста амбициозно да има такова центриране на знание, но нашето виждане е, че подобна инициатива е в унисон с етапа на развитие на международната

регионална научна общност. Затова намираме за особено важно следенето и рефлексията към инициативите, които тази академия вече инициира. Учените от екипа ѝ, заедно с едно от ключовите издателства за академични литература в международен план - Springer - започнаха две поредици от научна литература. Първата е кръстена „Големите мислители в регионалната наука“. Насочена е към систематизиране, преосмисляне и идентифициране на приноса на различни класически автори към регионалните изследвания и теория. Реално задачата на тази поредица е да представи класически автори и произведения, но през приноса им за формиране на теория и методология за регионалната наука. Подходът при трудовете от поредицата залага на авторитетни учени, членове на международните изследователски организации за регионална наука, които да реферират класически произведения. Прочитът изисква да се насочи читателя към тези аспекти на класическите трудове, които имат структуроопределящо значение за регионалната наука и нейната теория. Едновременно с това при това реферирането трябва да се изведат и съвременни аспекти на приложимост на тези класически теоретични и методични подходи. Работата на поредицата е да покаже реферирани от съвременни изследователи трудове и на други утвърдени и доказали се във времето автори, които са тясно свързани с полето на регионалната наука. От една страна, има научни произведения на признати автори от регионалната наука и други научни области. От друга страна, техни референти са съвременни разпознаваеми и утвърдени учени от полето на регионалната наука. Добавената стойност в този смисъл е множествена. Първо, това е място, където дори чисто самоопределящо, справочно и верифициращо да се посочват класически трудове с теоретичен и методологичен принос за регионалната наука. Второ, авторите на това реферирането представляват друга банка от утвърдени учени в регионалните изследвания. Техните имена също могат да се проследят от поредицата и да насочат читателите към друго творчество на тези учени. Главното в случая, е че всичко това се движи от самата международна общност на учените в областта, което дава високо равнище на доверителност, подкрепена и от авторитетното издателство, което участва. Референтите в тази поредица имат обща структура на работа, когато представят трудове на класически автор. Всяка глава разглежда автора и труда в

широк контекст: оценява актуалната му релевантност; дискутира заявените вътре виждания и подходи; коментира политическия и научен принос на съответния труд. До сега са публикувани две книги от поредицата - Големите мислите в регионалната наука том 1 и 2 (Great Minds in Regional Science Vol. 1 & 2). За всеки изследван автор е включена биографична информация, описание на главни приноси, дискусия върху работата на изследвания учен в широк контекст, с актуална значимост, научно признаване и полезност, както и ползи за развиване на политики.

В този контекст е важно да се обърне внимание, че ключовите думи, придружаващи първия том (2020), в представянето на издателство Springer са пространствен анализ (Spatial Analysis), локализационна теория (Location Theory), качествени методи (Quantitative Methods), регионални политики (Regional Policy), регионално и урбанистично планиране (regional and urban planning) и история на идеите (History of Ideas). Тези ключови думи дават отправна точка за водещи въпроси в регионалната наука и изследователско поле. В допълнение е важно да се обърне внимание на разделите на том 1. Първи раздел е кръстен Създаване на регионалната наука и асоциацията за регионална наука. Вторият раздел е за автори от други дисциплини, които са предвестници на формирането на регионалната наука като изследователско поле (Antecedents of Regional Science). Последният раздел от първата книга е посветен на поставяне на основите на регионалната наука (Laying the Foundations of Regional Science) (Batey, Plane, 2021). Втори том излиза през 2023 година с приблизително същата структура (Batey, Plane, 2023).

Втората поредица, която е продукт от работата на Академията за регионална наука, е озаглавена „Гласът на Регионалната наука“ (The Voice of Regional Science). От нея има издадени три книги до сега. Първата е със заглавие „Икономическа география и трансгранична миграция“ (2021). Втората е „Бъдещата жизненост на градовете“ (2023). А третата книга е „Пандемията и градът“ (2023). Това са колективно монографии с широк редакторски колектив и множество автори, включващ и разнообразие от ракурси. Замисълът на поредицата е да покаже ключови теми и обекти за анализ от непрекъснато развиващото се поле на регионалната наука. Представят се нови идеи по познати

изследователски обекти, актуални проблеми с високо обществено значение и др. Замисълът е по тях да се работи с мултидисциплинарен изследователски подход. Целта е да се преосмисля пространствената динамика на обществата и социално - икономическите процеси в контекста на комплексните пространствени системи и територия.

Може да се обобщи, че регионалната научна общност започна интелектуална научна инициатива за системно позициониране на класически и нови подходи в изследователското си поле. Инициатива, която е заявено, че ще продължи да се развива в следващите години. Двете поредици са обединени от по-голяма обща тематична серия, които можем да наречем „Приносите на регионалната наука“ (Footprints of Regional Science).

4. **Инициативата за манифест за развитието и бъдещото на регионалната наука**

Продължение на представената инициатива с развитието на интелектуален тинк-танк и неговите трудове е създаването на Манифест за дейността на тази академия и нейната общност.

Целта на новата платформа за идеи е да търси иновативни концепции за регионално развитие, да концептуализира, тества и въвежда нови пространствена теория и методология, заедно с нови перспективи и политики. Водеща задача е също привличане на млади изследователи не само от традиционните за полето англосаксонска и западно европейска школа, така че да се създават по-добри условия за развиване на научното поне на регионалната наука. Този ангажимент отговаря на констатацията, че регионалното планиране има нужда от преосмисляне и разширяване на методическите и географски подходите към него. Третият важен ангажимент на манифеста и общността зад него е насочен към включването на големите данни в регионалните изследвания, така че да се споделя повече информация в полето и да има възможност за по-задълбочени и иновационни анализи.

Мотивите за този системен интелектуален ангажимент към регионалната наука са предимно породени от необходимостта да се развиват и надграждат пространствените

изследвания (spatial studies) с нови знания за „регионите и градовете, които са централни обекти на многоаспекността на пространствената система“ (Nijkamp, Kourtit 2016, p. R1). В манифеста е направено уточнението, че ролята на Академията за регионална наука е да мисли напред, да събира учени, които доброволно допринасят за работата на международната регионална асоциация, но без да се занимава с организационни въпроси.

Подробното запознаване с манифеста дава основание за слените допускания:

- Учените от Асоциацията са установили, че въпреки множеството членове, теми, форуми и др. има нужда от фокусиране, което международните асоциации не успяват да постигнат. Не успяват преди всичко заради големия си организационен ангажимент, който пречи на чисто интелектуалната, научна и обществена дейност.
- Този дефицит е осъзнат и се търси преодоляването му чрез допълнително звено, каквото е подобна академия с нейната научна продукция.

Авторите на манифеста изтъкват необходимостта от работа по свързване на множеството направления, в които се развиват регионалните изследвания и анализ. Подчертават, че регионален подход има при регионалната икономика, урбанистичната икономика, географията, регионалната наука, политическите науки, демографията, бизнес мениджмънта, опазването на околната среда и други обвързани с екологията сфери на науката, архитектурата и др. В същото време тези и други научни полета имат собствени асоциации и общности и функционират паралелно без да познават работата и допирните си точки. В условия на фундаментални пространствени предизвикателства по света, тази научна добавена стойност има нужда и центрове за свързване.

В този контекст регионалната наука се стреми да награди и обогати многостранността на основните изследователски направления в социалните науки, като ги обвързва и насочва към пространствените измерения в направленията им. Авторите на манифеста обръщат внимание, че самата същност на регионалната наука е в мултидисциплинарните подходи, обвързани с данни и доказателства в пространствена перспектива. Този подход се налага още от 50-те години на 20 век и

прави регионалната наука различна от другите социални науки като политическите науки, географията, урбанистиката, регионалното планиране и др. За много изследователи на териториите и пространствата регионалната наука не е тяхното първо и единствено научно поле, а по-скоро е надграждане на дисциплината и полето, в което са се създали научно. Най-общо регионалната наука е множество от дисциплини и подходи, обединени от пространството. Тази ключова характеристика дава възможност на регионалната наука да свързва различни подходи, но и да открива слабости в прилагането на теоретични и методологични концепции. Последното е резултат от прилагането на пространствения прочит на тези подходи, както и от взаимодействието им. Поставянето на пространството в центъра на социалните науки извежда на преден план за всички нейни теми като интензивната урбанизация, миграцията, климатичните въпроси, дефицитите в транспортното, урбанистично, екологично и др. планиране. Тези и други аспекти на заплахите и възможностите през бъдещото на планетата често и многостранно се поставят във фокуса на общественото внимание. Остават обаче незадоволително изследвани във взаимовръзка, където е и възможният принос на регионалната наука.

Важно е да се отбележи, че книжната поредица за преосмисляне на регионалната наука и нейните автори, както и манифеста за развитие на идеите в това направление на социалните науки са инициирани от Международната асоциация за регионална наука. (Regional Science Association International). В същото време този дебат излиза от рамките на една международна асоциация и ангажира аналитичното внимание на утвърдени учени и от другата научна международна асоциация в областта - Международната асоциация за регионални изследвания (Regional Studies Association).

ебатът за мястото на регионалното планиране в регионалната наука

Скорошно изследване на водещи учени от Международната асоциация за регионални изследвания (Regional Studies Association) се фокусира именно върху жизнеността на регионалното планиране като подход в регионалните изследвания

(Harrison, Gallend, Tewdwr-Jones, 2022). Те правят своите заключения след анализ на всички броевете на най-старото международно списание по регионални изследвания Regional Studies, което от 1967 година се издава от международното издателство Taylor & Francis, като официален орган на Асоциациацията. Списанието е с висок импакт фактор и индексация. Занимава се с развитието на теории, концепции, емпирични анализи и изследване на политики в областта на регионалните изследвания. Публикува изследвания в областта на икономическите, социално, политически и екологични аспекти на урбанистичната и регионална трансформация. Водещата цел на списанието е да свързва на системно равнище. Задачата на редакционните му екипи е да публикуват текстове, в които по системен и фундаментален начин да си взаимодействат приносите от отделните дисциплини в социалните науки, така че да се разбира как се развиват и еволюират регионите и градовете. Търсят се статии, в които изкристализира как икономическите и политически процеси и резултати повлияват на регионите и местното развитие.

През първите години от издаването си публикува основано статии по регионално планиране. С годините броевете и публикациите на годишна база се увеличават, но статиите и изследванията за регионално планиране намаляват до почти пълно отсъствие през последните години. По случай 50 годишнината на списанието, главният редактор Джон Харисън започва проучване на тематичния фокус през годините. Прави изследване на всички статии от създаването на списанието до днес, като се търси кои от тях са свързани с регионално планиране. Мотивите за това проучване аргументират с устава на Асоциацията, според който регионалното планиране има ключово място в научната дейност изследователската ѝ общност. На първия етап от анализа на публикационната дейност заключва, че за днешните изследователи в общността на регионалната наука планирането отстъпва и дори може да се каже, че не е в основата на изследователската работа в областта. Подчертава се, че това е проблем, първо, защото изследването на градовете и регионите традиционно като дисциплина е в обхвата на изследователските школи за планиране. Планирането като изследователско поле зависи от пространството и

територията, което прави тази тематика интересна за множество интердисциплинарни институти. Това припознаване от други научни полета на планирането като научно и приложно направление води и до изгубване на фокуса към самото планиране. Динамиката на обществото и цифровизацията, която увеличава осигуреността с актуални данни също дава отражение на отношението към планирането като подход и научно поле. Международен екип които са водещи изследваните в полето на регионалната наука, алармират общността за тези тенденции и правят съответните препоръки. Според тях множеството подтеми в областта са превзели полето и са изостави фундамента, заради който съществуват. Затова със специално инициирана международна колективна монография търсят завръщане към планирането. Започват тази кампания с публикацията „Регионалното планиране умря. Да живее планирането на регионално бъдеще“ (Harrison, 2021). С това декларативно и провокативно заглавие поставят началото и на написването н колективна монография по темата. Книгата е с дванадесет глави с принос на автори от различни региони по света и с разнообразие от подходи за бъдещето на регионите. По данни на съставителите са подадени близо 150 предложения за теми със съответните резюмета. Дебатът продължава на множество форуми през последните няколко години. Трансформацията в подхода за планиране в регионите участниците синтезират най-кратко като движение от „Regional Planning“ към „regional planning“. С тази лингвистична игра с термина изследователите визуализират резултата от по-големия дебат за бъдещото на регионалното планиране. В крайна сметка става въпрос за движение от състояние към процес, от фактическо обстоятелство към постоянни променливи, навлизащо многопоосочно към изследваната територия. Може да се очаква, че тази международна дискусия ще доведе до налагане на ново разбиране за регионално планиране. Предлага се разширяване на методичния подход извън институционализираната форма на планиране, а към интегриране на планирането в други подходи за анализ на пространството.

Стигат до заключението, че социално-икономическата среда се променя, става по технологична и динамична, богата на данни и условия за тяхното анализиране в

реално време с много повече променливи от преди десетилетия. Затова предлагат полето на регионалното планиране да започне в международната научна общност трансформацията си към планиране на регионално бъдеще и неговите променливи вариации, а не предпоставено планиране с предварително зададени променливи.

Заключение

Регионалната наука е динамично интердисциплинарно поле, с чието развитие е ангажирана серозна международна научна общност. На база направеното изложение можем удебено да кажем, че това не е само декларативно сухо твърдение, а наблюдавана динамика на множество дейности от страна на водещите специалисти в регионалната наука. За нейното актулано съсотяние и бъдеще се реализрат регулярни дебати, специални форуми, статии, монографии, програмни документи. Нещо повече, можем убедено да говорим за системни усилия на научната общност в регионалната наука за развитие на нейния фундамент, методи, приложни полета.

Рядко е да се включва в един преглед на тази динамика работата и на двете международни органзации в областта на регионалната наука, както направихме тук. Избягва се съопоставянето и сравнимостта, като не виждаме причини за това, тъй като резултатите и на двете общности се допълват в полза на едно и също научно поле. За българската научна общност от областта на регионалните изследвания, и в по-широк план на социалните и стопанските науки, е особено полезно да познава тенденциите в развитието на регионалната наука като изследователска практика и идейни дискусии в Европа и света. Това е особено важно, когато в България все по-устойчиво се налага и утвърждава бакалавърска специалност по „Регионално развитие“, катедрите и магистърските програми в тази област в различни български университети.

Благодарности: *Публикацията е изготвена и финансирана в рамките на университетски проект НИД НИ-24/2023 на тема: Модели за самооценка и развитие на меки компетенции на студенти, подпомагащи професионалната им реализация (2023-2024).*

Цитирани източници:

Петров, К., Цоноков, Н., Берберова-Вълчева, Ц., Толев, Ц. (2023). Готовността за полагане на административен труд относно формиране на знания и умения на студенти по регионално развитие, ИК-УНСС.
(Petrov, K., Tsonokov, N., Berberova-Valcheva, Ts., Tolev, Ts. 2023. Gotovnostta za polagane na administrativen trud otnosno formirane na znania I umenia na student po regionalno razvitie, IK-UNSS)

Baily A.S., Gibston, J.L. (2004). Regional Science, Directions for the future, *Papers in Regional Science*, 88, pp. 127-138.

Bailly A.S., Coffey, W. (1994). Regional science in crises: a plea for a more open and relevant approach, *Papers in Regional Science*, 73, pp. 3-14.

Batey, P., Plane, D. (2021). Great Minds in Regional Science, Vol. 1, Switzerland: Springer Nature.

Batey, P., Plane, D. (2023). Great Minds in Regional Science, Vol. 2, Switzerland: Springer Nature.

Boyce, D. (2003). A short history of the field of regional science, Review of Economic Design83(1), pp. 31-57.

Florax, R., Plane, D, J. (Eds.) (2004). Fifthy Years of Regional Science, Berlin: Springer-Verlag.

Harrison, J., Galland, D., Tewdwr-Jones, M., (2021). Planning Regional Futures, London: Routledge.

Harrison, J., Galland, D., Tewdwr-Jones, M., Tyler, P. (2022). Regional Planning is Dead: Long Live Planning Regional Futures, RSA Regions Cities Industry Webinar Series [online video source]/available for RSA members only.

Isard, W. (2003). History of regional science and the Regioan Science Association International. The Beginning and Early History, New York: Springer.

Lyubomirova, V. (2021). Current Trends in Regional Science Research: International conferences reflection, in Globalism, Regionalism Security, Sofia: UNWE-Publishing House, pp. 123-134.

Nijkamp, P., Kourtit, K. (2016). Towards A Regional Science Academy: A Manifesto, *Region*, 3 (1), https://doi.org/10.18335/region.v3i1.120

Scutariu, A.L. (2015). Landmarks in Evolution of Regional Science, The USVAnnals of Economics and Public Administration, 15(21), pp. 114-119.

Rees, J. (2005). Regional Science: From Crisis to Opportunity, *Papers in Regional Science*, 78(1), pp. 101-110.

***

60 YEARS OF REGIONAL SCIENCE IN EUROPE: CURRENT DISCUSSIONS

Chief Assist. Prof. Veselina Lyubomirova, PhD*
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:

Regional science is still not sufficiently known in Bulgaria as an independent scientific field within the scope of social sciences. The scientific community in the field of regional studies has had its international institutional life for more than half a century. The purpose of this report is to systematize in interrelation three current discussions in the field of regional science and research. Defined are the interaction and current dynamics in the development of this specialized academic community and scientific field.

Key words: regional development; regional planning; regional science; regional studies.

*author's name: Chief Assist. Prof. Veselina Lyubomirova, PhD, email address: veselina@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ДЕМОГРАФСКАТА ПОЛИТИКА В СТРАТЕГИЧЕСКАТА РАМКА НА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ

гл. ас. д-р Десислава Боцева*
катедра „Ревгионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Демографското развитие на България е белязано от трайно намаляване на числеността на населението, значителни промени във възрастовата структура и нарастващи регионални различия. Ниските нива на раждаемост, засилените миграционни потоци, урбанизацията и застаряването създават неблагоприятни качествени промени в структурата и баланса на населението. Тези явления, характерни не само за България, но и за държавите членки на Европейския съюз, оказват сериозно въздействие върху социалните системи, както и върху пазара на труда и икономическата устойчивост. Справянето с предизвикателствата изисква научно обоснована и прагматична демографска политика, базирана на стратегическо мислене и конкретни регионално диференцирани мерки. Навременното разпознаване на ключовите демографски тенденции е критично за формулирането на ефективни политики, които успоредно с ограничаването на неблагоприятните процеси да създадат условия за устойчиво развитие. Приложението на системен и дългосрочен подход, който интегрира научните знания, иновативните практики и адаптирането към регионалните специфики е от ключово значение, за да се създадат предпоставки за стабилност и устойчивост в бъдеще.

Ключови думи: демографска политика, урбанизация, регионални различия, стратегическо планиране, социални системи.

Увод

Въз основа на задълбоченото познание за реалните демографски тенденции, формирани в контекста на сложни причинно-следствени връзки с други ключови обществени процеси - социално-икономически, политически, военни и културни - се създават прогностични модели и стратегически планове, които формират посоката на демографската и социалната политика. Демографското планиране, разглеждано като интердисциплинарна и интегративна дейност, следва да обхваща широк спектър от

*author name: Chief Assist Prof. Desislava Botseva, PhD, email address: d_botseva@unwe.bg

социални, икономически и културни фактори, като отчита разнообразието и многопластността на последиците от демографските процеси.

Тази многозначност и комплексност предполагат привличането на широк кръг от знания и експертиза, с цел създаването на ефективни решения за справяне с демографските предизвикателства. Тенденциите в демографското развитие, разглеждани като национален приоритет от стратегическо значение, изискват фокусиране на политическите усилия и последователни действия от страна на държавните институции. Провеждането на активна демографска политика, основана на научна обоснованост и емпирични доказателства, трябва да се превърне в ключов инструмент за управление на демографските процеси.

Традиционно предизвикателствата, свързани с демографското развитие, се разглеждаха на макониво, като държавният апарат се явяваше основният субект на интервенция. Съвременните реалности обаче диктуват необходимостта от по-задълбочен, многослоен подход, който обединява усилията на различните нива на управление - централно, регионално и местно - и включва активното участие на структурите на гражданското общество. Прилагането на съвременни аналитични подходи и инструменти за оценка на регионалните демографски процеси е от ключово значение за идентифицирането на подходящи решения, както и за преодоляването на социално-икономическите неравенства на регионално и локално ниво.

В този контекст изследването на демографските процеси и динамика в обособения обхват на българските области има за цел да разработи съвременен аналитичен модел, който би могъл да бъде адаптиран и приложен на национално ниво. До момента научните изследвания в тази област не предлагат значими интегрирани и иновативни подходи, които да отчитат възможностите за прилагане на регионално специфични механизми за устойчиво развитие. В същото време дълбоките териториални демографски диспропорции в България изискват спешно формулиране на регионални демографски политики, които да отразяват специфичните особености на всеки регион - като демографски показатели, тенденции, етнорелигиозен състав, репродуктивни и миграционни нагласи.

Особено изразени на областно ниво, тези диспропорции се обуславят както от сериозните икономически различия в регионален мащаб, така и от уникалния състав и структура на населението в отделните територии. Създаването на иновативни регионални политики, които да отчитат тези различия, е критичен елемент за устойчивото развитие и социално-икономическата стабилност на страната. Само чрез подобен диференциран подход могат да бъдат парирани неблагоприятните тенденции и същевременно активирани потенциалите на отделните региони.

1. Демографските предизвикателства и регионалното развитие

Демографията, като наука за изучаване на населението, се концентрира върху статистическото и аналитичното описание на човешките популации, което включва детайлно изследване на тяхната динамика във времето и пространството. Основният обект на демографското изследване са процесите, свързани с раждаемостта, смъртността, миграцията и стареенето, които формират основата на пространствено-времевите трансформации на населението. Тези процеси създават количествено измерими характеристики на дадено население, които отразяват неговата динамика и дават възможност за изграждане на детайлна картина на процеса, наречен демографско развитие.

От самото си възникване демографията не се ограничава само до описателни анализи. Тя има амбицията да надхвърли чисто емпиричното измерение и да разгърне своя предмет в дълбочина, изследвайки както структурните закономерности, така и сложните взаимозависимости между социални, икономически и биологични фактори.

Съвременният демографски анализ се фокусира както върху макронивото на обществата, така и върху специфични групи, определени от образователен статус, етническа принадлежност, религиозна идентичност и други критерии. Това го превръща в инструмент за разбиране на социалните неравенства и културните различия, като същевременно предоставя платформа за оценка на ефектите от икономическите и политическите процеси върху населението.

Демографската наука, традиционно разглеждана като клон на социологията, в съвременния си контекст се развива като интердисциплинарна област, която черпи методологични подходи от икономиката, биологията, културологията и географията. Докато класическата демография се ограничава до количественото измерване на демографските процеси, социалната демография или науката за населението изследва и сложните връзки между икономическите, социалните, културните и биологичните процеси. Тази разширена перспектива осигурява нови хоризонти за разбирането на дълбоките взаимовръзки между населението и факторите, формиращи неговото развитие.

По този начин демографията описва, и обяснява и прогнозира - тя изгражда основата за стратегическо планиране, като интегрира емпирични данни и теоретични модели. Това я прави както наука за описание на населението, така и и критичен инструмент за управление на сложните социални, икономически и културни процеси, които оформят човешкото развитие.

2. Публични политики за управление на регионалните демографски процеси

Всяка наука, макар и обхващаща значителен обем знания, неизбежно се сблъсква с лимитациите на своите възможности да анализира всички аспекти на обществения живот. С развитието на демографията, нейната тематична всеобхватност постепенно се стеснява, като въпроси, свързани с икономиката, социалната структура и мобилност, образованието, общественото здраве и моралните аспекти на населението, се изключват от предмета ѝ и се преотстъпват за изследване от други научни дисциплини. Политическата икономия, социологията, педагогиката, етнографията и медицината се утвърждават като специализирани полета, които поемат различни направления, произтичащи от първоначалната интердисциплинарност на демографията.

Този процес на специализация достига своя пик към средата на 60-те години на XX век, когато повечето изследователи ограничават предмета на демографските изследвания до анализа на движението на населението - термин, който обхваща широк

спектър от промени, не само физически, но и социално-структурни. Движението на населението се подразделя на два основни аспекта:

- Естествено движение - промени, произтичащи от раждания, смъртни случаи, бракове и разводи, които рефлектират върху възрастовата и половата структура на населението.
- Механично движение - свързано с миграционни процеси и пространственото преразпределение на населението.

Естественото движение, често възприемано през XIX век като тясно свързано с биологичната природа на човека, отразява една епоха, в която ражданията, смъртните случаи и браковете се интерпретират като „*естествени*“ процеси, дефинирани от физиологични закономерности. Въпреки това, подобно разбиране постепенно се оказва недостатъчно, особено с развитието на модерните социални и поведенчески науки.

Демографските явления - макар и биологично обусловени - не могат да бъдат разглеждани изолирано от социалния контекст, в който се проявяват. Раждането, например, е не само физиологичен акт, но и социално събитие, което носи в себе си културни, икономически, етнографски и медицински измерения. Социалната реалност, в която съществува индивидът, играе решаваща роля в оформянето на неговите демографски поведения, като традиции, културни норми и социални институции взаимодействат с биологичната му природа.

В този контекст съвременната демография се развива като дисциплина, която интегрира биологични и социални подходи в анализа на човешките популации. Всеки демографски феномен, като раждането или смъртността, се разглежда като резултат от сложна диалектика между биологични и социални фактори. Например, раждаемостта може да бъде повлияна от икономически условия, норми за репродуктивно поведение, медицински иновации и културни традиции, като всички тези аспекти се взаимопроникват и взаимодействат.

Този интердисциплинарен подход към демографските изследвания предполага и нови методологични изисквания. Индивидуалните случаи, макар и уникални, не могат да разкрият закономерности сами по себе си. Само когато се изследват големи,

хомогенни масиви от данни, групирани по ясни критерии, може да се достигне до валидни изводи за закономерностите, управляващи демографските процеси. Това подчертава ключовото значение на статистическия инструментариум за анализа на населението, като данните трябва да бъдат не просто количествени, но и качествено обогатени, за да отразяват сложността на човешкия живот.

Така съвременната демография надхвърля границите на биологията и статистиката, утвърждавайки се като наука за взаимовръзките между индивидуалната и колективната реалност, между природата и културата, между традициите и модерността. Ето защо концепцията за „възобновяване“ на населението е по-добре дефинирана чрез термина „възпроизводство“, който подчертава социалния характер на този процес. Терминът отразява активната роля на социалните механизми в измененията на числеността и структурите на населението. Той интегрира влиянието на културни, икономически и политически фактори, които формулират демографските тенденции в рамките на различни общества и епохи.

Както отбелязват Б. Будинов и К. Найденов, „Миграциите или механичното движение на населението заедно с неговото естествено възпроизводство определят демографското развитие на определена територия.“ В своите изследвания те предлагат редица индикатори за измерване на тези процеси, включително коефициенти за миграционна подвижност, интензивност на заселванията и изселванията, както и миграционен (или механичен) прираст. Тези показатели служат за разкриване на сложните взаимовръзки между механичното и естественото движение на населението, като поставят основите за дълбок и интегративен анализ на демографското развитие.

Истинската цел на всяка наука е да разкрие закономерностите и законите, които обуславят взаимоотношенията между явленията и факторите в определена област. Тези закони, които разкриват причинно-следствените връзки между събитията и процесите, очертават предмета на изследването. В същото време разбирането на тези закони изисква предварително идентифициране на закономерностите - обективните, повтарящи се и устойчиви взаимовръзки, които характеризират изследваната област.

В контекста на демографската наука предметът на изследване може да бъде дефиниран като тенденциите и закономерностите на възпроизводството на населението, формирани от комплекс от социални и природни фактори. Често към тази дефиниция се добавя уточнението „*в условията на социална и природна среда*“, за да се подчертае социалната природа на демографските процеси и тяхното място сред социалните науки. Никола Чолаков, например, разглежда предмета на демографския анализ като изследване на „тенденциите и закономерностите в отделни части или подсистеми на социалната структура.“

Въпреки това, прилагането на тази дефиниция в изследователска практика остава условно, поради сложността на разкриването на пълната същност на законите на социалното развитие. При прогностичните модели тези закони често остават повече предполагаеми, отколкото напълно доказани, което изисква висока степен на предпазливост при тяхното формулиране и използване.

Демографското развитие, разбирано като динамика на населението, включва изследване на населението не просто като абстрактна съвкупност от индивиди, а като органична структура, характеризираща се със способността за възпроизводство чрез поколения. Оксфордският речник дефинира населението като „съвкупност от индивиди, между които съществуват условия за възпроизводство“. Социологическите дефиниции добавят, че населението е сбор от индивиди, които обитават дадено географско пространство, докато демографските анализи акцентират върху възпроизводството и сменяемостта на поколенията като основни характеристики.

Карл Маркс подчертава, че населението е абстракция, ако не се разглежда в контекста на социалните структури, които го формират, а тези структури са празни понятия, ако не са свързани с конкретните елементи, които ги изграждат. Това диалектическо отношение между общото и частното е същностно за демографския анализ, който разглежда обществото като цялостна система, но същевременно разпознава и индивидуалните характеристики на неговите елементи.

Един от най-дискусионните въпроси в демографската наука остава включването на миграционните процеси в предмета на изследването. Макар миграцията да е

разглеждана като основен компонент на демографското развитие, методологичните различия между изследването на миграцията и естественото възпроизводство предполагат известна граница между тези два аспекта.

Миграционните процеси са силно обусловени от географски фактори - природни условия, климат, разположение на производствени мощности и социална инфраструктура - които играят по-значима роля в сравнение с биологичните детерминанти на репродуктивните процеси. От друга страна, репродуктивните процеси се формират предимно от биологични и социални фактори, които взаимодействат в контекста на културните и исторически условия.

3. Характеризиране на трансформационните световни и европейски модели на развитие на населението - от традиционно към съвременно Общество 5.0

Демографският преход, разглеждан като един от основополагащите феномени на съвременната демографска наука, е ключово понятие, което обяснява трансформацията от традиционен към съвременен тип възпроизводство на населението. Този процес, въведен в научния дискурс от френския демограф Адолф Ландри и доразвит от американския демограф Франк Нотестейн през XX век, е критично важен за разбирането на настоящите демографски тенденции в България и света. Демографският преход е определящ за динамиката на световните популации от края на XIX век насам, като трансформира характеристиките на растежа от неконтролиран експоненциален темп към значително по-балансирани и устойчиви модели.

Естество и значение на демографския преход

В най-общ смисъл, демографският преход описва заместването на високите нива на раждаемост и смъртност с ниски и стабилни нива, което характеризира съвременния тип възпроизводство. Този процес е неразривно свързан с икономическите, социалните и технологичните трансформации в съвременния свят. Пост-малтусианският режим на неконтролирано нарастване на населението отстъпва място на нов тип динамика, при която спадът на раждаемостта се съчетава с намалено нарастване на популациите в различните региони на света.

Тази трансформация обаче не е равномерна нито във времето, нито в пространството. Нейната интензивност и характеристики зависят от редица икономически и културни фактори, включително нивото на развитие на съответната икономика, структурата на социалните институции и технологичния прогрес. За България и други страни от Европейския съюз (ЕС), този процес е особено значим в контекста на урбанизацията, застаряването на населението и засилените миграционни потоци.

Икономически и социални импликации

Съвременният тип възпроизводство, свързан с демографския преход, оказва дълбоко въздействие върху икономическото развитие и социалната структура на обществата. Това въздействие може да бъде систематизирано в три основни направления:

Оптимизация на ресурсите - Намаляването на темпа на нарастване на населението води до намалено „*разреждане*“ на капиталовите и инфраструктурни запаси. По този начин се увеличава относителният им размер на глава от населението, което подпомага икономическия растеж и подобрява качеството на живот.

Преразпределение на ресурсите към човешкия капитал - Със спада на раждаемостта се променя фокусът от количеството към качеството на човешкия капитал. Инвестициите в образование, квалификация и здравеопазване стават ключови за повишаване на производителността на труда и социалния принос на индивидите.

Възрастова структура и производителност - Намаляването на раждаемостта води до временно увеличение на дела на работната сила в общото население, което механично увеличава производителността на глава от населението. Този феномен, известен като „демографски дивиденд“, е важен за икономическата стабилност на обществата в периода на преход.

Изследователи като Бейкър (1960) подчертават, че спадът в раждаемостта е резултат от увеличаването на доходите и нарастването на алтернативните разходи за отглеждане на деца. Въпреки че тази теория обяснява значителна част от тенденциите в

раждаемостта, последните емпирични данни предполагат, че след достигане на определено ниво на икономическо развитие и социално благосъстояние, раждаемостта може отново да започне да нараства. Това предполага необходимост от ревизия на традиционните модели на демографския преход и от разработване на нови, интегрирани подходи към демографското прогнозиране.

За България, както и за други страни от ЕС, изучаването на демографския преход е от критично значение за разработването на адекватни и устойчиви демографски политики. Преносът на концепцията към националната реалност изисква задълбочен анализ на социално-икономическите фактори, които оформят демографските тенденции.

Идеята за демографски преход е ключова в социалните науки и широко възприета като обяснителна рамка за историческата връзка между социално-икономическото развитие и намаляването на плодовитостта. Концепцията очертава двупосочна причинно-следствена връзка, която остава предмет на активни научни дебати: дали индустриализацията и икономическият растеж предизвикват намаляване на плодовитостта, или обратно, демографският спад създава благоприятни условия за индустриализация и икономическо развитие. Тези дискусии се фокусират върху идентифицирането и степента на влияние на различни фактори, като повишаването на доходите, по-ниската смъртност, сигурността в старостта, икономическата роля на жените и нарастващото търсене на висококвалифициран човешки капитал.

Исторически модели на възпроизводство на населението

В историческа перспектива могат да бъдат разграничени два основни режима на възпроизводство на населението - традиционен и съвременен, които отразяват различни етапи на социално-икономическо и културно развитие.

Традиционният тип възпроизводство доминира в ранните етапи на цивилизационното развитие. Характеризира се с високи нива на плодовитост, но също така с високи стойности на смъртността, които често не позволяват на популацията да нараства бързо. Продължителността на живота е ниска, като мнозинството от населението не доживява до старост. Раждаемостта и смъртността са в динамичен баланс, което води до разширено възпроизводство, но със сравнително нисък естествен

прираст. В отделни периоди, когато факторите на околната среда, гладът или епидемиите преобладават, прирастът може да стане дори отрицателен. Поради това демографският растеж е изключително бавен и подложен на значителни колебания.

Съвременният тип възпроизводство е резултат от дълбоки социално-икономически и културни трансформации, които водят до стабилност в демографските показатели. Характеризира се с ниска плодовитост и смъртност, които проявяват тенденция към изравняване. Продължителността на живота значително нараства, което осигурява по-дълъг жизнен цикъл за индивидите. Този тип възпроизводство води до установяване на режим на просто възпроизводство, при който естественият прираст е около нулата (0‰). Такава демографска стабилизация е типична за икономически развити общества, в които ресурсите са насочени към повишаване на качеството на живота и на човешкия капитал.

Демографски преход като аналитична рамка

Демографският преход предоставя аналитична рамка за разбирането на процесите на трансформация от традиционен към съвременен тип възпроизводство. В контекста на съвременния глобализиран свят тази концепция е ключова за формулирането на демографски политики и прогнози. Тя предлага обяснения за феномени като намаляване на раждаемостта в икономически развити общества, свързано с преразпределение на ресурсите от количество към качество в човешкия капитал. В същото време концепцията позволява анализ на регионалните различия и динамиката в развиващите се страни, където традиционният тип възпроизводство все още доминира.

Дискусията относно взаимозависимостта между демографските и икономическите процеси подчертава сложността на взаимодействията между социални, културни и икономически фактори. Разбирането на тези взаимодействия е критично за устойчивото развитие и за адаптиране на демографските политики към съвременните реалности.

4. Обзор и синтез на политическата воля в световни, европейски и национални стратегически концепции за развитие на населението.

Дискусията относно характера на динамиката на демографските процеси остава фундаментален въпрос в рамките на научното познание, тъй като тези процеси са обективно неравномерни както във времето, така и в пространството. Макар при определени икономически, социални, политически и природни условия да е възможна цикличност в демографското развитие, подобна повторяемост никога не е гарантирана. Историческите примери за обезлюдени региони и изчезнали народи подчертават уязвимостта на демографската система и необходимостта от целенасочени управленски интервенции, които да ангажират цялостния спектър от специфични фактори, влияещи върху демографските процеси.

Тази необходимост извежда демографската политика като интегрална концепция, съчетаваща в себе си системен подход към регулацията на демографските явления. В най-общ план, под „*демографска политика*“ се разбира целенасоченото организиране и прилагане на действия от страна на държавата и нейните социални структури, насочени към регулирането на демографските процеси. В рамките на научната литература, понятието е разглеждано с множество синонимни наименования, като социално-демографска политика, политика за населението, семейна политика, регулиране на броя на населението или контролиране на раждаемостта.

В българската и френската научна традиция терминът „*демографска политика*“ е най-разпространен, докато в руската, английската и испанската терминология се предпочита „политика за населението“. Тази терминологична вариативност отразява не само културни, но и концептуални различия в подходите към демографското управление.

Демографската политика се дефинира като система от държавно приети идеи и концепции, които чрез интегрирани механизми на регулация целят създаването на желания режим на възпроизводство на населението. Тази политика обединява икономически, социални, правни и психологически средства, насочени към:

1. Стабилизиране или трансформиране на демографските тенденции.
2. Управление на числеността и структурата на населението.

3. Регулиране на раждаемостта, смъртността и миграционните потоци.

Целите на демографската политика се структурират в:

- Декларации и стратегически програми - за формулиране на дългосрочни визии.
- Оперативни планове и законодателни актове - за прилагане на конкретни мерки.

В широк смисъл, тези цели се свеждат до:

- Установяване на оптимален режим на възпроизводство.
- Стабилизиране на числеността и структурата на населението.
- Преодоляване на вътрешни и външни миграционни дисбаланси.
- Повишаване на качествените характеристики на населението - образование, здраве, социален статус.

Успешното реализиране на демографската политика изисква ясно дефинирани цели, съчетани с адаптивни механизми за тяхното осъществяване. Тази политика включва не само държавни инициативи, но и активното участие на обществени и неправителствени структури. Както отбелязва съвременната научна мисъл, демографската политика функционира като динамична система, която не само отговаря на настоящите демографски предизвикателства, но и създава устойчиви рамки за бъдещото развитие на населението.

Демографската политика, за да бъде ефективна и релевантна, трябва да отразява регионалните диференциации, което я поставя в рамките на общата регионална политика. Този подход предполага интегриран анализ на демографските процеси в контекста на регионалното развитие, което позволява формулирането на целенасочени препоръки за практическа политика. Макар и все още слабо проучен, подобен аналитичен модел би могъл да доведе до значими теоретични иновации и практически ползи, като създаде паралел с „теорията на икономическия растеж“ в макроикономиката.

Целите и средствата за регулиране на възпроизводството на населението се формират в зависимост от:

- Идеологическите концепции, доминиращи в дадена страна.
- Социалната система и типът на държавно управление.

- Икономическото развитие и ресурсните възможности.
- Културните, религиозни и етно-специфични традиции.
- Качеството на живот и социалните норми.

Тези фактори определят както спецификата на демографската политика, така и нейните приоритети, които варират в зависимост от конкретната демографска ситуация и нейните перспективи.

Една от принципните особености на демографската политика е, че тя въздейства върху динамиката на демографските процеси не пряко, а чрез опосредствани механизми, свързани с демографското поведение на индивидите. Тя влияе върху решения, свързани с: Брак и семейство; Раждане на дете; Избор на професия и сфера на заетост; Местожителство и вътрешна мобилност.

Мерките, които политиката следва да предлага, се ориентират както към формирането на демографски потребности, определящи специфичните форми на поведение, така и към създаването на условия за тяхното реализиране.

Управлението на демографските процеси изисква съгласуване на интересите на различни равнища. Тази многостепенна координация налага необходимостта от комплексен подход, който да интегрира регионално програмиране, икономическо въздействие, социални интервенции и морално-етични съображения.

Във всички развити и високоразвити държави демографската политика се реализира като държавна политика, съобразена с националната специфика. В зависимост от конкретната ситуация, тя може да варира от стимулиране на демографския растеж до неговото потискане, като синтезира различни подходи и стратегии.

Типологията на Еспинг-Андерсен Госта, изложена в неговия труд „Трите свята на социалния капитализъм“, предлага класически модел за анализ на семейните и демографските политики. В тази типология се разграничават три основни режима:

Социално-демократичен режим - характеризира се с универсална държавна поддръжка на семейството, високи нива на поддръжка на работещите родители и полово равенство. Държавната политика е насочена към намаляване на социалните рискове, като се поддържа висок жизнен стандарт за цялото население. Социалните помощи се

предоставят на основата на индивидуалните обществено-граждански права. Допълнителните услуги към социалните помощи допринасят за дефеминизацията на системата за социална защита, която допринася за намаляване на приноса на семейството в тази система. Този режим е характерен за Скандинавските страни.

Консервативен режим - характеризира се със средна поддръжка на семействата, вариращa съгласно нивото на доходите на работещите родители и продължителността на приносът им към социалната система. Този тип социална защита е насочен към поддържане и обезпечение на статуса на традиционните семейни форми.. Този режим е характерен за северозападните европейски страни, например Германия, Нидерландия и Франция.

Либерален режим - характеризира се с ниско ниво на поддръжка на семейството. Подкрепят се индивидуални мерки на основата на пазарните отношения чрез минимални социални помощи и се субсидират частни и пазарни схеми за социално обезпечаване. Социалните помощи се дават след проверка на нуждите и са свързани с бедността. Този режим е характерен за Великобритания.

По късно се появява Южно-европейски тип - характеризира се с високо разделение по нивото на доходите и съчетанието на универсални и частни услуги и пособия. Тази система много често се разглежда като част от консервативната, но поради факта, че в нея се обръща огромно внимание на семейството, тя се разглежда отделно. Този режим е характерен за страните от Южна Европа.

Типологизацията, предложена от Еспинг-Андерсен, се основава в значителна степен на концепцията за демодификацията, която представлява способността на системите за социално осигуряване да намаляват зависимостта на индивидите от пазара на труда. Демодификацията може да се разглежда като величина, измерваща степента, в която социалните механизми позволяват на хората да се оттеглят от активна икономическа дейност, без да бъдат изложени на риска от икономическа нестабилност или липса на средства за препитание. В рамките на тази концепция социалните системи не само облекчават прехода от трудова активност към пасивно участие в икономиката,

но и формират структурни условия за устойчиво социално развитие, което директно се отразява на демографските процеси.

В резултат на гореизложеното, за целите на настоящото изследване, авторът предлага следното работно определение за понятието „*демографска политика*“:

Демографската политика, като съставна част от практико-приложния спектър на социално-икономическата политика, представлява комплекс от механизми, мерки и конкретни действия, осъществявани от държавните органи и техните институционални структури, насочени към целенасоченото управление и регулиране на процесите на възпроизводство на населението.

Това определение акцентира върху интегралния характер на демографската политика, която съчетава разнообразни инструменти - икономически, социални, правни и административни - за постигане на устойчиви резултати в областта на населението. То включва както стратегическото планиране, така и оперативното изпълнение на конкретни мерки, които да отговорят на демографските предизвикателства в национален и регионален мащаб.

Балансираното демографско развитие на населението в България представлява национален и социален приоритет от първостепенно значение. То изисква максимална концентрация на усилия, както и прилагането на активна, целенасочена и последователна правителствена политика. Успешното реализиране на подобна политика предполага обединение и координация на действията на органите на властта, държавните институции и структурите на гражданското общество, функциониращи на различни нива - централно, регионално и местно.

Платформата за изпълнение на демографската политика в България, както в стратегически, така и в оперативен аспект, е изградена върху междусекторна основа, която интегрира принципите на хоризонтално въздействие и приложението на интегриран подход. Основополагащият документ в тази област - Стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012 - 2030) - формулира ключовите приоритети и задачи, насочени към смекчаване на темповете на намаляване на населението, постигане на дългосрочна стабилизация и осигуряване на високо

качество на човешкия капитал. Тази стратегия акцентира върху множество аспекти на човешкия капитал, включително здравословното състояние, образоваността, квалификацията, както и развитието на способности и умения, от съществено значение за устойчивия просперитет на страната.

В условията на демографски преход - процес, при който населението преминава от режим на нарастване към стабилизация (или намаление), съпроводено с остаряване - стратегията издига концепцията за „*баланс на населението*“. Тази концепция е насочена към повишаване на жизнения стандарт, подобряване на качеството на живот и осигуряване на благоденствието както на отделния индивид, така и на семейството като ключова социална единица. Същевременно тя се стреми да гарантира оптималното развитие на нацията в условията на социална сплотеност и териториална цялост.

В документа ясно се заявява, че стратегията представлява националния отговор на демографските промени, които засягат Европа като цяло. Тези промени се характеризират с постоянно намаляваща раждаемост, процес на остаряване на населението и засилени миграционни потоци. По този начин, българската демографска политика се вписва в контекста на европейските усилия за адаптация към тези структурни предизвикателства, като същевременно търси локално приложими решения, съобразени със специфичните особености на националния контекст.

Днешното демографско състояние на българското население представлява резултат от продължителното и многоаспектно въздействие на разнообразни фактори и влияния. Част от тях са универсални и се коренят в общите тенденции на демографското развитие, характерни за европейските страни, докато други са тясно свързани със специфичните особености на историческото, икономическото и културно развитие на Република България.

Демографската динамика на страната е белязана както от процеси, характерни за развитите държави - като намалената брачност и раждаемост, засилена урбанизация и промени в семейните структури - така и от явления, типични за развиващите се страни и тези в преход. Сред тях се открояват по-високите нива на смъртност и интензивната външна миграция, които играят съществена роля за демографския профил на страната.

Комбинацията от тези универсални и специфични процеси поставя България в състояние на дълбока демографска криза. Прекратяването на нарастването на числеността на населението и последващото му числено намаляване са процеси, чието начало се проследява още преди 1989 г. и които оттогава насам се задълбочават, придобивайки хроничен характер.

Тази криза не може да бъде разглеждана изолирано - тя е едновременно следствие и причина за комплекс от социално-икономически и културни проблеми. Въздействието на тези процеси изисква интердисциплинарен подход за тяхното осмисляне и решаване, както и ефективни политически и социални механизми, способни да адресират специфичните предизвикателства, пред които е изправена България в контекста на нейната демографска трансформация.

В края на 2010 г. населението на Европейския съюз (ЕС) надхвърля прага от 500 милиона души, очертавайки специфични демографски тенденции, които изискват стратегическо внимание и целенасочена политическа намеса. Демографската динамика в ЕС е белязана от устойчивото застаряване на коренното население, като основният двигател на растежа се явява имиграцията. Тази демографска картина поставя въпроса за застаряването на населението като един от основните политически приоритети на Европейския съюз.

Още през 2001 г. Европейският съвет в Стокхолм прие Тройната стратегия, насочена към преодоляване на икономическите и бюджетните предизвикателства, произтичащи от застаряването. Тази стратегия формира основа за разработването на политики, целящи не само икономическа устойчивост, но и адаптация към социалните последици от демографските промени.

Необходимостта от мобилизация на демографския потенциал на ЕС беше допълнително подчертана през октомври 2006 г. в Съобщението на Европейската комисия, озаглавено Демографското бъдеще на Европа. В този документ бяха предложени конкретни мерки за справяне с основните демографски предизвикателства.

Ниска раждаемост - Предложено е създаването на по-добри условия за съчетаване на професионалния и семейния живот, което да насърчи семействата да преодоляват трудностите, свързани с отглеждането на деца и развитието на кариерата.

Намаляване на работната сила - Акцентът е поставен върху увеличаване на заетостта, повишаване на производителността и по-добра интеграция на имигрантите в трудовите пазари на ЕС.

Потребности на застаряващото общество - Посочено е, че бъдещите нужди на застаряващото население могат да бъдат удовлетворени чрез създаването на устойчиви публични финанси и адаптиране на социалните и здравни системи.

В Съобщението на Европейската комисия относно демографското бъдеще на Европа се изразява увереност в способността на Европейския съюз да отговори на демографските предизвикателства, като особено внимание се отделя на проблема със застаряването на населението. Документът очертава пет ключови области на политика, които формират дългосрочната стратегическа рамка за справяне с демографските промени:

- Насърчаване на демографското обновяване чрез създаване на по-добри условия за семействата, което да улесни решението за създаване на деца.
- Насърчаване на заетостта, осигурявайки повече работни места, по-дълъг трудов стаж и по-добро качество на труда.
- По-продуктивна и динамична Европа, основана на иновации и ефективно използване на ресурсите.
- Приемане и интеграция на мигрантите, които играят ключова роля за балансиране на демографските дефицити.
- Осигуряване на устойчиви публични финанси, които да гарантират адекватна социална сигурност и равнопоставеност между поколенията.

Успехът на стратегията зависи в голяма степен от способността на ЕС да се справи с основните демографски трансформации през следващото десетилетие. Специален акцент се поставя върху мобилизацията на потенциала на две ключови групи -

възрастните хора и имигрантите, които се разглеждат като решаващи за икономическия растеж и социалното сближаване.

Основни направления за действие:

Насърчаване на активното стареене

Бейби-бум поколението се очаква да живее повече години в добро здраве, което позволява запазване на тяхната активност и принос към обществото. По-добри възможности за активно стареене ще улеснят използването на техните ценни умения и опит, дори след пенсиониране.

Интеграция на имигрантите и техните потомци

С нарастващия дял на имигрантите в работната сила, успешната им интеграция е критична за икономическата и социалната стабилност. Ниското равнище на заетост сред имигрантите представлява сериозен проблем за страните-членки, с неблагоприятни финансови и социални последици.

Съчетаване на професионалния и семейния живот

Липсата на адекватна подкрепа за хората с грижи за други лица ограничава икономическия растеж, тъй като голяма част от тях не могат да използват своите умения на пазара на труда. Жените са особено засегнати, като разликите в заплащането по признак „пол“ продължават да ограничават тяхното участие.

Европа е изправена пред необходимостта да поддържа висока производителност и да се справи с нарастващите разходи, свързани със застаряването на населението. Това изисква съчетание от структурни реформи и насърчаване на социално-икономическата стабилност, въпреки продължаващите предизвикателства пред публичните финанси, породени от икономическата криза и рецесията.

Съобщението утвърждава визията за един социално устойчив и икономически интегриран Европейски съюз, готов да се адаптира към демографските реалности и да използва възможностите, произтичащи от тях.

Икономическата рецесия, настъпила в началото на XXI век, поставя държавите-членки на Европейския съюз пред редица предизвикателства, но не успява да намали ангажиментите им към целите, заложени в политиката за справяне с демографските

промени. Напротив, кризата води до засилване на тези ангажименти, като акцентира върху необходимостта от адаптиране на стратегиите към новите икономически и социални реалности.

Преди рецесията, политиките в рамките на Лисабонската стратегия вече показват положителни резултати, осигурявайки повече и по-качествени работни места за младите хора, жените, възрастните работници и имигрантите. По време на рецесията обаче тези групи се оказват най-уязвими, което усложнява усилията на правителствата да балансират бюджетите си, да подкрепят семействата, да стимулират младите хора и имигрантите и да финансират програми за ранно пенсиониране в контекста на свиващ се трудов пазар.

Опитът от предходни рецесии показва, че такива икономически сътресения могат временно да намалят раждаемостта и смъртността, преди те да се върнат към предишните си нива. Това налага включването на демографските измерения в стратегическото планиране за преодоляване на рецесията. Въпреки предизвикателствата, свързани с публичните финанси, Европейската комисия последователно поддържа позицията, че ефектите на различните политики върху структурата и баланса на населението трябва да бъдат отчитани при формулирането на стратегии за икономическо възстановяване.

Всички цели, заложени в Стратегия „Европа 2020“, с изключение на тези, свързани с климатичните промени, са тясно обвързани с демографските процеси и дисбаланси. През юни 2010 г. Европейският съвет приема новата 10-годишна стратегия с цел насърчаване на растежа и заетостта, преход от управление на кризи към дългосрочно устойчиво развитие и гарантиране на социалното сближаване в ЕС. Стратегията се стреми да превърне Европейския съюз в интелигентна, устойчива и приобщаваща икономика, която поддържа високи нива на заетост, производителност и социално сближаване.

Рецесията изостря дългосрочни предизвикателства като глобализацията, недостига на ресурси и застаряването на населението, като същевременно заличава постигнатия икономически и социален напредък от предходните години. ЕС е изправен пред необходимостта да действа колективно и стратегически, за да утвърди позицията

си в бързо променящия се свят. Стратегията „Европа 2020“ е създадена като отговор на тези предизвикателства, с основна цел да подпомогне държавите-членки да излязат от кризата по-силни, като същевременно изграждат стабилна и конкурентоспособна икономическа основа за бъдещето.

Постепенното възстановяване на ЕС изисква ефективно адресиране на демографските проблеми, включително намаляване на социалните и икономическите дисбаланси, активиране на човешкия потенциал на младите хора и имигрантите, както и постигане на устойчиви публични финанси. Това подчертава взаимовръзката между демографските процеси и икономическото развитие, като поставя основите за дългосрочна визия, съчетаваща социална стабилност и икономически растеж.

Стратегията „Европа 2030“ поставя особено ударение върху въпросите, свързани с населението, в контекста на задълбочаващите се демографски промени, които създават значителни предизвикателства за социалната и икономическата устойчивост на Европейския съюз. В рамките на стратегическия документ, въпросите за населението са разгледани през призмата на няколко ключови аспекта: застаряване, намаляване на раждаемостта, миграционните процеси и техните отражения върху икономическото развитие, публичните финанси и социалната интеграция.

А. Основни акценти в стратегическата рамка

Застаряване на населението

Стратегията акцентира върху факта, че до 2030 г. значителна част от населението на ЕС ще бъде в пенсионна възраст, което ще доведе до увеличен натиск върху системите за социална защита, здравеопазване и пенсионно осигуряване. Препоръчаните мерки включват насърчаване на активното стареене, като се предвижда удължаване на трудовия живот чрез стимули за заетост на възрастните работници, обучение и преквалификация, както и подобряване на условията за здравословно и активно участие в икономическия и социалния живот след пенсиониране.

Ниски нива на раждаемост

Въпросът за раждаемостта е поставен в центъра на демографската политика, като се признава необходимостта от мерки за създаване на по-добри условия за семейния живот. Включени са инициативи за осигуряване на достъпни и качествени детски грижи, по-гъвкави работни условия, стимули за родителите и финансови облекчения. Стратегията подчертава важността на равенството между половете, за да се осигури по-голямо участие на жените на пазара на труда без компромис с техните семейни отговорности.

Миграция и интеграция

Демографските прогнози показват, че миграцията ще играе все по-важна роля в компенсирането на намаляващата работна сила в Европа. В този контекст стратегията разглежда миграцията като основен компонент за демографската устойчивост.

Предложени са мерки за ефективна интеграция на мигрантите в обществото и икономиката, включително чрез предоставяне на достъп до образование, обучение и пазара на труда. Подчертава се необходимостта от борба с дискриминацията и създаване на политики за социално включване, които да насърчават културния и икономическия принос на мигрантите.

Устойчивост на публичните финанси

В условията на застаряващо население стратегията се фокусира върху оптимизирането на публичните разходи, за да се осигури устойчивост на пенсионните и здравните системи. Структурните реформи са насочени към повишаване на ефективността на социалните системи, както и създаване на политики за дългосрочно планиране на демографските ресурси.

Допълнителни препоръки и интеграция на подходи

Стратегията „Европа 2030“ подчертава необходимостта от интеграция на демографските въпроси в други секторни политики. В рамките на този подход се предвиждат:

- Усъвършенстване на образователните системи, за да се отговори на нуждите на бъдещия пазар на труда, включително чрез насърчаване на дигитални умения.

- Подкрепа за устойчиви градове и региони, които могат да привличат млади хора и семейства чрез подобрени условия на живот и работа.
- Промотиране на иновации и инвестиции в зелени технологии, които също така създават нови възможности за заетост в контекста на демографските промени.

През 2021 г. Европейският парламент прие доклад относно обръщането на демографските тенденции в регионите на ЕС чрез използване на инструментите на политиката на сближаване. Докладът подчертава необходимостта от целенасочени мерки за справяне с демографските предизвикателства в различните региони, включително инвестиции в инфраструктура, образование и здравеопазване, както и стимулиране на икономическата активност и заетостта.

Освен това, Европейската комисия публикува доклад, озаглавен „Въздействието на демографските промени в Европа“, който анализира влиянието на демографските промени върху трудовия пазар, заетостта, социалните услуги и регионалното развитие. Докладът подчертава необходимостта от адаптиране на политиките към променящите се демографски реалности, включително чрез насърчаване на активното стареене, подобряване на условията за съвместяване на професионалния и личния живот, както и интеграция на мигрантите.

Този доклад анализира как демографските промени влияят на икономиката, обществото и политиката на ЕС и предлага конкретни действия за адаптация към тези предизвикателства.

Анализ на текущите демографски тенденции:

- Докладът отчита застаряването на населението, намаляването на трудоспособната възрастова група и урбанизацията като основни фактори.
- Отбелязва, че до 2070 г. над 30% от населението на ЕС ще бъде на възраст над 65 години.
- Регионални различия:
- Докладът акцентира върху териториалните дисбаланси в демографското развитие, като по-бързо застаряване в селските райони и по-голямо миграционно движение към градовете.

- Препоръчва насочване на ресурси към най-уязвимите региони чрез кохезионната политика.
- Активно стареене:
- Възрастните хора са определени като ключов ресурс за обществото. Докладът препоръчва програми за обучение, преквалификация и включване в социални и доброволчески дейности.

Интеграция на мигрантите:

- Подчертава се значението на интеграцията на мигрантите за запазване на икономическата стабилност.
- Препоръчват се инвестиции в образованието и социалната интеграция на мигрантските общности.
- Политики за устойчивост:
- Докладът изисква разработване на стратегии за адаптиране към демографските промени чрез устойчиво управление на ресурсите, модернизиране на инфраструктурата и дигитализация.

Европейският съюз е приел няколко ключови документа, адресиращи демографските предизвикателства и предлагащи стратегии за тяхното управление.

1. Доклад на Европейския парламент относно обръщането на демографските тенденции в регионите на ЕС чрез използване на инструментите на политиката на сближаване (2021 г.) - През май 2021 г. Европейският парламент прие доклад, който подчертава необходимостта от използване на инструментите на политиката на сближаване за справяне с неблагоприятните демографски тенденции в различни региони на ЕС. Докладът акцентира върху значението на регионалните специфики и предлага мерки за стимулиране на икономическото развитие и социалното включване в засегнатите области.

2. Съобщение на Европейската комисия относно инструментите за управление на демографските промени в ЕС (2023 г.) - През октомври 2023 г. Европейската комисия публикува съобщение, в което представя набор от политически инструменти, достъпни

за държавите членки, с цел управление на демографските промени и тяхното въздействие върху обществото и икономиката на ЕС. Съобщението очертава четири основни стълба:

- Подкрепа за родителите чрез по-добро съвместяване на семейните стремежи и платената работа, осигуряване на достъп до качествени грижи за деца и баланс между професионалния и личния живот.
- Подкрепа и овластяване на по-младите поколения чрез развитие на умения, улесняване на достъпа до пазара на труда и осигуряване на жилища на достъпни цени.
- Овластяване на по-възрастните поколения и поддържане на тяхното благосъстояние чрез подходящи политики на пазара на труда и работното място.
- Управлявана законна миграция за преодоляване на недостига на работна ръка, в допълнение към оптималното използване на талантите от ЕС.

Заключение

Демографската политика, като хоризонтална, междусекторна и междуинституционална политика, изисква стратегически подход, основан на принципа на мейнстрийминг. Този подход подчертава интегрирането на демографските аспекти във всички нива на политическо планиране и вземане на решения, съчетавайки секторни и междусекторни взаимодействия. Значението на демографското развитие, структурата и баланса на населението се проявява като фундаментален фактор за определянето на посоката и успешното реализиране на всички обществени политики.

Специфичните демографски анализи и прогнози подпомагат адекватното планиране и служат като основополагащ елемент за създаването на устойчиви секторни стратегии. В условията на глобални демографски промени, динамични миграционни процеси и застаряване на населението, разработването на прогнози за демографските тенденции е от съществено значение за реализацията на политики в области като образование, здравеопазване, социално осигуряване, икономика и трудова заетост.

Освен това, хоризонталният характер на демографската политика предполага необходимостта от координация между институциите, както на национално, така и на

регионално и местно ниво. Такъв координиран подход е предпоставка за ефективно програмиране и изпълнение на цели, които не само реагират на текущите демографски предизвикателства, но и активно подготвят обществото за бъдещи сценарии на развитие.

Цитирани източници:

Будинов, Б. Миграционните процеси и демографското развитие. София. (Budinov, B., Migratsionni protsesi I demografsko razvitie. Sofia)

Министерски съвет на Република България (2012). Стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012 - 2030), София: Министерски съвет. (Ministerski savet na Republika Balgaria (2012 - 2030), Sofia: Ministerski savet).

Чолаков, Н. Демографски анализи и социална структура. София. (Cholakov, N. Demografski anallozi I sotsialni strukturi. Sofia)

European Parlamant (2021). Reversing demographic trends in EU regions using cohesion policy instruments. [онлайн] Налично на: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU(2021)652252 [Достъп: 1 декември 2024]

European Commission (2023). Tools for Managing Demographic Change in the EU. [онлайн] Налично на: https://ec.europa.eu/info/publications/tools-managing-demographic-change-eu_en [Достъп: 1 декември 2024]

European Commission (2021). The impact of demographic change in Europe. [онлайн] Налично на: https://ec.europa.eu/info/strategy/strategic-planning/impact-demographic-change-europe_en [Достъп: 1 декември 2024].

European Commission (2010). Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. [онлайн] Налично на: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52010DC2020 [Достъп: 1 декември 2024].

European Commission (2020). Europe 2030: Challenges and Opportunities. [онлайн] Налично на: https://ec.europa.eu/info/strategy/european-semester/europe-2030_en [Достъп: 1 декември 2024].

Baker, R. (1960). The Reproductive Revolution. *Demography*, 3(1), стр. 30-42.

Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Landry, A. (1934). *La révolution démographique*. Paris: Sirey.

Marx, K. (1867). *Das Kapital: Kritik der politischen Ökonomie*. Hamburg: Otto Meissner.

Notestein, F. W. (1945). Population - The Long View. В: *Food for the World, редактирано от T. W. Schultz. Chicago*: University of Chicago Press, стр. 36-57.

***

DEMOGRAPHIC POLICY IN THE REGIONAL DEVELOPMENT STRATEGIC FRAMEWORK AND SOCIO-ECONOMIC TRANSFORMATION

Chief Assist. Desislava Boseva, PhD*
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:

The demographic development of Bulgaria is marked by a steady decline in population size, significant changes in age structure, and increasing regional disparities. Low birth rates, intensified migration flows, urbanization, and aging lead to adverse qualitative changes in the structure and balance of the population. These phenomena, characteristic not only of Bulgaria but also of the member states of the European Union, have a serious impact on social systems, as well as on the labor market and economic sustainability. Addressing these challenges requires a scientifically grounded and pragmatic demographic policy based on strategic thinking and regionally differentiated measures. The timely recognition of key demographic trends is critical for formulating effective policies that, alongside mitigating adverse processes, create conditions for sustainable development. The application of a systematic and long-term approach that integrates scientific knowledge, innovative practices, and adaptation to regional specificities is essential for establishing the prerequisites for stability and sustainability in the future.

Key words: demographic policy; urbanization; regional differences; strategic planning; social systems.

*author name: Chief Assist Prof. Desislava Botseva, PhD, email address: d_botseva@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ИНОВАЦИОННИ ЕКОСИСТЕМИ И ТЯХНОТО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ РЕГИОНАЛНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ

гл. ас. д-р Никола Танаков
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Иновационните екосистеми са сложни, динамични и взаимосвързани структури, които стимулират иновациите и устойчивото развитие на регионите. Тяхната ефективност зависи от взаимодействието между академични и изследователски институции, индустриални партньори, правителствени структури и гражданското общество.

Изследването анализира механизмите, чрез които тези екосистеми създават добавена стойност, като се фокусира върху ключовите фактори за тяхната ефективност и устойчивост. Методологическият подход съчетава концептуален анализ и сравнително изследване на водещи регионални иновационни хъбове в Европа, Северна Америка и Азия.

Резултатите потвърждават значението на клъстеризацията, публично-частните партньорства и инвестициите в образователна инфраструктура и дигитална свързаност. Идентифицирани са предизвикателства като институционални бариери и неравномерно разпределение на ресурсите. Изводите имат практически приложения за изследователи и политици, разработващи стратегии за устойчиво икономическо развитие.

Ключови думи: иновационни екосистеми, регионална конкурентоспособност, тройна спирала; клъстеризация, публично-частни партньорства, устойчиво развитие.

Увод

Иновационните екосистеми се утвърждават като съвременен теоретичен и практически подход за разбиране и управление на сложните динамики между актьорите и процесите, които стимулират икономическия растеж и технологичния прогрес. В глобалния контекст на засилена конкуренция и ускорено развитие на цифровите технологии, способността на регионите да изграждат устойчиви иновационни екосистеми се превръща в критичен фактор за тяхната конкурентоспособност и дългосрочно икономическо благосъстояние. Тази концепция надгражда традиционните икономически модели чрез интегрирането на социални, културни и институционални

аспекти, които заедно формират среда, благоприятстваща създаването, разпространението и комерсиализацията на иновации.

Същността на иновационните екосистеми се корени в взаимодействието между ключовите заинтересовани страни - академични и изследователски институции, индустриални предприятия, правителствени структури и гражданското общество. Това взаимодействие се разглежда в контекста на концепции като „тройната спирала“, която подчертава синергията между университети, индустрия и правителство, както и „четворната спирала“, която включва гражданското общество като активен участник в процесите на иновации. Чрез комбинирането на тези елементи, регионите са в състояние да създадат благоприятна среда за предприемачество, технологичен трансфер и развитие на клъстери, които насърчават иновациите в стратегически сектори с висока добавена стойност .

Значението на иновационните екосистеми надхвърля рамките на икономическото развитие, като включва аспекти като социална устойчивост, регионално сближаване и адаптивност към глобалните предизвикателства, включително климатичните промени и цифровата трансформация. Регионите, които успешно изграждат и управляват иновационни екосистеми, демонстрират способност да привличат инвестиции, да развиват човешки капитал и да интегрират местните си ресурси в глобални вериги за стойност. В този контекст, иновационните екосистеми се превръщат в мощен инструмент за преодоляване на регионалните дисбаланси и стимулиране на икономическа конвергенция.

Съществуващата научна литература предоставя богат теоретичен фундамент за изследване на иновационните екосистеми, като използва модели на системите за иновации, концепцията за клъстери и динамиката на мрежовите структури. Въпреки това, емпиричните изследвания често са фрагментирани, ограничавайки възможността за систематично разбиране на механизмите, чрез които тези системи функционират в различни регионални контексти. Особено предизвикателство представлява изследването на ролята на политическите интервенции за насърчаване на устойчивостта и ефективността на иновационните екосистеми .

Настоящото изследване цели да адресира тези празноти, като предостави както концептуален, така и емпиричен принос към разбирането на иновационните екосистеми и тяхното влияние върху регионите. Чрез използването на мултидисциплинарен подход и анализ на добри практики от водещи иновационни хъбове, проучването изследва факторите, определящи успеха на тези екосистеми, както и тяхното въздействие върху ключови показатели като конкурентоспособност, икономическа диверсификация и устойчиво развитие. Освен това, изследването предлага аналитична рамка за оценка на ефективността на иновационните екосистеми, като идентифицира възможности за подобрение и предизвикателства, пред които се изправят различни региони.

Представената работа има за цел да допринесе към задълбочаването на разбирането за ролята на иновационните екосистеми в контекста на регионалното развитие, като предостави практически насоки за дизайн и управление на политики, които да насърчават тяхната ефективност. По този начин изследването се позиционира на кръстопътя между теоретичното познание и приложимостта на резултатите, с акцент върху значимостта на адаптивността и иновативността като двигатели на устойчивото икономическо развитие в глобализирания свят.

1. Концептуална рамка на иновационните екосистеми

Иновационните екосистеми се утвърждават като една от най-ефективните рамки за разбиране и стимулиране на икономическия и социален напредък в регионален контекст. Те представляват сложни и адаптивни системи от взаимосвързани актьори, институции и процеси, които работят заедно за насърчаване на иновациите, предприемачеството и технологичния трансфер. Концепцията произлиза от еволюцията на традиционните модели за иновации, като „национални иновационни системи“ (Act, Audretsch, 2003) и „регионални иновационни системи“.

В основата на иновационните екосистеми стои разбирането, че иновациите не възникват изолирано, а в резултат на динамични взаимодействия между множество заинтересовани страни, включително:

- Академични и изследователски институции, които генерират знания и технологии.
- Частни предприятия, които превръщат иновациите в комерсиални продукти и услуги.
- Правителствени органи, които създават политики, регулаторни рамки и стимулиращи механизми.
- Гражданското общество, което влияе върху социалната приемственост на иновациите.

Екосистемите могат да бъдат разглеждани като еволюционни системи, които постоянно се адаптират към външни предизвикателства и възможности, създавайки нови динамики на взаимодействие и растеж.

2. Основни характеристики на иновационните екосистеми

Иновационните екосистеми се отличават с няколко ключови характеристики, които ги разграничават от традиционните системи за иновации (Fagerberg, Mowery, Nelson, 2005):

1. **Мрежови структури:** Взаимодействията между участниците са сложни, многопластови и базирани на доверие, сътрудничество и обмен на знания.
2. **Системна синергия:** Успехът на екосистемата зависи от способността на отделните участници да генерират колективна стойност чрез съвместни действия.
3. **Инклузивност и разнообразие:** Ефективните екосистеми включват широк спектър от участници, които допринасят с различни ресурси и компетенции.
4. **Адаптивност и устойчивост:** Екосистемите са способни да реагират на промени в средата, като се адаптират към нови технологии, пазари и социални изисквания.

3. Влияние на иновационните екосистеми върху регионите

3.1. Повишаване на регионалната конкурентоспособност

Повишаването на регионалната конкурентоспособност е една от основните цели на иновационните екосистеми, като те играят важна роля за преодоляване на икономическите дисбаланси между различните географски области и за укрепване на икономическата устойчивост на регионите. Регионалната конкурентоспособност не е само въпрос на технологична иновация, но и на стратегическа интеграция на ресурси, умения и институции, които работят заедно в една синергична среда. Иновационните екосистеми предлагат множество механизми за постигане на тези цели, включително чрез активизация на мрежите на знания, стимулиране на предприемачеството, създаване на нови работни места и поддържане на икономическа диверсификация (Porter, 1998).

Първият и най-очевиден начин, по който иновационните екосистеми подобряват конкурентоспособността на регионите, е чрез стимулиране на иновации. Развитието на нови технологии и продукти не само че осигурява конкурентно предимство на местните предприятия, но също така привлича чуждестранни инвестиции и насърчава международните търговски връзки. Иновационните хъбове и изследователски мрежи играят централна роля в създаването на нови знания и решения, които са критични за повишаване на конкурентоспособността на регионите на глобалния пазар.

Регионите, които създават иновационни екосистеми, в които участниците активно обменят идеи и технологии, често стават водещи в бързо развиващите се индустрии като информационни технологии, биотехнологии и зелени технологии. Те използват иновациите за подобряване на съществуващите производствени процеси, за разработване на нови бизнес модели и за адаптация към променящите се пазарни условия (Asheim, Gertler, 2005).

Мрежите за обмен на знания и информация са основен елемент на иновационните екосистеми и играят решаваща роля за регионалната конкурентоспособност. В тези мрежи участниците обменят идеи, технологични иновации и добри практики, като така се ускорява процесът на технологична и бизнес иновация. Регионите, които имат добре изградени мрежи на знание, са в състояние да се адаптират по-бързо към глобалните

тенденции и да отговорят на местни нужди по начин, който увеличава тяхната конкурентоспособност.

Тези мрежи могат да обхващат различни нива: от локални и национални връзки до международни мрежи, което предоставя на регионите възможност за по-добро позициониране в глобалния икономически контекст. За да се създадат устойчиви мрежи, е необходимо да има активна комуникация и сътрудничество между университетите, изследователските институти, индустриите и местните власти.

Иновационните екосистеми също така стимулират предприемаческата активност в региона, като предлагат ресурси и подкрепа за стартиращи компании и нови предприятия. Когато регионите създадат благоприятна среда за растежа на малки и средни предприятия (МСП) и стартиращи компании, те не само увеличават иновационния капацитет на местната икономика, но и създават нови работни места. Това е от съществено значение за укрепването на конкурентоспособността на региона, тъй като МСП са основни двигатели на икономическия растеж, иновациите и социалната мобилност.

Публично-частните партньорства и подкрепата от иновационни фондове и акселератори също играят ключова роля за подпомагане на предприемачите и малките компании в ранните етапи на тяхното развитие. Чрез предоставяне на капитали, консултации и менторство, иновационните екосистеми създават стабилна основа за стартиращи предприятия, които по-късно могат да се утвърдят на пазара и да създадат устойчиви бизнес модели.

Иновационните екосистеми също така играят важна роля в насърчаването на устойчивото икономическо развитие чрез икономическа диверсификация. Местните икономики, които разчитат само на един или два традиционни сектора, могат да изпаднат в уязвимост при промяна на пазарните условия. Чрез внедряване на иновации и развитие на нови индустриални области, регионите могат да намалят зависимостта си от конкретни сектори и да изградят по-устойчиви икономически структури (Tödtling, Trippl, 2005).

Интеграцията на нови технологични и зелени индустрии, като възобновяеми източници на енергия и екологични технологии, е също важен фактор за диверсификацията на регионалните икономики. Това не само че увеличава конкурентоспособността, но и отговаря на глобалните тенденции за устойчиво развитие и намаляване на въглеродните емисии.

Един от най-важните аспекти на иновационните екосистеми е тяхната способност да привлекат външни инвестиции. Регионите, които успешно развиват иновационни хъбове и технологични клъстери, създават среда, привлекателна за външни инвеститори и международни корпорации. Чрез привличането на капитал, нови технологии и международни партньорства, тези региони не само че укрепват собствената си икономика, но също така си осигуряват стратегическо позициониране на глобалния пазар (Pietrobelli, Rabellotti, 2011).

3.2. Икономическа диверсификация и устойчивост

Икономическата диверсификация и устойчивост са ключови елементи за устойчивото развитие на регионите, особено в контекста на иновационните екосистеми. Процесът на диверсификация е не само стратегическо средство за намаляване на рисковете, свързани със зависимостта от един или два сектора, но и основа за иновации, икономически растеж и социално развитие. Чрез създаването и развитието на иновационни екосистеми, регионите имат възможността да се адаптират към глобалните предизвикателства и да насърчават нови индустриални области, които увеличават тяхната конкурентоспособност и устойчивост в дългосрочен план.

Икономическата диверсификация се отнася до процеса на разширяване на икономическата база на региона, като се намалява зависимостта от конкретни индустрии или сектори. Това може да включва преминаване от традиционни индустрии към нови технологии, зелени индустрии или креативни и цифрови сектори. Диверсификацията е жизненоважна за региона, тъй като я прави по-устойчива на външни шокове, като икономически кризи, промени в глобалния пазар или намаляване на търсенето в специфични отрасли.

Иновационните екосистеми играят съществена роля в процеса на диверсификация, като предоставят необходимите ресурси, знания и мрежи за развитие на нови индустриални сектори. Те също така предлагат платформи за обмен на технологии и знания между различни участници, като предприятия, университети и публични институции, което ускорява процеса на преминаване към иновационни и устойчиви икономики.

Иновациите играят централна роля в икономическата диверсификация, тъй като новите технологични решения и бизнес модели създават нови възможности за развитие в различни сектори. За региони, които се нуждаят от модернизация на своята икономическа структура, иновациите могат да предизвикат трансформация на традиционни индустрии или да доведат до възникването на нови сектори.

Пример за такъв процес е промените в производствените технологии, като автоматизацията и индустрия 4.0, които водят до създаване на нови производствени ниши и изискват нови умения и ресурси. Също така, индустриите, свързани с възобновяеми източници на енергия, зелената икономика и дигитализацията, стават все по-важни за диверсификацията на регионалните икономики, тъй като те отговарят на глобалните тенденции за устойчивост и намаляване на въглеродните емисии.

Устойчивостта на икономиката на един регион се отнася до неговата способност да устои на икономическите, социалните и екологични шокове, както и да се адаптира към променящите се условия в глобалната и локална среда. Устойчивостта не е само въпрос на стабилност, но и на способност за иновации и дългосрочен растеж.

Иновационните екосистеми са ключови за устойчивостта, тъй като те предоставят механизми за създаване на нови технологии и решения, които могат да поддържат икономическата и социалната стабилност в региона. Чрез използване на иновации в производствените процеси, енергийната ефективност и управлението на природните ресурси, регионите могат да намалят своето въздействие върху околната среда и да създадат устойчиви икономически структури.

В допълнение, устойчивостта на икономиката може да бъде постигната чрез подобряване на социалната кохезия и създаване на условия за справедливо

разпределение на богатствата. Регионите, които инвестират в образование, здравеопазване и социални програми, укрепват своята социална устойчивост и намаляват неравенствата, които биха могли да подкопаят икономическата стабилност.

Подкрепата от страна на институциите и публично-частните партньорства е от съществено значение за успешната икономическа диверсификация и устойчивост. Публичните политики, насочени към насърчаване на иновациите, развитието на инфраструктура и образованието, могат да създадат необходимата среда за растеж в нови икономически сектори. В същото време, частният сектор играе важна роля в развитието на нови технологии, създаването на работни места и генерирането на икономически растеж.

Публично-частните партньорства могат да създадат иновационни клъстери, които обединяват усилията на бизнеса, академичните институции и държавата за постигане на общи цели. Такива партньорства могат да осигурят финансиране, технологична подкрепа и ноу-хау за нови проекти, които да стимулират диверсификацията и устойчивото развитие на региона.

Зелената икономика и устойчивото управление на ресурсите са критични за бъдещето на регионалната конкурентоспособност и устойчивост. Преходът към по-чиста и по-ефективна икономика, която използва възобновяеми източници на енергия и намалява въглеродните емисии, предлага нови възможности за иновации и икономически растеж. Регионите, които активно приемат тези практики, могат да създадат нови индустриални сектори, като енергийна ефективност, възобновяеми източници на енергия и рециклиране, които допринасят както за икономическата диверсификация, така и за устойчивото развитие.

3.3. Социално-икономическо включване

Социално-икономическото включване е основен аспект на съвременните регионални политики, насочени към създаване на иновационни екосистеми, които са не само технологично и икономически напреднали, но и социално устойчиви и включващи. Процесът на социално-икономическо включване цели да осигури равен достъп до

ресурси, възможности и права за всички социални и икономически групи, включително уязвимите, маргинализираните и неравнопоставените слоеве на обществото. В контекста на иновационните екосистеми, социално-икономическото включване играе ключова роля за осигуряване на баланс между икономическите, социалните и екологичните аспекти на устойчивото регионално развитие (Howells, 2006).

Социално-икономическото включване се отнася до процесите, чрез които различни социални и икономически групи, включително хора в неравностойно положение, получават възможности за участие в икономическия живот, като се осигурява равен достъп до трудови пазари, образование, здравеопазване и социални услуги. Възможността за пълноценно участие в икономиката и обществото води до намаляване на бедността, социалното изключване и неравенствата.

В контекста на иновационните екосистеми, социално-икономическото включване не се отнася само до икономическата активност, но и до образованието, обучението и социалните програми, които дават възможност на хората да участват активно в процесите на иновации и технологичен напредък. Това включва както равен достъп до нови икономически възможности, така и участие в управлението на иновационни политики и стратегически решения на регионално и национално ниво.

Социално-икономическото включване и иновационните екосистеми са взаимносвързани, като иновациите не само водят до икономически растеж, но също така създават нови възможности за социална мобилност и намаляване на неравенствата. Включването на различни социални групи в иновационните процеси може да обогати екосистемата със свежи идеи, нови перспективи и иновативни решения, които да отговорят на потребностите на обществото в цялото му многообразие.

Например, малки и средни предприятия (МСП) и стартиращи компании, които възникват в рамките на иновационни екосистеми, могат да създадат нови работни места и да предлагат възможности за професионално развитие на маргинализираните групи, като младите хора, жените, хората с увреждания и мигрантите. Включването на тези групи в иновационни процеси не само че укрепва социалната структура на региона, но и

спомага за развитието на иновации, които по-добре отговарят на нуждите на различни социални слоеве (OECD, 2013).

Образованието и обучението играят решаваща роля за социално-икономическото включване, като основа за преодоляване на бариери като неравенството в образователните възможности и достъпа до пазар на труда. Регионите, които инвестират в качествено образование и обучение, създават по-добри условия за включване на уязвими социални групи в икономическите процеси, като им осигуряват уменията и знанията, необходими за успешна интеграция на модерния пазар на труда.

Партньорства между академични институции, предприятия и държавни органи могат да осигурят програми за обучение и стажове, които дават шанс на маргинализираните групи да развиват умения в иновационни и технологични сектори. Чрез програми за преквалификация и обучителни мрежи, иновационните екосистеми могат да увеличат социалното включване, като същевременно стимулират растежа на регионалната икономика.

Един от основните предизвикателства, пред които са изправени иновационните екосистеми, е как да осигурят равен достъп до възможности и ресурси за всички социални групи, без значение от техния произход, социален статус или географска локализация. Това включва намаляване на цифровото разделение и осигуряване на достъп до нови технологии и иновации за отдалечени и уязвими региони, както и за малки и средни предприятия, които често нямат ресурсите да инвестират в нови технологии.

Подкрепата за иновации, които решават конкретни социални предизвикателства като неравенството, бедността и социалното изключване, може да изиграе важна роля в намаляване на неравенствата и създаване на по-справедливи условия за развитие. Такива иновации могат да включват нови социални и бизнес модели, които насърчават социалната интеграция и намаляват икономическите бариери за неравнопоставените социални групи (Lundvall, 1992).

Публичната политика и институционалната подкрепа играят също важна роля в осигуряването на социално-икономическо включване чрез създаване на стимули за

иновации и равен достъп до възможности. Това включва както финансиране на социални и иновационни проекти, така и създаване на правни и регулаторни рамки, които стимулират равенството и социалната мобилност.

Публично-частните партньорства могат да създадат иновационни решения, които отговорят на социални нужди, като същевременно водят до икономическо възстановяване и растеж. Пример за това може да бъде сътрудничеството между технологични компании и социални предприемачи, което създава нови възможности за социално включване и икономическа стабилност.

Регионите могат да приложат различни стратегии за насърчаване на социално-икономическо включване, включително (Crescenzi, Rodriguez-Pose, 2011):

- **Образователни инициативи и програми за обучение** - предоставяне на възможности за обучение и квалификация на уязвимите социални групи, които да им дадат конкурентни предимства на трудовия пазар.
- **Стимулиране на социалното предприемачество** - създаване на условия за развитието на социални предприятия, които не само че генерират икономическа стойност, но също така решават социални проблеми.
- **Развитие на иновации за социална интеграция** - насърчаване на иновации, които се фокусират върху решения за включване на маргинализираните групи и намаляване на неравенствата.
- **Подкрепа за публично-частни партньорства** - стимулиране на партньорства между държавни институции, частни компании и социални организации за създаване на иновации и подкрепа на социално включване.

3.4. Развитие на човешкия капитал

Развитието на човешкия капитал е критично важен фактор за успеха на иновационните екосистеми и за конкурентоспособността на регионите. Човешкият капитал обхваща знанията, уменията, опита и здравето на работната сила, които са основни двигатели на икономическото развитие, иновациите и адаптацията към променящите се технологични и социални условия. В контекста на иновационните

екосистеми, развитието на човешкия капитал е не само условие за растеж и иновации, но и ключ към устойчивото икономическо развитие и социална интеграция на различни региони.

Човешкият капитал е сърцевината на всяка иновационна екосистема. Технологиите и новите бизнес модели, които възникват в резултат на иновационните процеси, се базират на знанията и уменията на хората, които ги създават и прилагат. Регионите, които инвестират в образованието, професионалното обучение и развитието на умения, са по-добре позиционирани да изградят иновационни хъбове, които да създават нови технологии и да водят до конкурентни предимства на местните предприятия (Malerba, 2002).

За да бъдат регионите успешни в създаването на иновации, те трябва да развиват човешкия капитал чрез инвестиране в образование на високо ниво (особено в STEM областите - наука, технологии, инженерство и математика), но и чрез повишаване на общата образователна подготовка на работната сила. Възможностите за непрекъснато професионално развитие и преквалификация също играят важна роля за адаптацията на работната сила към новите технологични реалности и промени на трудовия пазар.

Човешкият капитал има пряко въздействие върху регионалното развитие, като влияе върху производителността, социалната мобилност и иновационния потенциал на местните икономики. Регионите, които развиват и привлекат квалифицирани кадри, са в състояние да създадат динамични и устойчиви икономики, способни да се адаптират към глобалните тенденции и да се конкурират на международния пазар. Важно е, че развитието на човешкия капитал води до по-висока производителност и иновации, което от своя страна създава благоприятна среда за нови инвестиции и създаване на работни места.

Регионите с висококачествено образование и професионално обучение привлекат не само местни таланти, но и международни специалисти, което укрепва иновационните екосистеми и ускорява процеса на икономическа диверсификация. Чрез развитието на човешкия капитал се създават силни локални мрежи на знание, които обогатяват иновационните процеси и предоставят нови възможности за бизнес развитие.

В съвременната икономика, която е изправена пред бързо променящи се технологични условия, развитието на човешкия капитал е от съществено значение за подготовката на работната сила за бъдещето. Изкуственият интелект, автоматизацията, роботизацията и цифровизацията на икономиките поставят нови изисквания към уменията на работниците. Работната сила трябва да бъде в състояние да се адаптира към новите технологии и да притежава умения за работа с нови инструменти и софтуер.

Образованието и обучението трябва да отговорят на тези нови изисквания, като инвестират в развиването на технически и софтуерни умения, а също така и в критично мислене, креативност и емоционална интелигентност. Регионите, които интегрират нови форми на обучение, включително онлайн курсове, програми за преквалификация и сътрудничество с индустриалния сектор, ще могат да подготвят работната сила за изискванията на бъдещето и да създадат устойчиво и иновационно общество (McCann, Ortega-Argilés, 2015).

Развитието на човешкия капитал има и важен социален аспект. Чрез осигуряване на равен достъп до образование и професионално развитие, иновационните екосистеми могат да играят ключова роля в намаляването на социалните неравенства и в създаването на включващо общество. Когато хората имат възможност да развиват своите умения и да участват в икономическите процеси, това води до социална мобилност, намаляване на бедността и повишаване на социалната кохезия.

Подкрепата на уязвими групи, като младите хора, жените, мигрантите и хората в неравностойно положение, за достъп до качествено образование и възможности за работа в иновационни индустрии е основна стъпка към постигане на по-справедливо и устойчиво регионално развитие.

За да бъде развитието на човешкия капитал ефективно, регионите трябва да предприемат стратегически подходи, които включват:

- **Инвестиции в образование и обучение** - осигуряване на качествено образование на всички нива и развитие на умения, отговарящи на нуждите на модерния трудов пазар.

- **Подкрепа за изследвания и иновации** - развитие на научни изследвания и технологии, които да повишат образователните стандарти и да създадат нови възможности за професионално развитие.
- **Стимулиране на сътрудничеството между академичните институции и индустриите** - създаване на програми за стажове, партньорства и съвместни изследвания, които да осигурят необходимите умения на работната сила.
- **Устойчиви социални политики** - изграждане на политики за интеграция и равен достъп до ресурси, които да създадат включваща и конкурентоспособна работна сила.

4. Политики за подкрепа на иновационните екосистеми.

Успехът на иновационните екосистеми е до голяма степен зависим от ефективното управление и подкрепата от публичния сектор. Политиките за насърчаване на иновационни екосистеми включват:

1. **Инвестиции в изследвания и разработки:** Създаване на условия за генериране на знания чрез финансиране на университети и изследователски центрове.
2. **Подкрепа за предприемачеството:** Стартиране на програми за финансиране на стартиращи компании и насърчаване на бизнес иновациите.
3. **Изграждане на иновационна инфраструктура:** Създаване на технологични паркове, хъбове и инкубатори, които предоставят физическа и мрежова среда за иновации.
4. **Публично-частни партньорства:** Сътрудничество между правителството и бизнеса за стимулиране на иновациите.

5. Предизвикателства и бъдещи перспективи.

Иновационните екосистеми са изправени пред редица предизвикателства (Schumacher, 1973):

- Неравномерно разпределение на ресурси и иновационен капацитет между регионите.

- Липса на координация между участниците в екосистемите.
- Ограничен капацитет за интеграция в глобални иновационни мрежи.

В бъдеще иновационните екосистеми ще трябва да се адаптират към нови тенденции, включително развитието на изкуствения интелект, зелените технологии и цифровата трансформация. Стратегиите за тяхното управление ще изискват по-голяма гъвкавост и ориентация към дългосрочна устойчивост.

6. Заключение

Иновационните екосистеми представляват стратегическа рамка, чрез която регионите могат да адресират предизвикателствата на глобалната икономическа динамика и да ускорят прехода към устойчив и инклузивен растеж. В основата на тази концепция стои интеграцията на икономически, социални и институционални ресурси, които колективно създават благоприятна среда за генериране и разпространение на иновации. Въз основа на теоретичните основи и емпиричните наблюдения, може да се заключи, че иновационните екосистеми оказват значително влияние върху регионалното развитие в няколко ключови направления (Tanakov, Nikolov, Botseva, 2021).

Първо, те служат като катализатор за повишаване на конкурентоспособността на регионите, насърчавайки създаването на високотехнологични индустрии, привличането на инвестиции и интегрирането на местните икономики в глобалните вериги на стойност. Второ, иновационните екосистеми играят критична роля за диверсификацията на икономиката и устойчивостта на регионите, намалявайки зависимостта от традиционни сектори и създавайки условия за дългосрочен растеж. Трето, те подпомагат развитието на човешкия капитал и социалната кохезия чрез създаването на иновационни работни места, предоставянето на нови възможности за квалификация и обучение, както и намаляване на социално-икономическите неравенства.

Ефективността на иновационните екосистеми обаче е тясно свързана с наличието на съгласувани и стратегически политики. Публично-частното партньорство, инвестициите в научноизследователска и развойна дейност, както и изграждането на модерна инфраструктура са критични фактори за успешното развитие на тези

екосистеми. Освен това, интеграцията на местните иновационни мрежи в глобалния контекст изисква стратегическо планиране и гъвкавост, за да се справят с предизвикателствата на глобализацията и бързо променящата се технологична среда.

Независимо от техния значителен потенциал, иновационните екосистеми са изправени пред редица предизвикателства, включително неравномерно разпределение на ресурсите между регионите, институционални бариери и липса на достатъчна координация между ключовите участници. Преодоляването на тези препятствия изисква новаторски подходи към управлението и политики, които стимулират гъвкавостта, адаптивността и устойчивостта на регионалните икономики.

В перспектива, развитието на иновационни екосистеми ще бъде неразривно свързано с напредъка на ключови глобални тенденции, включително цифровата трансформация, развитието на изкуствения интелект и необходимостта от зелена икономика. Това налага нови изследвания, които да разкрият как тези тенденции могат да бъдат интегрирани в рамките на иновационните екосистеми, за да се увеличи тяхната ефективност и устойчивост.

В заключение, иновационните екосистеми са мощен инструмент за постигане на икономически, социален и технологичен напредък на регионите. Тяхното въздействие върху конкурентоспособността, устойчивостта и социалната кохезия подчертава значението им като критичен компонент от стратегията за регионално развитие в условията на бързо променяща се глобална среда. За да се реализира пълният им потенциал, е необходимо продължаващо взаимодействие между академичната общност, политическите лидери и бизнеса, което да осигури системно и интегрирано управление на тези екосистеми.

Благодарности: *Публикацията е изготвена и финансирана в рамките на университетски проект НИД НИ-27/2023, Изготвяне на пространствен анализ на регионалните възможности на територията на Република България за стратегическо локализиране на индустриални зони.*

Цитирани източници:

Acs, Z. J., & Audretsch, D. B. (2003). *Innovation and the Growth of Cities*. The University of Chicago Press.

Asheim, B. T., & Gertler, M. S. (2005). *The Geography of Innovation: Regional Innovation Systems*. In J. Fagerberg, D. C. Mowery, & R. R. Nelson (Eds.), *The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford University Press.

Botseva,D., Tsolov, G., & Tanakov. N, (2021), 6th International Scientific-Business Conference Leadership, Innovation, Management and Economics, pp.121-132, Association of Economists and Managers of the Balkans - UdEkoM Balkan.

Crescenzi, R., & Rodriguez-Pose, A. (2011). *Innovation and Regional Growth in the European Union*. The Annals of Regional Science, 47(3), 453-468.

Cooke, P., Uranga, M. G., & Etxebarria, G. (1997). *Regional Innovation Systems: Institutional and Organizational Dimensions*. Research Policy, 26(4-5), 475-491.

Howells, J. (2006). Intermediation and the Role of Intermediaries in Innovation. Research Policy, 35(5), 715-728.

Fagerberg, J., Mowery, D. C., & Nelson, R. R. (2005). *The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford University Press.

Lundvall, B.-Å. (1992). *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. Pinter Publishers.

Malerba, F. (2002). *Sectoral Systems of Innovation and Production*. Research Policy, 31(2), 247-264.

McCann, P., & Ortega-Argilés, R. (2015). *Smart Specialisation, Regional Growth and Applications to EU Cohesion Policy*. Regional Studies, 49(4), 576-589.

OECD (2013). *Innovation-driven Growth in Regions: The Role of Smart Specialisation*. OECD Regional Development Working Papers, 2013/14.

Pietrobelli, C., & Rabellotti, R. (2011). *Global Value Chains Meet Innovation Systems: Are There Learning Opportunities for Developing Countries?*. World Development, 39(7), 1261-1269.

Porter, M. E. (1998). *Clusters and the New Economics of Competition*. Harvard Business Review, 76(6), 77-90.

Schumacher, E. F. (1973). *Small Is Beautiful: A Study of Economics As If People Mattered*. Harper & Row.

Tanakov, N., Nikolov, G. & Botseva, D. (2021). Integrated Clusters as The Future Basis of Competition in Post-Covid Reality. In: 11th International Symposium on Natural Resources Management. Fakultet za menadžment Zaječar, Serbia, 34-38.

Tanakov, N., Nikolov, G., & Lyubomirova, V., (2021), Intelligent Clusters the Future Basis of Competition. In Regional Development and Cross-Border Cooperation., pp.535-542, Contracting Chamber of Economy Pirot District, Serbia

Tödtling, F., & Trippl, M. (2005). *One Size Fits All? Towards a Differentiated Policy Approach with Respect to Regional Innovation Systems*. Research Policy, 34(8), 1203-1219.

***

INNOVATION ECOSYSTEMS AND THEIR IMPACT ON REGIONAL COMPETITIVENESS

Chief Assist. Prof. Nikola Tanakov, PhD*
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:

Innovation ecosystems are complex, dynamic and interconnected structures that stimulate innovation and sustainable development of regions. Their effectiveness depends on the interaction between academic and research institutions, industrial partners, government structures and civil society. The study analyzes the mechanisms through which these ecosystems create added value, focusing on the key factors for their efficiency and sustainability. The methodological approach combines conceptual analysis and comparative research of leading regional innovation hubs in Europe, North America and Asia. The results confirm the importance of clustering, public-private partnerships, and investments in educational infrastructure and digital connectivity. Challenges such as institutional barriers and uneven distribution of resources have been identified. The findings have practical applications for researchers and policymakers developing strategies for sustainable economic development.

Key words: innovation ecosystems; regional competitiveness; triple helix; clustering; public-private partnerships; sustainable development.

*author name: Chief Assist. Prof. Nikola Tanakov, PhD, email address: ntanakov@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

АНАЛИЗ НА СТЕПЕНТА НА УСВОЯВАНЕ НА СРЕДСТВАТА ОТ ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РЕГИОНИ В РАСТЕЖ“ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ПЕРИОДА 2014 -2020 Г.

гл. ас. д-р Аглика Кънева*
катедра „Финанси“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

В доклада е изследвана степента на усвояване на средствата от ОП „Региони в растеж“ в България през програмен период 2014 -2020 г. Разглеждат се проектите, които се реализират със средства от европейските фондове в подкрепа на регионалното развитие. Анализират се тенденциите при процеса на усвояване на европейските средства по ОП „Региони в растеж“ в България. Извеждат се основните проблеми при усвояване на средствата от Европейския съюз в България през програмен период 2014 -2020 г.

Ключови думи: Европейски съюз; фондове на ЕС; Оперативна програма „Региони в Растеж“.

Увод

Средствата, предоставяни от фондовете на Европейския съюз, са основна форма на финансиране, която може да подпомогне изграждането на инфраструктура в отделните региони на страната ни, както и да допринесе за икономическото им развитие. Основната цел на доклада е да се анализира усвояването на средствата от ОП „Региони в растеж“ през програмен период 2014 -2020 г. в България.

1. Анализ усвояването на средствата от ОП „Региони в растеж“ през програмен период 2014 -2020 г. в България

В таблица 1 са представени данни за бюджета и усвоените средства по Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014 -2020 по години.

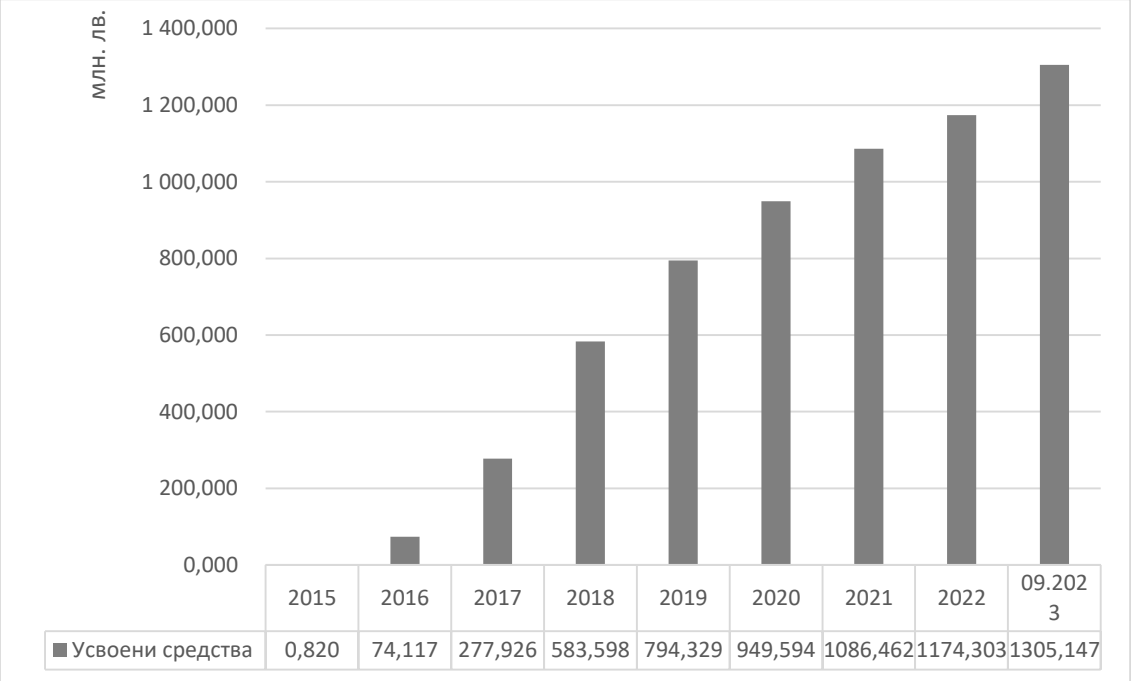
*author name: Chief Assist. Prof. Aglika Kaneva, PhD, email address: a.b.kaneva@gmail.com

Таблица 1. Планирани, получени от Европейската комисия и усвоени средства по Оперативна програма „Региони в растеж“ през програмен период 2014 - 2020 г. в България за периода 2015 - 30 септември 2023 г. (млн. евро)

Година	Бюджет			Получени траншове от ЕК	Извършени плащания			% на усвоя ване
	ЕС финансиране	Национално съфинасиране	Общо		ЕС -част	НС - част	Общо	
2015	1311,705	231,477	1543,182	24,660	0,697	0,123	0,820	0,05
2016	1311,705	231,477	1543,182	61,650	62,999	11,118	74,117	4,80
2017	1311,705	231,477	1543,182	128,620	236,237	41,689	277,926	18,01
2018	1311,705	231,477	1543,182	250,764	496,058	87,540	583,598	37,82
2019	1311,705	231,477	1543,182	442,560	675,180	119,149	794,329	51,47
2020	1311,705	231,477	1543,182	599,045	807,155	142,439	949,594	61,53
2021	1377,800	231,477	1609,277	798,129	923,493	162,969	1086,462	67,51
2022	1377,800	231,477	1609,277	916,110	998,498	175,805	1174,303	72,97
09.2023	1377,800	231,477	1609,277	1005,936	1113,066	192,081	1305,147	81,10

Източник: Министерство на финансите

Към месец септември 2023 г. са усвоени 1305,147 млн. евро от бюджета по оперативната програма т.е. степента на усвояване на средствата по програмата е 81,10%. Това може да се определи като постигнато много добро ниво на усвояване. Изпълнението на ОП „Региони в растеж“ приключва на 31 декември 2023 г. Представените данни по години показват постепенното и равномерно усвояване на европейското финансиране, предоставено за регионално развитие.

Фиг. 1. Усвоени средства по Оперативна програма „Региони в растеж“ през програмен период 2014 -2020 г. в България за периода 2015 - 30 септември 2023 г. (млн. евро)
Източник: Министерство на финансите

Бюджетираните, договорени и усвоени средства по приоритетни оси на ОП „Региони в растеж“ през програмен период 2014 -2020 г. в България са представени в таблица 2.

Таблица 2. Планирани, получени от Европейската комисия и усвоени средства по Оперативна програма „Региони в растеж“ по приоритетни оси през програмен период 2014 -2020 г. в България (млн. евро)

Приоритетна ос	Бюджет			Договорени средства				Реално изплатени суми			
	Общо	Финансиране от ЕС	Финансиране от НФ	Общо	Финансиране от ЕС	Финансиране от НФ	Съотношение между договорени и планирани средства (%)	Общо	Финансиране от ЕС	Финансиране от НФ	Съотношение между усвоени и планирани средства (%)
Устойчиво и интегрирано градско развитие	827,596	703,456	124,139	856,451	675,062	119,129	103,49	693,696	593,428	100,267	83,82
Подкрепа за енергийна ефективност в опорни центрове в периферните райони	110,818	94,195	16,623	108,460	91,720	16,186	97,87	103,132	88,054	15,078	93,06
Регионална образователна инфраструктура	117,430	99,815	17,614	117,874	88,445	15,609	100,38	83,281	70,879	12,402	70,92
Регионална здравна инфраструктура	114,499	97,325	17,175	115,850	98,301	17,347	101,18	88,610	75,318	13,291	77,39
Регионална социална инфраструктура	36,455	30,987	5,468	34,476	29,066	5,129	94,57	30,090	26,010	4,081	82,54
Регионален туризъм	67,942	57,751	10,191	66,203	55,644	9,820	97,44	37,188	31,611	5,577	54,73
Регионална пътна инфраструктура	216,049	183,641	32,407	280,195	227,523	40,151	129,69	212,232	185,962	26,270	98,23
Техническа помощ	52,394	44,535	7,859	49,917	42,354	7,474	95,27	41,232	35,211	6,021	78,69
Подкрепа за здравната система за справяне с кризи	66,095	66,095	0,000	66,095	66,095	0,000	100,00	24,878	24,878	0,000	37,64
Подкрепа за МСП чрез инструмента SAFE (ЕФРР)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	-	0,000	0,000	0,000	-
Подкрепа за МСП чрез инструмента REACT-EU SAFE	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	-	0,000	0,000	0,000	-

Източник: http://2020.eufunds.bg

Както е видно от таблица 2, договарянето на средствата по програмата представлява много висок процент, като по някои приоритетни оси е отчетено наддоговаряне т.е. делът на договорените в планираните средства надвишава 100%. Степента на усвояване значително се различава по отделните приоритетни оси. Най-висока степен на усвояване има по приоритетна ос 7 „Регионална пътна инфраструктура“ с 98,23%, следвана от приоритетна ос 2 „Подкрепа за енергийна ефективност в опорни центрове в периферните райони“ с 93,06%. Най-нисък е делът на усвоени в бюджетирани

средства по приоритетна ос 9 „Подкрепа за здравната система за справяне с кризи“, която е стартирана по-късно в сравнение с останалите приоритетни оси.

Таблица 3. Сключени и приключили договори и стойност на безвъзмездна финансова помощ по сключени договори по Оперативна програма „Региони в растеж“ по приоритетни оси през програмен период 2014 -2020 г. в България към 31.12.2022 г.

Приоритетна ос	**Сключени договори (брой)**	**Стойност на БФП по сключени договори (млн. евро)**	**Приключили проекти (брой)**
Устойчиво и интегрирано градско развитие	257	766,012	161
Подкрепа за енергийна ефективност в опорни центрове в периферните райони	229	108,242	204
Регионална образователна инфраструктура	67	109,779	50
Регионална здравна инфраструктура	3	114,499	0
Регионална социална инфраструктура	81	34,880	70
Регионален туризъм	17	99,486	0
Регионална пътна инфраструктура	35	211,626	27
Техническа помощ	73	51,273	36
Подкрепа за здравната система за справяне с кризи	2	66,095	0
Общо	764	1561,893	548

Източник: Министерство на регионалното развитие и благоустройството. (2023). Годишен доклад за изпълнението на Оперативна програма „региони в растеж” 2014 - 2020 за 2022 г., София

Общо към края на 2022 г. приключилите проекти по програмата са 548, като стойността на безвъзмездната финансова помощ е 723,910 млн. евро. Към 31 декември 2022 г. по приоритетна ос 1 „Устойчиво и интегрирано градско развитие“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ са сключени 257 договора (вкл. сключено финансово споразумение за изпълнение на финансови инструменти с Фонд мениджър на финансови инструменти в България), като предоставените средства възлизат на 766,012 млн. евро, което представлява 97,2% от бюджета на приоритетната ос. Приключили са 161 проекта.

По приоритетна ос 2 „Подкрепа за енергийна ефективност в опорни центрове в периферните райони“ са сключени 229 договора, като предоставената безвъзмездна финансова помощ е 108,242 млн. евро. По приоритетната ос са приключили 204 проекта на стойност, равняваща се на 97,7% от бюджета на приоритетната ос. Към 31 декември 2022 г. по приоритетна ос 3 „Регионална образователна инфраструктура“ са сключени 67 договора, по които предоставената безвъзмездна финансова помощ е 109,779 млн. евро, което представлява 93,5% от бюджета на приоритетната ос.

По Приоритетна ос 3 са приключили 50 проекта. По приоритетна ос 4 „Регионална здравна инфраструктура“ са сключени 3 договора за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ на обща стойност 114,499 млн. евро, което представлява 100% от бюджета на приоритетната ос. По приоритетна ос 4 няма приключили проекти. По приоритетна ос 5 „Регионална социална инфраструктура“ към края на 2022 г. са сключени 81 договора, по които безвъзмездната финансова помощ е 34,880 млн. евро или 81,1% от бюджета на приоритетната ос.

По приоритетна ос 5 са приключили 70 проекта. Към 31 декември 2022 г. по приоритетна ос 6 „Регионален туризъм“ са сключени 17 договора включително сключено финансово споразумение за изпълнение на финансови инструменти с Фонд мениджър на финансови инструменти в България. Предоставените средства включително безвъзмездна финансова помощ и финансови инструменти са на стойност 99,486 млн. евро, което е 98,7% от бюджета на приоритетната ос. По приоритетната ос няма приключили проекти.

Към 31.12.2022 г. по приоритетна ос 7 „Регионална пътна инфраструктура“ са сключени 35 договора за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ за 211,626 млн. евро (98% от бюджета на приоритетната ос). По тази приоритетна ос са приключили 27 проекта. По приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ са сключени 73 договора на стойност 51,273 млн. евро, равняващи се на 97,9 % от бюджета на приоритетната ос. По приоритетната ос са приключили 36 проекта. По приоритетна ос 9 „Подкрепа за здравната система за справяне с кризи“ са сключени два договора за предоставяне на

безвъзмездна финансова помощ на обща стойност 66,095 млн. евро. Няма приключени проекти (Министерство на регионалното развитие и благоустройството, 2023, с. 8-33).

По ОП „Региони в растеж“ се финансират следните големи проекти:

- Проект „Модернизация на системата за спешна медицинска помощ“ - проект по приоритетна ос 4 „Регионална здравна инфраструктура“. Бенефициент е Министерство на здравеопазването. С изпълнението на проекта се предвижда модернизация на системата за спешна медицинска помощ в България. Стойността на проекта е 83,799 млн. евро.

  Основните дейности по проекта включват:

  - Доставка на медицински превозни средства - в края на 2018 г. са подписани два договора за доставка на линейки за спешна медицинска помощ - договор за доставка, гаранционно и сервизно обслужване на 185 бр. линейки за спешна медицинска помощ тип В и договор за доставка, гаранционно и сервизно обслужване на 95 броя линейки за интензивни медицински грижи тип С. Сключен е договор за доставка на 78 бр. медицински превозни средства (линейки) тип В със задвижване 4х4 с необходимото оборудване, който към 31.12.2020 г. е изпълнен. Регулярно се доставят линейки, които поетапно се регистрират и пускат в експлоатация, като до края на 2021 г. са доставени общо 358 бр. линейки по трите договора за доставка, с което се изпълняват и другите два договора.
  - доставка и монтаж на специализирано медицинско оборудване и медицинско и технологично обзавеждане - сключени са договори с определените за изпълнители на обществената поръчка в частта по обособена позиция N 1 „Медицинско оборудване от недиагностичен тип“, обособена позиция N 2 „Специализирани медицинска апаратура за пациентен мониторинг и интензивни грижи“, обособена позиция N 3 „Хладилници“ и обособена позиция N 4 „Негативоскоп, Комплект офталмоскоп/отоскоп, Ларингоскоп комплект“. Тези договори са

изпълнени и цялото предвидено по проекта медицинско оборудване и обзавеждане е доставено.

През 2022 г. са сключени договори по обособена позиция N 1 „Офис обзавеждане“ и по обособена позиция N 2 „Компютри, принтери и многофункционални устройства“.
-изпълнение на строително-монтажни работи - до края на 2022 г. са сключени 46 договора за строителство на 103 обекта от 235 обекта. Завършени са дейностите по строително-монтажни работи за 27 обекта. Предстои сключване и изпълнение на договори за останалите обекти.

- Проект „Интегриран столичен градски транспорт - фаза II“ - проект по приоритетна ос 1 „Устойчиво и интегрирано градско развитие“. Бенефициент е Столична община. Проектът включва реконструкция на две трамвайни трасета, доставка на 13 броя нови трамвайни мотриси и надграждане на интелигентната система за управление на трафика. Проектът е на стойност 62,615 млн. евро.

Извършените дейности до края на 2022 г. включват:

- реконструкция на трамваен релсов път по ул. „Каменоделска“ от кръстовището с бул. „К. Стоилов“ до крайно трамвайно ухо „Орландовци“;
- Компонент 5 „Реконструкция на трамваен релсов път по бул. „Цар Борис“ III от ухо „Княжево“ до ухо „Съдебна палата“, без участъците на пл. „Руски паметник“ и кръстовището на бул. „Цар Борис III“ и бул. „Г. Делчев“. Обектът е разделен на две части, като част Б е изпълнена и пусната в експлоатация. Приблизителното изпълнение на дейностите за целия линеен обект е около 70%;
- надграждане на Интелигентната система за управление на трафика и на съществуващата система за информация на пътниците в реално време, което включва:
- договори „Доставка и монтаж на 220 електронни информационни табла“ и „Доставка и монтаж на оборудване за сигнализация за преминаване с приоритет по обособени трамвайни трасета и главни транспортни коридори“, които са изпълнени. Доставеното оборудване е монтирано, интегрирано и въведено в експлоатация;

- договор „Доставка и монтаж на оборудване за сигнализация за преминаване с приоритет по трамвайни трасета и главни транспортни коридори -Transit signal priority (TSP)“. Дейностите по договора са изпълнени. Доставеното оборудване е монтирано, интегрирано и въведено в експлоатация;
- договор „Доставка и монтаж на оборудване за видеонаблюдение на спирки на обществен транспорт -Video surveillance system (VSS)“;
- закупуване на 13 броя нови нископодови съчленени трамвайни мотриси - пуснати са в експлоатация временно по трамвайна линия 18.

Срокът на договора за безвъзмездна финансова помощ е удължен на 69 месеца и е до 21.11.2023 г. (Министерство на регионалното развитие и благоустройството, 2023, с. 111-114).

По-важни проекти, финансирани по ОП „Региони в растеж“ през програмен период 2014 - 2020г. в България, включват изграждане и реконструкция на път Старо Оряхово -Долни Чифлик - Гроздьово с обща дължина 17,377 км., път Гроздьово-Провадия с обща дължина 12,026 км., път Враца - пещера „Леденика“ с обща дължина 17.429 км., път Плевен-Ловеч с обща дължина 11,784 км., път Дупница-Клисура с обща дължина 16,80846 км., път Клисура - Самоков с обща дължина 15,711 км., път Провадия -Дъскотна с обща дължина 16.749 км., път Дъскотна -Айтос с обща дължина 16.816 км., път Поликраище -Елена -Сливен с обща дължина 26,991 км., път Варна - Белослав - Разделна -Падина - Житница с обща дължина 18,838 км., Път Ст. Загора-Раднево с обща дължина 38.919 км., път Костинброд - Бучин проход с обща дължина 22,200 км., път Бучин проход -Берковица с обща дължина 20,835 км., път Варна - Добрич с обща дължина 15,563 км., път Добрич - Кардам с обща дължина 14,069 км., път Търговище - Разград с обща дължина 20.749 км., път Севлиево - Драгановци с обща дължина 14,600 км., път Драгановци - Габрово с обща дължина 12,620 км., път Пловдив - Асеновград с обща дължина 10,290 км., път Ловеч - Троян - Кърнаре с обща дължина 8,712 км., път Чирпан - Симеоновград с обща дължина 20,236 км., път Граница ОПУ Пловдив - Кричим с обща дължина 15,291 км., път Чирпан-Симеоновград с обща дължина 15,316 км., път Михалково - Граница ОПУ Смолян с обща дължина 21,193 км., път Кърджали-Мост-

Манастир с обща дължина 26,054 км., път Смолян - Стойките - Широка лъка с обща дължина 27.217 км., път Полски градец - Тополовград - с. Устрем с обща дължина 23,41 км., път Червен бряг - Чомаковци с обща дължина 9,492 км., път I-1 - Мелник с обща дължина 12,287 км., път Русе - Кубрат с обща дължина 21,520 км., път Русе-Кубрат с обща дължина 25,221 км., път Каблешково - Межден с обща дължина 9,565 км., път Кубрат - Тутракан с обща дължина 9,776 км., път Дъбова махала - Монтана с обща дължина 29,793 км., път Чирпан - Симеоновград с обща дължина 15,220 км. и проект „Пилотна инициатива за свързаност в Югоизточния регион - Подобряване на свързаността на второстепенната и третостепенната пътна мрежа в област Бургас с Трансевропейската транспортна мрежа за товари и пътници чрез реконструкция на пътища, в т.ч. строителство, реконструкция, рехабилитация и ремонт (основен и/или текущ) на републикански, горски и общински пътища“ (Информационна система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България 2020).

2. Проблеми при изпълнението на ОП „Региони в растеж“ през програмен период 2014 -2020 г. в България

Основните проблеми при усвояване на средствата по оперативната програма са:

- повишение на цените в строителството, което води до забавяне на изпълнението на дейностите по строително-монтажни работи.
- Забавяния при провеждане на процедури по Закона за обществените поръчки.
- Незаконосъобразно отстранени участници или незаконосъобразно избрани изпълнители при възлагане на обществени поръчки.
- Залагане на ограничителни условия в документацията при възлагане на обществени поръчки.
- Забавяне при изпълнението на някои проекти, причинени от обжалвания от неспечелили участници в процедури за възлагане на обществени поръчки.
- Забавяния при изпълнението на част от договорите за безвъзмездна финансова помощ в резултат на пандемията от Covid-19.

- В резултат на инфлацията е необходим допълнителен финансов ресурс, който да се предостави на бенефициентите за успешното изпълнение на инфраструктурните мерки по проектите.
- Икономическата и финансова криза, породена от пандемията от Covid-19, инфлацията и повишаването на цените на строителните материали причиняват затруднения при изпълнението на проектите като няколкократно удължаване на срока на договорите и значителен недостиг на средства за реализация на проектите (Министерство на регионалното развитие и благоустройството, 2023, с. 7-14).

Заключение

Степента на усвояване на средствата по ОП „Региони в растеж“ 2014 -2020 в България може да се като много добро. Финансираните проекти подпомагат различни важни аспекти на развитието на българските региони като инфраструктура, болници, учебни заведения и др. По някои от приоритетните оси се наблюдават по-ниски нива на усвояване. По оперативната програма се наблюдават някои проблеми, които са характерни като цяло за управлението на средствата по европейските фондове. Икономическата криза, предизвикана от пандемията от Covid-19, инфлацията и увеличението на цените на строителните материали имат отрицателно отражение и затрудняват изпълнението на проектите по ОП „Региони в растеж“.

Цитирани източници:

Информационна система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България 2020. *ОП „Региони в растеж“ 2014 -2020*, налично на: https://2020.eufunds.bg (

Министерство на регионалното развитие и благоустройството. (2023). *Годишен доклад за изпълнението на Оперативна програма „Региони в растеж” 2014 -2020 за 2022 г.*, София, https://www.minfin.bg

***

ANALYSIS OF THE FUNDS REALIZATION FROM THE OPERATIONAL PROGRAMME „REGIONS IN GROWTH“ IN BULGARIA 2014 -2020

Chief Assist. Prof. Aglika Kaneva, PhD*
Department of Finance
University of National and World Economy

Abstract:

The report examines the funds realization from the OP „Regions in Growth“ in Bulgaria during the 2014-2020 programming period. It examines the projects implemented with funds from European funds in support of regional development. Trends in the process of absorption of European funds under the OP „Regions in Growth“ in Bulgaria are analyzed. The main problems in the absorption of European Union funds in Bulgaria during the 2014-2020 programming period are highlighted.

Key words: European Union; EU funds; Operational Program „Regions in Growth“.

*author name: Chief Assist. Prof. Aglika Kaneva, PhD, email address: a.b.kaneva@gmail.com

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ЕФЕКТИВНОСТ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СТРУКТУРНИ И ИНВЕСТИЦИОННИ ФОНДОВЕ И ПРИЛАГАНЕТО НА ПОДХОДА ВОДЕНО ОТ ОБЩНОСТИТЕ МЕСТНО РАЗВИТИЕ

докторант Калоян Стойчев,*
катедра „Регионално развитие“,
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Разработката предоставя информация за националния напредък в усвояването на Европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ) и прилагането на подхода „Водено от общностите местно развитие“ (ВОМР) като част от тях. Направен е обзор на статистически данни, предоставени от Информационната система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България (ИСУН), и оценка на политическите и икономически фактори, влияещи на изпълнението. Резултатите показват, че въпреки постигнатите договорености за над 101% от наличния бюджет, усвояването на средства изостава на 84,8%, като съществени затруднения са наблюдавани при Програмата за развитие на селските райони. Анализът подчертава необходимостта от подобряване на административния капацитет и технологичната инфраструктура за по-ефективно управление на фондовете.

Ключови думи: Европейски структурни и инвестиционни фондове, Водено от общностите местно развитие, фондово усвояване, национален напредък.

Увод

Настоящият доклад има за цел да анализира напредъка и проблемите в усвояването на средствата от ЕСИФ на национално и местно ниво в периода 2014 - 2024 година, като акцентира върху спецификите при изпълнението на ВОМР.

В рамките на изследването се разглеждат показатели, като степен на договаряне и разплащане на средствата, регионалното разпределение на проектите и бенефициентите, както и факторите, които ограничават ефективността на тези процеси. Внимание се отделя на ролята на административните и технологичните предизвикателства, както и на въздействието на глобални и национални кризи върху изпълнението на програмите.

*author name: Kaloyan Stoychev, PhD student, email address: kaloyan@vomr.bg

Докладът цели да изведе както слабостите, така и потенциалните решения за подобряване на управлението и устойчивото прилагане на подхода ВОМР.

1. Методология на изследването

Методологията е съобразена с целта на изследването и се базира на комбинация от количествени и качествени методи за събиране и анализ на данни. Основните източници на данни включват Информационната система за управление и наблюдение (ИСУН 2020), от която са анализирани данни от декември 2024 г., включващи договорени и разплатени средства по оперативните програми и ВОМР. Също така са използвани доклади и статистически обобщения от Министерството на земеделието (МЗХ), които включват оценки за изпълнението на Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) и други програми, финансирани от ЕСИФ. В допълнение, са разгледани публикации и анализи на ЕК, използвани за оценка на кохезионната политика и подхода ВОМР, както и оценки за прилагането на програми в България.

Данните бяха анализирани чрез дескриптивна статистика, използвана за описание на основните им характеристики, като средни стойности и проценти на изпълнение, сравнителен анализ за оценка на различията в степента на изпълнение между оперативните програми, регионите и отделните МИГ.

2. Анализ на научната литература

Żuk и Zawadzka (2019) анализират как структурните фондове допринасят за икономическия растеж в Полша, подчертавайки необходимостта от добре планирани инвестиции за постигане на дългосрочни резултати. Изследването показва, че усвояването на фондовете значително варира между регионите, като икономически по-слабо развитите райони често срещат административни и структурни предизвикателства. Berzina и Sprūds (2021) допълват тази перспектива, като изследват трансформацията на икономиките на Балтийските държави чрез ЕСИФ. Техните проучвания показват, че фондовете са изиграли голяма роля за подобряване на инфраструктурата и

конкурентоспособността, но посочват и необходимостта от по-добро планиране на инвестициите.

Допълнителен принос в изследването на ефективността на ЕСИФ прави докладът на Европейската комисия (2020), който изследва усвояването на структурните фондове в контекста на програмния период 2014 - 2020 г. Докладът подчертава значението на ясната нормативна рамка и координацията между различните заинтересовани страни.
Изследването на Hegedüs и Kovács (2018) върху прилагането на ВОМР в Унгария идентифицира основни предизвикателства, включително ограничен административен капацитет и липса на координация между местните участници. Авторите обаче подчертават, че подходът предоставя възможност за засилване на социалната кохезия и активизиране на местните общности. По същия начин Bumbalová (2020) оценява готовността на местните заинтересовани страни за прилагане на ВОМР в Словакия. Изследването посочва, че успешното изпълнение зависи от нивото на координация между националните и местните власти.

Общата рамка на кохезионната политика, свързана с ЕСИФ и ВОМР, показва значителни различия в успеха на приложението - от добре функциониращи модели в западните страни до изоставане в Централна и Източна Европа. Bacová и Hlaváč (2020) идентифицират управлението на повече от едно ниво като основно предизвикателство, изискващо подобрения в комуникацията между различните нива на управление.
Stott (2022) и доклад на Европейската комисия (2021) подчертават значението на гъвкавите политики и персонализираните подходи за успешно изпълнение на ВОМР. В доклада се препоръчва по-голямо включване на местните общности в процеса на планиране и изпълнение.

Темата с прилагането на подхода ВОМР е важен от гледна точка развитието на селските райони в България. Ето защо е необходимо да се изследва ефективността и резултатите от прилагането на Програмата за развитие на селските райони (2021-2027) и по-конкретно мерките за стимулиране на местните инициативни групи. На практика този инструмент заедно с интегрираните териториални инвестиции представляват важен инструментариум за регионално развитие. И тук могат позовавайки се на Николай

Цонков (Tsonkov, 2022, 2024), Петър Борисов и Камен Петров (Borisov, Petrov, Tsonkov, 2024) могат да бъдат разглеждани различни регулаторни модели и стратегии за прилагане на регионалната политика за развитие на селските райони. Според Цонков (Tsonkov, 2019) местните общности са разглеждани като основен елемент при реализиране на стратегия за регионално развитие. И тук според Н. Цонков, Петров и Славева (Tsonkov, Petrov, Slaveva, 2024) успехът от прилагането на политики за регулативно въздействие за териториално развитие силно се повлиява от взаимодействието на местните инициативни групи с общините и държавните организации в контекста на формираната регионална и териториално система. Ефектите от прилагането на подхода ВОМР могат да бъдат измерени през регионален инвестиционен индекс, който е предложен като модел от Николай Цонков (Tsonkov, 2023). В тази посока при оценката на общините, с което можем да оценим доколко са ефективни местните инициативни групи, трябва преценяваме и рисковите фактори при предлагане на социални услуги в общините. В тази посока можем да посочим изследването на Любомирова (Lubomirova, 2019), което е важно от гледна точка на задържане на населението, за което е необходимо високо ниво на предлаганите социални услуги в общините.

3. Национален напредък в усвояването на ЕСИФ

До декември 2024 г. общо договорените средства по ЕСИФ за България са в размер на 24,317 млрд. лева, като това е 101,06% от бюджетите на всички програми, финансирани от структурните фондове за Програмния период 2014 - 2020 г. Средствата по повечето програми са договорени изцяло още през 2022 г., с изключение на ПРСР (95,5%), ПМДР (93,3%) и донякъде ОПОС (98,3%). Разплатените средства са 20,225 млрд. лева или процентът на изпълнение е 84,8%. В тази сметка са включени само ЕСИФ и не влизат останалите фондове (миграция, правосъдие, вътрешни работи, двустранен, енергетика и т.н.), както и средствата по Плана за възстановяване и устойчивост и от новите ОП, по-голямата част от които вече се усвояват. Заедно с тях, общо договорените

средства за България за периода до декември 2024 г. стават 42,401 млрд. лв., а разплатените са 24,259 млрд. лв.

Таблица 1. Национално изпълнение на оперативните програми

Програма	Бюджет на програмата	Договорени средства		Реално изплатени суми		Получени суми от ЕК (%)
		БФП	% на изпълнение	БФП	% на изпълнение	
ОПТТИ	3 449 175 447	3 595 016 037	104,23	3 429 576 751	99,43	92,06
ОПОС	3 263 311 367	3 209 384 447	98,35	3 168 833 896	97,10	94,59
ОПРР	3 128 660 666	3 186 925 885	101,92	3 029 898 237	96,84	88,61
ОПИК	3 237 729 879	3 294 013 724	101,74	3 237 771 098	100,00	101,61
ОПНОИР	1 349 999 954	1 426 252 307	105,65	1 327 716 243	98,35	97,42
ОПРЧР	2 683 052 921	2 918 756 954	108,78	2 685 701 701	100,10	100
ОПДУ	547 353 851	565 419 676	103,30	546 859 330	99,91	100
ОПИМСП	199 494 660	199 494 660	100	199 494 596	100	100
ПРСР	6 000 577 726	5 732 118 058	95,53	2 427 013 732	40,45	14,97
ПМДР	203 969 300	190 346 034	93,32	173 022 071	84,83	76,,17
Общо:	**24 063 325 775**	**24 317 727 788**	**101,06**	**20 225 887 659**	**84,05**	**76,33**

Източник: ИСУН, декември 2024 г.

Както и предишните години, изключение прави ПРСР, от където е и основното финансиране за ВОМР, както и в по-малка степен ПМДР, в която също се включва подхода ВОМР (МИРГ). В договарянето на средствата по ПРСР е осъществен относителен напредък - 95,53% от средствата (при 92,88% за същия период през предишната година), но по отношение на разплащането усвояването е едва 40,45% (при 32,30% за 2023 г.). До края на годината СПРЗСР чака одобрение от ЕК за трета поредна поправка, отнасяща се именно за ВОМР. Пари за земеделие са предвидени и по Плана за възстановяване и устойчивост, като през 2023 г. са обявени приеми по две от схемите на приоритетната ос „Устойчиво земеделие“.

4. Напредък по прилагането на подхода ВОМР

Прилагането на подхода ВОМР се осъществява в контекста на общото усвояване на средства от ЕСИФ. В края на 2024 г. основните проблеми при прилагането на подхода са политическата нестабилност и честата смяна на правителства, което намалява и без това

не особено добрия капацитет на централната администрация; продължаващото отражение на последствията от пандемията, войната в Украйна и вносът на земеделска продукция оттам; повишените цени на енергия и суровини, както и голямата инфлация; забавянето в работата на ЕК поради европейските избори и неяснотите по редица бъдещи политики, вкл. и по отношение на ОСП и ВОМР; усвояването на средства по новите програми до 2027 г., вкл. и НПВУ, което още повече увеличава натоварването на администрацията; несъответствието между двете системи - ИСУН и ИСАК и продължаващото ръчно внасяне на данни, което води до технически грешки, забавяне при обработка на документацията и трудност при отчитане на бюджети и индикатори.
Всички проблеми, свързани с усвояването на средствата по ПРСР рефлектират и върху прилагането на ВОМР, където нивото на изпълнение, макар и да има съществен напредък, е значително по-ниско в сравнение с другите програми. Договарянето на средствата по ВОМР е 88,22% (79,67% през 2023 г.), а разплащането е едва на 58,89% (46,70% за миналата година). Голямата разлика между договаряне и разплащане се дължи на същата причина - много от договорите по ПРСР са подписани съвсем скоро, често в последните месеци.

Както личи от данните в долната таблица, нивото на договаряне при всички МИГ е високо - повечето са с над 80 и 90% договаряне, като има и такива, които са надхвърлили бюджетите си. 11 МИГ са с под 80% договаряне, но има и няколко с под 70% и един с под 50%. Причините са различни - бюджетите по мерките не отговарят на интереса на кандидатите, големи средства са предвидени по други програми и остават неусвоени, но най-често са в отказа на бенефициенти по ПРСР от подписване на договори и необходимостта от обявяване на нови и нови приеми с остатъчната БФП.

Таблица 2. Изпълнение на ВОМР в страната

МИГ	Бюджет	Договорени средства		Реално изплатени суми	
		Общо към 12.2024 г.	% на изпълнение	Общо към 12.2024 г.	% на изпълнение
МИГ Аврен-Белослав	7 174 811,27	5 453 040,77	76,00	3 614 382,52	50,38
МИГ Айтос	3 732 745,00	3 153 092,35	84,47	1 980 364,01	53,05
МИГ Ардино-Джебел	5 775 000,00	5 939 083,85	102,84	4 944 624,65	85,62

МИГ Балчик-Генерал Тошево	7 115 137,20	6 520 044,93	91,64	4 784 366,51	67,24
МИГ Белене-Никопол	7 668 562,00	6 892 345,66*	89,88*	5 635 066,86	73,48
МИГ Белово-Септември-Велинград	8 005 646,39	7 332 324,68	91,59	5 307 100,16	66,29
МИГ Берковица и Годеч	3 732 745,00	3 346 761,66	89,66	1 417 113,00	37,96
МИГ Брезово-Братя Даскалови	3 732 700,00	3 444 332,15	92,27	1 408 133,98	37,72
МИГ Бяла Слатина	5 688 500,00	5 394 002,15	94,82	3 835 195,53	67,42
МИГ Високи Западни Родопи-Борино-Доспат-Сърница	3 732 500,00	3 856 364,14	103,32	2 193 937,81	58,78
МИГ Възход-Ветрино-Вълчи дол-Провадия	3 732 700,00	3 552 955,59	95,18	1 512 391,65	40,52
МИГ Главиница-Ситово	3 442 230,00	3 518 715,12	102,22	2 227 304,76	64,71
МИГ Гоце Делчев-Гърмен-Хаджидимово	8 020 125,39	7 995 799,56	99,70	7 356 825,43	91,73
МИГ Гълъбово-Опан-Симеоновград	3 732 745,00	3 375 220,75	90,42	1 813 578,16	48,59
МИГ Девня-Аксаково	7 162 000,00	6 037 619,48	84,30	4 489 375,73	62,68
МИГ Добричка	3 731 130,35	3 300 890,00	88,47	1 823 102,57	48,86
МИГ Долна Митрополия-Долни Дъбник	3 732 700,00	2 755 358,67	73,82	1 272 180,77	34,08
МИГ Долни Чифлик и Бяла	7 174 908,00	5 723 625,30	79,77	4 580 587,45	63,84
МИГ Дряново-Трявна	7 343 110,48	6 631 809,88	90,31	5 280 623,18	71,91
МИГ Елена-Златарица	2 754 830,00	2 365 875,56	85,88	1 344 447,35	48,80
МИГ Елхово-Болярово	3 732 745,00	3 618 369,63	96,94	2 199 765,63	58,93
МИГ Завет-Кубрат	3 732 700,00	3 657 678,91	97,99	1 250 447,69	33,50
МИГ Исперих	5 830 247,52	5 588 848,58	95,86	3 572 485,92	61,28
МИГ Карлуковски карст-Червен бряг-Искър	7 353 808,00	5 762 126,51	78,36	5 010 544,95	68,14
МИГ Кирково-Златоград	7 174 908,00	6 956 161,31	96,95	5 144 926,94	71,71
МИГ Костенец - Долна баня	3 499 587,47	3 128 252,57	89,39	1 920 705,63	54,88

МИГ	**Бюджет**	**Договорени средства**		**Реално изплатени суми**	
		Общо към 12.2024 г.	**% на изпълнение**	**Общо към 12.2024 г.**	**% на изпълнение**
МИГ Костинброд-Своге	3 732 700,00	2 899 807,82	77,69	1 352 613,02	36,24
МИГ Котел, Сунгурларе и Върбица	5 775 000,00	5 240 080,62	90,74	3 156 852,24	54,66
МИГ Куклен-Асеновград	6 450 189,68	5 759 432,69	89,29	3 140 565,06	48,69
МИГ Лом	7 353 823,00	6 949 103,99	94,50	4 834 431,09	65,74
МИГ Луковит-Роман	7 353 853,00	7 067 513,48	96,11	3 768 529,01	51,25
МИГ Любимец-Ивайловград	2 933 745,00	3 637 390,35	123,98	2 199 072,25	74,96
МИГ Лясковец-Стражица	4 419 745,00	5 197 210,24	117,59	2 909 114,19	65,82
МИГ Минерални бани-Черноочене	4 554 193,00	4 207 643,18	92,39	1 713 209,39	37,62
МИГ Момчилград-Крумовград	6 973 926,27	6 026 213,21	86,41	4 802 182,85	68,86
МИГ Мъглиж-Казанлък -Гурково	7 175 005,80	4 616 173,29	64,34	3 630 604,17	50,60
МИГ Нова Загора	3 732 745,00	3 337 475,86	89,41	2 132 943,82	57,14
МИГ Нови пазар-Каспичан	3 732 745,00	3 310 723,88	88,69	1 631 435,52	43,71
МИГ Община Марица	7 174 575,00	6 733 370,89	93,85	4 681 198,07	65,25
МИГ Павликени-Полски Тръмбеш	6 195 700,00	5 389 578,77	86,99	3 466 368,56	55,95
МИГ Панагюрище-Стрелча-Лесичово	6 313 745,00	6 909 730,41	109,44	4 959 111,14	78,54
МИГ Перущица-Родопи	3 732 745,00	3 288 484,18	88,10	1 306 819,56	35,01
МИГ Поморие	8 299 055,00	7 895 241,04	95,13	6 378 847,98	76,86
МИГ Попово	3 732 745,00	3 612 552,91	96,78	1 784 550,27	47,81
МИГ Преспа-Баните, Лъки и Чепеларе	2 754 825,00	2 515 549,29	91,31	1 114 355,76	40,45
МИГ Радомир-Земен	7 840 766,15	6 435 048,54	82,07	4 878 564,39	62,22
МИГ Разлог	3 732 700,00	3 439 682,31	92,15	2 126 894,60	56,98
МИГ Раковски	5 067 906,88	4 688 402,87	92,51	3 306 628,20	65,25

МИГ Самоков	6 339 982,62	4 027 092,69	63,52	2 956 605,02	46,63
МИГ Сандански	3 732 745,00	2 619 639,84	70,18	1 385 349,07	37,11
МИГ Свиленград - Тополовград	11 865 164,34	10 774 380,08	90,81	8 998 889,86	75,84
МИГ Сливница-Драгоман	2 752 000,00	1 983 677,81	72,08	1 366 580,71	49,66
МИГ Средец	3 536 800,00	3 340 356,49	94,45	2 190 899,49	61,95
МИГ Стамболово-Кърджали	4 389 385,00	2 716 050,07	61,88	1 136 235,68	25,89
МИГ Стралджа	3 699 000,00	2 324 480,66	62,84	1 624 021,18	43,90
МИГ Струма-Симитли, Кресна и Струмяни	7 353 853,00	4 718 472,46	64,16	3 393 571,83	46,15
МИГ Тервел-Крушари	3 732 000,00	3 612 997,79	96,81	2 179 924,76	58,41
МИГ Троян-Априлци-Угърчин	6 376 005,00	6 530 501,14	102,42	5 154 302,47	80,84
МИГ Тунджа	8 135 263,05	7 221 962,99	88,77	5 877 994,17	72,25
МИГ Тутракан-Сливо поле	5 213 482,00	5 627 060,65	107,93	3 741 087,42	71,76
МИГ Харманли	3 732 745,00	3 674 855,57	98,45	1 703 224,54	45,63
МИГ Хисаря	8 420 201,00	2 486 107,28	29,53	2 179 033,59	25,88
МИГ Чирпан	2 933 700,00	3 616 300,63	123,27	1 462 367,79	49,85
МИГ Ябланица-Правец	2 754 800,00	2 442 758,50	88,67	1 156 083,64	41,97
Общо за 2024 г.	**342 508 381,86**	**302 173 804,23**	**88,22%**	**201 700 641,20**	**58,89%**
Общо за 2023 г.	**341 746 956,39**	**272 301 087,39**	**79,67%**	**159 618 449,92**	**46,70%**

Източник: ИСУН, декември 2024 г.

Прегледът на проектите на всички МИГ по всички допустими за подхода ВОМР програми потвърждава казаното по-горе, че забавянето в прилагането на подхода се дължи предимно на ПРСР. Пълното усвояване на средства по някои от програмите е предхождано от намаляване и пренасочване на бюджетите, особено по време на пандемията, когато средства за МИГ са насочени към помощи за COVID-19 (ОПОС) или средствата са оттеглени, поради липса на приеми и кандидати (ОПНОИР).

Таблица 3. Изпълнение на програми, включени във ВОМР

Програми, включени във ВОМР	**Проекти одобрени от МИГ (брой)**	**БФП на одобрените проекти (лв.)**	**Сключени договори (брой)**	**% изпълнение**	**БФП на сключените договори (лв.)**	**% изпълнение**	**Реално изплатени суми (лв.)**	**% изпълнение**
ПРСР	2 473	242 841 089	2 250	90,98%	195 848 955	80,64%	97 398 970	49,7%
ОПИК	212	57 292 540	212	100%	50 959 806	89%	50 184 488	98,5%
ОПРЧР	334	42 915 858	311	93,1%	37 411 483	87,1%	34 051 101	91,1%
ОПНОИР	62	8 762 189	62	100%	8 631 787	98,5%	7 946 246	92,1%
ОПОС	12	13 472 431	11	91,7%	10 262 783	76,2%	10 262 783	100%

Източник: ИСУН, декември 2024 г.

За ПРСР броят договори показва 90,98% изпълнение, а разплатените средства са 49,7% от договорените и едва 39,8% от бюджетите. От отчета на МЗХ за прилагането на подхода става ясно, че само през 2023 г. са обявени 50 нови процедури за прием на проектни предложения към Стратегии за ВОМР с финансиране от ЕЗФРСР, приключени са 101 предишни процедури, депозирани са 258 проектни предложения и са сключени 284 нови договора, като от тях 88 са с общини. Т.е. договарянето е ускорено, но разплащането изостава с много спрямо другите програми.

Като допълнителен проблем трябва да посочим и сложните административни процедури за бенефициентите на МИГ, които са същите като за големите проекти на националните приеми не само при кандидатстване, но и при изпълнение на проектите, като обещават намаляване на административната тежест за следващия Програмен период.

Заключение

Изследването показва, че въпреки постигнатия напредък в договарянето на средствата по ЕСИФ и прилагането на подхода ВОМР, усвояването на фондовете все още изостава, като това ограничава реалния ефект от инвестициите. Основните предизвикателства са свързани с ниските нива на разплащане, особено в рамките на ПРСР. Проблеми като недостатъчния административен капацитет, сложните процедури и технологичните ограничения продължават да възпрепятстват ефективното управление на фондовете.

В същото време, политическата нестабилност и глобалните икономически предизвикателства оказват негативно влияние върху изпълнението на програмите. За да се преодолеят тези бариери, е необходимо въвеждането на целенасочени реформи, включително подобряване на административния и технологичния капацитет, намаляване на бюрократичната тежест и по-ефективна координация между националните и местните институции. Особено важно е засилването на ролята на местните общности и техния ангажимент към устойчивото развитие, за да се повишат социално-икономическите резултати и да се гарантира по-успешното изпълнение на подхода ВОМР в бъдеще.

Цитирани източници:

Żuk, P., & Zawadzka, A. (2019). Impact of EU Structural Funds on Regional Growth: Evidence from Poland. *Regional Studies Journal.*

Berzina, E., & Sprūds, A. (2021). Structural Funds and Economic Transformation: Lessons from the Baltic States. *Baltic Journal of Economic Studies.*

Hegedüs, Á., & Kovács, L. (2018). Community-Led Local Development: Opportunities and Challenges in Rural Hungary. *Journal of Rural Development.*

Bumbalová, M. (2020). Are Stakeholders in Slovakia Ready for Community-Led Local Development? *ResearchGate.*

Bacová, M., & Hlaváč, T. (2020). The Challenges of Multi-Level Governance in EU Cohesion Policy. *Journal of Public Administration and Policy.*

Stott, L. (2022). The ESF and Community-Led Local Development: Lessons for the Future. *ResearchGate.*

Programa za razvitie na selskite raioni (2021-2027).

Tsonkov, N. (2022). Regulatory models for territorial development. *Publishing House of UNWE*.

Petrov, K., Tsonkov, N., & Slaveva, K. (2024). Regional Development Of Municipalities With A Population Of 10 To 30 Thousand In The North-Eastern And South-Eastern Planning Regions Of Bulgaria. *Journal of Ecohumanism*, *3*(8), 3626-3640.

Tsonkov, N. I. (2019, October). Communication networks and regional entities. In 2019 *II International Conference on High Technology for Sustainable Development (HiTech)* (pp. 1-3). IEEE.

Borisov, P., Petrov, K., & Tsonkov, N. (2024). Integration perspectives for improving regional policy in rural areas of Bulgaria. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 10(1), 260-283.

Tsonkov, N. (2024). Opportunities for structuring regional business and utility systems in municipalities. *German International Journal of Modern Science/Deutsche Internationale Zeitschrift für Zeitgenössische Wissenschaft*, (92).

Tsonkov, N. (2023). Assessment of Bulgarian municipalities in providing basic services and shaping the local business environment. *Ekonomika a spoločnosť*, 24(1), 108-134.

Lyubomirova, V. (2019). Risk factors for social services management in Bulgarian regions. *Trends in Regional Development and Security Management*, 62-68.

European Commission. (2020). Evaluation of the implementation of EU structural funds during 2014-2020. *European Commission Report.*

European Commission. (2021). Community-Led Local Development: Challenges and Future Recommendations. *Official EU Publications.*

***

EFFECTIVENESS OF THE EUROPEAN STRUCTURAL AND INVESTMENT FUNDS AND THE IMPLEMENTATION OF THE COMMUNITY-LED LOCAL DEVELOPMENT APPROACH

Kaloyan Stoychev, PhD student*
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:

The study provides information on the national progress in the absorption of European Structural and Investment Funds (ESIF) and the implementation of the Community-Led Local Development (CLLD) approach as part of these funds. An overview of statistical data from the Information System for the Management and Monitoring of EU Funds in Bulgaria (ISUN) is presented, along with an evaluation of political and economic factors affecting implementation. The results indicate that despite agreements exceeding 101% of the available budget, fund absorption lags at 84.8%, with significant challenges observed in the Rural Development Program. The analysis highlights the need for improving administrative capacity and technological infrastructure to ensure more efficient fund management.

Key words: European Structural and Investment Funds; Community-Led Local Development; Fund Absorption; National Progress.

*author name: Kaloyan Stoychev, PhD student, email address: kaloyan@vomr.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

РИТЕЙЛ ПАРКОВЕТЕ КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНИТЕ В БЪЛГАРИЯ

проф. д-р Николай Цонков*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

докторант Веселин Ангелов*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Целта на изследването е да покаже как изграждането на конкретен парк за търговия на дребно се отразява положително на даден регион. Авторът се опитва да определи потенциала за растеж на търговските паркове чрез разширяване с различни формати магазини, включително форматите „Стандарт“ и „Мини“ в места, ориентирани към шофиране или към квартала, като се има предвид бъдещата пазарна ситуация. Втората задача на автора е да определи най-добре разпределената мрежа от обекти с допълнителни възможности за разширяване, за да се постигне оптимално пазарно покритие с максимален оборот за инвеститорите и наемателите. Освен това авторът извършва проучване на региона и потребностите на населението от съвременна търговия. Това изследване показва началото и първата поява на търговията на дребно в света, както и настоящата ситуация и по-конкретно ситуацията в Европа и България.

Ключови думи: търговски парк, разширяване, регионално развитие, модерна търговия.

Увод

Ритейл парковете са в процес на изключително бързо развитие както в България, така и в целия регион на Централна и Източна Европа (Ангелов, 2024). Значителният ръст в този сегмент на пазара на търговски площи се дължи на изключително високата активност на предприемачите, както и на късното развитие и ниската база, от която започва предлагането. Въпреки това следва да се отбележи, че в целия регион площите на търговските паркове в процес на изграждане са значително по-големи от тези на

* author name: Assoc. Prof. Nikolay Tsonkov, PhD, email address: n.tzonkov@unwe.bg
* author name: Veselin Angelov, PhD student

търговските центрове, което засилва тенденцията за траен интерес към този формат от страна на инвеститори, търговци и потребители. Алтернативата на огромните търговски центрове се радва на интерес, независимо че територията на ритейл парковете обикновено се доминира от известни марки, които вече са навлезли във всички възможни търговски площи. Техният модел и концепция обаче обхващат една сравнително нова тенденция, която сме наследили от времето на пандемията COVID-19 -удобство, бързина и не толкова претъпкано с тълпи от клиенти пазаруване. Всички магазини имат „равни права“ на позициониране, разположени линейно един от друг около голям строителен хипермаркет или обект на марка за електроника и потребителско оборудване, а не „горе-долу“ по етажите, включително дори паркингите на минус 3-4 нива под земята. Като цяло миксът от търговски обекти в търговските паркове е по-скромен по отношение на няколко марки, но е по-прагматично ориентиран към ежедневните нужди. Винаги има верига магазини за хранителни стоки, магазини за дрехи и обувки с по-ниски цени, аптеки, а напоследък и места за хранене.

1. Методология на изследването

Основната цел на доклада е да покаже връзката между региона на Пирдоп и „Ритейл парк Средногорие“ или как изграждането на конкретен търговски парк влияе положително на даден регион. За нуждите на това изследване авторът използва териториален и системен подход, които се допълват от ретроспективен анализ, описание, системен, сравнителен, аналитичен, индуктивен и дедуктивен метод, както и анализ на причинно-следствените връзки. В началото е направен кратък анализ на зараждането на ритейл парковете и тяхното развитие през вековете. Показано е сравнение между миналото и сегашното развитие на ритейл парковете. На тази основа авторът изследва влиянието на конкретния ритейл парк в дадения регион. Накрая е направено заключение с няколко факта, доказващи положителното въздействие на подобна инвестиция в региона на България.

2. Анализ на научната литературата

Ритейл парковете са икономически обекти, които влияят върху развитието на регионалната икономика. Ето защо редица автори фокусират своето внимание върху въздействието на ритийл парковете върху регионалната икономика на съответната територия. Но преди да бъде анализирано прякото вливание на такъв вид търговски обекти, е необходимо да се изяснят някои основни фактори, въздействащи върху икономиката на региона. Подобни изследвания са свързани с развитието на даден регион и правилната оценка на местоположението на логистиката, суровините и пазара, също така помагат при изчисляването на транспортните разходи, които са важна част за фирмите и домакинствата. Един от основните автори в тази посока е Роберта Капело, която има за цел да анализира развитието на основните теоретични разработки през последните 10 години в областта на регионалната икономика (Capello, 2015). Обхванатите теми варират от най-ранните теории за местоположението до най-новите теории за регионалния растеж. Заедно със съвременните дебати по стратегиите за развитие, разработени от Европейския съюз с цел разработване на нови политики за сближаване, тази книга представлява изчерпателно ръководство по темата. Ключовите елементи, включени в новото издание, включват теориите за близостта и иновациите; концепцията за териториалния капитал; и дебата за ролята на агломерационните икономики в градския растеж. Авторът се стреми да обясни разпределението на дейностите в пространството, като целта е да се определят факторите, които влияят върху местоположението на различните дейности, разпределението на различните части от територията между различните видове производства, разпределението на пространствения пазар между производителите и функционалното разпределение на дейностите в пространството. Подобно изследване може да се открие и в българската научна литература. Людмил Георгиев е един такъв автор, който детайлно анализира регионалната икономика (Георгиев, 2012). В книгата си „Регионална икономика“ авторът анализира основните въпроси, на които отговаря регионалната икономика, а именно: „Какво е къде?“. „Защо е там?“, „За какво служи?“. Той описва и методите за количествено определяне на въздействието на местоположението. Авторът дефинира

какво е добро местоположение и как се намира то. Георгиев допринася за усъвършенстване на процеса на определяне на местоположението, като предлага методика за определяне на въздействията на местоположението. По този начин той дава яснота относно изграждането на механизма за оценка на локационните фактори. Свързан с подходите за локализация е трудът на Станка Тонкова, която подробно анализира избора на локализация (Тонкова, 2006). В специализираната периодика откриваме немалко изследвания. Интересна е например статията, свързана с експанзията на чуждестранни вериги в България (Стоянов, 2012). Други автори анализират експанзията и как тя би могла да повлияе и подобри региона (Йолов, 2017). Общината има важна роля в привличането на търговски обекти и разполагането на търговски паркове. Нейната роля е свързана с формирането и оценката на благоприятна бизнес среда (Tsonkov, 2023). Тук авторът си поставя за цел да оцени ефективността на българските общини, която е ключова за създаването на добри условия за живот и благоприятна бизнес екосистема за привличане на инвестиции. Логично, за доброто представяне на българските общини са важни резултатите от ефективната регионална политика (Tsonkov, Petrov, Borisov, 2024). Фокусът на изследването е върху необходимостта от работеща регионална политика, която да отдава значение на развитието на селските райони и да влияе върху демографските и социално-икономическите процеси в България. Могат да се намерят няколко изследвания, които представят добри практики в други държави. Едно от тях фокусира изследователския интерес върху развитието на търговските вериги и техния принос за региона (Johansson, Jonasson, Reim, 2023). В други изследвания се прави анализ на текущото състояние на пазара със сравнения с минали години и прогнози за бъдещото развитие на международните и местните търговски вериги (Lichtenstein, 2009). Освен това са идентифицирани регионите на страната, които биха проявили интерес към разширяване на дейността си (Colliers, 2024).

3. Възникване и развитие на търговските паркове

Историята на търговията на дребно обхваща продажбата на стоки и услуги на потребителите във всички култури и периоди от древната история до наши дни.

Търговията за пръв път е била под формата на преговори между ранните човешки цивилизации. Началото се свързва с градовете в Близкия изток през VII хилядолетие пр. н. е. Пазарите за търговия на дребно се появяват, когато цивилизациите създават пари, за да улеснят търговията. Различни древни цивилизации в Близкия изток и Европа създават пазари на открито, на които търговците и производителите продават стоките си на потребителите. Най-ранните известни постоянни центрове за търговия на дребно - форумите - са създадени в древен Рим. Смята се, че подобни търговски центрове са били създадени в Китай. През първото хилядолетие преди Христа китайската търговия на дребно е била широкообхватна и е включвала брандиране и опаковане. В средновековна Европа потребителите вече не купували от постоянни магазини, а отивали направо в работилниците на търговците. За продажбата на бързо развалящи се стоки се използвали пазари или улични търговци. Първият търговски квартал в Европа - Честър Роувс - е създаден в Англия през XIII в. По това време магазините обикновено не са били по-големи от сергии, а търговците са държали стоките извън полезрението си, докато не ги продадат. В зависимост от големината си европейските градове са имали ежедневни или седмични пазари и панаири. В началото на модерна Европа се появяват постоянни магазини с определено работно време като преобладаваща форма на търговия на дребно. Все повече магазини продават общи стоки, вместо да се специализират в конкретни стоки. Магазините също така се увеличават по размер, което позволява на клиентите да разглеждат вътрешността им. Възходът на търговците на едро също разделя търговията на едро от търговията на дребно и потребителите се връщат към пазаруването в магазини, а не в занаятчийски работилници. Индустриалната революция и появата на универсалните магазини през XIX в. реформират съвременната търговия на дребно. Първите универсални магазини функционират като културни центрове, където потребителите могат да се събират и да търсят развлечения (Singh, 2009).

През последните 20 години извънградските търговски паркове претърпяха значителна промяна в резултат на променящите се потребителски навици, предизвикателния икономически климат и промяната на динамиката в сектора на търговията на дребно. Водени от нуждата да останат актуални и да се конкурират с този

постоянен натиск, търговските паркове се стремят да увеличат времето за престой на клиентите, да привлекат по-разнообразна клиентска база и да предложат по-разнообразен асортимент от удобства. Това доведе до еволюция от първоначалната им форма на големи кашони, фокусирани върху магазини за едрогабаритни стоки и супермаркети, към предлагане, което включва смесица от различни видове търговия на дребно, развлечения и обекти за хранене и напитки. Основната привлекателна черта на първото поколение търговски паркове беше възможността супермаркети, магазини за мебели и магазини „Направи си сам“ да предложат на клиентите си значителна продуктова база с достатъчно места за паркиране в близост до основните пътни артерии. Купувачите можеха да отделят време за обмисляне на покупката на тези „по-големи“ стоки, като например нов диван или кухня, а търговците на дребно можеха да използват по-голямата (и по-евтина) площ за продажба на по-разнообразна гама от продукти. С развитието на интернет пазаруването в края на 90-те години парковете за търговия на дребно станаха по-малко популярни, но ако купувачите искаха да разглеждат през целия ден, търговските центрове имаха предимство, тъй като съчетанието от развлечения и търговия на дребно позволяваше на семействата да се насладят на деня. Наемодателите на търговски паркове реагираха така, че използваха историческите неограничени разрешения за строеж, за да разнообразят микса от наематели. Това доведе до експанзията на модните марки в света на извънградската търговия на дребно.

Включването на развлекателни обекти не само спомогна за увеличаване на посещаемостта и времето за престой, но заедно с увеличеното търсене се повишиха и наемите, което допълнително стимулира наемодателите да променят състава на наемателите си. Възходът на дискаунтърите за хранителни и нехранителни стоки в началото на 2000-те години позволи да се развие друг тип парк. Aldi, Lidl, B&M, Home Bargains и The Range успяха да придобият площи, освободени от търговци на дребно от първото поколение търговски паркове, които не успяха да се адаптират към съвременните навици за пазаруване. Тези търговци на дребно помогнаха на парковете да преминат от търговия само през уикенда към целодневна търговия всеки ден. Типичен пример в тази посока е развитието и модела на експанзия на Wal-Mart в САЩ, където

ритейл търговията е най-добре развита (Lichtenstein, 2009). В САЩ могат да бъдат изследвани ритейл паркове, които са разположени в градовете (на добри локации в отделните квартали) и такива, които са локализирани извън големите градски центрове, но също са притегателен център. В САЩ ритейл парковете се развиват успешно, защото градовете се характеризират с големи мащаби и обширен пространствен обхват (разбира се говорейки за основните градове в отделните щати). И накрая, традиционните схеми за мебели/домашно обзавеждане се развиха през последните 10 години, тъй като тенденцията за „направи си сам“ и за модернизиране на жилищата набра сила, особено по време на финансовата криза. Предишните търговци на дребно, които работеха само по интернет, като Wren Kitchens и Oak Furniture Land, решиха да отворят физически магазини и други ги последваха. Harveys/Bensons, DFS, Sofology и SCS навлязоха в период на ребрандиране, създавайки обекти, които приличат повече на шоуруми, за да предложат на клиентите изживяване. Предвиждането на бъдещето е от ключово значение, а тъй като потребителските навици продължават да се променят, наемодателите трябва да бъдат в крак с времето. Разнообразен микс от наематели, много места за паркиране и по-късен работен ден са все начини, по които търговските паркове ще продължат да се развиват.

4. Анализ на Средногорския регион

Пирдоп, Златица и Челопеч се намират в Западна България, част от област София. Пирдоп е на един час и двадесет минути път с кола от София. Населението на Пирдоп, Златица и Челопеч по данни на Главна дирекция „Гражданска регистрация и административно обслужване“ (ГРАО) от 15.09.2024 г. е 6976 жители за Пирдоп, 4824 жители за Златица и 1452 жители за Челопеч. През територията на общината преминава участък от трасето на железопътната линия София - Карлово - Бургас от железопътната мрежа на България. През територията на общината преминава участък от 7 км от републикански път I-6 от Републиканската пътна мрежа на България.

Регионът Златица-Пирдоп е много добре развит регион в минната индустрия от много години. Всички най-големи минни компании в България са разположени в този

район. Заводът за добив на мед на „Аурубис Груп“ в България е разположен в района на Средногорието. Той е построен през 1958 г. и се състои от четири основни производствени единици: металургично производство, рафинерия за катодна мед, производство на сярна киселина и обогатителна фабрика. Днес в него са ангажирани 850 служители. „Дънди Прешъс Металс Инк.“ е международна минна компания със седалище в Канада, чиято дейност включва проучване, изследване, разработване, добив и преработка на руди на благородни метали. В продължение на повече от 20 години DPM е инвестиционен фонд, който инвестира 75% от активите си в златодобивната промишленост. През септември 2003 г., след задълбочена комплексна проверка, DPM придобива правата за разработване на две златни находища в България - едното в Челопеч. Днес в него са ангажирани 950 служители.

„Асарел-Медет“ АД е първата, най-голямата и водеща българска минна компания за открит добив и обогатяване на медни и други руди. „Асарел-Медет“ АД е носител на десетки национални и международни награди в областта на инвестициите, иновациите, екологията, управлението, корпоративната култура, безопасността на труда и корпоративната социална отговорност. Екипът на компанията - 1200 служители в „Асарел-Медет“ АД и 400 служители в дъщерните дружества и съвместните предприятия.

Търговският парк „Средногорие“ е с обща застроена площ от 10 000 кв. м, в който са разположени 15 магазина. Те са с различна квадратура, като най-малкият е с площ 100 кв. м, а най-големите обекти са с площ 600 кв. м и 1200 кв. м, включително магазин с площ над 2000 кв. м. Има също така възможности за хранене и детска площадка. Повече от 200 служители, над 10 национални и международни търговци и възможност за допълнителни инвестиции в непосредствена близост до търговския парк.

Фиг. 1. Търговски парк „Средногорие“. Източник: Уебстраница: https://retailpark.website/#pirdop-retail

Заключение

Подобни инвестиции играят решаваща роля за стимулиране на икономическия растеж, като създават нови възможности за заетост, увеличават приходите от местни данъци и осигуряват значителни ползи за съседните предприятия. Парковете за търговия на дребно играят важна роля в насърчаването на ангажираността на общността; те често са домакини на различни събития, провеждат промоции и си сътрудничат с местни организации, за да укрепят връзките с жителите. Създаването на паркове за търговия на дребно е довело и до забележителна промяна в поведението на потребителите в региона. В резултат на това местните жители все по-често избират да пазаруват в собствените си общности, вместо да пътуват до София или други по-големи градове, като по този начин подкрепят местната търговия и допринасят за цялостната жизненост на района.

Анализът на данните за Ритейл парк -Средногорие показва, че в този процъфтяващ обект за търговия на дребно работят над 200 души, които създават динамична среда, изпълнена с енергия и екипна работа. На територията му купувачите могат да разгледат уникална комбинация от над 10 национални и международни търговци на дребно, всеки от които предлага разнообразна селекция от продукти и услуги, отговарящи на различни вкусове и предпочитания. Този потенциал за растеж превръща търговския център не само в място за пазаруване, но и в ценен център за общността и търговията.

Цитирани източници:

Георгиев, Л. (2012). Регионална икономика. София: НБУ. (Georgiev, L. 2012. Regionalna ikonomika, Sofia: NBU)

Йолов, В. Експанзията на чуждестранните търговски вериги на регионално и национално ниво и перспективите за развитието на вътрешния ни търговски пазар. In Власт, управление и обществено развитие: Глобални, регионални и национални перспективи: Международна научно- практическа конференция, 7 юни 2017, София: НБУ, с. 429-436.

(Yolov, V. 2017. Eksanziata na chuzdestranni targovski verigi na regionalno I natsionalno nivo I perspektivi za razvitie na vatreshnia pazar na drebno. Vlast, upravlenie I obstestveno razvitie: globalni, regionalni I natsionalni perspektivi. Sofia, NBU, s. 429-436).

Стоянов, М. (2012). Предимства и недостатъци на навлизането на чуждестранни търговски вериги на пазара на потребителски стоки в България. Международна научна конференция: „Тенденции и предизвикателства пред развитието на икономиката“, № 3, Икономически университет - Варна, с. 328-336.

(Stoyanov, M. 2012. Predimstva I nedostatatsi na navlizaneto na chuzdestranni targovski verigi na pazara na potrebitelski stoki v Balgaria. Mezhdunarodna nauchna konferentstia „Tendentsii I predizivikatelstva pred razvitieto na ikonomikata”, № 3, Ikonomicheski universitet - Varna, s. 328-336.

Тонкова, Ст., (2006). Изборът на място. Теоретични модели и подходи за прилагане. Изд. В. Търново: Абагар.
(Tonkova, St., 2006. Izborat na mqsto. Teoretichni modeli I podhodi za prilagane, V. Tarnovo: Abagar).

Цонков, Н., Петров, К., Славева, Кр., Берберова-Вълчева, Цв. (2023). Динамика в регионалното развитие на общините с население между 10 и 30 хил. души в Източна България, София: ИК-УНСС.
(Tsonkov, N. Petrov. K. Slaveva, Kr., Berberova-Valcheva, Ts. 2023. Dinamika v regionalnoto razvitie na obstinate s naselenie mezhdu 10 I 30 hil dushi v Izto`na Balgaria. Sofia: IK-UNSS)

Цонков, Н., (2023). Оценка на българските общини в предоставянето на основни услуги и формирането на местната бизнес среда. Ekonomika a spoločnosť, 24(1), с. 108-134.
(Tsonkov, N. 2023. Otsenka na balgarskite obstini v predostavianeto na osnovni uslugi I formiraneto na mestna biznes sreda. Ekonomika a spoločnosť, 24(1), s. 108-134).

Angelov, V. (2009). Analysis and assessment of retail parks'impact on regional development in Bulgaria. The Journal of Bio based Marketing, Vol. 3. pp. 14-21.

Borisov, P., Petrov, K., & Tsonkov, N. (2024). Integration perspectives for improving regional policy in rural areas of Bulgaria. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, 10(1), 260-283.

Capello, R. (2015). Regional economics. Routledge.

Colliers International Преглед на пазара на дребно H1 2024 Retail_Market_Overview_H1_2024_ENG.pdf

Johansson, L., Jonasson, I., & Reim, W. (2023). Sustainable expansion: Capabilities for „New food source"-Companies. Future Foods, 8, 100259.

Lichtenstein, N. (2009). The retail revolution: How Wal-Mart created a brave new world of business. Metropolitan Books.

Singh, H. (2009). Retail Management-A Global Perspective (Text and Cases). S. Chand Publishing.

***

RETAIL PARKS AS AN OPPORTUNITY FOR REGIONAL DEVELOPMENT IN BULGARIA

Prof. Nikolay Tsonkov, PhD*, Veselin Angelov - PhD student*,
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:

The purpose of this study is to show how the development of a specific retail park positively impacts a region. Given the future market situation, the author attempts to determine the growth potential of retail parks by expanding with different store formats, including Standard and Mini formats in drive-through or neighborhood-oriented locations. The author's second task is determining the best-distributed network of sites with additional expansion opportunities to achieve optimal market coverage with maximum turnover for investors and tenants. In addition, the author carries out a study of the region and the needs of the population for modern trade. This study shows the beginning and the first appearance of retail in the world, as well as the current situation and more specifically the situation in Europe and Bulgaria.

Key words: retail park; expansion; regional development; modern trade.

*author name: Assoc. Prof. Nikolay Tsonkov, PhD, email address: n.tzonkov@unwe.bg
* author name: Veselin Angelov, PhD student

FORMATION OF READINESS FOR ADMINISTRATIVE WORK AMONG REGIONAL DEVELOPMENT STUDENTS

Chief Assist. Prof. Tsvetelina Berberova-Valcheva, PhD*
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Prof. Kamen Petrov, PhD*
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:

In this article, we focus on how regional development education creates skills in students in the application of administrative work. Specialty regional development is part of the professional field of administration and management, therefore it is extremely important to bring out those postulates and practical moments during training that create their willingness to work by exercising the important tasks performed by the state administration. In addition to these, the field of activity is charged with various processes and phenomena that are of an orderly and regulatory nature, ensuring or related to the management of public assets. Thus, the regionalist is called upon in the administration to perform tasks in the field of broad understanding of development. The report analyzes issues related mainly to only one type of development, regionalization and the region as a territory. However, it is impossible to ignore the very strong dependence of regional development on local development or the close connection that exists between the development of the regions and the development of the entire country. These relationships are reflected in various activities of the public administration. They also require the participation of many entities, since the more they are, the greater the chances for sustainable socio-economic development of the region.

***Key words*:** regionalization; administrative work; management; territory; development; model; system.

Introduction

The interest in the topic of regional development as a task of the administration stems primarily from its significant nature both in the theory of administrative law and in the practice of the activities of the state administration, which is expressed in the assessment of their

*author name: Chief Assist. Tsvetelina Berberova-Valcheva; PhD, email address:tzberberova@unwe.bg;
* author name: Prof. Kamen Petrov, PhD, email address: kpetrov@unwe.bg

effectiveness and efficiency. It is not an exaggeration to assume, at least based on the information provided in the media, that the problems of the tasks of the state administration related to regional development are becoming more relevant almost every day. Issues of regional development cause undiminished interest not only in the doctrine of administrative law, but also in other scientific disciplines, and are also the subject of constant discussions and disputes in politics and in the environment of local and regional communities. Undoubtedly, the main reason for this is the very fact of Bulgaria's membership in the European Union, which requires a special approach to regional development issues. The activities of the public administration must be characterized by exceptional comprehensiveness, strategicness and coordination, since only they guarantee the receipt and then the effective use of financial resources from EU funds. The great importance of development issues in Polish regions has also been influenced by globalization processes, which have contributed, among others, to the development of the phenomenon of decentralization and regionalization.

The process of preparing regional development students in the „Bachelor“ educational degree is a dynamic and complex process in which they acquire knowledge and skills that may be necessary for their professional realization (Veleva, 2023). In this presentation, we aim to derive postulates of regional development education, which forms stereotypes and understanding of regional science and accumulates a methodological toolkit for implementing regional development policies. In an institutional sense, the concept of regional development can be perceived as a purposeful spatial and territorial process of implementing policies that leads to quantitative and qualitative changes in a given territory or space.

1. Administrative work and management of the regions

The essential reason for considering the issue of administrative work in regional development is the great need to verify the introduced legal decisions and their administration, but also the need to search for new concepts for the system of tasks performed in the field of regional development by the state administration for supporting regional business and governance. In Bulgaria, the discussed issue gained considerable importance relatively recently - after the adoption of the Law on Regional Development in 1998, the country faced the need to create the

foundations of regional development, but due to other political problems, regional development was not made a national priority. These issues became relevant after our admission to the European Union in 2007, when the principles of supporting regional development were enshrined in other complementary laws and sub-normative acts. Unfortunately, after the accession of Bulgaria to the EU, the legal regulations regarding regional development are subject to constant changes due to the need to adapt them to the principles of the EU's regional policy.

Until recently, we witnessed a kind of pressure for the first financial means from the structural funds, at the moment we are observing a process of extremely rapid changes in the system of regional policy, caused by a delay in adapting to the rules of the new programming period 2007-2013, 2014-2020. and the period 2021-2027. All this leads to excessive instability of provisions, their instability and dispersion in various legal acts. In this direction, regional development found its place between the public sector and regional business as specialists in the organization and management of regional development processes (Petrov, 2020). Thus, bachelors in regional development found an opportunity to realize themselves, both in real business and in the public sector. This brought to the fore the need to present regional development policy as a process of regionalization of the national space with all accompanying processes.

This defines the need to define regional development as a real process of regionalization of the territory or, in other words, a change that has a regular character based on the implementation of a series of interventions and activities on the relevant territory. Thus, in order to defer the need for administrative work, it is necessary to be aware of the essence of the regionalization process. Thus, the term regionalization can be understood both as a functional relationship or as an activity, and objectively as a result. Most often, regionalization is equated with the division of the territory by means of certain indicators that show its condition or grouping of individual indicators by different ranks (Benev, Ivanov, 2002). In another aspect, regionalization can be understood as the division of resources (funds) between regions or a different approach to a specific problem agreed at the regional level. Regarding the willingness to undertake administrative work, when we talk about regionalization, we must bear in mind

that this concept must be understood not only as an activity or its effect, but at the same time, in any case, it is required to be accepted as a process, which is accompanied by a series of actions or operations that have a specific goal and end result. This sets the framework to look for a specific concept of the regionalization process as part of the need to apply certain professional skills to implement relevant regional policies. Thus, administrative work in itself is a set of application of knowledge and skills through a series of activities that have as a final result to create a methodology of evaluation and analysis of our environment and its effective management (Veleva, 2023). Regional development has already been a topic of scientific research, but it has most often been conducted in economics. The topics discussed were often considered in relation to the regional policy of the European Union.

2. Methodological approaches for evaluation and analysis of the importance of funds

Recognizing the great influence of European funds on the development of the regions, it is often attributed only as a financial aspect. As far as the doctrine of administrative law is concerned, it approaches regional development issues quite selectively. Numerous monographic works and articles do not comprehensively examine regional development as a task of public administration and absorption of European funds. For the assessment of administrative work in this direction, there is a lack of comprehensive research in this area, although it is worth emphasizing the relative ease with which one can access materials related to European project management methodology. In the study of the European funds, questions about the system of application and preparation of projects, the legal status of the regions in Europe, public tasks and forms of action in the field of broadly understood regional development were brought to the fore. In this direction, the administrative work is important as a condition for the training of personnel for the management of European funds.

The analysis of these questions is based on basic assumptions. First, regional development should be considered as a special type of public administration activity, interdisciplinary, comprehensive, long-term and even superior to other areas of this administration (Tanev, Petrov, 2020). Second, the pursuit of continuous regional development or its permanent achievement is currently a necessary condition for the effective work of public administration

and as such must remain one of its most important goals. Thirdly, for the effective implementation of the regional development policy, it is necessary to build an appropriate institutional system and, above all, an optimal distribution of tasks and competencies between the state and the region.

The search and selection of appropriate solutions can be successfully based on the experience of European countries in this area. Fourth, the state does not implement development policy in the voivodeship, but implements a policy to support regional development throughout the country, conventionally called interregional policy. Fifthly, the subject of regional development is the voivodeship government, which requires it to be equipped with appropriate competences allowing the implementation of tasks in the field of intra-regional policy. Sixth, as regards the tasks of the voivode in the matter under consideration, they must be consistent with the political position adopted for him. Seventhly, in addition to the institutional system, it is necessary to function an appropriate system of instruments for the impact of public administration on regional development. Eighth and finally, the legal provisions regarding the tasks of administrative work in the field of regional development must be adapted to the law of the European Union and ensure compliance with it (Valcheva, 2024). Thus, as a methodology, it is important to apply the principles of EU regional policy, including the principles of its financing, as well as European regional cooperation, which is also carried out by the Bulgarian public administration. The importance of this regional policy is very great, as it imposes some changes on the member states in their system of tasks for regional development.

3. Approaches to solving territorial problems in the regions

It is not easy to clearly define the definition of a region, this concept can be understood in a different way depending on the discipline of science, the phase of its development and the country in which a given discipline is practiced. Due to the huge variety of regional units, the term „region“ should generally be defined separately for each country, and often even separately for each unit. Contemporary regional studies refer to new concepts of the region, according to which each region is a unique and individual phenomenon. The classical historical regions that exist in Europe are usually areas of about 50 to 300 kilometers in diameter, centered

around a city of at least 200 thousand to half a million inhabitants. Here we must also carefully analyze the concept of „region“, which must be carefully defined in each individual case, since there is no definition that corresponds to the huge variety of regional territorial specifics and the scope of activity of the administrative structures existing in the European Union. Therefore, a region can mean both part of a federal state structure and an entity with political, administrative and financial autonomy, for example in Belgium. A region can also be treated as a level of the state's administrative structure that does not have legal personality (eg in Greece), or a territorial agency operating below the central level, eg in Ireland. The general concept of region includes both historical, geographical or cultural territories (such as Bavaria or Flanders) as well as areas divided on the basis of criteria of administrative and political organization (for example, most German or Austrian provinces).

For students in terms of their willingness to apply administrative labor, it is good to use this term to refer to a specific, conventionally designated territory (such as the south-east region of Ireland), and sometimes to refer to the imposition of rules in an area that has no common boundaries - for example for the so-called European quadriga including Baden-Württemberg, Catalonia, Lombardy and Rhône-Alpes or others. Thus, the student will indicate the general territory, but will focus the task on a specific problem, for example, the city of Barcelona as part of Catalonia.

Therefore, a broad understanding of the term „regionalization“ can mean not only the division of the country into autonomous or self-governing regions, but also denoted the problems of local self-government, in which, in addition to local legislative and executive bodies, there are central state agencies. In addition, the student must understand that the process of regionalization is related to state and local government, in which the executive power is carried out by civil servants, a position for which he is preparing throughout the undergraduate course.

Here it should be clearly realized that his task is to direct the process functionally, related to the presence of management practice and understanding that his competences are precisely related to the imposition of the policy by state administrative agencies in the regions. Here is the place to note that the student of regional development in order to better fulfill his visions

must have a conceptual understanding of his role in the process of regionalization fulfilling his professional competence. In public law, a clear distinction is drawn between the concept of regionalization applied only to regional structures within the state and the concept of decentralization used in the case of unitary states. In order to standardize comparisons, it seems appropriate to distinguish between administrative and legislative decentralization or to distinguish political regionalization from professional skills to apply administrative work in public institutions (Georgiva, 2023). It is important to derive a definition and terminology in certain nuances, first we can assume that in the conditions of European integration the only generally recognized regularity is the dynamic approach to regionalization, which means its consistent adjustment and correction in the exercise of administrative work on the basis of accumulated knowledge and skills (Tsonkov, 2021),.

In unitary states, the rule is a gradual transition from functional to administrative-political regionalization or accumulation of practice in the management of processes and projects in regional development. In this regard, it should be noted that the process of regionalization is accompanied by certain management actions or inactions. Recently, it is more and more often defined as the third form of government, when you consider another center of government, for example, on one side is the municipality, but on the other side is the European Commission. This seems to be partially confirmed by the development of the political system in the European Union, which in the 1990s underwent a characteristic metamorphosis from economic integration to political union and an attempt to promote regional governance.

However, it is difficult to talk about a universal European model of a regional state, since each of the member states of the European Union has developed its own specific type of territorial management, and it is often not applicable in another country. Among researchers of socio-political and organizational systems, there is a lively debate whether the regional state in the form in which it functions in Spain, Italy or Belgium (until 1993) is a form of federal state or is closer to the classical state with a predominant regional management (Valcheva, 2024). Here the issue becomes more complicated, because the specialists we have to prepare must perceive the role of the public sector as a development factor, albeit an institutional one, but they must have the freedom to understand their role as part of regional business as elements of

the economically active factors for the implementation of regional economic policy. Here comes the intersection point for understanding that territorial self-government within a unitary state is a complex system of management operations that must simultaneously balance the central government and regional business. Thus, in order to assume the role of moderator by the regional development specialist, he must play the role of representing the main territorial structures in defining the focus of services that he can realize between the public sector and society and that generate stability in both countries (Boyanov, 2024). It should be emphasized that the diversity of territorial management systems is influenced not only by factors such as political and economic doctrines or current social, political and economic conditions, but also by demographic specifics and cultural traditions - historical and geographical conditions (Georgiva, 2023). Therefore, in this case, it is extremely difficult to make simple comparisons due to the diversity of situations in individual countries.

The main difference between unitary states, on the one hand, and regional and federal states, on the other another, is that while in the first the unity of the state is complete and different territorial communities are provided with a certain degree of independence within a unified legal order, in the second we are dealing with a combination of more or less autonomous different territorial units. The absence of a regional level in unitary states does not necessarily mean a lack of decentralization. It can take the form of administrative regionalization, and here the role of the specialist in administrative work stands out, whose activity is oriented to modernizing the functioning of the state, or political regionalization aimed at defining identity, or it can also be decentralization in the form of economic regionalization.

This process can be understood as a search for the optimal dimension of territorial structures for performing specific tasks in socio-economic policy. For example, the French experience of the regionalization of a unitary state seems to confirm that it is not top-down constitutional provisions (which, as in the case of Italy and Portugal, for example, remain a dead letter for a long period of time), but objective bottom-up trends that contribute to gradual increase of competences at the regional level and force an evolutionary transition from functional to local government regions (Tzonkov, 2021). Thus, the specialist doing administrative work can be of great importance here, especially for countries like Bulgaria, where systemic innovation in the

form of regional development is particularly interesting, because it means and seems to confirm the ongoing process of regionalization of the territorial structures of the national space.

This is one of the axioms for the application of administrative work, because the specialist can clearly define the needs of the administration and the necessary rules for the effective operation of the Bulgarian regional business, which will place it in a competitive environment. In this way, the restructuring of territorial management systems can occur naturally on the basis of goal setting, but it can be assumed that not only from the processes of progressive globalization but also regional changes can determine the organizational adjustments in individual countries that are necessary in terms of openness to the world. Thus, the imposition of administrative work can be a carrier of a positive discourse of understanding the ethical components of the regional business environment, which is a carrier of its own pragmatism in the processes of regionalization, which observes the growing trends of decentralization, as a result of which more and more subjects influence regional development. On the other hand, the presence of administrative capacity helps to develop the regionalization process itself by creating conditions for dynamizing the socio-economic activity of the regions, and therefore it can be concluded that the basis for its introduction are practical considerations and essential factors.

4. Trends in the regional development of the leading countries

The main purpose of the direct inclusion of regions in the system of international division of labor is to reduce the benefits resulting from comparative advantages and to achieve competitive advantages in the global economy. In fact, solving regional problems contributes to the reduction of disparities in the level of development, among others, by increasing the growth rate through the expansion of exports. From the point of view of creating regional added value, the economy of the region can be divided into primary industries, the production of which is aimed at selling outside the borders of the region, and complementary, service industries, for which the sales market is. predominantly or exclusively local. This also means conducting a broader training of personnel in regional development in terms of their administrative culture. The main production and service activities are also supported by complementary service

activities. The division of primary activities (exports) and service activities (consumed locally) becomes useful for determining the impact of the development of primary activities on the socio-economic development of the region.

The regional multiplier, reflecting the ability to generate regional added value, determines the development phases of the region, both at the local, regional, national and international levels in a situation where a social and economic evaluation of the products and services on the market is made, the development of core activities oriented to supra-regional markets should be based on the principle of comparative costs. The competitiveness (on the markets of other regions of the country and on the international market) of the production of specific goods and services in the region is determined by the relatively lower production costs. When determining the priorities of regional development strategies, it should be borne in mind that the main measure for evaluating the efficiency and dynamics of economic activity of each region seems to be the scale of its opening for export to guests in the field of main activities. But the self-sufficiency and the growing share of the service production of goods and services in the total production of the region can be evaluated as factors reflecting regressive or stagnant trends, which gives an opportunity for administrative work on the part of future specialists to be able to impose the conduct of the general regional policy by applying administrative labor.

The path to regional development is a gradual specialization of production aimed at „developing“ a basic product for the economy of the region. This enables the implementation of administrative work, which can be the most competitive to enforce the processes of regional development. The benefits of administering the specialization process include reducing transaction costs, improving the production process and the quality of the main products produced - which makes the products very competitive in their market segment (Krasteva, 2024). The development process usually starts in the center of the agglomeration and then spreads to the regional centers and the periphery. The inappropriate progress of the processes of industrialization and urbanization in terms of space, as well as the spatial differences associated with the period of separation, territorial changes through the assessment of administrative work, which focuses the spatial policy applied within the framework of administrative work and influence on the economy in terms of regional development and in the

period of socio-economic transformation of regions and the possibilities for spatial development of individual territories (Krasteva, 2024).

The concept of a learning region is also one of many theoretical and applied frameworks that recognize the dominant role of technological, organizational and marketing innovation as a key factor in regional development. Through the concept of administrative work for a „learning region“, whose main inspiration and stimulator of development is constant innovation and the ability to adapt to changing market conditions and quality management of the territory. In such conditions, the task of regional policy subjects is to stimulate all factors responsible for the development of science, research, personnel development and the application of high technologies in the enterprises of the learning region (which can have a positive impact, among others, on the quality of labor resources). A public way to support the private innovation sector is the creation of a regional innovation system, including public and private institutions working in a partnership network of cooperation between research centers, expert institutions and economic entities that must be able to implement administrative work (Boyanov, 2024). Thus, regional development specialists through training in administrative work is the key (path) to success in the system of flexible specialization is a group of medium-skilled employees who set the priorities of regional development as professionally qualified workers and during work, through practice and experience, further improve their professional skills and outline the path of regional development as a field for young specialists in the field of spatial development of the territory.

Conclusion

In conclusion, it can be said that in the article I presented selected, widely understood concepts of regional development (in the context of the labor market), but they do not fully explain the mechanism of regional (and local) development. They are only an example (attempt) to search for an answer to the question: what is the driving force of the application of administrative work in regional development at different levels of government. The quality of the regional development specialist is to apply what he has learned about the suitability for administrative work in different macro-environmental (and global) conditions, diverse

resources and development opportunities. The findings allow us to conclude that regional development includes, along with the readiness to apply administrative work and professional competencies to influence the region, which manages the processes for goods and services, develops infrastructure (and other endogenous factors), uses rich and diverse resources: human, environmental, economic, knowledge and technology - it brings new, technically advanced products and services to the market when there are innovative entrepreneurs (including foreign investors) and competent and active public authorities.

Finally, we tried to make a selective analysis and a certain synthesis of different theories in the context of the usefulness of the application of administrative work by regional development specialists. This approach allows us to study the functioning of the regional (and local) labor market. This may represent a contribution to further research work in this area (including from an empirical point of view). Therefore, it seems that these cognitive processes should continue with the assessment of the level of appropriateness in regional development management of young regional development professionals.

Acknowledgment: This article is part of a research study „Improving the methodology and preparation of the electronic submission Journal of Management Sciences and Applications (JOMSA) for entry in the world registers of the refereed publications“ under contract НИД НИ-3/2024/A and is a publication that brings out partial results of the research.

References:

Benev, B. and Ivanov, I. (2002). Terminological Dictionary of Public Administration and Regional Studies. Blagoevgrad: South University of Public Administration.

Boyanov, K. (2024). Innovative approaches in the management of public services in the context of their application in Bulgaria, Journal of Management Sciences and Applications, 3(1), pp. 74-84.

Georgiva, M. (2023). Features in the development of urban systems and our environment in the context of geo-urban development, Journal of Management Sciences and Applications, 2(2), pp. 274-280.

Krasteva, D. (2024). Discourse on capacity aspects of human capital vital aggregates in contemporary Bulgarian state administration, Journal of Management Sciences and Applications, 3(1), pp. 53-73.

Petrov, K., (2020). Infrastructure Corridor No 9 as a Factor for Improving Transport Accessibility in Bulgaria, in Geopolitika, Sofia.

Valcheva, K. (2024). Public procurement in Bulgaria: do we get value for the taxpayer's money?, Journal of Management Sciences and Applications, 3(1), pp. 42-52.

Veleva, R. (2023). Exploring the nexus of local and central budget expenditures in Bulgaria: a function-based analysis of local governments spending, Journal of Management Sciences and Applications, 2(1), pp. 58-76.

Tzonkov, N. (2021). Assessment of Bulgarian municipalities in providing basic services and shaping the local business environment, Ekonomika a spoločnosť, vol.24, no.1, pp.108, 2023. CrossRef Google Scholar.

Tanev, T. and Petrov, K. (2020). Theory of public sphere management. Textbook. Sofia: Kliment Ohridski.

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

МЕКИ УМЕНИЯ НА СТУДЕНТИТЕ НА ВХОДА НА УНИВЕРСИТЕТИТЕ. КАКВО ДА ОЧКАВАМЕ ОТ ПЪРВОКУРСНИЦИТЕ В СПЕЦИАЛНОСТ „РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ“

гл. ас. д-р Веселина Любомирова,*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

гл. ас. д-р Никола Танаков*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Дебатът за ролята на университетите във формирането и развитието на меки умения сред студентите е актуален в международен план и все още слабо разглеждан в България. Затова предмет на анализ е мястото на меките умения на входа университетското образование. На база актуалната теоретична, приложна литература и текущите специализирани академични дискусии е дефинирано кои умения са в изследователския фокус. Изведен е кратък списък с водещи компетенции, които попадат в разглежданата категория. Направено е разграничение и посоки за надграждане между съдържанието на тези умения в средното и висшето образование.

Ключови думи: меки умения, професионални умения, ключови компетенции.

Увод

Дискусията за компетенциите и уменията на завършващите студенти става все по-актуална и се повдига от всички заинтересовани страни - работодатели, университети, акредитиращи висшето образование органи и институции, студентски и работодателски организации, професионални общности и самите студенти. И това са само половината от участниците, защото същата тема вълнува и сектора на училищното образование, и

*author name: Chief Assist. Prof. Veselina Lyubomirova, PhD, email address: veselina@unwe.bg,
* author name: Chief Assist Prof. Nikola Tanakov, PhD, email address: n.tanalov@unwe.bg

косвено цялото общество. Това прави темата особено актуална и значима за задълбочен анализ и приложни препоръки.

Настоящият анализ на предпоставките за усвояване на меки умения от учениците и след това надграждането им или усвояването на нови такива в университетите е мотивиран от задачата да се подготвят студенти по специалност „Регионално развитие“ с необходимия набор меки умения за пълноценно и успешно реализиране на пазара на труда. На този важен въпрос за качествената подготовка на студентите е посветен научен проект, в който са направени и емпирични изследвания, но те не са обект на настоящия доклад. Тук имаме задачата да разгледаме предпоставките и условията, в които българските ученици развиват също меки умения и образователни компетенции, защото с тези свои знания и възможности стават студенти. Подходът е общ - към цялото средно образование, защото в специалност „Регионално развитие“ има студенти с различен предходен образователен профил. Искахме да изясним какви компетенции, извън изучавания учебен материал, можем да очакваме от тях в първи курс на университета. Това е първа стъпка към тяхното емпирично оценяване и последващо систематизиране, в съответствие с изискванията на професионалното направление и спецификите на специалността. За целта вече има друг реализиран проект, който се занимава с модернизацията на обучението по регионално развитие и подготовката на кадри с този профил за актуалните потребности на националната икономика и администрация (Vasileva, Tsolov, Lyubomirova, 2023).

Дискусиите в международен план по темата имат две основни направление. Едното е по оста професионални срещу меки умения, с техните взаимодействия и разграничения. Второто направление е насочено към въпроса трябва ли, как и доколко е нужно да се преподават меки умения в университетите. И двата аспекта са важни, защото помагат за поддържане на релевантността при подготовката във висшето образование, в среда на динамично променящи се професии и изисквания от пазара на труда.

В България темата се разглежда детайлно от гледна точка на ключовите компетенции, но меките умения, като част от тях по-рядко са обект на аналитично внимание. В същото време в нашата страна повече подробно разработени стратегически

документи, наръчници с добри практики, анализи, поръчани от отговорните институции, са насочени към ключовите компетенции в училищното образование и по-малко в университетското.

Трудно разграниченото кои компетенции за учене и умения са повече училищни и кои университетски, тъй като базисно се изхожда за тях през концепцията за учене през целия живот. В този смисъл може да се спекулира обосновано, че едни умения могат винаги да са отговорност и на следващата образователна степен без ясно разграничение между средното и висше образование в това отношение. Унифицирането на ключови компетенции, включващи професионални и меки умения, създава впечатлението, че целта не е да се постига тяхното усвояване в конкретна образователна степен, а развиването им непрекъснато през всичките образователни степени.

В този контекст задачите в изследването са насочени в три посоки:

- Да се дефинира понятието меки умения във взаимовръзка с компетенциите на учениците на входа на университетска среда.
- Да се изведат меки умения, които се усвояват преди прехода на учениците към академична среда.
- Да се изведат препоръки за възможно надграждане в академични дисциплини, като се разграничат училищни от академични меки компетенции.

Водещата изходна хипотеза е, че има огромно преплитане на меки компетенции в средното и висше образование, поради което студентите постъпват в университетите с различно равнище меки и професионални умения, но университетското образование остава отговорно за способностите, с които се влиза в пазара на труда.

Въпреки това на базовите меки умения и способността за тяхното надграждане влияят и субективни фактори, „свързани личностните качества на обучаваните и с придобитите от тях трудови възможности (годност, способност и готовност за труд) в семейството, университета и реалната практика“ (Кинева, 2018, с. 139), но също и в училище. Затова работа на всяка образователна степен е да дефинира кои меки умения отговарят на усвояваните и изисквани ключови компетентности, за да няма

повторяемост, а надграждане и въвеждане нови и специфични меки умения за съответните професионални направления и специалности във висшето образование.

1. Взаимодействието между меки и ключови компетентности - приложни особености

Понятието „меки умения“ е част от по-голяма концепция - тази за ключовите компетенции в съвременното общество. Самата идея за ключови компетенции, които да отговарят на днешната динамика на пазара на труда, в трансформиращите се професии и обществото е компонент от прехода между индустриална и пост индустриална икономика. Може дори да се допусне, че държави, които по-късно, по-бавно и по-дълго преминават през този преход към Икономика 4.0, дигитална икономика и др., съответно и по-късно започват дебата и реформите в образованието, насочени към ключовите компетенции техните компоненти.

При всички случаи има сравнителен теоретичен консенсус за това какво са общите/универсални ключови компетенции за съвременното общество. Те най-общо включват професионални и меки умения. Друга формулировка за тях е технически и меки умения, но смятаме, че техническите умения, са твърде ограничаващи за обхващане на професионалната компактност в много други сфери, затова ще се придържаме към професионални и меки компетенции.

Професионалните и меките умения се обобщават от теорията по темата под интердисциплинарното понятие employability. Няма директен превод на български език, но означава способността на индивида да се включва пълноценно и успешно в пазара на труда. Изразява умението да се намира подходяща работа, в унисон със съвременните изисквания и с образователното равнище на кандидата. Има известно съгласие в научната общност, че меките умения трудно се измерват емпирично, ако не са отнесени към приноса им за определена заетост (Asefer, Abidin, 2021). Оказва се, че само професионални умения не са достатъчни за включване, интегриране и постигане на успех на пазара на труда днес. Меките умения правят осъществяването на професионалните компетенции възможно и ефективно. Допирните точки между меки и професионални умения е възможно през установяване на ключови компетенции за определена сфера, за

да може се постигне синергия между професионалните и меки умения в съответно направление.

Студенти и работодатели от различни професионални направления биха направили различна подредба на меките умения, според важността за тяхната реализация. Като цяло има общ консенсус за меките умения, които са от значение за професионален успех, но тяхното значение варира според професионалната сфера. Затова по-коректно е меките умения да се изследват във взаимовръзка с конкретни професионални направления във висшето образование. Някои университети предлагат и допълнителни курсове за развитие на меки умения (Kelvin, Shauri, Obwolo, 2023). Други разработват методики за включването им в преподаването на изучаваните академични дисциплини (Kostikova, Holubnicha, Movmyga, 2021).

2. Ключовите компетентности в средното образование, като заложено входящо умение за студентите

Според допълните разпоредби на Закона за предучилищно и училищно образование ключови компетентности „*са комплекс от взаимозависими знания, умения и нагласи или отношения, необходими за личностното развитие на индивида през целия живот, за изграждането на активна гражданска позиция и участие в социалния живот, както и за пригодността му за реализация на пазара на труда, определени на национално равнище в съответствие с Европейската референтна рамка за ключовите компетентности за учене през целия живот“[1]*. В същия закон са формулирани ключовите компетенции на учениците от общообразователна подготовка и те включват“ [1]:

- компетентности в областта на българския език;
- умения за общуване на чужди езици;
- математическа компетентност и основни компетентности в областта на
- природните науки и на технологиите;
- дигитална компетентност;
- умения за учене;
- социални и граждански компетентности;

- инициативност и предприемчивост;
- културна компетентност и умения за изразяване чрез творчество.

Важното за тези компетенции е, че те трябва да са усвоени още до 10 клас, когато приключва основната общообразователна подготовка в българското образование. Продължават да се надграждат във втори гимназиален етап, по време на профилираното обучение, какво и чрез останалите в 11 и 12 клас основни общообразователни предмети, сред тях особено чрез „Гражданското образование“ [2]. На практика учениците имат 12 години в развитието на тези умения, разбира се съобразени с възрастта и общата им образователен и житейски опит. Парадигмата, която обосновава този подход гласи, че „ключови компетенции трябва да се придобият до края на задължителното образование и обучение и да се поддържат чрез ученето през целия живот“ (Владимирова, Атанасова, Марков, Стойчев, 2014, с. 66).

Може аргументирано да се заключи, че тези компетенции са основа, с която студентите постъпват в първи курс на университетите. Предвид концепцията за „учене през целия живот“, логично е заключението, че същите компетенции продължават да се надграждат и във висшето образование заедно с професионалните умения по избраната специалност.

С какви универсални ключови компетенции би трябвало да се очакват студентите при постъпването им в университет?

Компетентността в областта на българския език няма да я дефинираме според образователния стандарт, тъй като в България се полага държавен зрелостен изпит по български език и университетите сами преценяват как той влиза в балообразуването им, за да си гарантират грамотни студенти. От тук насетне университетските преподаватели не се предполага, че ще обучават на български език студентите си, а по-скоро, че изискват неговото използване в най-високи книжовни стандарти.

По отношение на *чуждите езици* е по-различно. Първо, има студенти, за които са приемен изпит и се гарантира предварително владеенето. Второ, в съвременния свят чуждият език, особено владеенето на английски език, се явява постоянна необходимост. Пазарът на труда изисква за много от работните позиции за висшисти високо владеене

на чужд език. По европейската езикова рамка това обикновено е B2 ниво на познание. В университетските аудитории влизат студенти с различна степен на владеене на английски и други езици, като все повече се задълбочава неувереността в езика и по-ниското владеене от изискването на пазара на труда. Това поставя и преподавателите в невъзможност да насочват студентите към използване на чуждоезикови източници на информация за учебния процес. Възпрепятства се включване в програми като „Еразъм +“ и други студентски международни мобилност, които се увеличават в българските университети. Разбира се, винаги има и някакъв малък брой чуждоезиково високо подготвени студенти, но учениците имат езикова подготовка по чужд език от първи до дванадесети клас именно, защото чуждоезиковата компетентност е ключова за развитието им във висшето образование и пазара на труда.

Университетските специалности се явяват вече среда, в която чуждоезиковата компетентност да е развито умение, което да подпомага използването на академичната среда. На следващ етап чуждоезиковата компетентност от училищната влияе на реализацията по изучаваната в университета специалност. Реално някои по-желани работни места могат да са по специалността, която студентът е завършил, но да се работят с чужд език, често английски, който не се владее от кандидата. Това положение ще се задълбочава и все повече реализацията ще зависи от това дали се владее езикът, на който ще се прилагат знанията от дипломата за висше образование. Подобно обстоятелство трябва да се изследва корелационно подробно, защото университетите биват оценявани по реализация и възнаграждения на техните студенти, но причината за неуспех тези направления все по-често ще е свързана с компетентност, която се придобива в средното образование.

Математическата компетентност и тази по природни науки и технологии, която е заложена в основното и средно образование също налага набор от знания, на които да „стъпи“ университетското образование в определени направления. Както отбелязва Василева-Иванова (2014, с. 182), от гледна точка на компетентностния подход ролята на математиката е да създаде условия за

- комбинация от няколко идеи с прилагане на знания от различни области на математиката;
- иновативни начини за решаване, създаване на нов начин за решаване на задачата чрез комбиниране на вече известни методи;
- изследователски подход за изграждане на математически модел на ситуацията, изучаване на друг предмет или сфера на дейност (Василева-Иванова, 2014).

Последната компетентност е особено ключова за средата на висшето образование, особено в по-високите образователно-квалификационни степени.

Дигиталната компетентност, която се залага в българското училищно образование следва Европейската рамка за дигитална компетентност и включва [3]:

Таблица 1. Дигитална компетентност на учениците

Европейската рамка за дигитална компетентност (основни категории)	**Приложение и развитие във висшето образование**
Информационна грамотност и умения за боравене с данни - намиране на подходяща информация, идентифициране и оценка релевантността на източника, организиране на дигитално съдържание и информация.	Още от първи курс от студентите се изискват задачи, които предполагат тази грамотност, но много надграждащи елементи за качеството на използваните източници и техния подбор, както и проверката на информацията, се надграждат като меко умение и в университетска среда.
Комуникацията и взаимодействието в дигитална среда включва култура на общуване в дигиталното общество, както и управление на собственото дигитално присъствие и репутация.	Част от очакваните умения включват способността за водене на формална онлайн комуникация по имейл, през обучителни платформи и др. В университета все още се налага да се надгражда и това общуване, като меко умение, което да е полезно при търсене на работа, заедно с реципрочното дигитално присъствие, което да отговаря на професионалната цел и образователно ценз. Кариерните центрове работят много в тази посока, а преподавателите отделят

	внимание на мотивационни писма и автобиографии, като част от менторството за стаж на студентите.
Създаването на дигитално съдържание включва създаване и редактиране на дигитално съдържание, със зачитане на авторски права, но и грамотност за дигиталните системи, които ще се използват за създаване на това съдържание.	Създаването на дигитално съдържание и всякакво съдържание в университета започва първо с прецизното разбиране на авторството и правата в тази област, за което рядко има детайли знания от училище. Обичайно е ангажимент на университета обучението в тази сфера, но грамотното публикуване на текстове предполага и високо познаване на българския език, което не е обект на меките компетенции в университетите, а вече очаквано изградено умение.
Сигурност - тази компетентност предпазването на устройства, съдържание и лична информация в дигиталното пространство. Познаването на правилата за здравословно и полезно използване на дигитална среда и информация също е в тази категория.	В университетска среда се очаква като придобито и развито от студента меко умение, което не се усвоява в университетска среда, освен в специализирани специалности, но вече като професионално умение.
Решаване на проблеми в дигитална среда включва умението да се идентифицира проблемна ситуация в дигитална среда и да се използват подходящи актуални дигитални инструменти за преодоляването ѝ.	*Прилага се горната аргументация.*

Източник: Лява колона - European Commission, DigComp Framework [4]; Дясна колона - авторите.

От таблица 1 може да се обобщи, че дигиталните умения е нужно отделно да се изследват в университетите, за да има яснота в началото на първи курс с какви познания

за работа в дигитална среда влизат студентите. Те трябва да са основа за дефиниране на компетенции от дигиталната грамотност, които са ключови за съответни професионални направления. Дигиталните компетенции формират степени на дигитална грамотност, която на равнище университетски знания да помага на индивида „за разбиране на обществените проблеми, които дигиталните технологии повдигат“ (Боцева, Танаков, 2022).

Трябва да е ясно, че няма отделни дисциплини в университетите за компенсиране на дефицити по отношение на меки умения и в по-широк план на универсални ключови компетенции. В различните курсове се надграждат очакваните от средното образование меки умения чрез ново знание по тях или като изискване към задачите, които се изпълняват. Въпреки това има разлики в нивото меки умения, с което отговарят на поставените задачи обучаемите. Обичайно тези проблеми се изчистват в учебния процес. Остава обаче проблемът с ясното дефиниране какво от меките умения, които са заложени в средното образование, е работа на университетската среда и кои умения трябва вече да са придобити преди започване на висшето образование.

В това отношение е нужна една пътна карта какво преподавателите могат да изискват като умение от новите студенти и какво да включат в учебния си процес, за да развият или надградят. Ако се въведе такава насочваща програма в критериите за учебните дисциплини, университетските преподаватели ще знаят какво е тяхно задължение като обучители и какво могат да търсят като усвоена способност сред учащите. Това ще изведе университетското обучение от ситуацията всички студенти да са с разнородни меки умения, като не става ясно кои са резултат от средното и кои от висшето образование и на какво трябва да акцентира преподавателят когато поставя задачи по основният си учебен материал.

Уменията за учене, които също за заложени като ключова компетентност за учениците, но по същество то е само част от комплекса умения за учене през целия живот. То включва и „инициативност и предприемчивост, културна осъзнатост, както и т. нар. „меки умения” като умение за работа в екип, за вземане на решение, за разрешаване на конфликти и др.“ [5]. Използваме формулировката на националния

стратегически документ в областта, защото в множеството от дефиниции за ученето през целия живот се интересуваме от тези, които са заложени за българските ученици и студенти. В крайна сметка след влизането на България в ЕС практиката за изготвяне на стратегически документи е принципно да се изхожда от добри практики и стандартни за цялата европейска общност. Едновременно с това тук основният предмет на изследване не е ученето през целия живот като концепция, за да я анализираме по-детайлно.

На база използваната стратегия обаче, е важно да се подчертае, че умението за учене, което законът залага за средното образование, е само един от компонентите на ученето през целия живот. Множество меки умения също са зададен като дългосрочна обучителна цел на индивида.

Социалните и граждански компетенции са застъпени на всеки етап от училищното образование, като в гимназиален етап завършват с учебните планове по „Гражданско образование“. Обучението на социални умения започва много по-рано в училище, като съвременната нормативна среда позволява и разработени от училището учебни програми за допълнително обучение специално по „социални умения и емоционална интелигентност“ [6] още от прогимназиален етап на обучение. В цитираната тук програма виждаме, че още от пети клас ученици, с такава избираема дисциплина, учат теми в три категории - лична отговорност, екипност, градивност в общуването. Застъпени са теми като познаване и спазване на етичен кодекс на учебната институция, подкрепа за екипна работа, проява на солидарност, умения за преодоляване на конфликти, участие в конструктивен диалог, изслушване на различни гледни точки, активно слушане с водене на записки и правен на изводи. Други теми от това учебно съдържание са: даване на конструктивна обратна връзка с различни средства, използване на групови мисловни карти, баланс между собствените идеи и тези на другите, синхронизиране на дейностите с други участници в даден екип, познаване на разликата между екип, група и съвместна работа и др. [6].

В съвременното българско училищно образование има множество нововъведения, които интегрират политиките за развитие на ключови компетенции, учене през целия живот и развитие на умения. На практика вече широко е застъпено проектно базираното

обучение, екипната работа и презентационните умения на учениците още от 5 клас. Критериите за оценки на електронни презентации са с множество изисквания и учениците от ще от тази възраст учат да боравят с категории като: регламент, комуникационни роли и среда, алтернативи за взимане на решения, конструктивен диалог.

Може да се обобщи, че част от меките умения, търсени в съвременната работа среда, се залагат още в училища, което дава основание университетските преподаватели да са по изискващи в демонстрирането от студентите на такива компетенции, които да се надграждат отвъд обичайните стандарти и да използват повече съвременни методи учебния и самообучителния си процес.

Инициативност и предприемчивост е компетентност, която е обвързана с конкретен учебен предмет „Технологии и предприемачество“, като се залага интегрирането ѝ и в други учебни предмети. Обикновено чрез самостоятелните задачи, проектните и екипни задания на учениците се предвиждат и развиването на тези умения. В това число попада и проблемно базираното обучение, където водещо в взимане на решение, базирани на знания. Включват се задачи за финансова грамотност, но и такива със социална и културна значимост (Иванов, Калинова, 2020).

Културната компетентност и умения за изразяване чрез творчество (Нунев, 2012) предполага възпитания на учениците в ценностния компас на обществото по отношение на общочовешките норми, но познания по теми породени от глобализираната среда, в която се развиват. В този смисъл университетската среда има своето място в много направления: събира студенти от различни населени места, възгледи и дори държави; създава условия за културни обмени и др. Много от същите фактори са валидни и за училището. Тук отново се натрапва лутането кое от културната компетентност е повече работа на училището и къде започва ангажиментът на университетите. Ясен отговор няма, защото е висока синергията между надграждането и развитието на културните пластове в личността, която продължава да се развива образователно. И въпреки това чрез етичен кодекс, вътрешни правила, обменни и дискусионни програми университети имат своя сериозен дял в културното израстване на своите студенти. Въпросът е със

собствен документ да дефинират кои са качества за културния маркер на тяхната институция върху студентите, за да могат да се включват в учебния (аудиторен и извън аудиторен) процес от всички преподаватели.

3. Меките умения като част от компетентния модел

Меките умения са част от Рамката за ключови компетентности за учене през целия житот, приета от Европейския парламент. На практика те допълват анализираните вече ключови компетентности, включени в българското законодателство като образователно изискване. Въпреки това не попадат в нормативната регламентация по Закона за предучилищното и училищно образование. Нашето законодателство обръща специално внимание на ключовите компетентности, но не изисква от училищната среда усвояване на меките умения. В действителност доста компоненти от ключовите компетенции изискват и/или включват в себе си и меки умения.

Въпреки това добре е да имаме предвид кои точно „меки умения“ са обект на внимание като важни за изучаване през целия живот. Като такива се разглеждат умения от вида на „инициативност, оценка на риска, креативност, критично мислене, контролиране на емоциите, работа в екип, решаване на проблеми, поемане на отговорност, които осигуряват свързаност между личната, социалната и професионалната изява на съвременния човек“ [7].

В концептуалното разбиране на българската образователна система и политиката на МОН в момента, меките компетенции са свързващо звено между усвояването на отделните ключови компетенции, залегнали в законодателството [7]. В същото време от училищата се изисква да се преподават ключови компетентности по отделните предмети, които са конкретизирани според възрастта и материала. За меките умения няма толкова голяма прецизност кои към каква ученическа възраст се отнасят.

Това положение дава основание да се заключи, че фокусът на средното образование е в разглежданите в този доклад ключови компетенции и по съвместителство нужните за тях меки умения, които по естествен път са част от развиването на тези ключови компетенции. На практика някакви меки компетенции се усвояват по време на

ключовите такива, но не са отделен фокус на училищното образование. Ключовите компетенции, от друга страна, са предвидени да се включват във учебен предмет от средното образование (Чакърова, 2023), доколкото са приложими към него. Така например в обучението по география и икономика или друг предмет се включва грамотността по български език като ключова компетентност. Включва се и дигитална компетентност, насочена към боравенето с източници за допълнителни задачи. Изгражда се умение за учене чрез самостоятелна подготовка, екипна и проектна работа, творчески и креативни задачи и др., като така се съчетават изисквани ключови компетентности. В преподавания материал и допълнителните задачи се включва и развиването на различни социални и граждански умения и др.

В България не се изследва темата за меките умения сред учениците особено широко. Повече внимание се отделя на дебата ключови умения или компетенции се залагат от държавните образователни стандарти. Изследват се необходимите меки умения на учителите, за да постигат успех в работата си. Фокусът в средното образование е в компетенциите, които да бъдат интегрирани и преподавани през различните учебни предмети. В тях обаче залягат имплицитно и основи за меки умения. Това е така, защото креативност е едновременно меко умения, но и ключова компетентност според образователната рамка в средното образование. Критичното мислене е меко умения, но се включва в социалната и гражданка компетентност, както и в другата - инициативност и предприемачество. Работата в екип е меко умение, което се включва отново в инициативност и предприемачество и в компетентността за креативността и изразяването чрез творчество. Могат да се дават и други примери за взаимовръзки между меки умения и образователни компетентности.

Заключение

Налага изводът, че всички меки умения са свързани с образователните, които ще съпътстват. Общообразователните предмети в училище са обвързани с общ набор компетентности, които трябва да се развият през всички тях. Не се посочва в националната нормативна рамка специфика по отношение на профилираните предмети.

От тях също се очаква да интегрирани с изведения и коментиран тук набор от компетенции.

По подобен начин висшето образование може да има обща отговорност към набор меки умения, но как да се дефинира тази отговорност без рамкирани кои меки компетенции са от значение за дадена образователна сфера. Може ли да има универсалност сред хуманитарни, инженерни и медицински науки.

Тъй като този доклад е по проект в направление 3.7. „Администрация и управление“ и по-широко в профила на социалните, стопански и правни науки, смятаме, че и меките умения се нуждаят от прецизиране според обучението и специалностите, които се развиват от съответните направления. Уеднаквяването на меки умения за всички професионални направления девалвира усилията за тяхното изграждане. Стигаме до извода, че е необходим академичен дебат в самите професионални направления и специалности, с участието и на работодателите от свързаните сектори (Berberova-Valcheva, Petrov. Tsonkov, 2022, p. 20). Освен търсене на меки умения сред завършилите е нужно тяхното предварително дефиниране, за да се обвържат с професионалните компетенции на съответните специалности и да залегнат системно в програмите на преподаваните дисциплини. Не случайно и професионалните умения по професии, както и ключови компетенции, които трябва да залегнат в тях се идентифицират на европейско равнище на база икономически сектори. Някои ключови компетенции също вече биват анализирани и систематизиране на ниво Европейски съюз първо чрез значението им за определени икономически сектори (Николов, Василева, 2022, с. 123). Това е необходимо да се случи и по отношение на меките умения за отделните специалности по икономически сектори. В противен случай дебатът по темата и резултатите от него ще останат твърде общи и не допринасящи за професионалните умения на завършващите висше образование.

Благодарности: *Публикацията е изготвена и финансирана в рамките на университетски проект НИД НИ-24/2023 на тема: Модели за самооценка и развитие на меки компетенции на студенти, подпомагащи професионалната им реализация (2023-2024).*

Бележки:

[1] Закон за предучилищното и училищното образование, Обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила от 1.08.2016 г., достъпен на: https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2136641509 (последно използван: 12.6.2024 г.)

[2] МОН, Учебна програма по гражданско образование за 12 клас, общообразователна подготовка, достъпно на: https://www.mon.bg/nfs/2018/08/up_xii_go.pdf (последно използвано на 12.6.2024 г

[3] European Commission, DigComp Framework, достъпна на: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp/digcomp-framework_en (последно използвана на 12.6.2024 г.)

[4] European Commission, DigComp Framework, достъпна на: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp/digcomp-framework_en (последно използвана на 12.6.2024 г.)

[5] МОН, Национална стратегия за учене през целия живот 2014 - 2020, достъпна на https://euroguidance.hrdc.bg/wpcontent/uploads/2018/03/strategy_LLL_2014_20203.pdf (последно използвана 12.6.2024 г).

[6] Природоматематическа гимназия Смолян Учебна програма по социални умения и емоционална интелигентност (допълнителна подготовка), достъпна на: https://www.pmg-smolyan.org/work/menu/inovativno_uchilishte/programa.pdf (последно използвана 12.6.2024).

[7] МОН, Компетентности и образование, 2019, достъпна на https://www.mon.bg/nfs/2019/12/i-book.pdf

Цитирани източници:

Боцева, Д., Танаков, Н., (2023). Интелигентният град на интелигентния гражданин - човекът във фокуса на умното бъдеще. в: Интелигентни градове и общини - визия за бъдещето. ИК-УНСС, с. 131-145

(Botseva, D., Tanakov, N. 2023., Inteligentniqt grad na inteligentiq grazdanin - chovekat vav fokusa na umnoto badeste, v Inteligentni gradove I obstini - vizia za badesteto, IK-UNSS, s. 131-145).

Василева-Иванова, Р. (2014). Компетентностният подход в обучението по математика, Научни трудове на Русенския университет, т.53, серия 6.2, с. 180-185.

(Vasileva-Ivanova, R, 2014. Kompetentnosten podhod v obuchenieto po matematika. Nauchni trudowe na Rusenskiq universitet, t. 53, seria 6.2., s. 180-185).

Владимирова, К. Атанасова, М., Марков, М., Стойчев, И. (2014). Знания и умения за бъдещето - сигурност, професионална кариера, и по-добри позиции на пазара на труда, София: ИК-УНСС.

(Vladimirova, K., Atanasova, M., Markov, M., Stoychev, I. 2014. Znania I umenia za badesteto - sigurnost, profesionalna kariera I po-dobri pozitsii na pazara na truda, Sofia: IK-UNSS).

Иванов, Г., Калинова, А. (2020). „Меките умения“ в контекста на обучението по технологии и предприемачество в началното училище“. Годишник на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“. Педагогически факултет 1:228-234.

(Ivanov, G., Kalinova, A. 2020. „Mekite umenia” v konteksta na obuchenieto po technologii I predpriemachestvo v nachalnoto uchiliste, Godishnik na Shumenskia universitet Episkop Konstantin Preslavski, Pedagogicheski fakultet, 1:228-234).

Кинева, Т. (2018). Професионална реализация на възпитаниците на катедра „Икономическа социология“, Научни трудове на УНСС, т. 1/2018, с. 139-152. (Kineva, T. 2018, rofesionalnata realizatsia na vazpitanitisite na katedra „Ikonomicheska sotsiologia”, Nauchni trudove na UNSS, tom 1/2018, s. 139-152).

Николов Г., Василева, Е., (2023). Потребност от обучението за разитие на интелигентните градове и дигинални умения. в: Интелигентни градове и общини - визия за бъдещето. ИК-УНСС, с. 122-130.

(Nikolov, G., Vasileva, E. 2023. Potrebnost ot obuchenieto za razvitie na inteligentite gradove I digitalnite umenia, v: Inteligenti grade I obstini - vizia za badesteto, IK-UNSS, s. 122-130).

Нунев, С. (2012). Културна компетентност и антидискриминационна социална работа, Научни трудове на Русенския университет, т. 51, серия 8.1, с. 49-53.

(Nunev, S. 2012. Kulturna kompetentnost I antidiskriminatsionna sotsialna rabota, Nauchni trudove na Rusenskia universitet, t. 51, seria 8.1., s. 49-53).

Чакърова, С. (2023). Развиване на комуникативната компетентност на ученици чрез проектно ориентирано обучение по български език, (Автореферат), София, Софийски университет Св. Климент Охридски.

(Chakarova, S. Razvitie na komunikativnata kompetentnost na uchenitsite chrez proektno orientirano obuchenie po balgarski ezik, (Avtoreferat), Sofia: Sofiiski universitet Sv. Kliment Ohridksi).

Al Asefer, M. & Zainal Abidin, N. S. (2021). Soft skills and graduates'employability in the 21st century from employers' perspectives: a review of literature, International Journal of Infrastructure Research and Management , Vol. 9 (2), December 2021, pp. 44 - 59.

Alinaghian, L.S., Aghdasi, M. & Srai, J.S. (2011). Developing a refined model for purchasing and supply system transformation: benefiting from organizational change theories in purchasing development models, *20th Annual IPSERA Conference*, Maastricht, pp. 1-17.

Berberova-Valcheva, Tz., Petrov, K., Tsonkov, N. (2022). Evaluation of interconnectivity between higher education and business - Bulgarian case, Journal of European Economy Journal of European Economy, 21(1):46-68.

Kelvin M M., Kinunda, S., Obwolo, S., Mwilongo, N. H.,(2023). Soft skills development in higher education institutions: students' perceived role of universities and students' self-

initiatives in bridging the soft skills gap, Research in Business & Social Science, 12(3) 505-51.

Kostikova, I., Holubnycha, L., Girich, Z., Movmyga, N. (2021). Soft Skills Development with University Students, Revista Românească pentru Educaţie Multidimensională, Volume 13, Issue 1, pages: 398-416.

Vasileva, E., Tsolov, G. & Lyubomirova, V. (2023). Education of Regional Development Specialists for the Contemporary National Economy and Administration. In VI International Conference „Regional Development and Cross-Border Cooperation“ (489-495). Serbia: Faculty of Megatrent Zajecar.

Thomas, R. (2010). *Destination management organisations in Ireland.* In Wing, P. and Cappello, M. (Ed.). *Tourism and competitiveness.* Bristol: Regent Publications, pp. 106-125.

***

STUDENTS' SOFT SKILLS AT UNIVERSITY'S FIRST YEAR START. WHAT TO BE EXPECTED FROM FIRST-YEAR STUDENTS IN THE SPECIALTY OF REGIONAL DEVELOPMENT

Chief Assist Prof. Veselina Lyubomirova, PhD*, Chief Assist. Prof. Nikola Tanakov, PhD*
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:
The debate about the role of universities in the formation and development of soft skills among students is relevant internationally and still poorly addressed in Bulgaria. Therefore, the subject of analysis is the place of soft skills at the entrance to university education. Based on current theoretical, applied literature and current specialized academic discussions, it has been defined which skills are in the research focus. A short list of leading competencies that fall into the category under consideration is provided. A distinction and directions for upgrading have been made between the content of these skills in secondary and higher education.

Kew words: soft skills; professional skills; key competencies.

*author name: Chief Assist. Prof. Veselina Lyubomirova, email address: veselina@unwe.bg,
*PhD; Chief Assist Prof. Nikola Tanakov, PhD, n.tanalov@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ВЛИЯНИЕ НА КУЛТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СРЕДА НА РЕГИОНА ВЪРХУ ФОРМИРАНЕТО НА РЕГИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ НА МЛАДЕЖИТЕ

докторант Елена Вълкова*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Докладът представя резултатите от теоретично изследване на влиянието на културно-образователната среда на региона върху формирането на регионалната идентичност на младите хора в рамките на политологичния подход. Разглеждат се теоретичните основи на регионалната идентичност на младежта, а също така анализира ролята на културната и образователната среда на региона във формирането на регионалната идентичност на младежта.
Изведено е заключение, че културната и образователна среда на региона трябва да създаде необходимите условия за значителен минал опит, традиции, важни за регионалната общност. Това трябва да се има предвид при организирането на културната, образователната и младежката политика на региона и при взаимодействието на субектите на културната и образователната среда на региона.

Ключовите думи: културна и образователна среда, културна и образователна среда на региона; младеж, регионална идентичност, регионална идентичност на младежта, културна политика, образователна политика, младежка политика.

Увод

Изследванията на регионалната идентичност в съвременна Европа продължават да бъдат доста актуални, тъй като има голямо разнообразие от региони, включително мултикултурни, със сложен състав на населението и разнообразна социокултурна среда. В условията на нестабилност, възникването на икономическо, социално, междуетническо и междукултурно напрежение, разглеждането на проблемите на развитието на регионалната културна и образователна среда като цяло и влиянието на тази среда върху формирането на регионалната идентичност изглежда значимо.

*author name: Elena Valkova, PhD student, UNWE, email address: vilkovaelena94@abv.bg

Културата и образованието играят огромна роля в развитието на съвременното общество, предавайки знания, ценности, традиции, житейски и творчески опит от поколение на поколение, развивайки система от знания и идеи за модерността, полагайки и оформяйки образа на бъдещето. От особено значение е възпитателното, ориентиращо и ценностно формиращо, възпитателното и социализиращо влияние на културата и образованието върху младежта.

Потенциалът на културно-образователната среда, включително регионалната, може да допринесе за актуализиране на интереса на младежите към исторически и културни ценности, формиране на чувство за патриотизъм, повишаване нивото на групова идентификация и толерантност, формиране на механизми за предаването на ценностни насоки и изграждането на положителни значения. Всичко това може да се превърне във важно условие за развитието на устойчиви териториални общности. Ето защо считам за важно и уместно да изследвам влиянието на културната и образователната среда на региона върху формирането в нейните рамки на регионалната идентичност на младежта, включително чрез насоченото влияние на културната и образователната политика и младежката политика на региона.

1. Подходи към същността на културната и образователна среда

Съществуват различни научни подходи за идентифициране на същността и дефинирането на понятието „културна и образователна среда“ като цяло и „културна и образователна среда на региона“ в частност. Това явление има интердисциплинарен характер и се формира предимно в рамките на педагогиката, културологията, философията, историята, психологията и социологията в пресечната точка на понятията „образователна среда“ и „културна среда“. Освен това някои изследователи го използват практически като синоним на такова явление като „*културно и образователно пространство*“, което от своя страна също се разделя на „*културно пространство*“ и „*образователно пространство*“.

В същото време има много произведения, където се сравняват „*космосът*“ и „*средата*“, „*образователно пространство*“ и „*образователна среда*”, „*културна среда*”,

„*образователно пространство*“ и „*културна и образователна среда*“ и по време на сравнението се разкриват сходни характеристики и различия на тези явления. Много изследователи отбелязват, че в широк смисъл „*космосът*“ и „*околната среда*“ са близки, но не синонимни понятия. „*Пространство*“ и „*среда*“ често означават набор от условия, свързани помежду си по определен начин, които могат да повлияят на човек. В същото време в по-голямата си част определението за пространство не предполага включването на човек в него. Това, което се откроява е, че пространството може да съществува независимо от човешкото участие. Дефиницията на околната среда също така отбелязва отражението на взаимовръзката на условията, които осигуряват човешкото развитие. Понятието „*среда*“ подчертава присъствието на човек в околната среда, взаимното влияние и взаимодействието на средата с даден субект (Krivykh, 2011). При определяне на същността на средата се обръща внимание и на съвкупността от хора, свързани от общността на условията, които им влияят (Krivykh, 2011).

Съвкупността от културни, образователни и образователни условия, в които протича социализацията на младите хора, се обозначава в съвременната педагогика с понятието „*културна и образователна среда*“. Културно-образователната среда, според М. П. Артамонова, е динамична съвкупност от културни и образователни условия и хора, работещи в тези условия, имащи движещи се пространствено-времеви граници, осигуряващи социализацията на индивида и в същото време развиващи в резултат на това човешки дейност (Артамонова, 2014).

Е. С. Мертенс прави аналитичен преглед на съвременните подходи към тълкуването на „*културно-образователната среда*“ като комплексно интегрирано понятие в рамките на педагогическото изследователско поле. Трябва да се отбележи, че Е. С. Мертенс в резултат на това формулира най-обобщеното и всеобхватно разбиране за същността на „*културно-образователната среда*“, която според нея е съвкупност от условия за образование, обучение и културно възпитание, които отразяват политическото и социално-икономическото развитие, състоянието на духовно-нравствената сфера на обществото, националните, културни и исторически традиции, а също така развива и формира личността (Mertens, 2006).

Отбелязваме и основните характеристики на културно-образователната среда: оформящото влияние на средата; наличието на субекти, които имат формиращо влияние; връзка с времето и пространството; приемственост и използване на съществуващия опит; динамика и променливост.

В културно-образователното пространство и културно-образователната среда, формирани в рамките на една страна, се разграничават териториални нива:

- национален;
- регионални;
- общински.

Под културно-образователното пространство на региона И. Я. Мурзина разбира сложна организирана цялост, в която ключови елементи са сферите на културата и образованието, предаващи и актуализиращи значенията, създадени в процеса на човешката дейност в региона, влияещи върху идентичността на обитателите и техния начин на живот. Този автор представя културно-образователното пространство на региона като координатна система, в която се осъществява човешката дейност, където „*вертикалът*" е значението на културата (мироглед, морал и др.), а „*хоризонталът*" е географското пространство в която живеят (Murzina, 2014).

Е.П. Белозерцев разбира „*културно-образователната среда на региона*" като сложен, интегриран феномен, който допринася за изучаването на фактори, условия и средства на образователния процес; разглежда тази среда като индикатор за уникалността на територията и начин за описание на характеристиките на педагогическата практика, присъща на определена територия и в зависимост от специфичните местни условия на комбинацията от „*култура*" и „*образование*" (Белозерцев, 2008) .

Така ще формулираме обобщено авторско разбиране за същността на „*културно-образователната среда на региона*" като сложен феномен, който е динамична съвкупност от образователни и културни условия за формиране, социализация и развитие на индивида (включително на базата на регионална идентичност). В това развитие участват различни актьори, включването на самия индивид, социалните групи

и съвкупността от членове на регионалната общност, свързани с тези условия. Включват се също взаимното влияние на културните и образователни среди на региона със социализиращия се индивид и регионалната общност като цяло. Участва и взаимодействието между субектите на културната и образователната среда, където условията за образование, обучение и културно възпитание имат пространствено-времеви граници и уникални регионални характеристики. Те са едновременно в областта на политическото и социално- икономическо развитие на региона, заедно със състоянието на духовната и морална сфера на регионалната общност. Значение имат и културни ценности и традиции, исторически и социокултурен опит на региона, както и символични средства, отразяващи ценностите, традициите и уникалността на развитие на региона.

2. Регионална общност и културно-образователна среда

Важни качествени резултати от социализиращото влияние на културно-образователната среда както върху индивида, така и върху социалните групи и цялата регионална общност ще бъдат: придобиването на знания за региона на пребиваване (малка родина), за регионалното общество; формиране на положителен имидж на региона и положително отношение към основните ценности. Регионална общност е комплекст от патриотични чувства към малката родина, толерантност, както и възможност за придобиване на опит в участие в различни проекти, реализиране на социални инициативи, творчески дейности, което, разбира се, формира регионална идентичност.

В държави, състоящи се от мултикултурни региони, въпросите за формирането на регионална идентичност днес стават много актуални. Особено внимание е отделено на процеса на формиране на регионалната идентичност на младежта като най-активната и мобилна социална група. Регионалната идентичност ни позволява да отразяваме ценностните ориентации на младите хора, състоянието и динамиката на техните настроения и поведенческия потенциал на младите хора.

В структурата на идентичността има три основни компонента: когнитивен, емоционално-оценъчен и поведенчески. Да отбележим спецификата

Регионална идентичност на младежта. Характеристиките на тази социална група оказват влияние върху природата и на трите компонента в структурата на регионалната идентичност. Оставайки максимално отворени за придобиване на нови знания, младите хора, обучаващи се в гимназии, средни и висши учебни заведения, вече са способни да анализират критично събитията, случващи се в региона, страната и света. Младежите са готови да формулират собствена оценка на събития и действия, умеят да изразяват и аргументират своята гледна точка. Доста лесно е да привлечем млади хора да участват в събития и промоции.

Субектите, които формират представите на младите хора за региона, неговата история, култура, влияят върху отношението на младите хора към региона, са държавните и общинските власти, образователните и културни институции и институциите на гражданското общество. Органите на регионалното управление разработват и прилагат цялостни политики за формиране на ценностите, оценките и възприятията на младите хора.

Младите хора получават основни познания за региона, неговата история и култура в процеса на реализиране на образователната политика. Процесът на усвояване на тези знания е систематичен и поетапен. Само в този процес си струва да се обърне внимание не само на историята на развитието на региона, тъй като в този случай съществува опасност да видим в историята „изгубен рай“ и тези възможности.

Знанията, получени от младите хора чрез дейностите на субектите на културната политика, са предназначени да допълнят картината на света, формирана от образователните институции, и са насочени предимно към емоционалното възприятие. Политиката в областта на културата е насочена към приемственост, съхраняване, предаване и възпроизвеждане на културните ценности на региона, създаване на възможности за привличане на млади хора към културни и творчески дейности.

Държавните органи, провеждащи културна и образователна политика по отношение на младежта, създават наредби и специални регионални програми. Също така

държавните и общинските органи за младежка политика разработват план за младежки дейности, в чието изпълнение могат да се включат и други институции.

Изпълнявайки културна и образователна политика, регионалните власти непрекъснато разработват и коригират образователни програми, които допринасят за формирането на регионалната идентичност на младите хора. Например, в много региони отдавна училищните образователни програми включват курсове за изучаване на характеристиките на развитието на региона (исторически, географски, социално-икономически, културни).

Субекти на формирането на регионална идентичност могат да бъдат и регионални партии (ако има такива в политическата система на страната) или регионални клонове на национални партии, които се ръководят от мненията на гражданите по определени въпроси, важни за региона. Политическите партии привличат млади хора да участват в техните идеологически натоварени дейности.

Обществени организации и младежки сдружения могат да участват във формирането на регионалната идентичност на младите хора. Тяхното значение в този процес се засилва, ако си сътрудничат с държавата по въпросите на политиката на паметта.

Нови субекти, които имат известно влияние върху формирането на идентичността на младите хора (включително регионални), включват младежки мрежови общности и популярни сред младите хора организатори на „трети места“[1]. Дейностите на тези субекти често са несистематични и хаотични. Новите участници във формирането на младежката идентичност най-често внушават определени ценности на по-младото поколение чрез практики за свободното време. Съвременната младеж често се събира в анти-кафенета -място, където се организират различни събития, конференции, прожекции и дискусии на филми и книги. Особеност на младите хора, свързана с тяхната възраст, е способността да живеят „в различни измерения“, да използват различни поведенчески стереотипи в различни ситуации. В този случай трябва да се има предвид,

[1] Третото място е част от градското пространство, място за отдих, което не е свързано нито с дома („първо място“), нито с работа („второ място“).

че различни предмети, които са значими за млад човек, могат да се стремят да му внушат ценности, които често са различни по значение.

Основните субекти на културно-образователната среда обикновено формират положителни образи на региона и регионалната общност. Това е факт, че най-естественото нещо за човек е желанието да има положителна идентичност, която дава усещане за психологическа безопасност и стабилност.

Но младите хора, в процеса на идентификация, могат сами да избират критерии за сравняване с „*други*“, своя регион с други региони. Регионалната идентичност се отнася до „*многостепенни*“ териториални идентичности, включително самоидентификация на индивидите с държавата, региона, града, местността и др. Регионалната идентичност на младите хора не противоречи на националния патриотизъм, но не трябва да забравяме, че при определени условия тя може да бъде свързана със сепаратистки настроения. Процесът на идентификация е динамичен и зависим от много фактори, поради което е непълен.

Регионалната идентичност е подвижна и динамична. По този начин регионалната идентичност на младежта се формира от различни държавни и недържавни актьори, характерът на този процес зависи от много фактори, важни от които са обективните характеристики на региона, ценностите, интересите и действията на заинтересованите актьори, включително самите младежи. Субектите на формирането на регионална идентичност могат да се стремят да изградят определен образ на региона в съзнанието на младите хора, но този процес никога няма да достигне крайния етап; дейността по формиране на регионална идентичност има постоянен характер.

Социологическият интерес към проблемите на „реалността“ и „*познанието*“ се обяснява преди всичко с факта на тяхната социална относителност. За какво е „*истинско*“ тибетски монах може да не е „*истински*“ за американски бизнесмен. „знание“ От това следва, че специфичните социални контексти се характеризират със специфични агломерати от „*реалност*“ и „*знание*“ и изследването на техните взаимоотношения е обект на подходящ социологически анализ. И така че необходимостта от „социология на знанието“ възниква веднага щом разликите между

обществата станат забележими в разбирането на това какво знание те приемат за даденост разбира се Освен това дисциплина, която се нарича така, трябва да изучава начините, по които „*реалностите*“ се считат за „*познати*“ в дадено общество (Бергер, Лъкман, 1995).

В тази връзка изглежда важно да се развие културно-образователната среда на региона с благоприятни условия за формиране на регионална идентичност на младите хора. Важно е включването на различни форми на взаимодействие между субектите, използване на иновативни подходи и организирана съвместна дейност на субектите за запазване, предаване и усвояване на норми, ценности, знания, традиции в символични форми, подходящи за дадена културна и образователна среда.

На първо място, заслужава да се обърне внимание на взаимодействието на регионалните органи на културната и образователната политика и младежката политика, както и на комуникацията с културни и образователни институции. Такова взаимодействие може да помогне за решаването на определени проблеми чрез съвместни усилия и да помогне за идентифициране на възможности за иновативно развитие. Но в същото време могат да възникнат проблеми и в съвместните дейности (управленски, организационни и методически) в различни аспекти на развитието на културната и образователната среда чрез съвместните усилия на различни ведомства (Белозерцев, 2008).

Пред субектите ,които са отговорни за напредъка на ЕС и в частност за образованието,като ключов елемент на стратегията „Европа 2020“ - държавите членки и ЕК, стоят определени задачи.

В по-общ план държавите членки следва:

- Да разработят и приемат национални програми за реформа в образованието, които да се целеви и основани на действия.
- Да се осъществява хоризонтално сътрудничество с други сектори и заинтерисовани участници.
- Да се укрепва триъгълника на знанието чрез сътрудничество между институции за висше образование,изследователсктье институти и предприятия.

Заключение

В заключение е важно да се отбележи, че в условията на конкретен регион, в зависимост от естеството и интензивността на проблемите, наличните ресурси и дейността на различни субекти, определени компоненти на културната и образователната среда могат да действат като приоритетни области на културна, образователна и младежка политика регион.

Културната и образователна среда на региона трябва да създаде необходимите условия за актуализиране на значителен минал опит, традиции, важни за регионалната общност, както и да съчетае тези условия с иновативни културни и образователни практики за вкореняване на настоящето, формиране на стабилна регионална идентичност и благоприятен образ на бъдещето. Този подход е особено важен според мен във влиянието на културната и образователната среда на региона върху формирането на регионалната идентичност на младите хора. Това трябва да се има предвид при организирането на културната, образователната и младежката политика на региона и взаимодействието със субектите на културната и образователната среда на региона.

Цитирани източници:

Артамонова, М. П. (2014). Културно-образователната среда на училището като пространство за социализация на непълнолетните. Теория и практика на развитието на общността, *Севастопол кирило-мефодиеви четения*, с. 328-338. (Artamonova, M. P. 2024. Kulturno-obrazovatelna sreda na uchilisteto kato prostranstvo za sotsilizatsia na nepalnoletniter. Teoria I praktika na razvitieto na obstnostta, Sevastopol kirilo-metodievi tchetenia, s. 328-338).

Белозерцев, Е. П. (2008). Културно-образователна среда -мит или реалност, традиция или иновация. *Хуманитарно: научно-публицистичен алманах*, 7, с. 182-189. (Belozertsev, E. P. 2008. Kulturno-obrazovatelna sreda -mit I realnost, traditisa ili inovatsii. Humanitarno: nauchno-pulitsistichen almanah, 7, s. 182-189).

Бергер, П., Лъкман, Т. (1995). Социално конструиране на реалността. Москва: Изд. Медиум.
(Berger, P., Lakman, T. 1995, Sotsialno konsultirane na realnostta. Moskva: Izd. Medium.

Кривых, С. В. (2011). Връзката между понятията „среда” и „пространство” в социокултурен и образователен аспект. Свят на науката, културата, образованието, 2 (14), 14-18.
(Krivix, S. V. 2011. Vrazkata mezhdu ponyatiata „sreda” I ”prostranstvo” v obrazovanieto, 2 (14), 14-18.

Мертенс, Е. С. (2006). Развитието на културната и образователна среда на Смоленска губерния през втората половина на 19 - началото на 20 век: автореферат на дисертацията. Sci. Смоленск.
(Martens, E. C. 2006. Razvitie na kulturnata I obrazovatelna sreda na Smolenska gubernia prez vtorata polovina na 19 -nachaloto na 20 vek: avtoreferat na disertatsia, Smolensk).
Мурзина И.Я. (2014). Регионално културно - образователно пространство: структура, функции, социокултурен потенциал, Москва: Изд. Перо.

***

INFLUENCE OF THE CULTURAL AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE REGION ON THE FORMATION OF YOUTH'S REGIONAL IDENTITY

Elena Valkova, PhD student*
Department of Regional Development,
University of National and World Economy

Abstract:

The report presents the results of a theoretical study of the influence of the cultural and educational environment of the region on the formation of the regional identity of young people within the framework of the political science approach. The theoretical foundations of the regional identity of youth are considered, and the role of the cultural and educational environment of the region in the formation of the regional identity of youth is also analyzed. It is concluded that the cultural and educational environment of the region should create the necessary conditions for significant past experience, traditions important for the regional community. This should be taken into account when organizing the cultural, educational and youth policy of the region and in the interaction of the subjects of the cultural and educational environment of the region.

Key words: cultural and educational environment; cultural and educational environment of the region; youth; regional identity; regional identity of youth; cultural policy; educational policy; youth policy.

*author name: Elena Valkova, PhD student, email address: vilkovaelena94@abv.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ГЕОИКОНОМИЧЕСКОТО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ ТЕРИТОРИАЛНОТО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ, КАТО БАЛАНС НА ПОЛИТИЧЕСКИТЕ РИСКОВЕ В КОНТЕКСТА НА РЕГИОНАЛНАТА РЕФОРМА В БЪЛГАРИЯ

доц. д-р Георги Цолов*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Докладът разглежда проблемът, какво прави политическите правителства в България по-“стратегически влиятелни“ за сметка на базисната основа и тенденциите на регионализацията в контекста на кохезионната политика на ЕС. Обективните процеси у нас налагат провеждането на регионална реформа, при условията на бързо изтичащи срокове. Към момента политици и експерти провокират дебат, който: се върти около обстоятелствата, а не върху същността; залага на историческите отговори, а не на поставените актуални въпроси; оценките на нормативните и институционалните ограничения, а не на организационните, системните и функционалните възможности. Разгледан е въпросът доколко структуриращо влияние в тази ситуация може да окаже един подход базиран на геоикономиката. Оценени за стратегически компоненти на развитието, които биха се повлияли в положителна посока. Политиците трябва да са наясно с важността на регионалното развитие и свързаните с него политики, както и да престанат удобно да подценяват поставените от тях проблеми. Институциите на властта твърде често подценяват значението на геоикономиката в своите стратегии, дори и в основните им документи да прогнозират резултати достижими единствено с нейният инструментариум.

Ключови думи: регионално развитие, кохезионна политика, геоикономика, Европейски съюз, политически риск, реформа, територия, управление.

Увод

Европейската стратегическа рамка, в която се реализират интеграционните и правителствените политики за въздействие върху пространственото и териториалното

*author’s name: Assoc. Prof. Georgi Tsolov, PhD, email address: georgi.tsolov@unwe.bg

развитие, допуска на понятието „*геоикономическо влияние*“ да се приписва сравнително тясно значение. Обикновено, геоикономическите аспекти на регионалните процеси се концентрират върху описанието на „стратегическите“ елементи на средата чрез използването на стандартизирана информация.

Настоящия доклад стъпва върху необходимостта от разширяването на подхода за генериране на ефективни комуникационни канали и инструменти за въздействие върху мисленето и действията на политическият елит в България, които да положат основата на една нова архитектура на кохезионна политика в периода 2021- 2027 г. Дебатите за промяна на районите от ниво 2 на NUTS, които започнаха у нас през 2018 г. под натиска на Европейската комисия (ЕК), отново ще бъдат отворени. От предложенията за промени, които трябва да бъдат предприети за оставащия много кратък период до края на 2027г., следва да се проведат териториални реформи, идентифицирани чрез условия, които са специфични за нашата държава и общество. Ние трябва да съчетаем ефективно всички тези аспекти, ако наистина искаме да подобрим разбирането си за европейско стратегическото развитие. Разбира се, трябва да се вземат в предвид редица рискове пред неговото реализиране, като се обърне особено внимание на политическите, защото те са вътрешно присъщи и произтичат от него.

1. Геоикономически аспекти на териториалната реформа

Комитетът на регионите (КР) [1], на свое пленарно заседание през април 2014 г. прие Харта за многостепенно управление (Multi Level Governance - MLG) в Европа, която насърчава зачитането на редица принципи - на субсидиарността; на пропорционалността и на партньорският подход при разработването и изпълнението на регионалните политики. Чрез следването на тези принципи, както на вертикално, така и на хоризонтално ниво, документът си поставя за цел да свърже регионите и градовете в цяла Европа, като същевременно насърчава многостранното участие и сътрудничество с всички заинтересовани страни, като: социални партньори; медии; академии и университети; НПО и представителни групи на гражданското общество.

В предприсъединителния период и след 2007 г., кохезионната политика в България постигна незначителни успехи относно целта си да балансира вътрешните и външните различия и диспропорции в регионален план. Но липсата на геоикономически подход и интердисциплинарен инструментариум определено е в основата на ниската степен на повлияване на допуснатите прекалено големи дисбаланси. Те могат да се оценяват чрез постигнатия напредък при най-ниското оперативно ниво - българските общини. Възприетия подход за управление на комплексните процеси в тях, се доминира от политиката (властта) и административно-бюрократичните механизми за въздействие, което е обективна пречка пред комплексната оценка на постигнатите ефекти. Обаче ние сме категорични, че те не следва да се възприемат едностранно като резултат от „*усвояването*“ на финансови средства по линия на европейските фондове.

В научната литература са идентифицирани няколко основни начина, чрез които регионите могат да играят важна геоикономическа роля в делата не само на съответната страна-членка, но и на самият Европейски съюз (ЕС). В случаите подобни на България, когато държавническата практика не е основала адекватни регионални институции [2], способни да управляват кохезионните фондове, се очаква такива да бъдат създадени (Piattoni, 2009, pp. 167). Т.е. бъдещите планове за изпълнение на целите на кохезионната политика и изразходването на средства с инвестиционен характер трябва да се създават в условията на партньорство между Комисията, правителството на страната-членка и регионалните органи (Allen, 2010, pp. 232-234).

Това ни дава основание да приемем, че за целите на този доклад и с оглед на практическата му приложност е необходимо да се въведе едно много по-широко тълкуване на регионалния геоикономически потенциал. *Ние ще го дефинираме чрез цялостната способност на една обособена територия да влияе на други такива в услуга на националните и интеграционните стратегически цели и задачи.* Ще разглеждаме това и като условие, което ни позволява да обърнем нашият поглед от вътре на вън - да осъзнаем общата степен на зависимост, според която дадени действия в конкретен регион, задължително ще бъдат вземани предвид в действията на другите. На практика това е реципрочно, пропорционално и партньорско геоикономическо влияние, което ни

гарантира възможността за действително измерване на ефекта от направените териториални инвестиции.

Във вътрешно-регионален план за България, геоикономическото влияние трябва много силно да се обективизира на общинско ниво, за да бъде ясно разбрано и ефективно оползотворено. Това може да се реализира чрез очертаната от Люк Ван ден Бранде „двойната промяна“ в развитието на регионалната парадигма (Van den Brande, 2017). Докладът му се фокусира върху гражданското участие и обобщавайки неговите изводи, ще подчертаем важността на промяната в ролята на общините като място в което:

1) Многостепенното управление следва да бъде фундамента върху който регионалната политика получава своите „структурни измерения“, които от своя страна да бъдат включени в изготвянето на споразуменията за партньорство и свързаните с тях оперативни програми.

2) Партньорството с гражданското общество и със социално-икономическите и всички други участници в регионалните процеси да доведе до увеличаване на ангажираността и ефективното предоставяне на европейските структурни и инвестиционни фондове.

Имаме основание да твърдим, че така ще бъдат постигнати редица ефекти:

• в кратки срокове може да се преодолее настоящото ниско ниво на продуктивни местни и регионални инвестиции;

• ще се гарантира гъвкав отговор на постоянно растящата нужда от допълнителни инвестиции;

• визията за бъдещето на европейската конкурентоспособност ще се обвърже с геоикономическия потенциал на регионите;

• ще бъдат оценени многопосочно рационалните стимули - за регионите да участват в националните и интеграционните политики, както и за националните правителства и институциите на ЕС да споделят своите правомощия с регионите.

2. Модернизиране на регионалната политика в България

Вече 15 години политиците обясняват, че разделянето на страната на съществуващите към момента 6 региона, има значение само за статистиката. Макар все пак към техните характеристики се добавя и определението „… за икономическо планиране“, то трябва да кажем, че практиката ги е превърнала в субекти на политиката, а не в източник на управленски решения. Все още българските общини кандидатстват за финансиране по общия ред и нямат възможност да въздействат върху административния механизъм установен върху достъпа до европейски средства. Но анализа показва, че следващата Многогодишна финансова рамка (Multiannual Financial Framework - MFF 2028-2034), според предварителните доклади (EPRS, 2025, p. 3), в малка степен ще се влияе от това, какви са демографските показатели на всеки един район. Процентът на еврофинансиране по различните програми, като част от политиката на сближаване на ЕС основно ще зависи от: социално-икономическото състояние на региона; способността му да ангажира частни и публични инвестиции; да добавя стойност към аспектите на териториалното развитие на Съюза.

Бившият президент на Европейската централна банка (ЕЦБ) и уважаван икономист Марио Драги (Draghi, 2024), анонсира, че ЕС вече среща сериозни геоикономически предизвикателства:

- енергийния преход, включително внедряването на чисти технологии;
- транспорт, включително инфраструктура за доставки и поддръжка;
- цифрови технологии и дигитална трансформация;
- укрепване на способностите за отбрана и сигурност;
- повишаване на производителността чрез революционни иновации.

Ще изтъкнем, че всяко от тях по същество може да се разглежда като самостоятелна област на политики, но нито едно не може да бъде решено самостоятелно без връзките му с останалите. Също така става ясно, че за в бъдеще регионите в ЕС няма да могат да разчитат на някои от факторите, които са подкрепяли растежа им до този момент. Съответно ще бъде напълно безсмислено на предстоящата регионална реформа в България да се гледа като на отговор върху демографската диагноза. В контекста на нарастващата необходимост от устойчива конкурентоспособност (Николов, 2016),

икономическа сигурност, отворена стратегическа автономия и честна конкуренция ние смятаме, че геоикономическото влияние следва да притежава по-голяма стратегическа тежест в развитието на територията на страната ни от политиката затворена във властта на отделното правителство. В контекста на предстоящата регионална реформа в България, има опасност дебатът около нея, (ако въобще се състои такъв) да се хлъзне в полето на количествените ѝ елементи, а качествените отново да останат на заден план. Като резултат неминуемо ще се възпроизведе ниско ефективната практика националното правителство да продължи да контролира политиката на сближаване (Baun & Marek, 2008, pp. 5-20).

Както изтъкват редица анализатори на регионалните процеси - има коренна разлика между два типа очаквания (Piattoni, 2010, pp.128). От една страна е очакването политиката на сближаване да овласти регионите, в смисъл да ги направи по-способни устойчиво да добавят стойност (приоритет на целите и резултатите). Диаметрално различни са очакванията политиката на сближаване да доведе до предефиниране на институционалната или дори конституционната структура на българската държава с цел овластяване на новосъздадени регионални институции (второ ниво на местно самоуправление).

Въпреки, че втората парадигма не е част от съвременният политически дебат и процеса на регионална трансформация да протича извън нея, има основателни опасения, че в рамките на първите очаквания - регионите да се включат в управлението на политиката на сближаване, те могат да срещнат политически остракизъм. Ето защо териториалната реформа в България трябва да преодолее импулса за създаване на формални механизми, които дори не уплътняват вътрешнодържавна координация между централната власт и новосъздадените регионални съвети за развитие. Политическото тяло е изправено и пред необходимостта да приеме факта, че регионите при необходимост следва да могат да изразяват мнение пред правителството, като последното само го официализира пред останалите страни-членки и европейските институции в Брюксел (Hooghe et al., 2016; Lanceiro, 2015). По същество по този начин геоикономическото влияние се реализира транс териториално и се постига обвързаност

на предприетите регионални действия. Логично, за да се извлекат максимални ползи е необходима координация между всички нива на управление, а ефективната координация безспорно зависи от желанието на правителствата да споделят правомощия.

3. Същност на политическите предизвикателства и рискове

Основната причина да поставим този въпрос в нашия доклада, се корени в наблюдението, че може да се определи наличието на практика, която оказва задържащо влияние върху регионалното развитие в България. За периода след 2007 г., икономическото и социалното въздействие се определяше от инвестиции, 80% от които идваха по линия на ЕС. Управлението на финансираните програми и проекти се превърна в основен пункт на политическата надпревара, при която с променлив успех ту правителствата успяваха да си създадат административен комфорт, ту администрациите успяваха да си осигурят политически такъв. В същото време голяма част от националните публични средства (бюджетен ресурс) се преразпределяше за текуща издръжка на постоянно увеличаващият се апарат на тези властови агенти. Ето защо регионалната политика на практика бе лишена от жизнено важни публични инвестиции.

Вече изтъкнахме, че от функционална и системна гледна точка, в България към настоящият момент именно поради „разпоредителната“ роля на централната власт, ние сме изправени пред предизвикателството да решим не само въпросът за координирането между правителството и регионите в страната, но и този за координирането между самите региони. Ако при належащата регионална реформа, успеем да се възползваме от геоикономическото влияние на техните потенциали, можем за в бъдеще да разчитаме, както да добавяме стойност от регионалните въздействия (принципът, че дадено действие или решение на едно ниво може да окаже въздействие на всяко друго ниво), така и на финансова икономия от липсата на припокриване на компетенции. Последното е от голяма важност, защото подтиква политическите правителства към желание да определят позициите си по въпроси на Съюза съвместно със своите региони. В противен

случай многостепенната система на ЕС предоставя възможност пред регионите да работят не чрез, а извън централните държавни институции.

Рационалният подход в икономиката ни подсказва, че всеки елемент от обществените системи, който поради своята ефективност бъде изваден от своето място и поставен на друго с цел да „подсили“ друга система, то той неминуемо ще мутира. При това условие е много вероятно и двете системи да не успеят да постигнат целите си и да изпълнят своите задачи. Задълбочаването на интеграцията не отменя необходимостта от функционирането на системата на властта за сметка на стопанската. Друг е въпросът, че политиката е склонна да подвежда обществото като ни кара да се съсредоточим само върху онези елементи от средата, които са измерими. От своя страна геоикономическото влияние ни помага да не пренебрегваме много други, също толкова важни елементи, които не подлежат на измерване.

За да се илюстрира това твърдение, отново ще се върнем на примера с териториалните инвестиции. Правителството разпоредител отчита обемите от финансови средства постъпили в региона или общината, но каква част от тези трансфери са донесли възвращаемост? Склонно ли е то да продължи да инвестира, при положение, че възвращаемостта остава като ресурс на местното ниво? Правителството може да създаде в населението различни нагласи, увереност, подкрепа или пък да създаде липсата на такава. За властта е важно да вярват в теб, но обществените очаквания се организират чрез способността на икономическата да подкрепя с резултати определени стратегии. Конвенционалната политика разчита само на сурови числа, но личните и груповите действия влизат във взаимоотношения едва когато е налице прогноза за всички важни неща в бъдещето.

На този фон можем да кажем, че всеки опит например да се пристъпи към регионална реформа като политическа стратегия, без да се вземе предвид геоикономическото влияние, би бил обречен на провал. Ние си даваме сметка, че по аналогия може да се търси подход идентичен на този при определяне на индекса за глобална конкурентоспособност на Световния икономически форум (The World Economic Forum - WEF) [3]. Докладът обаче не разглежда „*геоикономическото влияние*“

като универсална категория и съответно не я свеждаме до поредица от индикатори, избрани и претеглени според тяхната значимост. Геоикономическият потенциал е абсолютно индивидуален и се определя на първо място от компонентите на средата (без те да бъдат стратегически аранжирани), като тяхното влияние ни помага да бъдат оценени и в други случаи (сценарии).

4. Няколко основни насоки и проекции относно бъдещата реформа

А) Наднационални институции, съюзи и организации - те засилват в по-голяма степен способността на страната да упражнява икономическо влияние, но също така във вътрешно-регионален план показват сферите в които е необходимо пряко въздействие, чрез адекватни политики. България е член на НАТО, ООН и Европейския съюз (ЕС) и като такъв има тежест по отношение на търговията, конкуренцията и екологичната политика. Международното влияние по тези и други въпроси се изгражда и чрез участието ни в Регионалните формати - Черноморско икономическо сътрудничество; ОИСР; Асоциацията на Дунавските страни; Балканското сътрудничество и др. Правителствата ги разглеждат като плитки и ограничени в правомощията и оперативните си способности структури, които на всичко отгоре са и незначителен източник на финансови „грантове“. Геоикономическото влияние обаче налага да приемем, че броят и естеството на страните, засегнати от вашето присъствие, действия и нагласи не е без значение.

Б) Политическите нагласи и намерения - те трябва да отразяват очакванията една държава да може да използва каквито и да е ресурси, преимущества и способности, които има, сега и в бъдеще? В случая с България, поради обективният пропуск да планираме ефективен конвергентен преход и устойчив процес на кохезия през последните 20 години ние се намираме на дъното на европейската таблица за развитие. Темата е разисквана и в други доклади, но тук ще спомена, че съвременната нужда от планиране на екологичен преход дава равен шанс на всички страни да реформират своята икономика, като по този въпрос дори не е необходим политически консенсус.

Политическата воля и намеренията за упражняване на власт от всякакъв вид, носят риска от непропорционални предположения относно обхвата и активността на реформите, което според нас не е нищо повече от подценяване на действителните сили и обществената енергия за развитие, които страната ни притежава.

В) Потенциалът да убеждава - политическото тяло в повечето случаи се възприема като способно да олицетвори това, което Джоузеф Най нарича „силата да накараш хората да искат това, което ти искаш“. Обаче ние изтъкнахме, че стимулите за действие и влиянието имат много и различни съставки, които създават трудност при тяхното дефиниране. Определено геоикономиката има по-изразения характер на „мека сила“ и по-адекватен инструментариум да генерира подкрепа. Така например тя може да разчита на добре дефинираната си връзка с демокрацията - последната се разглежда като функция на пазара и способността на системата да създава и справедливо да преразпределя блага, а не през призмата на закона като функция на политиката.

Г) Инструменти на влияние и власт - в този аспект ще изтъкнем, че политиката в България се реализира в най-голяма степен като статут, а в най-малка степен като престиж. Ето защо правителството смята че притежава и обществените ресурси, чрез които има претенцията за стратегическо влияние. Преследването на политическите стратегии донякъде ограничава икономическото влияние според преценката за неговата целесъобразност.

Тази практика така характерна за България не обслужва нуждата от промяна на териториалните функции и така регионалната реформа носи риска да се превърне в самоцел. Отново ще се сблъскаме с риска от възпрепятстване на усилията за изясняване на въпроса как се проявяват ефектите от зависимостта от различни променливи, за много от които стандартното измерване не работи. Основните преимущества сред тези неизмерими величини са възможността за разгръщане на много и различни регионални активи, които дадена страна може да има.

Благодарности: *Публикацията е изготвена и финансирана в рамките на университетски проект НИД НИ-27/2023, Изготвяне на пространствен анализ на регионалните възможности на територията на Република България за стратегическо локализиране на индустриални зони.*

Бележки:

[1] Официална електронна страница на Европейският Комитет на регионите (КР). Докато доклада се подготвяше за печат, на 13 Февруари 2025г. КР проведе в Брюксел конференция на тема „Cohesion Policy beyond 2027: Insights on impact and governance“, анонсът за която попада в предмета на този анализ.
https://cor.europa.eu/bg/node/21268
[2] През многогодишният програмен период 2014-2020г., националните правителства са отговорни за администрирането и прилагането на политиката на сближаване в 19 от 27 държави-членки на ЕС.
[3] The World Economic Forum. Our mission: We bring together government, businesses and civil society to improve the state of the world.
https://www.weforum.org

Цитирани източници:

Николов, Г. (2016). *Държавни политики и стратегии за регионално развитие.* ИК-УНСС, София, с.176-181.
(Nikolov, G. 2016. Darzhavni politiki I strategii za regionalno razvitie, Sofia: IK-UNSS, s. 176-181).

Allen, D. (2010) *The structural funds and cohesion policy: Extending the bargain to meet new challenges.* In: Wallace H, Pollack MA, Young AR (eds) Policy-Making the European Union. Oxford: Oxford University Press, pp.229-252.

Baun, M. & Marek, D. (2008) *EU cohesion policy and sub-national authorities in the new member states*. Contemporary European Studies 16(2), pp. 5-20.

Draghi, M. (2024) *The future of European competitiveness*. Report, Part A, available at:

Draghi, M. (2024) *In-depth analysis and recommendations*. Report, Part B, Available at:
https://commission.europa.eu/topics/eu-competitiveness/draghi-report_en (accessed 10 February 2025).

Future of EU long-term financing Post-2027 needs and how to finance them. European Parliamentary Research Service (EPRS). Available at:
https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/767242/EPRS_BRI(2025)767242_EN.pdf (accessed 10 February 2025).

Hooghe, L., Marks, G., Schakel, AH. et al. (2016) *Measuring Regional Authority: A Postfunctionalist Theory of Governance*, vol. 1. Oxford: Oxford University Press.

Lanceiro, RT. (2015) *The international powers of the Portuguese autonomous regions of Azores and Madeira*. Available at: https://www.academia.edu/2058722/THE_INTERNATIONAL_POWERS_OF_THE_POR

TUGUESE_AUTONOMOUS_REGIONS_OF_AZORES_AND_MADEIRA (accessed 10 February 2025).

Piattoni, S. (2009) *Multi-level governance: A historical and conceptual analysis.* Journal of Common Market Studies 31(2). pp.163-180.

Piattoni, S. (2010) *The Theory of Multi-Level Governance: Conceptual, Empirical, and Normative Challenges*. Oxford: Oxford University Press, pp.128.

Van den Brande, L., (2017) *Reaching out to EU citizens: A new opportunity*. Report, Luxembourg: Publications Office of the European Union, ISBN 978-92-79-60667-0 doi:10.2775/401533 NA-01-16-703-EN-N, Available at: https://commission.europa.eu/document/download/418e103c-a9f2-4c02-8207-db80a2a2cae9_en?filename=reaching-out-to-citizens-report_en.pdf (accessed 10 February 2025).

***

THE GEO-ECONOMIC INFLUENCE ON TERRITORIAL INTERACTION AS A BALANCE OF POLITICAL RISKS IN THE CONTEXT OF REGIONAL REFORM IN BULGARIA

Assoc. Prof. Georgi Tsolov, PhD*
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:

The report examines the problem of what makes political governments in Bulgaria more „strategically influential“ at the expense of the basic foundation and trends of regionalization in the context of the EU's cohesion policy. Objective processes in our country require the implementation of regional reform, under the conditions of rapidly expiring deadlines.
Currently, politicians and experts are provoking a debate that: revolves around the circumstances, not the essence; relies on historical answers, not on the current questions posed; assessments of normative and institutional limitations, not on organizational, systemic and functional capabilities.
The question is examined to what extent an approach based on geoeconomics can have a structuring influence in this situation. Evaluated as strategic components of development that would be positively influenced.
Politicians must be aware of the importance of regional development and related policies, as well as stop conveniently underestimating the problems they pose. Government institutions too often underestimate the importance of geoeconomics in their strategies, even if in their main documents they predict results achievable only with its tools.

*author’s name: Assoc. Prof. Georgi Tsolov, PhD, email address: georgi.tsolov@unwe.bg

Key words: regional development, cohesion policy, geoeconomics, European Union, political risk, reform, territory, governance.

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ПРЕДИМСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ НА БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В КОНТЕКСТА НА ГЛОБАЛНИТЕ ПРОМЕНИ

докторант Димитър Стойчев*
Департамент „Икономика”
Нов български университет

Резюме:

Статията анализира икономическите показатели на България от посткомунистическия период до постковидния, в контекста на членството ѝ в Европейския съюз. Данни от Евростат и Националния статистически институт показват динамиката в икономиките на Централна и Източна Европа. Разгледан е стокообменът на регионално и европейско ниво, сравнявайки растежа по сектори с този на съседни страни, включително извън ЕС. Изведени са положителните промени и потенциални възможности за България, предизвикани от глобалните икономически промени и нови търговски отношения, особено във връзка с руско-украинската война. Резултатите очертават перспективи за икономиката, свързани с Шенген и Еврозоната.

Ключови думи: Европейски съюз, перспективи, глобални промени, България.

Увод

Когато разглеждаме икономиката на България и нейното място на световната търговска арена, неминуемо трябва да изхождаме от няколко базисни обстоятелства, които позиционират, предпоставят и прогнозират състоянието и перспективите пред българската икономика. На първо място това успешното реализиране на най-големия и значим външно-политически приоритет на България в най-новата ни история и не само. По същество можем да определим присъединяването на България в ЕС като завършек на един цивилизационен избор, чието датиране не е от 1997 г. когато президента Петър Стоянов заяви официалното желание на страната да стане член на НАТО и ЕС, а много по-рано. Припомняйки си думите на Васил Левски за бъдещето и целите на една

*author name: Dimitar Stoychev, PhD student, email address: mstoychev@abv.bg

свободна от османско владичество държава, той казва: „Да бъде равна с другите европейски народи“. Дори, ако погледнем исторически, силните владетели на България винаги са се стремели към приобщаване към европейската цивилизация и равноправно партньорство. Приемането на християнството е способ за постигането именно на европейско признание и сътрудничество с другите монархии на континента. От тази гледна точка, въпреки спецификата на локалния манталитет, особеностите в търговските отношения и културно-историческите обстоятелства, България вече 17 година се интегрира все повече в общността на богатите европейски държави. Това предопределя и в голяма степен ролята и перспективите на българската икономика. Имайки предвид, че в ЕС има ясни правила и механизми, които определят целите и възможностите на страните-членки, то трябва да се разглежда мястото на страната именно в този смисъл. А именно, това което е добро за ЕС е добро и за България и обратно-негативите за ЕС са негативи и за страната.

1. Състояние и тенденции в развитието на българското стопанство

Туризмът в България е едно от най-допринасящите пера в БВП на страната. Всяка година броят на туристите расте, като има възгледи броят им да стигне 23 милиона до 2025 г. Повечето туристи се насочват или към зимните курорти, или към летните, в съответствие със сезона. Перспективите за развиване на туризъм са големи, тъй като страната има потенциал заради природните, културните и историческите забележителности. Българската икономика е отворена, като външнотърговският обмен на страната надхвърля БВП. Въпреки своята технологична изостаналост, заради тежките поражение, които нанесе комунистическата система и плановото стопанство, благодарение на европейските фондове за солидарност, страната започна плавно и стабилно да стопява икономическата изостаналост и бедността с останалите страни-членки. Като резултат от това България започна да търси все по-интензивно ползите от своето членство в клуба на богатите в сферата на търговското сътрудничество. Все повече и повече търговски субекти започнаха де търсят свои регионални и по-далечни партньори в рамките на ЕС, за да се възползват от липсата на митнически и акцизни

ограничения в търговията в един половин милиарден икономически пазар, където граници няма. Търговската политика на ЕС по отношение на страните членки е много либерална и поощряваща търговските взаимоотношения и в от тази гледна точка всяка страна използва своите конкурентни предимства, посредством които излиза на огромен пазар от потребители.

Първоначално българските стопански субекти неуверени в своя стопански потенциал използваха приобщаването в ЕС за търговия със страни-членки от региона и Балканския полуостров - Гърция, Румъния, Хърватия, Словения. Някои поради липса на увереност предпочетоха традиционни търговски партньори като Турция, Сърбия и др. В крайна сметка, обаче всички търговски играчи се обърнаха към доминиращо сътрудничество със страните от ЕС. На търговията в рамките на ЕС се падат 66 % от износа на България, от които с Германия - 16 %, Румъния - 9 % и Италия - 7 % (НСИ, 2020), а в търговията със страни извън ЕС най-голям е делът на Турция - 6 % и Китай - 3 %. 61 % от вноса е от страните от ЕС, от които с Германия - 12 %, с Италия и Румъния - по 7 %), а що се отнася до страните извън ЕС - 7 % от вноса е от Турция, а 6% - от Русия (НСИ, 2007). Тенденциите за сътрудничеството с последната са мрачни и безперспективни и по политически и по икономически причини. След приемането на България в ЕС през 2007 г. започват процеси на бурно икономическо развитие на страната от годините след началото на новото хилядолетие продължава и в първите години след присъединяването на страната към ЕС. В периода 2007-2008 г. икономическият растеж достига 6.7 % средногодишно, отбелязвайки ускорение спрямо средногодишното нарастване от 5.8 %, регистрирано в периода 2000-2006 г. (НСИ, 2007).

Икономиката на страната капитализира поредицата реформи, осъществени в предприсъединителния период, които подобряват институционалната рамка и създават условия за повишаване на ефективността. В следствие на повишени очаквания за бързи икономически резултати след присъединяването към Единния пазар, инвеститорите допълнително увеличават своята активност и инвестициите в икономиката достигат 35.3% от БВП, а привлечените чужди инвестиции възлизат на 23% от БВП. Най-интересен е факта, че около 42% от общите инвестиции в страната са от български

местни икономически субекта. Една от причината е въвеждането на плоския данък и амнистията на произхода на капиталите от кабинета на тройната коалиция. Експанзията на вътрешното търсене се подхранва допълнително и от частното потребление, което нараства с двуцифрени темпове след приемане на България в ЕС, положително повлияно от рекордно високата заетост (и съответно - рекордно ниската безработица) и ръста на доходите.

Дефицитът по текущата сметка на платежния баланс достига 23.9% от БВП, а инфлацията се ускорява до 12% в края на 2007 г. Налице са всички симптоми на класическо прегряване на икономиката, което е преустановено от глобалната икономическа криза, която - макар и с известно закъснение - засяга страната. Икономическият спад през 2009 г. е последван от продължителен период на бавно икономическо възстановяване, в който растежът на икономиката не преминава границата от 2%. Едва след 2014 г. икономическият растеж се увеличава, макар и оставяйки далеч под нивата, наблюдавани преди кризата. По този начин страната продължава процеса на конвергенция с равнищата на доходите в ЕС, макар и с относително бавни темпове. Брутният вътрешен продукт на глава от населението достига 49.2% от средното за ЕС ниво през 2017 г., като отбелязва нарастване от почти 10 процентни пункта спрямо 2007 г. Постоянния дефицит по текущата сметка намалява в скоростни темпове след 2007 г. и през 2011 г. се превръща в излишък за пръв път след дълбоките институционални промени през 90-те години на 20 век. Износът на страната се превръща в основен фактор и двигател на икономическия растеж, като нараства устойчиво от 42.3% от БВП през 2009 г. До 64.5% от БВП през 2018 г. (Годишен доклад на БНБ, 2020). При това икономиката увеличава отвореността си, като оборотът на външната търговия достига 128.1% от БВП през 2018 г. Същевременно, вътрешното търсене намалява приноса си при формиране на икономическия растеж. Кумулативният растеж на частното потребление за периода 2007-2019 г. изпреварва незначително растежа на икономиката като по този начин не позволява формирането на неблагоприятни перспективи, които са били характерни за пред кризисния период. Публичното потребление и покупателната способност нараства значително по-бавно от икономиката като цяло през разглеждания

период, въпреки известна повторяемост на процесите през последните две десетилетия. Делът на инвестициите в БВП намалява до 19.0% през 2019 г. спрямо 33% в пика им през 2008г. По този показател България изостава значително от сравнимите икономики в ЕС. Динамиката на публичните инвестиции, които представляват повече от 22% от общия обем в страната, отразява до голяма степен ритмичността на усвояване на средствата от ЕС по оперативните програми на страната.

Успоредно с ускоряването на изпълнението на тези програми се очаква и възстановяване на публичните инвестиции, което в периода 2009-2019 г. са силни изразени при управлението на трите кабинета на Борисов. България остава в челото на ЕС по показателя привлечени преки чуждестранни инвестиции, нормирани с размера на икономиката (БВП). В периода 2007-2020 г. валутните резерви на страната продължават да нарастват, достигайки 27.1 млрд. евро в края на 2020 г., като общото покритие на паричната маса с тази съпоставена с резервите на националната банка достигат до 160%., което е атестат за стабилността на валутния борд (БНБ, 2020). В контекста на запазване на макроикономическата стабилност, ангажиментът за запазване на режима на паричен съвет при съществуващото равнище на фиксирания валутен курс от 1.95583 лв. за 1 евро до присъединяването на страната към еврозоната като вероятната дата е 1 януари 2026 г. присъства неизменно в програмата на всички правителства и е подкрепен от всички парламентарно представени политически партии, с изключение на пропутинските и крайните популисти. В годините след въвеждането на валутния борд, страната провежда разумна и предвидима консервативна фискална политика, основана на принципите на фискална устойчивост и строга фискална дисциплина. Правителствените разходи възлизат на 37,3% от БВП за периода след приемането на България в ЕС досега и са под изискуемото 40%, според Закона третиращ публичното финансиране и разходи. Трябва да се отбележи, че в съпоставяне на този показател със средния за ЕС, който е 47.6% от БВП на осреднена база, ние сме с цели 10% под този праг. Същевременно, България се нарежда на челно място в общността по степен на невмешателство в стопанския живот, като само четири държави - членки на ЕС изземват по-малка част от създадените в икономиките им доходи - правителствените приходи възлизат на малко над 35% от БВП,

докато средно за ЕС изземването наближава 48-50% от БВП. След седем поредни години, в които бюджетното салдо е отрицателно, през периода 2016 - 2019 г. са регистрирани фискални излишъци. След Ковид кризата и спада на промишленото производство и търговия, през 2021 и 2022 г. ръста на икономиката достига 3.2%, а държавата регистрира излишък от 1,8%. До голяма степен подобрението в последните години се дължи на фазата на икономическия цикъл, въпреки че позитивен ефект имат и предприетите мерки за повишаване на събираемостта на данъците и борбата със сивата икономика и недекларирания труд.

Средносрочната и дългосрочната устойчивост на публичните финанси остават приоритетни аспекти на политиката, включително от гледна точка на повишаване на доверието и създаване на предвидима инвестиционна и стопанска среда. В Конвергентната програма 2019-2022 г. България запазва средносрочната си бюджетна цел за структурен баланс на годишна основа в размер на -1,8% от БВП (ЕЦБ, 2022). Провеждането на последователна и балансирана фискална политика през годините от 2009-2020г. довежда до относително нисък размер на държавния дълг, втори в ЕС след лидера Германия. Въпреки регистрираното му драстично нарастване след фалита на КТБ и дотирането на близо 3 млрд. лв. отстрана на БНБ, България остава една от държавите - членки на ЕС с най-нисък дълг на сектор „Държавно управление".

Стойността на показателя достига 22.6% от БВП през 2018 г., почти тройно по-ниска от критичната стойност по Маастрихтските критерии (БНБ, 2020). Определено можем да отбележим, че стабилната и предвидима макроикономическа среда е едно от основните предимства на страната, която е притегателен център за някои инвеститори. Подобно на инвеститорите от някои големи хедж фондове, които инвестират в ДЦК. В държави от Латинска Америка претърпели сериозни икономически кризи в следствие на неразумна фискална политика, които са станали твърде предпазливи след това, има инвеститори, които виждат в липсата на дългова спирала, както в Гърция, Италия и Португалия, да предпочитат инвестиции с по-малка норма на печалба, но гарантиращи сигурност. Затова и България няколко пъти успя да продаде дълг при много изгодни условия. Изследването Global Competitiveness Report (2017 - 2018) на Световния икономически форум поставя

България на 25-то място в света и на 11-то място в ЕС по този показател. При това, през последните десет години страната успява да подобри представянето си с повече от 20 позиции в глобален план и с 4 позиции в рамките на ЕС. През периода след излизането от икономическата криза, производителността на един зает в България нараства кумулативно с 14%, изпреварвайки чувствително средния растеж в ЕС (4.1%), което позволява достигане на по-висока степен на реална конвергенция, но страната остава на последно място по този показател с едва 45.6% от стойността му в ЕС.

Според класацията Economic Freedom of the World 2020 България се нарежда на 19-то място в рамките на ЕС (46-то място в света) по степен на икономическа свобода, изпреварвайки не само част от новоприсъединилите се държави - членки на ЕС, но и стари такива като Франция, Италия и Белгия. До голяма степен тази позиция на страната се дължи на ниския размер на задлъжнялостта на държавата, което в 3-то място в ЕС, както и на доброто представяне по отношение на регулирането на кредита - 9-то място в ЕС и трудовия пазар на 12-то място в ЕС (ИПИ, 2020). Инвестициите в НИРД като дял от БВП в България имат възходяща тенденция през десетилетието преди 2020 г., отбелязвайки сходен средногодишен ръст спрямо този на ЕС като цяло. Регистрирани са усилия за фокусиране на държавния ресурс към разработката на иновации и преустановяване на прекомерното прехвърляне на отговорността към частния сектор. Конкретно, основен принос за ръста на общите разходи за НИРД в страната през годините до 2019-2020 г. са чуждестранните бизнес инвестиции, които проявяват устойчив ръст от 0.03% през 2008г. до 0.42% от БВП през 2019 г., вписвайки се в общата тенденция за Централна и Източна Европа през този период, но и претърпявайки спад до 0.27% през 2016 г.

Преобладаващите чуждестранни инвестиции също се отчитат от Глобалния индекс за иновации, поставяйки България на 2-ро място в ЕС (МФ, 2020). Въпреки множество негативни тенденции в периода 2007-2019г. износът на страната нараства с 56.6% в реално изражение, катоповишава дела си в БВП от 52.4% през 2007 г. до 64.5% през 2018г., което е индикация за растяща конкурентоспособност на българските продукти на международните пазари. През периода България съумява да увеличи дела си както в

световната търговия (съответно от 0.14% до 0.17%), така и във вътрешно-общностната търговия (от 0.34% до 0.53%). Това е по-скоро в следствие на преориентиране на много от търговците и производителите към европейските пазари, а не малка част от тях и спечелили не един европейски проект за финансиране за модернизация и технологично обновяване на производствените цикли. В стоковата структура на износа продължава доминацията на металите и селскостопанската продукция, но фармацевтичните продукти, превозните средства и електрическото оборудване увеличават значително присъствието си. Въпреки че през 2020 г. суровините, материалите и енергийните ресурси все още формират малко над 50% от износа на страната , позитивна е тенденцията на намаляване на тяхната тежест в структурата на изнасяната продукция с почти 11 процентни пункта за десетгодишния период. До голяма степен това е за сметка на нарастване на относителния дял на инвестиционните стоки 8.6%, докато при потребителските стоки растежът е по-скромен 2.1%.

1.1. Динамика на износа на България по стокови групи 2008 - 2017 г.

Допълнителни позитивни тенденции се открояват при анализ на динамиката на структурата на износа по степен на технологична интензивност на продуктите, както и по интензивност на влаганите в производството им фактори.

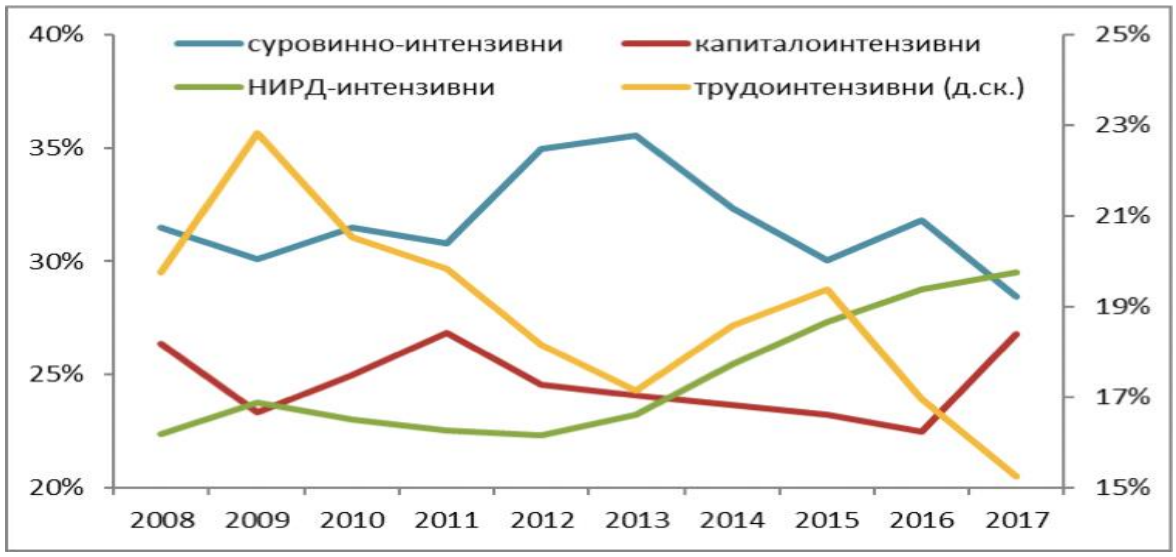

Фиг.1. Динамика на износа на България по стокови групи 2008 - 2017 г. Доклад на МФ от 2018 г.

Ниско и средно-ниско технологичните продукти преобладават в стоковата листа на българския износ, но през разглеждания период общият им дял намалява от 74% през 2008 г. до 61.3% през 2017 г. Високо технологичните продукти почти удвояват тежестта в изнасяната продукция (до 7.2% през 2017 г.), макар и от изключително ниска стартова позиция. Преструктурирането на стоковата листа на българския износ и повишаването на специализацията в продукти и отрасли, характеризиращи се с по-висока технологична и НИРД интензивност (а следователно - и с по-висока добавена стойност) е знаков процес, който - при по-пълно разгръщане - ще позволи заемането на по-добри и по-престижни позиции в глобалните вериги на стойността (Global Value Chains).

Фиг.2. Темп на развитие на стоките с висока НРИД интензивност 2008 - 2017 г. от Доклад на МФ от 2018 г.

Фиг. 3. Темп на развитие на стоките, съобразно вложените суровини, капитали, труд и НРИД 2008 - 2017 г. от Доклад на МФ от 2018 г.

По отношение на енергийната интензивност на икономиката, през последните десет години страната успява до постигне 17.4% намаление, което изпреварва средното подобрение в ЕС (14.5%). Въпреки това България остава с най-енергоемката икономика в ЕС, изразходвайки през 2019 г. 3.6 пъти повече енергийни ресурси за производство на единица БВП от средния енергиен разход в ЕС, скъсявайки изоставането си със скромните 3.4%. Налице е необходимост от интензифициране на усилията в посока повишаване на енергийната ефективност, с оглед подобряване на конкурентоспособността на икономиката.

В следствие на множеството отворени програми за финансиране на ЕС за изграждане на ВЕИ, особено в контекста на Зелената сделка на ЕС, през последните години се регистрира удвояване на дела на енергията от възобновяеми източници в брутното крайно потребление на енергия, достигащ 22.7% през 2019 г., спрямо 9.2% през 2007 г. По този показател страната продължава да се представя по-добре като нивото на показателя остава значително над националната цел по стратегия „Европа 2020“ (16% през 2020 г.). Именно заради предизвикателствата в промяната на климата и очертаните тенденции на Зелената сделка, както и решенията от COP28 в Дубай в България започват

процеси, които ще са фокусирани в производствата на водородни станции, съхраняващи мощности и транспортиращи водород, амоняк, чиста енергия и др. Това в контекста на развитие на ядрената енергетика в България в следствие на меморандума за енергийно сътрудничество подписан със САЩ, ще доведе до редица положителни изменения в икономическия климат и икономическата активност.

2. Предизвикателства пред българската икономика

Трябва, обаче да изведем на преден план всички предизвикателства и ползи за България, с които страната трябва да се справи и да увеличи, за да запази темпа на развитието си. На първо място те са икономически, а именно влизането на страната в Еврозоната, което по безспорен начин ще даде допълнителен стимул на икономиката на страната. Ще се понижат лихвените проценти по кредитирането на фирмите, ще се намалят драстично разходите по трансфери, превалутиране и такси за бизнеса и населението. Ще има стабилност и предвидимост в икономиката, което ще донесе увеличение на инвестициите в производства в страната. Ще се развие технологичното и техническо производство, което ще увеличи броя на заетите млади хора с необходимата квалификация и ще подобри ИКТ сектора. Освен това като резултат от включването на страната в Еврозоната ще се появи контрол отстрана на ЕЦБ върху всички банкови разплащания и трансфери, което ще намали рисковете от пране на пари, участие на трансгранично изпиране на руски капитали, корупционни и други потоци. Това ще доведе косвено до изчистване от пазара на стопански субекти, които се явяват такива само заради близостта си с държавните и политически структури и единственият им сериозен дял е в сферата на обществените поръчки.

Това ще бъде много положително за българската икономика и ще способства да развие истински конкурентен потенциал. За влизането в Еврозоната през 2025 г. България има да преодолее проблема с инфлацията си, която в голяма степен е привнесена отвън, но все пак е важен критерий от Маастрихт. Шанс затова има, още повече, че исторически през 1997 - 2001 г. България се справи с много по-ожесточена и проблемна хиперинфлация, в много по неблагоприятни условия. И все пак въпреки

усилията на правителството досега имаме малко над 3.6% инфлация, като се очаква в доклада на ЕК през Юни 2024 г. тя да спадне още. Прогнозите на МВФ са, че вероятно България ще успее да понижи нивата на инфлация под 3% до края на 2024 г., което при наличие на политическа стабилност означава влизане в Еврозоната през Юни 2025 г. Друго икономическо предизвикателство е дефицита на страната, която в последните години и заради КОВИД кризата и заради стагнацията в производството и дълговите спирали, започна да излиза от своето амплоа на силно дисциплинирана бюджетна страна (втора след Германия в ЕС) и започна да достига до 2-2,8% дефицит. Това все още не е проблем, но ако не се овладее може да окаже силно влияние на експортния потенциал на страната (НСИ, 2021).

Третият проблем, който ве още не е сериозен, но е необходимо да се наблюдава сериозно е дълговата спирала. България засега е на едно от първите мета в Европа по нисък външен дълг, но не бива да се позволява на популисти в политиката да допускат прекомерно харчене и взимане на заеми, защото в средносрочен план това ще забави темпа на развитие. В края на управлението на кабинета Борисов 3 той достига 27% от БВП, като следва спад до 21,6, а по данни на НСИ за 2023 г. е 23,8% от БВП. Тази тенденция е нетрайна в посока увеличение, но ясно показва че пътя на Португалия, Гърция и Италия не е еталон за финансова дисциплина, още повече в контекста на приоритета на страната за включването в Еврозоната през 2025 г. В селското стопанство предизвикателствата а много сериозни и реформите са наложителни.

По-голямата чат от зърнопроизводителите са „абонирани“ за евросубсидии, които не реинвестират в увеличаване на производството, добива, технологиите, производителността на труда, а пренасочват към хотелиерство, покупки на недвижими имоти в чужбина и дори скъпи лични автомобили, което поставя цял един сериозен сектор от българската икономика в пълна зависимост от евросубсидии и политическа конюктура. Преработвателите от своя страна се оказват много по-гъвкави и намират добри суровини и на добра цена за своите производства, което в комбинация с ниската стойност на работна сила, технологични производства и европейски пазари, дърпат целия отрасъл нагоре. Можем да отличим конгломерата „Олива“, който инвестира в

изграждането на над 4 рафинерии, изцяло нов зърнен терминал във Варна и редица логистични канала за експорт. В контекста на недоволството на зърнопроизводителите на вноса на слънчоглед, зърнени храни и други от Украйна, възниква въпросът: Щом едни производители в състояние на война (чиято една от целите е именно да се намали производствения потенциал на зърнени храни на Украйна) съумява да произведе големи и качествени количества зърнени и други храни без европейски субсидии на ниски цени, то какво ще правят зърнопроизводителите, когато техните конкуренти от Украйна са в ЕС и ползват и субсидии? Тогава целия ни сектор може да се окаже неконкурентен. На следващо място имаме проблем в енергетиката във връзка предстоящото затваряне на Мини Марица Изток.

Евтините въглища и възможността на мините да подкрепя енергийния баланс в зимните месеци даваше добра възможност при нарастващо производство. Предполага се, че новите ВЕИ мощности, които тепърва ще се включат в енергийната система на страната ще компенсират извеждането на мощностите от Мини Марица Изток, но цената ще е доста по-висока. Но тук има два проекта, които ще заместят частично резервните мощности и това са реновацията след руския саботаж на ПАВЕЦ Чаира и изграждането на новата мощност при Доспат. Освен това новите завода за производство на водород и амоняк, както и батерии за съхранение до голяма степен ще изведат енергийния сектор на водеща позиция, поне на Балканите. Другите предизвикателства са свързани с транспортните коридори и връзки. За съжаление Северна България сериозно изостава от Южна България по наличие на автомагистрали и скоростни пътища, където вече има завършена „Тракия“, „Марица“, „Европа“, пред завършване е „Струма“, както и редица скоростни пътища. Остава изграждането на магистралния път до Гюешево със Северна Македония. „Хемус“ все още е далеч от завършване, както и пътя Видин-Враца и отклонението му през „Петрохан“. „Черно море“ дори не е започнала, а на магистралата Русе-Велико Търново дори не е сложено началото на същинското проектиране. Тунелът под Шипка е париран с десетилетия.

В тази връзка северна България и особено северозападна България остава най-уязвимото транспортно звено в България, както и пътищата Север-Юг, а това довежда до

сериозни щети за търговията, икономическото сътрудничество и развитието на производствата в тази региони. Не на последно място, това сериозно възпрепятства транспортната и икономическа свързаност на България със страните от Източна и Северна Европа по маршрута Север-Юг. От ключово значение е изграждането на трети и четвърти мост над Дунав с Румъния. Изграждането на газов интерконектор на риверсна основа за транзит на газ двупосочно с Гърция и Румъния, при Стара Загора-Александруполис и Кардам-Негра вода, които ще се доизградят да увеличат капацитета си до 13 млрд. куб.м годишно. Довършването на магистрала „Черно море“ и свързаността й с Констанца, Румъния ще развие корабния и речен транспорт на Варна, Бургас, Силистра, Русе и Видин. Също така освен магистрала „Янтра“ от Русе до Велико Търново, заедно със строящият се повече от десет години скоростен път Ботевград-Видин през Мездра, Враца и Монтана, биха дали възможност на северна България да увеличи своя икономически, производствен и търговски потенциал с този на южна България. Би дало възможност за откриване на работни места и развиване на търговията, още повече че при едно евентуално включване на България и Румъния към сухопътното шенгенско споразумение, тези транспортни връзки ще станат най-късото и бързо трасе за свързаност на България с Централна и Западна Европа без да се преминават граници. От ключово значение е и откриването на новите транспортни връзки с Гърция при Рудозем, както и изграждането на прилежащата инфраструктура, което ще позволи най-бърз и скоростен достъп до гръцкото крайбрежие и стратегически важното пристанище на Александруполис, където освен терминала за втечнен природен газ, се намират и военно-транспортна инфраструктура от голямо значение за сигурността в региона. Изграждането на ЖП трасетата Видин-Медковец, до София и Солун през Кулата ще даде силен тласък на търговията с Унгария, Украйна, Полша и др. Имайки предвид, че това ЖП трасе, както и другото Варна- Нови пазар, са и от военно и от икономически значение, поради което основните участници и изпълнители ще бъдат не „Пауър Чайна“, а американската „Бектел“. Това, както и включването на други американски и южнокорейски компании биха дали възможност тези инфраструктурни проекти да бъдат

наистина приоритизирани и завършени с минимален, или нулев корупционен риск, а това е важно за икономическото развитие на северна България.

Невъзможно е да отминем и другите транспортно-технически проекти за свързаност на България със съседите си, а именно София-Гюешево-Скопие като автомагистрала и ЖП магистралата Кюстендил-Скопие, като част от транспортните коридори с европейско значение Бургас-Вльора и коридор №4 и Коридор №8. Северна Македония не е член на ЕС и вероятното й членство ще се забави, но развитието и изграждането на тези транспортни връзки ще донесат огромни ползи на България, защото ще свърже Черно и Адриатическо море, пристанищата Варна и Бургас с тези на Дурас, Вльора, а оттам с италианските Бари, Венеция, Анкона и др. На практика анализите потвърждават ясно аргументираната от Цонков (2023) необходимост от изграждане и развитие на стратегическа транспортна инфраструктура на Балканите, в това число и в българската държава. Освен това страната ще попадне на картата на търговското карго, което идва от Китай до гръцките пристанища Пирея и Солун през София. Може би единствената гранична на България страна, с която транспортните връзки в голямата си част са завършени, това е Турция, с която ни свързва автомагистрала „Марица“ като част от европейски транспортен коридор Е80 по направлението Франция-Турция-Индия, а както и ЖП връзката, голяма част от която благодарение на средствата от ЕС е с магистрален габарит и със скорост 180-200км/ч за пътнически и 140-160км/ч за товарни превози. Освен това е изградена газова връзка „Странджа“ на риверсна основа, посредством която се осъществява контакт с турските газови терминали за втечнен природен газ, а и газопроводи по „Турски поток“, по които освен познатия руски газ, протича и такъв от Туркменистан, Азербайджан и Казахстан. В момента се завършват ЖП връзките Одрин-Елхово, като част от ЖП маршрута до Малко Търново- Бургас-Варна, Русе, а както и разклонението при Кардам в посока Констанца. Това е една от причините и търговския стокообмен с Турция да е изключително висок, въпреки че страната не е член на ЕС.

Сериозен проблем е липсата на напредък по приемането на България в Шенгенската зона, защото за българската икономика въздушния достъп до шенгенското

пространство, а и морския не са от сериозно значение, какъвто се явява сухопътния Шенген. Това ще намали драстично транспортните разходи за превозвачите, доставките ще поевтинеят, разходите ще намалят, а печалбите на търговските субекти ще се увеличат. Политическите предизвикателства са с много сериозна значимост, имайки предвид, че те водят до редица проблеми, които възпрепятстват конкурентността на българската икономика.

3. Предимства и потенциал на българската икономика

Освен предизвикателства и проблеми, България има и своите предимства, които при правилно куриране може да използва и превърне в сериозни преимущества. На първо място това е локацията и географското значение на страната. Това е огромен плюс за бизнеса, тъй като България е гранична зона на ЕС с Турция и с Азия. Най-интензивната граница в Европа е тази на Капитан Андреево. Това при всички случаи може да е много добра основа за разширяване на общата европейски политика към Турция и Близкия Изток, която да включва България и икономически субекти от страната. На второ място това е ниския доходен данък, който вече второ десетилетие е може би единствения притегателен център за инвеститори от чужбина. Ако той се запази това ще остане като едно от водещите конкурентни предимства на страната.

Високата степен на грамотно и квалифицирано население, което въпреки демографските проблеми и тенденции може да е гръбнакът на всякакъв вид нови технологични производства. Големия ръст на тех-паркове и развитието на АйТи сектора е безспорен локомотив в българската икономика. С правилна държавна политика това предимство може да се развие и да достигне нива, ако не както в Перу, където има над 8000 тех-парка, то поне както в Ирландия, което ще доведе до стабилен ръст в инвестициите. Изграждането на 7 и 8 блок на „АЕЦ Козлодуй“ от „Уестингхаус“ и „Хюндай“ ще даде огромно преимущество на България в областта на производството и ще направи страната енергиен център на Югоизточна Европа, а това за технологичните производства може да окаже силна роля при взимане на решение за инвестиции о една страна. От друга това ще доведе до пълната енергийна независимост от Русия на

българската икономика и ще я освободи от десетилетията на корупционните практики в енергетиката. Това заедно с предвидените нови 8000 МВт нови енергийни мощности от ВЕИ, които ще бъдат включени към енергийната система през 2024 - 2025 г. ще донесе на страната добър инвестиционен потенциал.

Намерените газови находища в Черно море от „Тотал“ също допринасят за положителна тенденция в енергийния сектор на страната, защото това ще даде възможност на икономиката да развие по-сериозни тежко промишлени отрасли с висока добавена стойност, които са енергоемки, но ще са за сметка на собствените добиви, а не в следствие на внос на енергоресурси. В тази връзка при реализация на проектите за газови доставки към Европа от Източното Средиземноморие (Кипър, Израел, Крит и Египет) ще направят България важен транспортен хъб за енергоносители. Във фокуса на членството ни в ЕС и с финансовата помощ на Брюксел за реализиране на проектите за нефтопроводи от Александруполис към Бургас, за интерконектори с Румъния, газови терминали за втечнен природен газ и участието на България като акционер в тях в Александруполис, както и множество пътища и магистрали, които да свързват Румъния, България и Гърция, ще донесат на страната огромни търговски стимули и позициониране не само при реализацията на тези проекти, но и при транспорта на стоки и услуги в тези направления. Описаните констатации са потвърждават от Николай Цонков (2019), който изследва възможностите за диверсификация на енергийните ресурси на България и Балканите в контекста на икономическа сигурност на българската държава. Друг потенциал за развитие на страната е военната индустрия, благодарение на която в следствие на руско-украинската война, тя успя да добави не малко към ръста на БВП за 2022 - 2023 г. Обещаващи са очакваните резултатите за приноса в икономиката за 2024г. на този сектор.

Големите предимства, които има България все още, но не са достатъчно добре развити все още в пълния им потенциал са следните:

1. Близостта на страната до Украйна и войната, която предизвика Русия е предизвикателство, но и голяма възможност. Първо заради пълната съвместимост

на нашето военно производство с използваните във войната там оръжия и боеприпаси. По данни на доклад на Пентагона от 2023 г. България ще произведе през 2024 г. повече от 36% от снарядите от над 1,2 млн. бр., които ЕС ще предостави на Украйна. Именно този сектор допринесе за ръста на БВП през 2022 - 2023 г. (НСИ, 2023). Другото е доставките на енергоносители за Украйна, които след отпадане на дерогацията на „Лук ойл“ от 01.01.2024 г. и задължението бургаската рафинерия да продава само на Украйна, извън българския пазар, означава огромен потенциал и се очаква да доведе до нарастване на стокообмена с Украйна от над. 10 млрд. лв. След приключване на войната, България ще може да се включи във възстановяването там през 2028 г., което е допълнителен стимул за българските фирми. Освен това в контекста на новите санкции срещу Алекперов и Воробьов, собственикът и директора на „Лук ойл“ търговията с рафинерията и продажбата на нейните продукти на практика ще стане невъзможна. Това заедно с другите санкции, които се въвеждат от 13.01.2025 г. срещу собственикът на „Нис петрол“ „Газпорм“ в Сърбия, ще доведе до нарастващи преки ползи за търговията с нефтопродукти от и през България.

2. Инициативата „Три морета“. Тази инициатива за сътрудничество, силно подкрепяна от САЩ предвижда свързване Балтийско, Адриатическо и Черно море посредством транспортни коридори, връзки, автомагистрали, тунели, пристанищни терминали и ЖП връзки, което ще отвори допълнително България към огромен и високо перспективен и развит пазар на държави претендиращи да се превърнат в икономически тигри в региона, като Полша, Румъния и Турция. Възможностите за България са добре аргументирани от Николай Цонков (2021, 2022), според който използвайки инициативата може да се формира балканска общност за сътрудничество.

3. Като страна транспортьор на украинска пшеница и зърнени храни ние можем да използваме тези възможности не само за вътрешния си пазар, но и за излизане на световния и развитие на търговията със страни извън ЕС.

4. Отличните отношения на България със страните от Глобалния Юг от Африка и Азия. Това в контекста на общата политика на ЕС може да е изключително полезно за страната и да извлече огромно икономически ползи имайки предвид икономическата и технологична сила на Европа и ресурсите на страните от Глобалния Юг, което може да донесе на България ключово място на мост за реализирането на множество проекти за инфраструктура и довеждане на природни ресурси към промишлена Европа.

Заключение

Изминалата 2024 г. и предходната 2023 г. бяха добри за българската икономика, като не се сбъднаха песимистичните сценарии. Европейската комися прогнозира в зимната си прогноза очакванията за растеж на България през 2024 г., който да е 2,8%, това идва на фона на миналата такава прогноза, която бе за 1,8%. Тази прогноза е третата най-добра в ЕС за 2024 г. Също така ние сме една от държавите в първата тройка по ръст на доходите, които са над инфлацията, така че реално в България реалните доходи се увеличиха, а не спаднаха, както очакваха прогнозите.

Изхождайки от данните, изложени в изследването за целия период преди българската икономика е добра и въпреки множеството политически проблеми, страната е запазила сравнително добър експортен потенциал и е започнала да акцентира на определени конкурентни предимства, които да превърне в своя добра развита перспектива. Естествено, забелязват се и сравнително изостанали сектори в икономиката, които не са достатъчно реформирани и в сравнение с тези на други страни-членки на общността от Централна и Източна Европа са изостанали, но въпреки това положителните тенденции са с ясен знак по посока на оползотворяване на всички позитиви от членството в клуба на най-богатите държави.

Цитирани източници:

БНБ (2020). Годишен отчет (BNB. 2020. Godishen otchet) [in Bulgarian]. Available at: https://www.bnb.bg/ResearchAndPublications/PubPeriodical/PubPAnnualReport/index.htm?forYear=2020 [Accessed 1 October 2024].

БНБ (2020a). Годишен доклад (BNB, 2020a. Godishen doklad na BNB ot 2020 g.) [in Bulgarian]. Available at: https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_download/newbnblaw_a2_bg.pdf [Accessed 1 October 2024].

ЕЦБ (2022). Доклад на за напредъка на държави от ЕС към приемане на еврото (ETsB. 2022. Doklad na ETsB za napredaka na darzhavi ot ES kam priemane na evroto) [in Bulgarian]. Available at: https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2022/html/ecb.pr220601_1~207feb131d.bg.html [Accessed 1 October 2024].

ИПИ (2020). Институт за пазарна икономика, Международна класация за икономическа свобода (IPI, 2020. Institut za pazarna ikonomika Mezhdunarodna klasatsia za ikonomicheska svoboda) [in Bulgarian]. Available at: https://ime.bg/articles/bylgariya-se-narejda-na-23-to-myasto-v-indeksa-na-ikonomieskata-svobodaza2022g/?fbclid=IwAR3lGcrYmSnpYuudriN6qAhHyP9zG67L9oxb_sFM6BA9jSLIZWZDUrk0wKg [Accessed 1 October 2024].

МФ (2020). Министерство на финансите, Доклад за държавния бюджет, (MF. 2020. Ministerstvo na finansite. Doklad za darzhavnia budget) [in Bulgarian]. Available at: https://www.minfin.bg/upload/48709/doklad_otchet_budget_2020.pdf [Accessed 1 October 2024].

НСИ. (2020). Национален статистически институт. (NSI). Natsionalen statisticheski institut. (2020). [in Bulgarian] Available at: https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/FTS_Intrastat_202012_WBK0ED8.pdf [Accessed 1 October 2024].

НСИ (2019). Национален статистически институт. (NSI). Natsionalen statisticheski institut. (2019). [in Bulgarian] Available at: https://nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/fTrade2019_BWVCPJJ.pdf [Accessed 1 October 2024].

НСИ (2007). Национален статистически институт. (NSI). Natsionalen statisticheski institut. (2007). [in Bulgarian] Available at: https://nsi.bg/bg/content/11474/брутен-вътрешен-продукт-по-пазарни-цени [Accessed 1 October 2024].

НСИ (2021). Национален статистически институт. (NSI). Natsionalen statisticheski institut. (2021). [in Bulgarian] (in Bulgarian) Available at: https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/fTrade2021_HB2P4JY.pdf)

НСИ (2023). Национален статистически институт. (NSI). Natsionalen statisticheski institut. (2023). [in Bulgarian] Available at: https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/FTS_Intrastat_202312_4NJ86VF.pdf [Accessed 1 October 2024].

Tsonkov, N., Petrov, K. (2023, December). On the need for connectivity and a new strategic approach to building road infrastructure in the Balkans. In *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* (Vol. 1297, No. 1, p. 012019). IOP Publishing.

Цонков, Н. (2019). Предизвикателства пред диверсификацията на енергийните ресурси на Балканите и България, *сп. Национална сигурност*, бр. 1. Виктори издат. стр. 1-7. (Tsonkov. N. 2019. Predizvikatelstvata pred diversifikatsiata na energiinite resursi na Balkanite I Bulgaria, sp Natsionalna sigurnost, br. 1, Viktori izdat, s. 1-7)

Цонков, Н. (2021). Инициативата „Три морета“ през призмата на българските национални интереси - предизвикателства и възможности. *сп. Международни отношения,* бр. 3-4. ИСМО, стр. 81-89.
(Tsonkov, N. 2021. Initsiativata „Tri moreta“ prez prizmata na balgarskite natsionalni interesi - predizvikatelstva I vazmozhnosti, sp. Mezhdunarodni otnoshenia, br. 3-4, ISMO, s. 81-89).

Цонков, Н. (2022). Българските транспортни коридори през призмата на инициативата „Три морета“, сп. Международни отношения, бр. 3-4. ИСМО. стр. 63-68.
(Tsonkov, N. 2022. Balgarski transportni koridori prez prizmata na initistiativata „Tri moreta”, sp. Mezhdunarodni otnoshenia, br. 3-4, ISMO, s. 63-68).

***

ADVANTAGES AND PROSPECTS OF BULGARIA IN THE EUROPEAN UNION IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHANGES

Dimitar Stoychev, PhD student*
New Bulgarian University
Doctoral student in the Department of Economics

Abstract:

The article analyze the economic indicators of Bulgaria from the post-communist period to the post-COVID period, in the context of its membership in the European Union. Data from Eurostat and the National Statistical Institute show the dynamics in the economies of Central and Eastern Europe. Trade is examined at the regional and European level, comparing growth by sector with that of neighboring countries, including outside the EU. The positive changes and potential opportunities for Bulgaria, caused by global economic changes and new trade relations, especially in connection with the Russian-Ukrainian war, are deduced. The results outline prospects for the economy related to Schengen and the Eurozone.

Key words: European Union; perspectives; global changes; Bulgaria

*author name: Dimitar Stoychev, PhD student, email address: mstoychev@abv.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

РЕГИОНАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ИНИЦИАТИВАТА „ЕДИН ПОЯС, ЕДИН ПЪТ“

гл. ас. д-р Александър Димитров*
катедра „Политология“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Настоящата тема е свързана с особено актуалната международна инициатива на КНР - „Един пояс, един път“, която вече над 10 години търпи непрекъснато развитие, включва все повече държави и придобива стратегическо значение за международната търговия. Докладът хвърля светлина върху различните регионални направления, които се съдържат в инициативата, като с прави връзка към други международни формати, инициирани от Китай. Авторът прави опит да систематизира различните регионални формати чрез обща матрица на техните характеристики и по този начин да разкрие елементи от вътрешната структура на инициативата „Един пояс, един път“.

Ключови думи: Китай, „Един пояс, един път“, регионализъм.

Увод

Инициативата „Един пояс, един път“ вече над десет години продължава да е най-голямата и значима глобалната стратегия за развитие в света. Това е вярно както по отношение на мащаба и включените държави, така и по обема на инвестиции и реализирани проекти. През 2018 инициативата отбеляза своята 5 годишнина и още тогава тя с право беше определена като „основен елемент във външнополитическата стратегия на Китай през XXI век“ (Хабова, 2018, с. 143) и като „огромен успех за китайската дипломация, международни икономически отношения и търговско сътрудничество“ (Kandilarov & Dimitrov, 2018, p. 33). Именно през геополитическият и геоикономически контекст инициативата попадна във фокуса и на редица други изследователи, сред които Нако Стефанов, И. Матеев, Васил Катранджиев, Георги Чанков, Т. Радев и др. Такъв подход е напълно обясним, особено като се отбележи развитието на инициативата през този първи период от развитието ѝ. Днес, десет години по-късно, и в началото на третия

*author name: Chief Assist. Prof. Aleksandar Dimitrov, PhD, email address: a_dimitrov@unwe.bg

пет годишен период, следва да се търсят отговори и на други въпроси. Най-важни според нас са тези, свързани с устойчивостта на инициативата и нейното значение за различните региони, около които е изградена.

Длъжни сме да споменем, че инициативата се развива по стриктен график през последните 10 години и се превръща във все по-голямо изражение на нарастващата роля и самочувствие на Китай в международните отношения. В този смисъл инициативата плавно обхваща все повече региони като подсказва, че може значително да надхвърли влиянието си извън регионите, през които вече преминава.

1. **Регионални аспекти на „Един пояс, един път“.**

Преди да се направи каквото и да е предположение за бъдещия регионален обхват на „Един пояс, един път“ (ЕПЕП), следва да разгледа настоящето ѝ регионално значение. Като всеки гигантски инфраструктурен и икономически проекти Инициативата се стреми да постигне две големи цели. Първа е да затвърди ролята на Китай като съвременна велика сила като демострира възможностите на страната да влияе на международната среда и да я променя. Втората е по-прагматична у цели увеличаване на стокообмена и стимулиране на икономическия растеж, преминавайки през Азия и свързвайки Китай с Европа и Африка (други региони също са сред по-далечните цели) (European Bank, 2024).

Трябва да се признае, че ЕПЕП има много силно изразен мулти регионален характер на редица нива - инфраструктурно, икономическо, финансово, социално и др. Редица изследователи като Мишел Рута, Жизел Григер, Джеймс Макбрайд и редица други последователно изследват различните регионални аспекти на инициативата. Обобщавайки техните изводи може да се каже, че Инициативата има между 5 и 7 равнища на регионално влияние.

Първият важен регионален аспект е инфраструктурното развитие. В крайна сметка ЕПЕП се фокусира върху изграждането на пътища, ж.п. линии, пристанища и всякаква допълнителна инфраструктура, увеличаваща свързаността. Тук са някои от най-

големите проекти като Китайско-Пакистанския икономически коридор и Китайско-европейския железопътен експрес. (Mcbride, Berman, Chatzky, 2023)

Вторият аспект е икономическата интеграция. Благодарение на свързаността Инициативата се опитва да повиши търговията и инвестициите между Китай и всички участващи страни. По този начин се очаква увеличаване на икономическия растеж и развитие на регионалната интеграция. (Grieger, 2016)

Третият важен аспект е свързан с дълговия и финансов риск, с който някои държави могат да се сблъскат. По пътя на Инициативата има държави, които се опасяват от попадане в дългови капани. От една страна тези опасения са напълно адекватни, особено като се отчете фактът, че някои правителства генерират неразумно голям дълг, за да се включат в изпълнението на големите инфраструктурни проекти. На по-късен етап може да се окаже почти невъзможно да обслужват задълженията си (Mcbride, Berman, Chatzky, 2023). Това в крайна сметка може да доведе до цели клъстъри от държави, които поемат огромни рискове и могат да се окажат неплатежоспособни в дългосрочен план.

Наред с вече изброените аспекти трябва да се спомене и влиянието, което ЕПЕП оказва върху околната среда и обществата, които обхваща. Това често включва множество въпроси - политическа корупция, правителствени политики, промяна в живота на местните общности, промяна на ландшафта и др. (Ruta, 2018)

Накрая следва да каже, че освен всички конкретни аспекти е налице и т.нар. глобално влияние на инициативата. Вече споменахме, че тя е един от начините за Китай да разшири своето икономическо и политическо влияние в света. Този подход не се приема еднозначно от държавите, които влизат в обхвата на инициативата (Grieger, 2016). Заедно с това трябва да се отбележи, че 11 години по-късно ЕПЕП не се отнася само до Китай, в много отношения тя живее собствен живот. В крайна сметка Инициативата винаги е имала и тази амбиция, да надхвърли както китайската си обусловеност, така и регионалните си ограничения (с всички рискове и предизвикателства, които следват от това).

2. Регионални направления на „Един пояс, един път“.

Регионалните инициативи в рамките на „Един пояс, един път“ са няколко, както следва (Tsuji, 2024):

кономически коридор Китай-Пакистан (CPEC): Това е един от водещите проекти на BRI, който има за цел да свърже пристанище Гуадар в Пакистан с китайския регион Синдзян. Той включва инфраструктурни проекти като магистрали, железопътни линии и енергийни проекти.

кономически коридор Китай-Монголия-Русия: Тази инициатива се фокусира върху подобряване на свързаността и икономическото сътрудничество между Китай, Монголия и Русия. Той включва проекти, свързани с транспорта, енергетиката и търговията.

ов Евразийски сухопътен мост: Този проект има за цел да създаде директна железопътна връзка между Китай и Европа, улеснявайки търговията и икономическата интеграция в целия Евразийски континент.

кономически коридор Бангладеш-Китай-Индия-Мианмар (BCIM): Тази инициатива има за цел да подобри свързаността и икономическото сътрудничество между Бангладеш, Китай, Индия и Мианмар чрез инфраструктурни проекти и улесняване на търговията.

кономически коридор Китай-Централна Азия-Западна Азия: По същество чрез него се цели по-солидно свързване на Китай с Централна Азия и Западна Азия, насърчаване на развитието на инфраструктурата и икономическото сътрудничество.

кономически коридор Китай-Индокитайски полуостров (CICPEC): Свързва Китай със страните от Югоизточна Азия, включително Виетнам, Лаос, Камбоджа, Тайланд и Малайзия, като се фокусира върху инфраструктурата, търговията и инвестициите.

Тези регионални инициативи са предназначени да подобрят свързаността, да стимулират търговията и да насърчат икономическото развитие в участващите региони. Всяка инициатива има свой собствен набор от проекти и цели, съобразени със

специфичните нужди и възможности на региона. Към днешна дата изброените по-горе направления са неразделна част от „Един пояс, един път“ и са т.нар. флагмански инструменти за реализацията на заявените, поне на хартия, цели на инициативата за подобряване на световната търговия, свързаността, сътрудничеството и повишаването на глобалния икономически растеж.

Именно чрез горните инициативи „Един пояс, един път“ (ЕПЕП/BRI) обхваща широка мрежа от региони по целия свят. Ето някои ключови региони, през които минава (Tsuji, 2024):

По суша:

- В Югоизточна Азия - Виетнам, Лаос и Тайланд.
- В Южна Азия - Пакистан, Индия и Бангладеш.
- В Централна Азия - Казахстан, Узбекистан и Туркменистан.
- В Европа - свързване с ЕС през Гърция, Италия и др.

По море:

- В Югоизточна Азия - крайбрежните райони на Индонезия и Малайзия.
- В Южна Азия - крайбрежните региони на Шри Ланка и Бангладеш.
- В Близкия изток - през пристанищата в Иран и Саудитска Арабия.
- В Източна Африка - Кения, Танзания и др.

ЕПЕП има за цел да подобри свързаността и икономическото сътрудничество в тези региони, създавайки мрежа от търговски пътища, които улесняват потока на стоки, услуги и инвестиции (Ruta, 2018) .

Разбира се изброените 6 регионални инициативи (икономически коридори) следва да се разгледат по-подробно чрез посочване на техните характеристики както като пространствени характеристики, така и като непосредствени ефекти, инфраструктура и цели.

Северният коридор в рамките на инициативата „Един пояс, един път“ (ЕПЕП/BRI) често се нарича „**Нов Евразийски сухопътен мост“**. Този коридор има за цел да създаде пряка железопътна връзка между Китай и Европа, улеснявайки търговията и

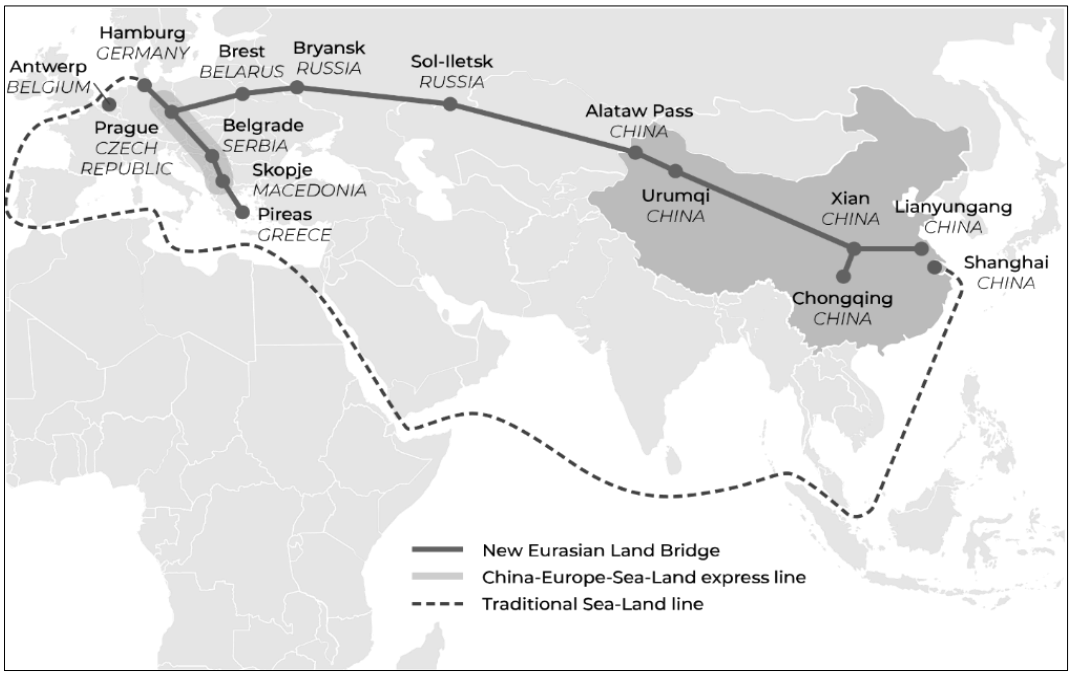
икономическата интеграция в целия Евразийски континент. Основни характеристики на Северния коридор са както следва (China SCIO, 2020):

• Маршрутът на коридора минава от китайските крайбрежни градове Лианюнганг (Lianyungang) и Рижао (Rizhao) към Европа, минавайки през Казахстан, Русия, Беларус, Полша и Германия.

• Разстоянието на железопътната връзка се простира на приблизително 10 800 километра, свързвайки над 30 държави и региони.

• Основен ефект е улесняването на търговията. Коридорът значително намалява времето и разходите за транспортиране, като улеснява движението на стоките между Азия и Европа.

• Железопътни маршрути, създадени в обхвата на коридора са няколко и са от трансконтинентален тип, включително железопътните линии Чонгчинг-Кшинжианг-Европа (Chongqing-Xinjiang-Europe), Ченгду-Кшинжианг-Европа (Chengdu-Xinjiang-Europe) и Иьиву-Кшинжианг-Европа (Yiwu-Xinjiang-Europe).

Фиг. 1. Карта на Новия Евразийски сухопътен мост
Източник: Standard Chartered (Standard Chartered, 2019)

Северният коридор е жизненоважен компонент от BRI, който подобрява свързаността и насърчава икономическото сътрудничество между Китай и Европа.

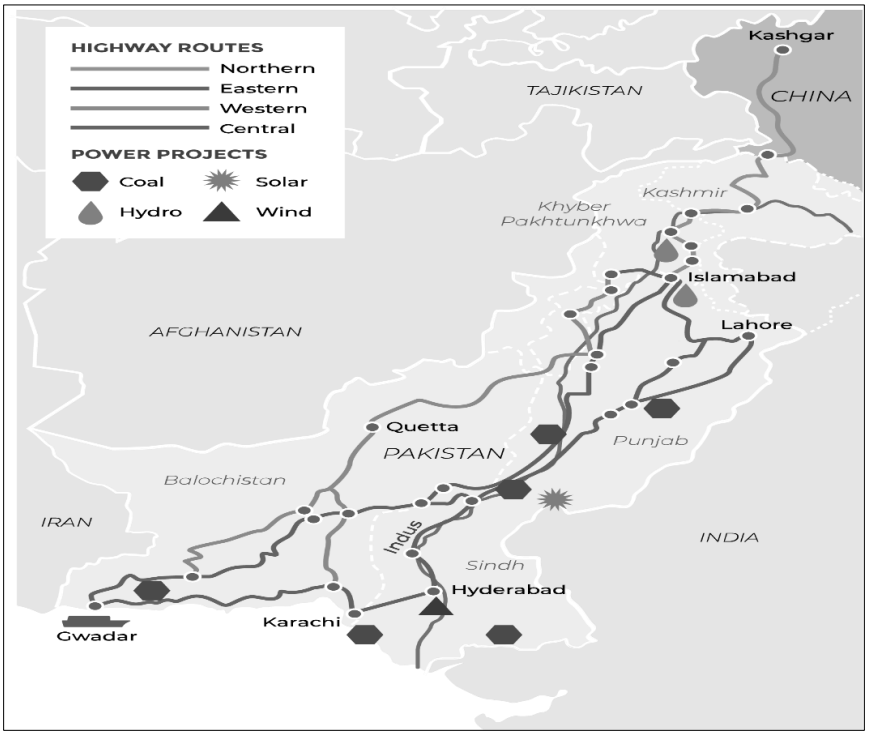
Китайско-пакистанският икономически коридор (CPEC) е следващият важен компонент от инициативата „Един пояс, един път“ (BRI) и включва поредица от инфраструктурни проекти, насочени към подобряване на свързаността и икономическото сътрудничество между Китай и Пакистан. Ключови характеристики на коридора са както следва (Rauf & Zeidan, 2024):

- Развитие на инфраструктурата е едно от водещите направления. Това включва изграждането на пътища, железопътни линии и магистрали за подобряване на свързаността както вътре в Пакистан, така и между Пакистан и Китай. Основни структурни проекти са развитието на магистралата Каракорум и пристанището Гуадар.
- На следващо място са големите енергийни проекти. Основен фокус в развитието на коридора е върху изграждането и на мощна енергийната инфраструктура. В това число изграждането на електроцентрали, преносни линии и тръбопроводи за справяне с енергийния недостиг на Пакистан.
- В рамките на инициативата се включва и изграждането на специални икономически зони (SEZs) за привличане на чуждестранни инвестиции и насърчаване на индустриалното развитие в Пакистан.
- Вече изброените характеристики преследват една единствена цел, а именно улесняването на търговията. Очакванията са, че чрез подобряване на инфраструктурата и свързаността по описания начин ще увеличи значително търговския обмен между Китай и Пакистан. Отделно от това има и положителн очаквания, че Пакистан ще подобри вътрешното си потребление и търговския си излаз към други региони (глобално).
- Самият икономически коридор има и огромно стратегическо значение. Пристанището Гуадар е ключов компонент в този китайско-пакистански

маршрут, осигурявайки на Китай стратегическа опора в Арабско море и по-кратък маршрут за внос на енергия и суровини.

- Пакистан очаква създаването на милиони работни места, чрез които да се стимулира икономическия растеж на страната.

CPEC се разглежда като променящ играта за икономиката на Пакистан, с потенциала да трансформира инфраструктурата и енергийния сектор. Въпреки това инициативата е изправена и пред предизвикателства като проблеми със сигурността и политически противоречия, които трябва да бъдат решени, за да се приложи успешно (Zhiqin & Yang, 2016).

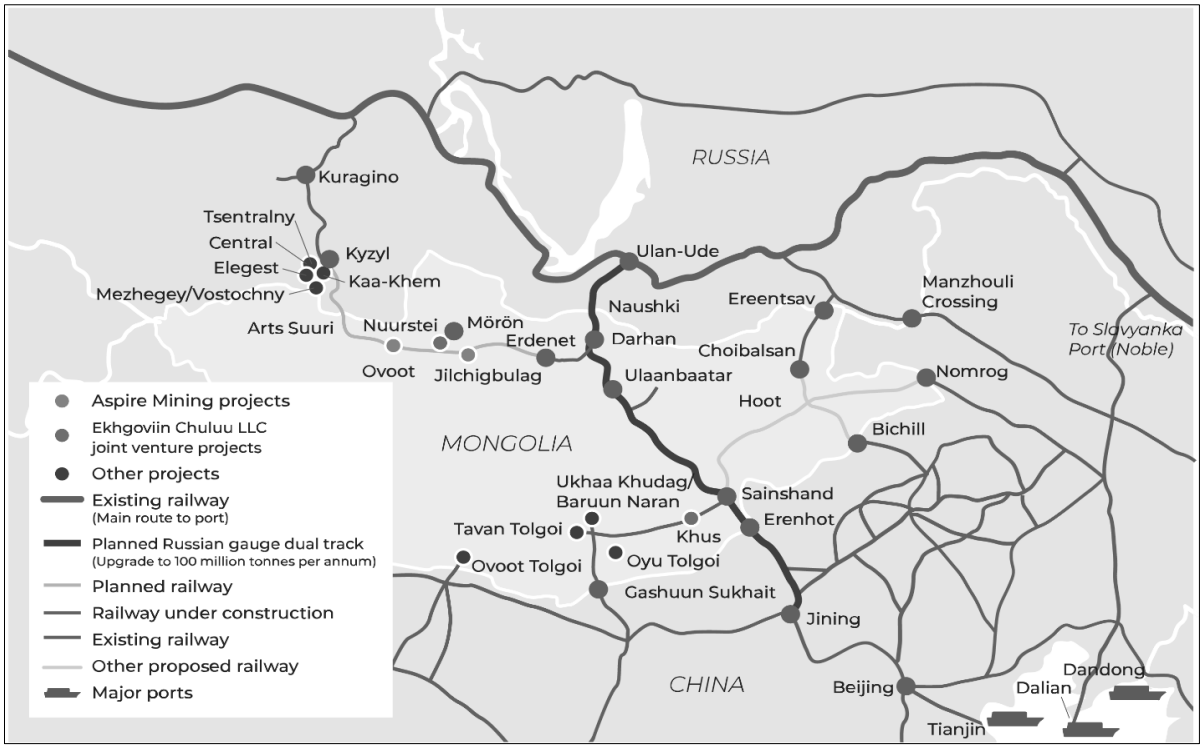

Фиг. 2. Карта на Китайско-пакистанският икономически коридор
Източник: Standard Chartered (Standard Chartered, 2019)

Икономическият коридор Китай-Монголия-Русия (CMREC) е третият от шестте основни сухопътни коридора на китайската инициатива „Един пояс, един път“ (BRI). Той осигурява пряка връзка между Китай и територията на Руската федерация, като подсигурява стратегическия достъп до суровини. Ето и някои от неговите ключови характеристики (MFAM, 2017):

- И тук развитието на инфраструктурата е от фундаментално значение. Коридорът има за цел да подобри инфраструктурните връзки между Китай, Монголия и Русия, включително развитието на железопътни линии, магистрали и изграждането на нови гранични контролно-пропускателни пунктове.
- Друга основна цел е улесняването на търговията. Това се постига чрез подобряване на свързаността. Коридорът се стреми да намали времето за превоз на товари и да създаде нови маршрути за износ на монголските природни ресурси, които да се включат в руско-китайския микс.
- Икономическото сътрудничество също е една от важните характеристики на коридора. Тук фокусът е насочен към множество сектори, включително транспорт, енергетика, индустриално развитие и др.
- Може да се каже, че коридорът е със стратегическо значение и за трите страни, като предоставя нови възможности за икономически растеж и регионална интеграция.
- В хода на ЕПЕП са предвидени няколко ключови проекта. Сред тях с най-голямо значение са пълното изграждане на централен железопътен коридор, централен магистрален коридор и проекти в енергийния сектор (предимно електропроводи).

В обобщение може да се каже, че коридорът е предназначен да укрепва икономическите връзки и да насърчава устойчивото развитие в целия регион. Това е значителна стъпка към подобряване на регионалната свързаност и сътрудничество (Geopolitical Monitor, 2020).

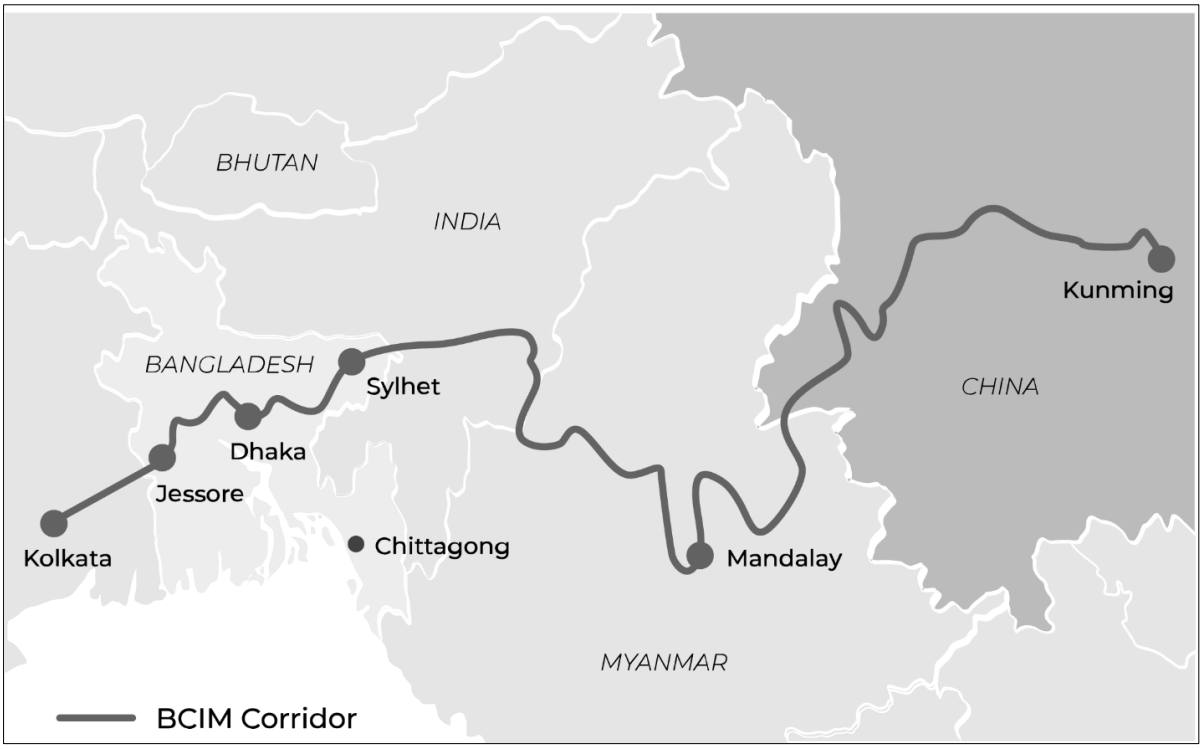
Фиг. 3. Карта на икономическия коридор Китай-Монголия-Русия
Източник: Standard Chartered (Standard Chartered, 2019)

Следващият по ред регионален икономическият коридор е Бангладеш-Китай-Индия-Мианмар (BCIM). По същество той има по-локален характер, като има за цел да подобри свързаността и икономическото сътрудничество между четирите държави (Aneja, 2021). Въпреки своят по-локален характер тази регионална инициатива дава излаз на Китай към двете най-важни и най-големи пристанища в Бенгалския залив - Читагонг и Калкута. Заедно с това се прави и много важна връзка с втория по значимост икономически център в Мианмар, а именно град Мандалей. Това кара някои автори да обърнат специално внимание на коридора и да очертаят неговите характеристики (Deepak, 2018); (Khan, 2020):

- Най-важната сред тях е свързването на Калкута в Индия с Кунминг в Китай, преминавайки през ключови градове в Мианмар и Бангладеш, някои от които бяха споменати. Маршрутът включва пътища, железопътни линии, водни пътища (Мандалей е на река) и въздушни връзки.

- Коридорът има за цел да осигури по-голям достъп до пазара на стоки, услуги и енергия, улеснявайки търговията и инвестициите между участващите страни, особено като се има предвид и вече съществуващите взаимни връзки между тези държави (особено между Китай и Мианмар).
- Планирани са значителни инвестиции за инфраструктурни проекти, включително изграждането на пътища, железопътни линии, пристанища и тръбопроводи за енергийни доставки и др.
- BCIM в качеството си на регионална инициатива се стреми да премахне нетарифните бариери и да подобри улесняването на търговията, главно като улеснява трансграничната дейност и проекти на бизнеса.
- Коридорът насърчава съвместното проучване и разработване на природни ресурси, (най-вече минерални суровини и вода), за стимулиране на икономическия растеж в региона.
- Чрез подобряване на свързаността, коридорът има за цел да насърчи регионалната интеграция и сътрудничество. От гледна точка на голямата инициатива „Един пояс, един път“, това ще е от полза за всички участващи страни и ще позволи съответните територии на четирите страни, обхванати от коридора да се разглеждат като едно цяло.

Може да се каже, че BCIM има потенциала да трансформира икономическия пейзаж на региона, но също така е изправен пред предизвикателства като политически различия и опасения за сигурността (Khan, 2020). Предизвикателства, които през 2023 година изглеждат все по-значителни.

Фиг. 4. Карта на икономическия коридор Бангладеш-Китай-Индия-Мианмар
Източник: Standard Chartered (Standard Chartered, 2019)

Петият по ред икономическият коридор Китай-Централна Азия-Западна Азия (CCAWEC) е един от шестте основни сухопътни коридора на инициативата „Един пояс, един път“, но също така и най-сложен от гледна точка на вътрешните политически процеси и геополитически реалности. Въпреки трудностите Китай влага много усилия и средства, за да поддържа изграждането на коридора, който се явява централен (буквално и преносно) за осъществяването на цялостната визия, стояща зад ЕПЕП. Характерът на коридора го прави труден за анализира, но някои ключови характеристики следва да бъдат представени (Geopolitical Monitor, 2018):

- Първата и може би най-впечатляваща характеристика е свързана с обхвата на коридора. Той започва от региона Синдзян в Китай и пресича Централна Азия, минавайки през Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Узбекистан и Туркменистан, преди да достигне Западна Азия, преминавайки и през Иран, Саудитска Арабия и Турция.

- Подобно на останалите коридори и този се фокусира върху развитието на транспортна и енергийна инфраструктура, включително железопътни линии, магистрали и тръбопроводи, за да се улесни търговията и свързаността.
- Чрез подобряване на инфраструктурата и свързаността CCAWEC има за цел да рационализира трансграничната търговия и да подобри икономическото сътрудничество между Китай и страните от Централна и Западна Азия.
- Очаква се, че коридорът ще насърчи икономическото сътрудничество в различни сектори, като енергетика, транспорт и промишлено развитие. С оглед на регионалното свързване на Западна с Централна Азия и Китай се очаква значително стимулиране на регионалния икономически растеж.
- От стратегическа гледна точка коридорът осигурява алтернативен сухопътен маршрут между Китай и Европа, заобикаляйки територията на Руската федерация. Отделно от това чрез укрепването на икономическите връзки на Китай с Централна и Западна Азия се измества и центърът на политическо влияние от Европа в посока Източна Азия.
- Трябва да се отбележи, че Централна и Западна Азия са региони, които са изключително богати на природни ресурси. Не е тайна, че коридорът има за цел да улесни проучването и развитието на тези ресурси, за да подпомогне икономическото развитие в региона и да задоволи почти безграничния „глад“ за суровини на китайската икономика.

Без съмнение CCAWEC е жизненоважен компонент на ЕПЕП. Коридорът има за цел да подобри регионалната свързаност и да насърчи устойчивото икономическо развитие, но заедно с това неговото успешно функциониране ще го превърне в носеща колона на цялата инициатива.

Фиг. 5. Карта на икономическия коридор Китай-Централна Азия-Западна Азия
Източник: Standard Chartered (Standard Chartered, 2019)

Последна от регионалните инициативи е икономическият коридор Китай-Индокитайски полуостров (CICPEC). И този коридор, подобно на останалите е важна част от инициативата „Един пояс, един път“ (BRI), целяща подобряване на свързаността и икономическото сътрудничество между Китай и страните от Индокитайския полуостров. Самият коридор стъпва на вече съществуващи връзки между Китай и държавите членки на АСЕАН (форматът 10+1). Това прави тази регионална инициатива доста интересна, включително и заради непосредствения политически интерес на Китай в региона. Сред най-важните и любопитни характеристики са (Gulyás, 2016); (Jinbo, 2019):

- Коридорът се простира от делтата на Перлената река в Китай, минавайки през градове като Нанинг и Пинсян и се свързва с големите градове във Виетнам, Лаос, Камбоджа, Тайланд, Мианмар и Малайзия, завършвайки своя път в Сингапур.
- CICPEC се фокусира върху развитието на модерни пътни, железопътни и тръбопроводни мрежи, за да улесни потока на хора, стоки, капитал и информация.

Нещо повече, самата регионална инициатива включва 9 отделни икономически коридора, свързани в единна мрежа.

- Коридорът има за цел да свърже по-добре съседните икономики, насърчавайки търговията и инвестициите в рамките на зоната за свободна търговия АСЕАН-Китай.
- В стратегически план се смята, че чрез създаването на нови регионални двигатели на растежа, CICPEC помага за постигането на общ просперитет на полуострова и укрепва форматът Китай-АСЕАН (10+1). От гледна точка на Китай се получава един много по-комплексен формат на сътрудничество, който превръща въпросните държави в общност със споделено бъдеще.
- За разлика от другите коридори CICPEC в най-голяма степен използва тесните географски, културни и исторически връзки между Китай и полуостров Индокитай за насърчаване на сътрудничеството и развитието.

Конкретно в случая на CICPEC може да се направи и допускането, че той има действителния капаците да отвори нови възможности за стратегическо сътрудничество и да създаде една интегрирана регионална икономика, която черпи подкрепа от допълващите се силни страни на различните актьори.

Фиг. 6. Карта на икономическия коридор Китай-Индокитайски полуостров
Източник: Standard Chartered (Standard Chartered, 2019)

В контекста на последния коридор не могат да се пропуснат и някои паралели с неговия европейските еквивалент. Инициативата 16+1, сега известна като 14+1, е рамка за сътрудничество между Китай и страните от Централна и Източна Европа (ЦИЕ). Инициативата първоначално стартира през 2012 г. за насърчаване на бизнес и инвестиционни отношения между Китай и 16 страни от ЦИЕ. Инициативата обаче е изправена пред редица предизвикателства и промени през годините.

Към момента в нея участват Китай и 14 страни от ЦИЕ: Албания, Босна и Херцеговина, България, Хърватия, Чехия, Гърция, Унгария, Черна гора, Северна Македония, Полша, Румъния, Сърбия, Словакия и Словения. Естония, Латвия и Литва се оттеглиха от инициативата, като посочиха различни причини, включително опасения

относно политическото влияние на Китай и позицията му по международни въпроси (Jirouš, 2022).

Инициативата отбеляза спад в инерцията, като някои страни от ЦИЕ изразиха разочарование от липсата на достъп до китайския пазар и неизпълнените обещания за инвестиции. Към това трябва да се добави и променливата позиция на ЕС към самата инициатива. Въпреки тези предизвикателства, 14+1 все още съществува, като продължават усилията за засилване на сътрудничеството в области като инфраструктура, транспорт, търговия и инвестиции (Turp-Balazs, 2022).

Заключение

Описаните регионални инициативи/икономически коридори на инициативата „Един пояс, един път“ ясно показват обхвата и значението, което имат за Китай и чрез тях Китай в света. Това, което често убягва от фокуса на анализаторите е желанието на Китай да превърне ЕПЕП в интегриран хъб, чрез който да осъществи стабилна връзка с три други свои формата на сътрудничество.

Едната връзка се отнася до вече споменатата инициатива 14+1 (преди 16+1). Подобно на вече описаните икономически коридори Китай предвижда и за държавите от ЦИЕ (Ciurtin, 2022); (Rolland, 2019):

- Развитие на инфраструктурата чрез изграждане на широка мрежа от железопътни линии, магистрали и пристанища, за да се подобри свързаността между Китай и участващите страни чрез вече съществуващите в посока Европа коридори на ЕПЕП
- Икономическо сътрудничество и търговия чрез съгласуване на китайските икономически цели с тези на държавите от ЦИЕ. Очаква се, че 14+1 и ЕПЕП могат да създадат синергии, които са от полза за всички участващи страни.
- Възможности за инвестиции, надхвърлящи обхвата на страните от ЦИЕ. В случая инициативата 14+1 се разглежда като разширение на самата ЕПЕП. По този начин се очаква и по-сериозно обвързване на самият ЕС с Китай чрез мащабни инвестиции в

сектори като енергетика, транспорт и производство, които също са ключови области за по-широката китайска геополитическа стратегия.

- Едно подобно свързване на двете инициативи от само себе си предполага още по голямо геополитическо влияние на Китай.
- Разбира се Китай не пропуска да припомни и за т. нар. културен обмен, който би се получил при свързване на двете инициативи. В крайна сметка една от големите цели на ЕПЕП включва културни проекти и образователен обмен, а инициативата 14+1 на свой ред насърчава подобни дейности между Китай и страните от ЦИЕ.

Другите две големи насоки на свързване, към които се стреми Китай чрез разширяването на ЕПЕП е по посока на своите инициативи в Близкия Изток и Африка. Едната е Форумът за сътрудничество Китай-Арабски държави (CASCF), който по същество е формат на сътрудничество между Китай и Арабската лига. Срещите са ежегодни и включват обсъждането на регионални теми и задълбочаване на сътрудничеството. Сътрудничеството с арабските държави е основано на петте принципа на мирното съвместно съществуване: взаимно уважение към територията и суверенитета, взаимно ненападение, взаимна ненамеса във вътрешните работи, равенство и взаимна изгода, мирно съвместно съществуване. Основните проекти, които се обсъждат са в сферите на енергийната сигурност, инфраструктурното развитие, трансфера на технологии и др. (Redlich, 2024).

Китай се опитва да свърже ЕПЕП и с Форумът за Китайско-африканско сътрудничество (FOCAC). По същество това сътрудничество почива на същите принципи, на които и вече споменатото с арабските държави. Разбира се форумът не е ежегоден, а се провежда на всеки три години и се разглежда по-скоро като форум за дебат. Към този момент Китай разчита да проектира своето влияние на африканския континент чрез устойчиви двустранни отношения, които проправят локалното присъствие на Китай и оттам на инициативата „Един пояс, един път“.

В обобщение може да се каже, че Китай в действителност разчита на способностите да се превърне в един от архитектите на един нов световен ред.

Конструкция, доминирана от различни по значение регионални формати за сътрудничество (икономическо, търговско, научно, културно, политическо и др.), обхванати в обща мрежа с различни центрове. Един от тези центрове ще бъде Китай и целенасочените усилия на тази държава в това направление вече дават резултати.

Цитирани източници:

Aneja, A. (2021). *China, India fast-track BCIM economic corridor project*. THE HINDU, November 16. Available at: <https://www.thehindu.com/news/national/China-India-fast-track-BCIM-economic-corridor-project/article60317654.ece> [Accessed 17 Dec 2024]

China Keywords (2024). *The Belt and Road Initiative 2019*. China International Publishing Group. Available at: http://www.china.org.cn/english/china_key_words/node_8011326.htm [Accessed 17 Dec 2024]

Ciurtin, H. (2022). *On the Future of 14+1: A View from Romania.* China Observers in Central and Eastern Europe (CHOICE). Available at: <https://chinaobservers.eu/on-the-future-of-141-the-view-from-romania/> [Accessed 17 Dec 2024]

Deepak, B. (Ed.) (2018). *Bangladesh, China, India, Myanmar Economic Corridor (BCIM-EC): Security Dilemma Rider to Regional Economic Integration*. In China's Global Rebalancing and the New Silk Road. Springer Singapore.

European Bank (2024). *Belt and Road Initiative (BRI)*. EBRD. Available at: <European Bank for Reconstruction and Development, https://www.ebrd.com/what-we-do/belt-and-road/overview.html> [Accessed 17 Dec 2024]

Geopolitical Monitor (2018). *Fact Sheet: China-Central Asia-Western Asia Corridor*. Geopolitical Monitor situational report. Available at: <https://www.geopoliticalmonitor.com/fact-sheet-china-central-asia-western-asia-corridor/> [Accessed 17 Dec 2024]

Geopolitical Monitor (2020). *Belt and Road: China-Mongolia-Russia Corridor*. Geopolitical Monitor. Available at: <https://www.geopoliticalmonitor.com/fact-sheet-china-mongolia-russia-corridor/> [Accessed 17 Dec 2024]

Grieger, G. (2016). *One Belt, One Road (OBOR): China's regional integration initiative*. EPRS: EU. Available at: <https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI%282016%29586608> [Accessed 17 Dec 2024]

Gulyás, L. (2016). *The China - Indochina Peninsula Economic Corridor*, [pdf]. University of Szeged & EU. Available at: <https://eta.bibl.u-szeged.hu/3809/74/EFOP343_16_2016_00014_A_Brief_Introduction_IV_Guly> [Accessed 17 Dec 2024]

Jinbo, W. (2019). *The China-Indochina Peninsula Economic Corridor*. In Routledge Handbook of the Belt and Road. London: Taylor and Francis Group.

Jirouš, F. (2022). *16 + 1: China's Push Into Central and Eastern Europe Loses Momentum*. Jamestown. Available at: <Foundation, https://jamestown.org/program/16-1-chinas-push-into-central-and-eastern-europe-loses-momentum/> [Accessed 17 Dec 2024]

Kandilarov, E. & Dimitrov, A. (2018). *Bulgaria-China Relationship: Between the National Development Strategy and Belt and Road Initiative*. Yearbook of UNWE, Issue 1. Sofia: University of National and World Economy

Khan, Sh. (2020). *A thriving economic belt in the making*. The Financial Express, November 01. Available at: <https://thefinancialexpress.com.bd/views/columns/a-thriving-economic-belt-in-the-making-1604159915> [Accessed 17 Dec 2024]

Mcbride, J., Berman, N. & Chatzky, A. (2023). *China's Massive Belt and Road Initiative. Council on Foreign Relations*. Available at: <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative> [Accessed 17 Dec 2024]

MFAM (2017). *Mongolia-Russia-China „economic corridor". Building a network of science and technology parks.* Ministry of Foreign Affairs of Mongolia. Available at: <https://www.unescap.org/sites/default/files/4.3%20Mongolia.pdf > [Accessed 17 Dec 2024]

Rauf, S. & Zeidan, A. (2024). *China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) - Map, Progress, Impact, & BRI*. Britannica. Available at: <https://www.britannica.com/topic/China-Pakistan-Economic-Corridor> [Accessed 17 Dec 2024]

Redlich, R. (2024). *What to Expect from the Latest China-Arab Forum*. The Washington Institute for Near East Policy. Available at: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/what-expect-latest-china-arab-forum> [Accessed 17 Dec 2024]

Rolland, N. (2019). *A Concise Guide to the Belt and Road Initiative*. The National Bureau of Asian Research (NBR). Available at:<https://www.nbr.org/publication/a-guide-to-the-belt-and-road-initiative/> [Accessed 17 Dec 2024]

Ruta, M. (2018*). Belt and Road Initiative*. World Bank Group. Available at: <https://www.worldbank.org/en/topic/regional-integration/brief/belt-and-road-initiative> [Accessed 17 Dec 2024]

SCIO, (2020). *What are six economic corridors under Belt and Road Initiative*?. The State Council Information Office of People's Republic of China. Available at: <http://english.scio.gov.cn/beltandroad/2020-08/04/content_76345602.htm> [Accessed 17 Dec 2024]

Standard Chartered, (2019). *Belt and Road: One masterplan. Six economic corridors of power*. Standard Chartered. Available at: <https://www.sc.com/en/news/one-masterplan-six-corridors/> [Accessed 17 Dec 2024]

Tsuji, Ch. (2024). *Belt and Road Initiative (BRI) - Progress, Impact, China, & Facts.* Britannica. Available at: <https://www.britannica.com/topic/Belt-and-Road-Initiative> [Accessed 17 Dec 2024]

Turp-Balazs, C. (2022). *And then there were 14: China's CEE dreams begin to crumble*. Available at: <https://emerging-europe.com/analysis/and-then-there-were-14-chinas-cee-dreams-begin-to-crumble/> [Accessed 17 Dec 2024]

Zhiqin, S. & Yang, L. (2016). *The Benefits and Risks of the China-Pakistan Economic Corridor*. Carnegie Endowment for International Peace. Available at: <https://carnegieendowment.org/research/2016/12/the-benefits-and-risks-of-the-china-pakistan-economic-corridor?lang=en> [Accessed 17 Dec 2024]

Habova, A. (2018). *16+1 Initiative and the Shifting Geopolitical Dynamics.* The Silk Road: Collection of Papers from the Fourth International Conference on Chinese Studies „The Silk Road“. Sofia: Confucius Institute in Sofia.

***

REGIONAL DIMENSIONS OF THE „ONE BELT, ONE ROAD” INITIATIVE

Chief Assist. Prof. Aleksandar Dimitrov, PhD *
Department of Political Science,
University of National and World Economy

Abstract:

The current topic is related to the particularly relevant international initiative of the PRC - „One Belt, One Road“, which has been continuously developing for over 10 years, includes more and more countries and is gaining strategic importance for international trade. The report illuminates the initiative's various regional directions and connects them to other international formats initiated by China. The author attempts to systematize the various regional formats through a common matrix of their characteristics and thus reveal elements of the internal structure of the „One Belt, One Road“ initiative.

Key words: China; „One Belt, One Road“; regionalism.

*author name: Chief Assist. Prof. Aleksandar Dimitrov, PhD, email address: a_dimitrov@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

РЕГИОНЪТ НА ЗАПАДНИТЕ БАЛКАНИ: ЕВРОПЕЙСКА ИНТЕГРАЦИЯ И ИКОНОМИЧЕСКИ НАПРЕДЪК

гл. ас. д-р Иван Винаров*
катедра „Политология“ и Център за политологични изследвания към УНСС
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Регионът на Западните Балкани е стратегически важен и трябва да се работи последователно и ефективно по посока на европейската интеграция на съставящите го държави. В настоящия доклад проследяваме важни аспекти от нейните политически и икономически измерения. В края обръщаме внимание на конфликтните точки и някои аргументации в полза на възобновяване на интеграционната инерция на първо място от страна на ЕС.

Ключови думи: европейска интеграция, Западни Балкани, икономически напредък (растеж), присъединяване към ЕС.

„Който владее Балканите, владее Европа“

Ото фон Бисмарк

Увод

Как се стигна до там от централна тема на българското председателство (и на европейския дневен ред) през първата половина на 2018 г. днес към интеграция на Западните Балкани да няма особен обществен и политически интерес? Според редактора на брюкселския портал *Euroaktiv* Сарантис Михалопулос гражданите на ЕС не се вълнуват от възможностите за евентуалното разширяване на Общността, а свързаните с това процеси трудно намират място във водещите медии на континента: *„В Брюксел няма много апетит да се говори за европейския път на Западните Балкани. ЕС няма обща външна политика и докато няма единен глас, няма да има конкретни резултати и ускоряване на процеса на разширяване.“* Кореспондентът на Бета в Брюксел Драган

*author name: Chief Assist. Ivan St. Vinarov, PhD, email address: i.vinarov@unwe.bg

Благоевич допълва: *„По-голямата част от страните членки не виждат защо някой друг трябва да се присъедини към ЕС“*. А Душан Гаич от Сръбската радиотелевизия директно говори за това, че европейците имат *„проблем с вноса“* на евтина работна ръка. Финалната констатация е на Джорджо Фрусконе от Италианския институт за международни политически изследвания: *„Страните от Западните Балкани не са „тема за себе си“, а „допълнителен елемент в някои новини“, като ваксинационни кампании или имиграционна криза“* (Наумовски, 2021).

Изхождайки от обратната начална предпоставка, според която **регионът на Западните Балкани е стратегически важен и следва да се работи последователно и ефективно по посока на европейската интеграция на съставящите го държави,** в настоящия доклад проследяваме важни аспекти на нейните политически и икономически измерения. В края обръщаме внимание на конфликтните точки и някои аргументации в полза на възобновяване на интеграционната инерция на първо място от страна на ЕС.

1. Какво е „Западни Балкани“?

Събирателното понятие „Западни Балкани“ обозначава един относително голям териториален анклав, който се намира близо до центъра на континентална Европа, но попадащите в неговия обхват държави все още не са извървели пътя на интеграцията към пълноправно членство в Европейския съюз. Наричан понякога „бивша Югославия“ регионът всъщност не съвпада с пространствените предели на югофедерацията: първо, защото Словения (от 2004 г.) и Хърватия (от 2013 г.) са членове на Общността; и второ, към Западните Балкани към момента се причислява и Албания (Клуб Z, 2017).

От казаното дотук става ясно, че „Западни Балкани“ е динамична по своята същност категория, тъй като съставните страни с времето променят своя статут и напускат този своеобразен „клуб“ на кандидатстващите за ЕС. От съществено значение е да отбележим, че въпреки периодичната му употреба и във връзка с предстоящото присъединяване на някои от държавите към НАТО, то целенасоченото му въвеждане във външнополитическия дневен ред произтича от евроинтеграционния процес. По тази причина Албания, Черна гора и Република Северна Македония (Бивша югославска

република Македония) продължават да се числят към региона на Западните Балкани, въпреки че са част от Алианса. По същия начин Сърбия, която няма претенция (и желание) да се присъедини към Северноатлантическия пакт, е част от западнобалканското „пространство“.

2. Европейската интеграция на Западните Балкани

Засиленото партньорство на ЕС с държавите от региона стартира през 1995 г. След сключването на Дейтънското споразумение пред европейските лидери се открива възможност за ускоряване на интеграционните процеси по отношение на страните от Югоизточна Европа. Поставено е началото на т.нар. Ройомонски процес за стабилност и добросъседство, който през ноември 1998 г. е инкорпориран в Общата външна политика и политика за сигурност на ЕС. Целите му са насочени към укрепване на стабилността и добросъседството в региона, изграждане и укрепване на гражданските структури и установяване на мрежи от партньорства между гражданските общества на участващите държави (Янчева, 2008, с. 28). През април 1997 г. ЕС приема регионален подход в отношенията си със страните от Западните Балкани и по този начин ги отделя от „източнобалканските“ България и Румъния, както и от останалите партньори в Процеса от Ройомон (Пенкова, 2019, с. 15-16). Но действителният начален момент, от който започва партньорството на Брюксел с държавите от региона, е конференцията в Кьолн от 10 юни 1999 г. На нея Европейската комисия полага основите на Процеса на стабилизиране и асоцииране (ПСА). Тази рамка действа и понастоящем, а очакването е да просъществува до присъединяването на последната западнобалканска страна. Основните цели на ПСА включват: 1/ право на подписване на специални споразумения, приспособени към нивото на развитие на всяка от кандидатките за членство; 2/ развитието и разрастването на икономическите връзки както с региона, така и вътре в самия него; 3/ разширяване на броя и обхвата на вече съществуващите методи за финансово подпомагане; 4/ подкрепа за демократизацията, повишаване на равнището на образованието, възходящо развитие на гражданското общество и

институционализацията; 5/ сътрудничество в областта на правосъдието и вътрешните работи; и 6/ насърчаване на политическия диалог (Танев, 2015).

Водещата цел на ПСА е да очертае европейската перспектива пред страните от Югоизточна Европа. През 2000 г. е поставен въпросът за разглеждането на участието в Пакта като предварителен етап и условие за по-нататъшното интегриране към ЕС. Тази идея е отхвърлена от европейските лидери с аргумента, че той *„не е платформа за присъединяване“*, а представлява формално институционално свързан с Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ). Същевременно обаче ПСА съсредоточава усилия и ресурси върху подготовката им за интегриране в европейските структури (Пенкова, 2019, с. 36). На срещата на върха във Фрейра през юни 2000 г. Европейският съвет потвърждава, че цел на ЕС е възможно най-пълното и всеобхватно интегриране на страните от Западните Балкани чрез стабилизиране и асоцииране, либерализация на търговията и сътрудничество в областта на правосъдието и вътрешните работи. Нещо повече, европейските лидери признават всички държави от региона за потенциални кандидати за членство в ЕС (Панталеев, 2022, с. 228).

На 1 януари 2007 г. започва да функционира Инструментът за предприсъединителна помощ, който обединява всички досегашни форми на подкрепа и има пет компонента: 1/ помощ за преходния период и институционално изграждане; 2/ трансгранично сътрудничество; 3/ регионално развитие; 4/ развитие на човешките ресурси; и 5/ развитие на селските региони. Първите два компонента засягат страните с официален статут на кандидати и потенциалните такива. Те обаче не могат да се възползват от другите три компонента. Бюджетът за периода 2007 - 2013 г., когато инструментът е по-известен като ИПП I, е €11,5 млрд. (Танев, 2015); за 2013 - 2020 г. - ИПП II, е €11,699 млрд. (Регламент № 231/2014); а настоящият ИПП III за периода 2020 - 2027 г. е повишен на €14,162 млрд. (Регламент № 2021/1529).

През 2008 г. ПСА е заменен със Съвета за регионално сътрудничество. СРС предполага по-задълбочено сътрудничество между страните от региона, както и между икономическите субекти - на първо място по отношение на инфраструктурата и създаването на общ енергиен пазар, но също и по въпросите на опазването на околната

среда, налагането на общ пазар на труда и международната търговия (Янчева, 2008, с. 31). Според проф. Динко Динков: *„В този формат се разкрива възможност пред балканските страни добре да осмислят своите общи интереси и да формулират общи позиции в контекста на регионалното сътрудничество. Техният общ глас ще има по-голяма тежест и в отношенията с Европейския съюз."*

Междувременно през 2003 г. на заседание в Солун Европейският съвет потвърждава, че всички държави, участващи в Пакта, са потенциални кандидати за членство в ЕС. През февруари 2018 г. тази „европейска перспектива" е потвърдена в стратегията на Европейската комисия за Западните Балкани, както и в приетите декларации на последващите срещи на върха ЕС - Западни Балкани (De Munter, 2023). Тук попада и тази от София, подписана на 17 май 2018 г. по време на българското ротационно председателство (Декларация от София, 2018). Първата страна от региона, която успява да извърви целия път до еврочленството посредством ПСА (СРС), е Хърватия (приета на 1 юли 2013 г.).

През годините на гражданите на шестте държави е осигурен безвизов режим за пътуване в Шенгенското пространство: за Сърбия, РСМ (БЮРМ) и Черна гора - от декември 2009 г.; Албания и Босна и Херцеговина - от ноември 2010 г.; през януари 2012 г. стартира диалог за либерализиране на визовия режим с Косово, през юли 2018 г. ЕК потвърждава изпълнението на всички критерии от страна на Прищина, а през април 2023 г. Европейският парламент окончателно гласува правото на безвизово пътуване на косовските граждани в рамките на Шенген най-късно от януари 2024 г. (De Munter, 2023).

Водещата политическа рамка за регионално сътрудничество и основна регионална платформа за европейска и евроатлантическа интеграция на Западните Балканите е Процесът на сътрудничество в Югоизточна Европа (ПСЮИЕ). Нашата страна е един от инициаторите на регионалните форми на сътрудничество и активен фактор в постоянното им по-нататъшно развитие още от старта на формата през юли 1996 г. На първата среща в българската столица е поставено фактическото начало на процеса, като осемте страни подписват „Декларация за добросъседски отношения, стабилност, сигурност и сътрудничество". През годините са лансирани множество подобни

документи, а в приетата на 1 юни 2016 г. (отново в София) Съвместна декларация по повод 20-годишнината от началото на инициативата е записано: *„В духа на солидарност и регионално сътрудничество страните участнички в ПСЮИЕ, които са страни членки в ЕС, потвърждават своя ангажимент да действат като двигател на процеса за пълна интеграция на региона в Европейския съюз… Ще засилим нашия интензивен политически диалог на високо равнище и ще диверсифицираме и задълбочим регионалното сътрудничество в полза на целия регион, както и за всяка страна участничка в ПСЮИЕ.“* (24 часа, 2016).

През 2014 г. започват ежегодните срещи на върха на държавите от Берлинския процес. Инициатор е германският премиер Ангела Меркел в момент, в който Комисията „Юнкер“ обявява, че през следващото половин десетилетие ЕС със сигурност няма да се разширява. Берлинският процес представлява серия от мероприятия и срещи, които се провеждат между отделните държави членки на Общността и страните от региона на Западните Балкани. Инициативите в рамките на Берлинския процес са в подкрепа на европейската интеграция на региона. За разлика от останалите дейности и програми на Съюза, в тази формат пряко участие вземат и международните финансови институции, както и тези на ЕС. Въпросите, които се засягат най-често, са в областта на икономическото и регионалното сътрудничество. Най-амбициозното споразумение, постигнато до момента в рамките на Берлинския процес, е създаването на Общ регионален пазар - *CRM*. То е договорено от всичките шест западнобалкански държави на срещата на върха в София през ноември 2020 г. (т.нар. *3Б-6*), по време на съвместното председателство на България и РСМ (БЮРМ). Общият регионален пазар следва да гарантира свободното движение на стоки, услуги, капитали и хора, включително в аспектите, касаещи цифровите технологии, инвестициите, иновациите и отрасловата политика. На него е възложено да стане стъпало към по-тясна интеграция на региона в единния пазар на ЕС още преди окончателното присъединяване на отделните страни (Вулович, 2023).

Казано обобщено, позовавайки се на извършеното по време на българското ротационно председателство, както и на дейностите на нашата страна в рамките на

Берлинския процес и ПСЮИЕ можем да потвърдим, че сътрудничеството за развитие се утвърждава като една от важните външнополитически дейности на Република България. Тя засилва и задълбочава реалното присъствие на София в страните от региона на Западните Балкани на национално и местно равнище (МВнР, 2023).

3. Икономически напредък на страните от региона

На 6 октомври 2020 г. ЕК приема Всеобхватен икономически инвестиционен план за Западните Балкани за 2021 - 2027 г., който има за цел да стимулира дългосрочното икономическо възстановяване на региона, като подкрепи икономически и цифров преход и насърчи регионалната интеграция и сближаването с ЕС. По този повод върховният представител на Съюза по въпросите на външните работи и политиката на сигурност Жозеф Борел казва: *„Гражданите на Западните Балкани са част от Европа и ние имаме общ интерес да помогнем на тези шест партньора да постигнат напредък по пътя си към ЕС. С икономическия и инвестиционен план добавяме подкрепа за икономическото възстановяване и реформите - за модерни, по-екологични и по-просперитащи Западни Балкани.“* (ЕК, 2020).

От своя страна комисарят по въпросите на съседството и разширяването Оливер Вархеи констатира: *„Представяме икономически и инвестиционен план за Западните Балкани за стимулиране на икономическото развитие и възстановяване на региона. Ще мобилизираме финансиране до €9 млрд. за водещи инвестиционни инициативи в областта на транспорта, енергетиката, екологията и цифровия преход, за да се създадат устойчив растеж и работни места.“* И допълва: *„Планът предлага път за успешна регионална икономическа интеграция, за да се ускори сближаването с ЕС, като в крайна сметка се ускори процесът на интеграция.* ***Този план следва да спомогне за превръщането на Западните Балкани в един от най-привлекателните региони за инвестиции в света.*** *Изпълнението, разбира се, ще трябва да върви ръка за ръка с реформите.“* (ЕК, 2020).

Успоредно с плана за икономически инвестиции ЕК представя насоки за изпълнение на зелената програма за Западните Балкани. В нея се предвиждат действия

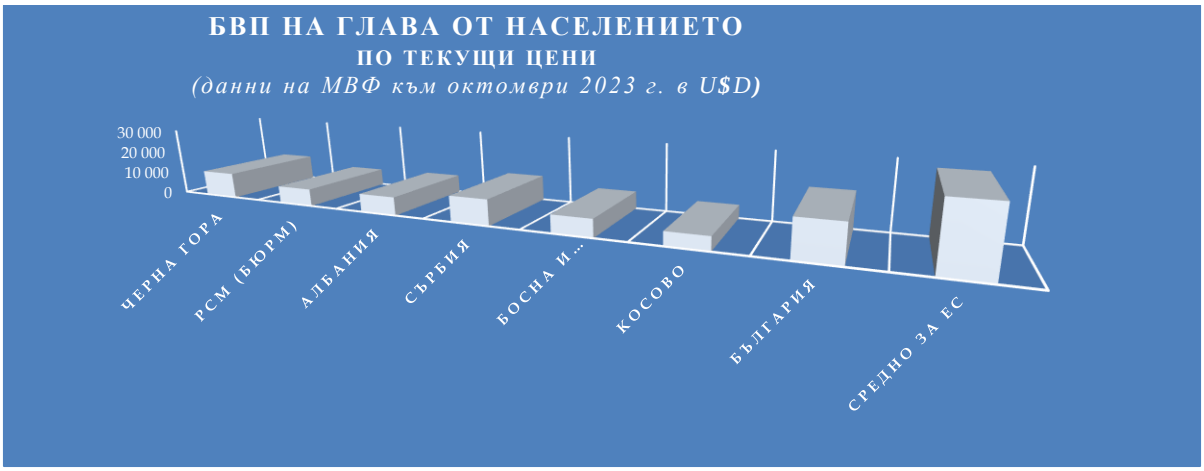
по пет стълба: 1/ в областта на климата, в т.ч. декарбонизация, енергетика и мобилност; 2/ кръгова икономика с акцент върху отпадъците, рециклирането, устойчивото производство и ефикасното използване на ресурсите; 3/ биологично разнообразие с цел защита и възстановяване на природното богатство на региона; 4/ борба със замърсяването на въздуха, водата и почвата; и 5/ устойчиви хранителни системи и селски региони. Ключов фактор за дейността по тези пет стълба ще е цифровизацията в съответствие с концепцията за двоен екологичен и цифров преход (ЕК, 2020).

В плана са определени десет водещи инвестиционни инициативи в подкрепа на: 1/ големите пътни и железопътни връзки в региона - сред тях са „Шосето на мира“ между Ниш и Прищина, модернизация на жп линията между Сърбия и Хърватия и възстановяването на жп връзката с РСМ (БЮРМ), както и мащабна инвестиционна дейност със съседите от ЕС Гърция, България и Хърватия (например завършването на „Синьото шосе“ от южната ни съседка до крайбрежието на Далмация); 2/ енергията от възобновяеми източници - ВЕЦ и хидросистеми в Албания, Черна гора и Косово, както и вятърни паркове и слънчеви електроцентрали в РСМ (БЮРМ) и т.н.; 3/ санирането на обществени и частни сгради (с цел повишаване на енергийната ефективност и намаляване на емисиите на парникови газове); 4/ инфраструктурата за управление на отпадъците и отпадъчните води; 5/ разгръщането на широколентова инфраструктура; 6/ увеличаване на инвестициите в частния сектор с цел повишаване на конкурентоспособността на малките и средните предприятия и т.н. А подкрепата чрез новия гаранционен механизъм за Западните Балкани (в рамките на гаранцията на ЕС за външна дейност и Европейския фонд за устойчиво развитие) се очаква да мобилизира потенциални инвестиции в размер на €20 млрд. в рамките на десетилетието (ЕК, 2020; Тодоров, 2021).

Готови ли са шестте държави да усвоят подобен обем от финансови средства и как се очаква регионът да се превърне в един от най-привлекателните за инвестиции в цял свят? В представения на 19 октомври 2023 г. редовен доклад за актуалното икономическо развитие на страните от Западните Балкани Световната банка констатира, че има една държава с голям икономически растеж, и това е Черна гора. Той е в размер на 4,8%

(измерен от началото на отчетния период) и е движен най-вече от личното потребление и износа на услуги. Фискалният резултат на страната е по-добър от очаквания, като една от основните причини е посочено увеличението на цената на нощувките в туризма с 50% (той е основен отрасъл в черногорското стопанство). Освен това, въпреки намаляването на продукцията заради спирането на производството на алуминий, Подгорица отчита ръст на индустриалното производство от 5,4% за първите седем месеца от годината. Пазарът на труда остава устойчив в съответствие със засилената икономическа активност, а безработицата е 14,2% - най-ниското ниво за Черна гора откакто СБ прави своето проучване. Средната работна заплата нараства с 11% за осем месеца, което води до реално увеличение на доходите с половин процент и то основно на работещите в публичния сектор. Причината е относително високата инфлация от средно 10,1% на месец (Novini, 2023).

На фона на тези данни представяме в сравнителен план равнището на БВП на глава от населението към октомври 2023 г. по данни на МВФ (IMF, 2023):

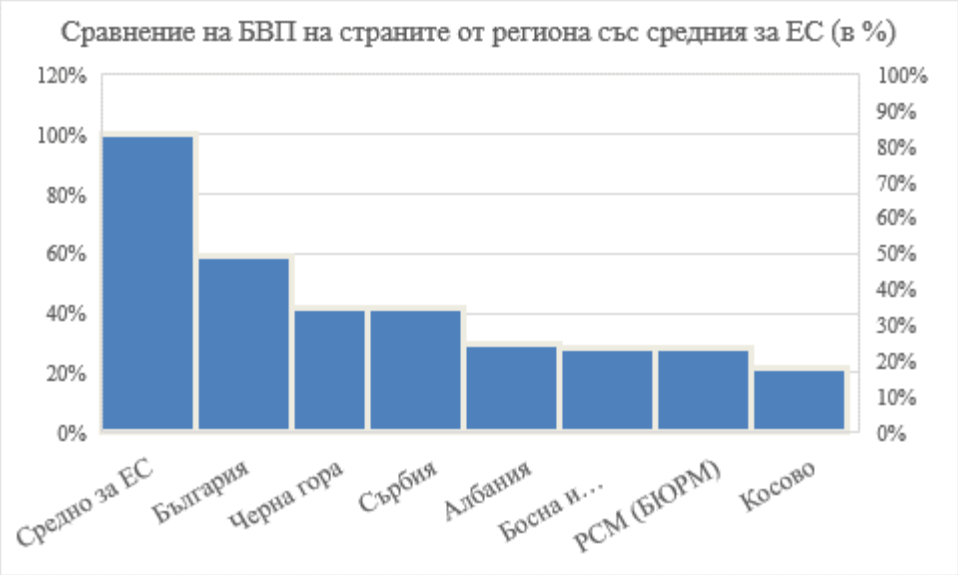

Фиг. 1. БВП на глава от населението по текущи цени.
Източник: Фигура на автора.

Таблица 1. БВП на глава от населението (по текущи цени) спрямо средното за ЕС

Държава/регион	*БВП / гл. от нас. ($)*	*% от среден БВП на ЕС*
Черна гора	11 340	41,6%
РСМ (БЮРМ)	7670	28,1%
Албания	8060	29,6%
Сърбия	11 300	41,4%
Босна и Херцеговина	7780	28,5%
Косово	5910	21,7%
БЪЛГАРИЯ	16 090	59,0%
СРЕДНО ЗА ЕС	27 270	100%

Източник: Таблица на автора.

Фиг. 2. Сравнение на БВП на страните от региона със средния за ЕС (в %).
Източник: Фигура на автора.

Бъдещето на Западните Балкани (вместо заключение)

Войната в Украйна, ситуацията в Нагорни Карабах, конфликтът в Близкия изток и др. изтласкват вниманието от Западните Балкани. Те обаче притежават немалък конфликтен потенциал. Регионът е наричан „кошмара на дипломацията“, а дори само причисляването към него означава политическа обвързаност (Томева, 2018). Това е основна причина много от държавите членки да са скептични по отношение на разширяването, като не се ангажират пряко с „европейска перспектива” в западнобалканския контекст (Бакалов, 2022, с. 77 - 78).

Отчитайки всички различия и конфликтни точки, ЕС се преориентира към диференциран подход на реформи по отношение на отделните западнобалкански кандидати за членство. Според австрийския външен министър Александър Шаленберг: *„Разширяването е процес, основан на заслуги, което означава, че всяка страна трябва да реши колко бързо да продължи напред по пътя на интеграцията в ЕС”* (Brzozowski, 2023). Това предполага нови политически и икономически стратегии, които да отговарят на условията в ключовите теми от плана за разширяване на Общността в направление Западни Балкани: правова държава, икономика и стратегически мениджмънт, развиване и укрепване на демократичните обществено-политически институции и гарантиране на основните права на гражданите. Приоритет в предприсъединителния процес имат политическите пред икономическите критерии, т.е. основните предизвикателства са свързани с политическата стабилизация по пътя към пълноправно членство (Манчева и Симеонова, 2019, с. 45, 66 - 67).

Вярна е констатацията на проф. Йордан Бакалов, според когото разширяването си остава най-мощният инструмент за намаляване на влиянието на Русия и Китай, стимулиране на регионалното помирение, потискане на национализма и насърчаване към по-добро управление. ЕС следва да продължи (по-точно да поднови) с предоставянето на стимули на кандидатите за членство и да бъде по-настоятелен в борбата с корупцията и демократичния разпад. Защото Западните Балкани *„трябва да бъдат насърчавани да продължат регионалното си помирение”*: *„Самият акт на разширяване ще отнеме време за интегриране, но това ще изисква ЕС да разработи ефективни инструменти за справяне с евентуалното бъдещо демократично отстъпление…”*. Бакалов заключава,

че за да бъде континентът стабилен, не трябва да се отказваме от разширяването, тъй като това ще редуцира влиянието на ЕС в района: *„Такова евентуално отстъпление на европейците ще намали още повече желанието за реформи и ще консолидира националистическите движения към авторитарни политики в Западните Балкани”* (Бакалов, 2022, с. 91 - 92).

Приоритетът на политическите въпроси не елиминира необходимостта от значителен напредък в стопанската сфера. Икономическият растеж на отделните държави е важен фактор, а интеграционният процес прави водещи общите инициативи, свързани с единния пазар на хора, стоки, услуги и капитали. Темповете на растеж трябва да се възстановят до нивата отпреди пандемията от Covid-19. Икономическият напредък на страните от Западните Балкани през този период доц. Красен Станчев определя като *„невероятен”* (въпреки голямата задлъжнялост и високата безработица): *„Западните Балкани средно стоят по-добре отколкото Източна Европа, Нова Европа и България в смисъла на икономически растеж… Вижда се фундаментална разлика спрямо преди 10 години. Има места, където може да се говори за съвременна икономика.”* (Bloomberg, 2019).

Успехът зависи от възстановяването на доверието в самите кандидатки по отношение на партньорството с ЕС. Съюзът трябва да използва своята политическа и икономическа тежест за налагане на демократичните принципи и правила в западнобалканските обществено-политически системи. По този начин ще се подобрят благосъстоянието на хората (т.е. възможностите за личен просперитет) и възможностите им за реализация като пълноправни граждани на Общността. Необходимо е ЕС и останалите западни съюзници да обърнат внимание на негативните тенденции, защото в противен случай е не е невъзможно целият район Югоизточна Европа *„отново да стане „горещ” за Европа”* (Бакалов, 2022, с. 93, 95).

Цитирани източници:

Бакалов, Й. (2022). Необходима е нова европейска политика към Западните Балкани. - В: *Научни трудове на ВУСИ*, том VIII. Пловдив: Издателски комплекс ВУСИ, с. 77 - 97.

(Bakalov, Y. 2022. Neobhodima e nova evropeyska politika kam Zapadnite Bal-kani. - V: Nauchni trudove na VUSI, tom VIII. Plovdiv: Izdatelski kompleks VUSI, s. 77 - 97.)

Вулович, М. (2023). Политиката на ЕС в Западните Балкани: трудната реализация на „големи идеи“. - В: *Геополитика* (онлайн), https://geopolitica.eu/2023/205-broy-3-2023/3750-politikata-na-es-v-zapadnite-balkani-trudnata-realizatsiya-na-golemite-idei [достъпен на 16.01.2025].

(Vulovich, M. (2023). Politikata na ES v Zapadnite Balkani: trudnata realizatsia na „golemi idei“. - V: Geopolitika (onlayn), https://geopolitica.eu/2023/205-broy-3-2023/3750-politikata-na-es-v-zapadnite-balkani-trudnata-realizatsiya-na-golemite-idei [dostapen na 16.01.2025].

Декларация от София. София: Среща на върха ЕС - Западни Балкани, 17 май 2018 г. (Deklaratsia ot Sofia. Sofia: Sreshta na varha ES - Zapadni Balkani, 17 may 2018 g.)

Динков, Д. Регионалното сътрудничество на Балканите и Европейският съюз. - В: *Институт за икономика и международни отношения* (онлайн), https://eiri.bg/regionalnoto-satrudnitchestvo-na-balkanite-i-evropeyskiyat-sayuz/ [достъпен на 16.01.2025].

(Dinkov, D. Regionalnoto satrudnichestvo na Balkanite i Evropeyskiyat sayuz. - V: Institut za ikonomika i mezhdunarodni otnoshenia (onlayn), https://eiri.bg/regionalnoto-satrudnitchestvo-na-balkanite-i-evropeyskiyat-sayuz/ [dostapen na 16.01.2025].

Западни Балкани. - В: Министерство на външните работи на Република България (онлайн), https://www.mfa.bg/bg/3853 [достъпен на 16.01.2025].

(Zapadni Balkani. - V: Ministerstvo na vanshnite raboti na Republika Bulgaria (onlayn), https://www.mfa.bg/bg/3853 [dostapen na 16.01.2025]).

Западни Балкани: икономически и инвестиционен план за подпомагане на икономическото възстановяване и сближаване. - В: *Европейска комисия* (онлайн), https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/bg/ip_20_1811 [достъпен на 16.01.2025).

(Zapadni Balkani: ikonomicheski i investitsionen plan za podpomagane na ikonomicheskoto vazstanovyavane i sblizhavane. - V: Evropeyska komisia (onlayn), https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/bg/ip_20_1811 [dostapen na 16.01.2025]).

ИПППИ: Инструмент за предприсъединителна помощ на ЕС (2021 - 2027 г.). - В: *EUR Lex* (онлайн), https://eur-lex.europa.eu/BG/legal-content/summary/ipa-iii-the-instrument-for-pre-accession-assistance-2021-2027.html [достъпен на 16.01.2025].

(IPPIII: Instrument za predprisaedinitelna pomosht na ES (2021 - 2027 g.). - V: EUR Lex (onlayn), https://eur-lex.europa.eu/BG/legal-content/summary/ipa-iii-the-instrument-for-pre-accession-assistance-2021-2027.html [dostapen na 16.01.2025]).

Манчева, Г., Е. Симеонова (2019). Политически и икономически предизвикателства пред Западните Балкани в процеса на присъединяването им към ЕС. - В: *Научни трудове на УНСС*, кн. 4/19. София: Издателски комплекс - УНСС, с. 45 - 71.

(Mancheva, G., E. Simeonova (2019). Politicheski i ikonomicheski predizvikatelstva pred Zapadnite Balkani v protsesa na prisaedinyavaneto im kam ES. - V: Nauchni trudove na UNSS, kn. 4/19. Sofia: Izdatelski kompleks - UNSS, s. 45 - 71).

Наумовски, Г. (2021). Европейската интеграция в Западните Балкани не е тема в европейските медии. - В: *Слободен печат* (онлайн), https://www.slobodenpecat.mk/bg/evropskata-integraczija-na-zapaden-balkan-ne-e-tema-vo-evropskite-mediumi/ [достъпен на 16.01.2025].
(Naumovski, G. (2021). Evropeyskata integratsia v Zapadnite Balkani ne e tema v evropeyskite medii. - V: Sloboden pechat (onlayn), https://www.slobodenpecat.mk/bg/evropskata-integraczija-na-zapaden-balkan-ne-e-tema-vo-evropskite-mediumi/ [dostapen na 16.01.2025]).

Панталеев, Х. (2022). Споразуменията за стабилизиране и асоцииране на Европейския съюз и българският принос за Западните Балкани. - В: *45 години катедра „Международни отношения" в УНСС*. София: Издателски комплекс - УНСС, с. 227 - 243.
(Pantaleev, H. (2022). Sporazumeniyata za stabilizirane i asotsiirane na Evro-peyskia sayuz i balgarskiyat prinos za Zapadnite Balkani. - V: 45 godini katedra „Mezhdunarodni otnoshenia" v UNSS. Sofia: Izdatelski kompleks - UNSS, s. 227 - 243).

Пенкова, М. (2019). Европейска интеграция на Западните Балкани. Автореферат към дисертационен труд. Варна: Варненски свободен университет „Черноризец Храбър".
(Penkova, M. (2019). Evropeyska integratsia na Zapadnite Balkani. Avtoreferat kam disertatsionen trud. Varna: Varnenski svoboden universitet „Chernorizets Hra-bar").

Регламент (ЕС) № 231/2014 за създаване на Инструмента за предприсъединителна помощ 2014 - 2020 г. Брюксел: Европейски съвет и Съвет на ЕС, 11 март 2014 г.
(Reglament (ES) № 231/2014 za sazdavane na Instrumenta za predprisaedini-telna pomosht 2014 - 2020 g. Bryuksel: Evropeyski savet i Savet na ES, 11 mart 2014 g.).

Срещата в София: Приветстваме постиженията на БГ председателство. - В: *24 часа* (онлайн), https://www.24chasa.bg/mneniya/article/5546850 [достъпен на 16.01.2025].
(Sreshtata v Sofia: Privetstvame postizheniyata na BG predsedatelstvo. - V: 24 chasa (onlayn), https://www.24chasa.bg/mneniya/article/5546850 [dostapen na 16.01.2025]).

Танев, М. (2015). Западни Балкани: процес на стабилизиране и асоцииране в ЕС. - В: *Дневник* (онлайн), https://www.dnevnik.bg/evropa/es_v_dosieta/2015/05/19/2537282_zapadni_balkani_proces_na_stabilizirane_i_asociirane_v/ [достъпен на 16.01.2025].
(Tanev, M. (2015). Zapadni Balkani: protses na stabilizirane i asotsiirane v ES. - V: Dnevnik (onlayn), https://www.dnevnik.bg/evropa/es_v_dosieta/2015/05/19/2537282_zapadni_balkani_proces_na_stabilizirane_i_asociirane_v/ [dostapen na 16.01.2025]).

Тодоров, А. (2021). Инфраструктурната битка за Западните Балкани: ЕС, Турция и останалите. - В: *Геополитика* (онлайн), https://geopolitica.eu/2021/190-broy-2-2021/3354-infrastrukturnata-bitka-za-zapadnite-balkani-es-turtsiya-i-ostanalite [достъпен на 16.01.2025]
(Todorov, A. (2021). Infrastrukturnata bitka za Zapadnite Balkani: ES, Turtsia i ostanalite. - V: Geopolitika (onlayn), https://geopolitica.eu/2021/190-broy-2-2021/3354-

infrastrukturnata-bitka-za-zapadnite-balkani-es-turtsiya-i-ostanalite [dostapen na 16.01.2025]).

Томева, П. (2018). Кошмарът на западната дипломация - Западни Балкани. - В: *24 часа* (онлайн), https://www.24chasa.bg/mezhdunarodni/article/6678505 [достъпен на 16.01.2025].

(Tomeva, P. (2018). Koshmarat na zapadnata diplomatsia - Zapadni Balkani. - V: 24 chasa (onlayn), https://www.24chasa.bg/mezhdunarodni/article/6678505 [dostapen na 16.01.2025]).

Черна гора е с голям икономически растеж. - В: *Novini* (онлайн), https://novini.bg/biznes/pazari/808169 [достъпен на 16.01.2025].

(Cherna gora e s golyam ikonomicheski rastezh. - V: Novini (onlayn), https://novini.bg/biznes/pazari/808169 [dostapen na 16.01.2025]).

Що е то Западни Балкани? - В: *Клуб Z* (онлайн), https://clubz.bg/62128-shto_e_to_zapadni_balkani [достъпен на 16.01.2025].

(Shto e to Zapadni Balkani? - V: Klub Z (onlayn), https://clubz.bg/62128-shto_e_to_zapadni_balkani [dostapen na 16.01.2025]).

Янчева, Ц. (2008). Югоизточна Европа: от Пакт за стабилност към Съвет за регионално сътрудничество. - В: *Икономика*, бр. 1/08, с. 28 - 31.

(Yancheva, Ts. (2008). Yugoiztochna Evropa: ot Pakt za stabilnost kam Savet za regionalno satrudnichestvo. - V: *Ikonomika*, br. 1/08, s. 28 - 31).

Макроикономическият напредък на Западните Балкани. - В: *Bloomberg TV Bulgaria* (онлайн), https://www.bloombergtv.bg/a/19-svetat-e-biznes/34905-progresat-na-zapadnite-balkani-v-makroikonomicheski-aspekt-e-zabelezhitelen [достъпен на 16.01.2025].

(Makroikonomicheskiyat napredak na Zapadnite Balkani. - V: Bloomberg TV Bulgaria (onlayn), https://www.bloombergtv.bg/a/19-svetat-e-biznes/34905-progresat-na-zapadnite-balkani-v-makroikonomicheski-aspekt-e-zabelezhitelen [dostapen na 16.01.2025]).

Brzozowski, A. (2023). Постепенната интеграция е най-добрият път към членство в ЕС. - В: *Euroactiv* (онлайн), https://euractiv.bg/section/all/interview/постепенната-интеграция-е-най-добрия/ [достъпен на 16.01.2025].

(Brzozowski, A. (2023). Postepennata integratsia e nay-dobriyat pat kam chlenstvo v ES. - V: Euroactiv (onlayn), https://euractiv.bg/section/all/interview/postepennata-integratsia-e-nay-dobria/ [dostapen na 16.01.2025]).

De Munter, A. (2023). Западните Балкани. - В: *Европейски парламент* (онлайн), https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/168/the-western-balkans [достъпен на 16.01.2025].

(De Munter, A. (2023). Zapadnite Balkani. - V: Evropeyski parlament (onlayn), https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/168/the-western-balkans [dostapen na 16.01.2025]).

GDP per capita, current prices. - In: *International Monetary Fund* [online], https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/BGR/RUS [достъпен на 16.01.2025].

(GDP per capita, current prices. - In: International Monetary Fund [online], https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/BGR/RUS [dostapen na 16.01.2025]).

***

THE WESTERN BALKAN REGION: EUROPEAN INTEGRATION AND ECONOMIC PROGRESS

Chief Assist. Prof. Ivan Vinarov, PhD *
Department of Political Science and Center for Political Science Research at the UNWE
University of National and World Economy

Abstract:

The Western Balkans region is strategically important and must be worked on consistently and effectively towards the European integration of its constituent countries. In this report, we trace important aspects of its political and economic dimensions. Finally, we draw attention to the conflicting points and some arguments in favor of resuming the integration momentum, primarily by the EU.

Key words: economic progress; EU accession; European integration; Western Balkans.

*author name: Chief Assist. Ivan St. Vinarov, PhD, email address: i.vinarov@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ТРУДНОСТИ И ВЪЗМОЖНОСТИ ПРЕД ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ КАТО ЧЛЕН НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

докторант Димитър Стойчев*
Департамент „Икономика“
Нов Български университет

Резюме:

Вече 17 години България е член на Европейския съюз, което би следвало да е достатъчен период за адаптиране на комунистическото планово стопанство с развита пазарна икономика. Безспорно България се преобрази много сериозно почти във всяко отношение, но ако разглеждаме този процес като част от общия процес на промяна на политическия и икономическия облик на страните от Централна и Източна Европа, България силно изостава по редица направления. Членството в Европейския съюз не трябва да се разглежда като някакво задължително зло, което следва да ни се случи, а по-скоро като възможност и предизвикателства, от които да изведем ползи за страната, от които тя ще се позиционира по-добре в самата общност, а и извън нея. Участието на държавата в макроикономическите, фискални и икономически процеси под формата на регулаторни функции, а не на водещи мажоритарни зависи от политическата воля и желание за реални промени, които да донесат на страната всички ползи от членството в общността.

Ключови думи: *Европейски съюз, предизвикателства, България.*

Увод

Когато разглеждаме икономиката на България и нейното място на световната търговска арена, неминуемо трябва да изхождаме от няколко базисни обстоятелства, които позиционират, предпоставят и прогнозират състоянието и перспективите пред българската икономика. На първо място това успешното реализиране на най-големия и значим външно-политически приоритет на България в най-новата ни история и не само. По същество можем да определим присъединяването на България в Европейския съюз като завършек на един цивилизационен избор, чието датиране не е от 1997 г. когато президента Петър Стоянов заяви официалното желание на страната да стане член на

*authors name: Dimitar Stoychev, e-mail: mstoychev@abv.bg

НАТО и ЕС, а много по-рано. Припомняйки си думите на Васил Левски за бъдещето и целите на една свободна от османско владичество държава, той казва: „Да бъде равна с другите европейски народи“. Дори, ако погледнем исторически, силните владетели на България винаги са се стремели към приобщаване към европейската цивилизация и равноправно партньорство. Приемането на християнството е способ за постигането именно на европейско признание и сътрудничество с другите монархии на континента. От тази гледна точка, въпреки спецификата на локалния манталитет, особеностите в търговските отношения и културно-историческите обстоятелства, България вече 17 година се интегрира все повече в общността на богатите европейски държави. Това предопределя и в голяма степен ролята и перспективите на българската икономика. Имайки предвид, че в ЕС има ясни правила и механизми, които определят целите и възможностите на страните-членки, то трябва да се разглежда мястото на страната именно в този смисъл. А именно, това което е добро за ЕС е добро и за България и обратно-негативите за ЕС са негативи и за страната.

Класифицирана като развиваща се и една от страните с висок среден доход, България е промишлено-аграрна отворена пазарна икономика със средно развит частен сектор и известен брой стратегически държавни предприятия. През последните години постига висок икономически растеж, и въпреки това продължава да бъде страната с най-ниски заплати и доходи, най-нисък БВП на глава от населението (6550 евро) и най-ниска производителност на труда (47,1% от средни за ЕС 100%) в Европейския съюз. Според Евростат през 2022 г. БВП на глава от населението (в ППС) е 53% от средния за Европейския съюз.

2. Българската икономика като част от европейската.

Въпреки своята технологична изостаналост, заради тежките поражение, които нанесе комунистическата система и плановото стопанство, благодарение на европейските фондове за солидарност, страната започна плавно и стабилно да стопява икономическата изостаналост и бедността с останалите страни-членки. Като резултат от това България започна да търси все по-интензивно ползите от своето членство в клуба на богатите в

сферата на търговското сътрудничество. Все повече и повече търговски субекти започнаха де търсят свои регионални и по-далечни партньори в рамките на ЕС, за да се възползват от липсата на митнически и акцизни ограничения в търговията в един половин милиарден икономически пазар, където граници няма. Търговската политика на ЕС по отношение на страните-членки е много либерална и поощряваща търговските взаимоотношения и в от тази гледна точка всяка страна използва своите конкурентни предимства, посредством които излиза на огромен пазар от потребители. Първоначално българските стопански субекти неуверени в своя стопански потенциал използваха приобщаването в ЕС за търговия със страни-членки от региона и Балканския полуостров - Гърция, Румъния, Хърватия, Словения. Някои поради липса на увереност предпочетоха традиционни търговски партньори като Турция, Сърбия и др.

Най-важните сектори на българската икономика през 2020 - 2023 г. са били търговията на едро и дребно, транспортът, хотелиерството и ресторантьорството (21,4%), промишлеността (20,4 %) и публичната администрация, отбраната, образованието, здравеопазването и социалната дейност (16,7%) (НСИ, 2023). Наследените проблеми от комунистическото планово стопанство в търговията и икономиката на страната са и сектори и сегментни. Така например в повечето страни от западна Европа, а като и тези с нарастващ икономически потенциал от Източна и средна Европа, са се съсредоточили към производства с висока добавена стойност. Също така към високотехнологични производства и такива в преработвателната промишленост, които благодарение на ниско струващи ресурси и суровини да приложат своите конкурентни предимства по отношение на евтина, квалифицирана работна ръка, особено в младежка възраст. По отношения на преработващата промишленост и промените, на които тя бе подложена в България не можем да не отбележим факта, че България стои в дъното на класацията на всички новоприети членки на ЕС.

Таблица 1. Структурни промени в преработващата промишленост (избрани страни, 1989 - 2020 г., по цени от 1996 г., %), според данни на Евростат 2018 г. (Eurostat, 2018)

Страна	Процент на структурни промени
Унгария	38.6
Словакия	21.0
Чешка Република	18.6
Румъния	14.2
Полша	13.6
България	12.2

Друг основен проблем пред българската икономика в контекста на присъединяването си в ЕС, е производителността. Тя е силно занижена още от 90-е години на 20 век, поради структурните изменения на стопанството, реорганизацията на производствените сектори, работна сила, технологии и развойни дейности. Ниската производителност на труда дава сериозно отражение върху общия облик на производството и респективно на търговията на страната, поради факта че губи възможност за конкурентно предимство по отношение на евтината работна ръка. Като следващата причина затова е структурата на самото население, което продължава да намалява и към края на 2017 г. достига 7 050 034 (Евростат - 2018 г.) души, регистрирайки 6.3% кумулативен спад за последния десетгодишен период. По този начин населението на страната намалява относителния си дял в общото население на ЕС, като формира 1.4% от него, спрямо 1.5% при присъединяването на България към ЕС.

По предвиждания на НСИ за периода 2020 - 2080 г. населението на България ще намалее с близо 30%, а делът на населението над 65 г. ще достигне до 29.4%. По прогнози на Световна банка към 2050 г. България ще има най-бързо свиващото се население в трудоспособна възраст в света. По-голямата част от населението (64.8%) е концентрирана в районите в южната част на България, което е обяснимо поради факта, че повечето големи градове, включително столицата се намират именно там. През последните десет години относителният дял на населението в северните райони намалява допълнително, което е ограничаващ фактор по отношение на потенциала им за развитие,

като това е основна предпоставка за слабата икономическа активност там, в следствие на редица фактори, на които ще се спрем по-нататък. Малко над 50% от населението живее в Югозападен и Южен централен район, като населението там е съответно 2 108 хил. (29.9%) и 1 417 хил. души (20.1%). Изключително слабо застъпено е населението в Северозападен район с гъстота на населението - 29.9 души/кв.км. при 43.9 души/кв.км. средно за страната. Основният фактор за намаляването на населението на страната е отрицателният естествен прираст, формиращ почти непрекъсната тенденция на ускорение през последните двадесет години и достигащ до -6.5‰ към края на 2021 г. (при средно за ЕС от -0.4‰) (НСИ, 2021). За това допринасят както намаляването на раждаемостта, така и нарастването на смъртността. раждаемостта е в пряка релация с няколко други фактора като емиграцията, ниските доходи, липсата на добро и качествено образование и икономически потенциал за развитие на регионите. България е една от държавите с най-ниска раждаемост измежду всички държави - членки на ЕС. Естествено след промените от 1989 г. се наблюдава спад в приръста на раждаемостта по ради фактори като несигурност за трудовата заетост, в следствие на структурните съкращение на населението от всички сектори на производството. Също така рязкото понижение на доходите, покупателната способност и потребителското търсене. Като закономерност от неструктурираната икономика, остарелите технологични производства, ниската производителност на труда и застаряващото население се отчита и бедността и ниските доходи на населението.

След приемането на България в ЕС през 2007 г. започват процеси на бурно икономическо развитие на страната от годините след началото на новото хилядолетие продължава и в първите години след присъединяването на страната към ЕС. В периода 2007 - 2008 г. икономическият растеж достига 6.7% средногодишно, отбелязвайки ускорение спрямо средногодишното нарастване от 5.8%, регистрирано в периода 2000 - 2006 г. Икономиката на страната капитализира поредицата реформи, осъществени в предприсъединителния период, които подобряват институционалната рамка и създават условия за повишаване на ефективността. В следствие на повишени очаквания за бързи икономически резултати след присъединяването към Единния пазар, инвеститорите

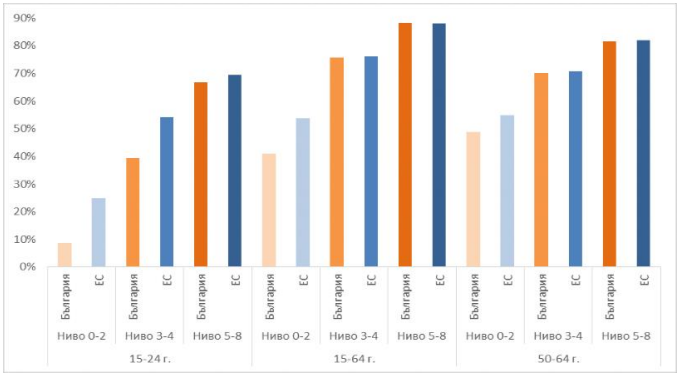
допълнително увеличават своята активност и инвестициите в икономиката достигат 35.3% от БВП, а привлечените чужди инвестиции възлизат на 23% от БВП. Най-интересен е факта, че около 42% от общите инвестиции в страната са от български местни икономически субекта. Една от причината е въвеждането на плоския данък и амнистията на произхода на капиталите от кабинета на тройната коалиция. Експанзията на вътрешното търсене се подхранва допълнително и от частното потребление, което нараства с двуцифрени темпове след приемане на България в ЕС, положително повлияно от рекордно високата заетост (и съответно - рекордно ниската безработица) и ръста на доходите. Дефицитът по текущата сметка на платежния баланс достига 23.9% от БВП, а инфлацията се ускорява до 12% в края на 2007 г. Налице са всички симптоми на класическо прегряване на икономиката, което е преустановено от глобалната икономическа криза, която - макар и с известно закъснение - засяга страната. Икономическият спад през 2009 г. е последван от продължителен период на бавно икономическо възстановяване, в който растежът на икономиката не преминава границата от 2%. Едва след 2014 г. икономическият растеж се увеличава, макар и оставайки далеч под нивата, наблюдавани преди кризата (ЕЦБ, 2020). По този начин страната продължава процеса на конвергенция с равнищата на доходите в ЕС, макар и с относително бавни темпове. Брутният вътрешен продукт на глава от населението достига 49.2% от средното за ЕС ниво през 2017 г., като отбелязва нарастване от почти 10 процентни пункта спрямо 2007 г. Постоянния дефицит по текущата сметка намалява в скоростни темпове след 2007 г. и през 2011 г. се превръща в излишък за пръв път след дълбоките институционални промени през 90-те години на 20 век (НСИ, 2007, 2019).

Износът на страната се превръща в основен фактор и двигател на икономическия растеж, като нараства устойчиво от 42.3% от БВП през 2009 г. До 64.5% от БВП през 2018 г. При това икономиката увеличава отвореността си, като оборотът на външната търговия достига 128.1% от БВП през 2018 г. Същевременно, вътрешното търсене намалява приноса си при формиране на икономическия растеж. Кумулативният растеж на частното потребление за периода 2007-2019 г. изпреварва незначително растежа на икономиката като по този начин не позволява формирането на неблагоприятни

перспективи, които са били характерни за пред кризисния период. Публичното потребление и покупателната способност нараства значително по-бавно от икономиката като цяло през разглеждания период, въпреки известна повторяемост на процесите през последните две десетилетия (НСИ, 2020). Делът на инвестициите в БВП намалява до 19.0% през 2019 г. спрямо 33% в пика им през 2008 г. По този показател България изостава значително от сравнимите икономики в ЕС. Динамиката на публичните инвестиции, които представляват повече от 22% от общия обем в страната, отразява до голяма степен ритмичността на усвояване на средствата от ЕС по оперативните програми на страната. Успоредно с ускоряването на изпълнението на тези програми се очаква и възстановяване на публичните инвестиции, което в периода 2009 - 2019 г. са силни изразени при управлението на трите кабинета на Борисов (МФ, 2020).

Отбелязва се силно изразена поляризация в динамиката на БВП и в реализирания БВП на човек от населението между София-град (столица) и останалите области на страната при засилване на моноцентричния модел на развитие. Към 2020 г. относителният дял на столицата във формирането на БВП достига 39.7% (спрямо 36.7% през 2007 г.). Вторият по големина център в страната (Пловдив), въпреки че също успява през последните десет години да увеличи присъствието си в общия БВП, има пет пъти по-малка икономика от столицата. Разликата между най-развития (София-град) и най-изостаналия (Видин) в икономически план NUTS III район нараства от 43 пъти през 2007 г. до 63 пъти през 2020 г. Най-значително изоставане се наблюдава в областите Силистра, Сливен, Видин и Кърджали, където БВП на човек от населението е около 23-26% от средното равнище за ЕС. Тези тенденции се открояват отчетливо и в някои изследвания на български специалисти (Petrov, Tsonkov, Slaveva, 2024; Tsonkov, 2023). Въведеният през 1997 г.. Паричен съвет, или както е известен повече като валутният борд е може би най-стабилизиращият фактор в икономиката, особено в ролята му на надзорник и възпираща сила срещу печатането на пари за задоволяване на разходи на популисти-политици, които лесно могат да върнат турбуленциите в икономиката от края на 90-те години, както виждаме този пример в Аржентина.

В периода 2007-2020 г. валутните резерви на страната продължават да нарастват, достигайки 27.1 млрд. евро в края на 2020 г., като общото покритие на паричната маса с тази съпоставена с резервите на националната банка достигат до 160%., което е атестат за стабилността на валутния борд (BNB, 2020). В контекста на запазване на макроикономическата стабилност, ангажиментът за запазване на режима на паричен съвет при съществуващото равнище на фиксирания валутен курс от 1.95583 лв. за 1 евро до присъединяването на страната към еврозоната като вероятната дата е 1 Март, или 1 Юни 2025 г. присъства неизменно в програмата на всички правителства и е подкрепен от всички парламентарно представени политически партии, с изключение на пропутинските и крайните популисти. Същевременно с това, обаче имаме нетно увеличение на дълговете, които нарастват до 21,8% от БВП, което е сериозен риск не само за опасността от покриване на критериите за влизане в Еврозоната, но и за макро икономическата стабилност като цяло. Въпреки, че сме далеч от нивата на Гърция, Португалия и Италия, темпа на растеж на получените заеми и задължения към кредитори спрямо БВП е притеснително прогресивен, което в контекста на правителствена и политическа криза е сериозно предизвикателство пред страната.

Фиг. 1. Дългосрочна безработица в България и ЕС, 2007-2017 г.
Източник: (НСИ)

България е една от държавите-членки на ЕС с най-висок дял на младите хора между 15 и 24 - годишна възраст, които не са нито в образование, нито в обучение, нито в заетост (NEETs). При средно ниво от 10.9% за ЕС през 2020 г., стойността на показателя за страната възлиза на 15.3%. Недостатъчно високото образователно равнище и

отдалечеността от пазара на труда излагат младите хора на силен риск от изпадане в бедност. През периода след излизането от икономическата криза, производителността на един зает в България нараства кумулативно с 14%, изпреварвайки чувствително средния растеж в ЕС (4.1%), което позволява достигане на по-висока степен на реална конвергенция, но страната остава на последно място по този показател с едва 45.6% от стойността му в ЕС. В периода след присъединяването на страната към ЕС усилията на правителството за подобряване на бизнес средата изостават спрямо тези в сравнимите икономики на държавите от Общността, в резултат на което България губи позиции в глобален план. Като една от основните причини е липсата на върховенство на закона и реформирана независима съдебна власт, която да гарантира честното разпределение на конкурентна основа публичните разходи, като по този начин поощри конкуренцията и изгради функционираща бизнес среда, която е гъвкава и не зависи от обществени поръчки и европейски фондове.

Според изследването Doing Business 2019 г. на Световната банка, България се нарежда на 25-та позиция в рамките на ЕС (и на 59-то място в света) по условия за правене на бизнес, като отбелязва отстъпление от 9 позиции (в рамките на ЕС) спрямо представянето й десет години по- рано (World Bank, 2019). Като предимства се очертават сравнително ниското данъчно бреме и защитата на миноритарните акционери. Според класацията Economic Freedom of the World 2018 България се нарежда на 19-то място в рамките на ЕС (46-то място в света) по степен на икономическа свобода, изпреварвайки не само част от новоприсъединилите се държави - членки на ЕС, но и стари такива като Франция, Италия и Белгия (ИПИ, 2020). До голяма степен тази позиция на страната се дължи на ниския размер на задлъжнялостта (3-то място в ЕС), както и на доброто представяне по отношение на регулирането на кредита (9-то място в ЕС) и трудовия пазар (12-то място в ЕС).

Ако анализираме научната и развойна изследователска дейност, то тя е много неорганизирана и нефункционална, особено в сравнение със системите в ЕС. В страната има около 120 публични изследователски организации, в това число 36 публични висши училища, 42 института на Българската академия на науките, 25 института на Аграрната

академия и 18 научноизследователски института, действащи като „правителствени лаборатории“ и предоставящи услуги на секторните министерства. Фрагментацията е най-видима в сектора на висшето образование. България има едно от най-високите нива на висши училища на глава от населението в ЕС, т.е. едно ВУ на 190 000 жители, в сравнение с едно ВУ на 330 000 жители в Унгария, 350 000 в Румъния, 370 000 в Чехия, и т.н. Държавните ВУ варират от големи много дисциплинарни „общи“ университети, като Софийския университет, до тясно специализирани, включително 4 медицински университета, 4 военни университета, 3 икономически университета и 12 технически университета. 14-те частни висши училища включват три „общи“ университета, като Нов български университет, и седем ВУ в областта на икономиката (бизнес училища).

Много университетски преподаватели преподават в повече от един университет. Като следствие от ниските публични разходи за висше образование (0.7% от БВП през 2015 г, спрямо 1.27% в ЕС), в комбинация с големия брой държавни ВУ, се откроява картина на недофинансиране на системата, при която публичното финансиране успява да покрие само разходите за персонал (съответстващи на 97% от постъпленията от държавния бюджет). Това, обаче е основа която може да се окаже изключително плодотворна за развитие на квалификацията на младите хора, които всъщност са много съществен ресурс за една развиваща се икономика. Същевременно висшите училища могат да бъдат двигател за регионалното развитие на България според някои автори (Berberova-Valcheva, Petrov, Tsonkov, 2022; 2022). През 2024 г. обаче се роди една идея за отпадане на таксите за обучение във ВУ, което е недостатъчно аргументирано от гледна точка на търсения ефект, имайки предвид че в един студент държавата инвестира изключително много средства, които частично разчита да възвърне чрез таксите за обучение и то индиректно, защото те остават в самите ВУ.

В този контекст и в ситуацията на отвореност на образователната система на България към тази в ЕС и света, е много вероятно получилите образованието си безплатно в България да заминат за друга европейска държава и да се влеят в пазара на труда там, което е пряка щета за българската образователна система и пазара на труда. Това е предизвикателство пред България, което не търпи отлагане, тъй като

образованието е инвестиция в бъдещето на една икономика и ползите и вредите стават ясни след 5-7 години. По отношение на енергийната интензивност на икономиката, през последните десет години страната успява до постигне 17.4% намаление, което изпреварва средното подобрение в ЕС (14.5%). Отчитайки тези факти, трябва да отбележим и, че България остава с най-енергоемката икономика в ЕС, изразходвайки през 2017 г. 3.6 пъти повече енергийни ресурси за производство на единица БВП от средния енергиен разход в ЕС, скъсявайки изоставането си със скромните 3.4%. Налице е необходимост от интензифициране на усилията в посока повишаване на енергийната ефективност, с оглед подобряване на конкурентоспособността на икономиката. Въпреки голямото значение на въпроса на ниво ЕС, България все още няма разработен стратегически документ или план за действие за трансформирането на линейната икономика на страната в кръгова, като на национално ниво в определени стратегически документи проблемът се адресира частично.

Прегледът на изпълнението на политиките на ЕС в областта на околната среда препоръчва разработването на дългосрочна стратегическа визия и интегриран подход, чрез които националните политики да ускорят навлизането на кръговата икономика във всички икономически сектори. През 2016 г. нормата на кръговото (вторично) използване на материалите в икономиката възлиза на едва 4.3%. Въпреки че през последните години е постигнато удвояване на стойността на показателя, тя все още изостава значително от средната стойност за ЕС, достигаща 11.7%. Страната остава на последно място в ЕС - със значителна разлика - по производителност на ресурсите, като отбелязаният напредък в това отношение изостава спрямо усилията в другите държави - членки на ЕС. Следва да се отбележи, че страната се представя по-добре от ЕС по отношение на броя на заетите в кръговата икономика, като през 2016 г. те формират 1.76% от общата заетост (при 1.73% - средно за ЕС), но ако в общността през последните 5 години се наблюдава устойчива тенденция на нарастване на дела на заетите в кръговата икономика, то в страната тенденцията е обратна.

Заключение

В настоящия момент България е член на Европейския съюз, от което за страната са произтекли значителни ползи, но по редица причини те не са в пълен обем и пълнота, както при повечето страни, приобщени в съюза. Така например страните от Вишеградската четворка са успели да постигнат високи резултати в усвояемостта на европейските фондове, като при повечето достигат до 90-95%, а за страни като Ирландия 110%, при нашите 3% от Плана за възстановяване и развитие до януари 2024 г. При повечето страни-членки има наличие на върховенство на закона, макар в последно време Полша и Унгария да правят крачки към връщане на посткомунистически порядки, за което и са санкционирани от ЕК, то в повечето държави има правов ред, установен по европейски норми, справедлив съдебен процес и ефективно изпълнение на законовите съдебни актове, особено касаещи търговски взаимоотношения. Страни като Чехия и Полша успяха много стабилно да разгърнат своите конкурентни предимства и да развият своят търговски отрасъл до нивата на западноевропейските държави-членки. Също така страна, която до скоро се считаше за аутсайдер и в икономическо и в политическо отношение - Румъния и която през 2007г. влезна в ЕС заедно с България, която тогава беше видимо по-силната икономика, сега отбелязва висок ръст на промишленото производство, огромен по мащабите си инвестиционен ръст, развитие на секторите в химическата промишленост и селско-стопанство, търговията и енергетиката. В последния отрасъл се забелязват сериозни средства, заделени по изграждането на нови енергийни мощности, които са за водородни станции, станции за съхранение, производство на зелена енергия и др. за 3 млрд. евро, при същите за нашия сектор в размер на 40 млн. евро.

Освен това в Румъния е налице съфинансиране по тези проекти до 50%, което в следващите 5-7 години ще им предостави сериозни конкурентни предимства в този сектор. Като добавим и факта, че по екваторията на Черно море се разработват усилено добива на въглеводороди, това поставя Румъния на едно от челните места в ЕС по ръст в икономиката и силно развити конкурентни предимства. Не на последно място е и окончателното скъсване в реално изражение със съветското, или руско енергийно

влияние и по отношение на горивата, на газта, на химическата индустрия и суровини. Също така ясната позиция на страната по отношения на руската война в Украйна и твърдата помощ за жертвата в този конфликт даде възможност за множество политически и военни придобивка на страната като превъоръжаване и замяна на старото съветско-руско оборудване и оръжия със съвременно натовско-съвместими такива от модерно поколение. Освен това западните инвестиции са се увеличили с над 43% на годишна база, а отпадането на визите за САЩ са допълнителен бонус към адекватната политика на страната. Нека не забравяме, че там е отчетена сериозна борба с корупцията и олигархията, нещо което в България на този етап остава само пожелателно. Нежеланието на почти всички правителства в България през последните 15 години за истински реформи се отразява крайно негативно на икономическите процеси и климат в страната и безспорно закономерно, или умишлено са загубени повечето от ползите на членството в ЕС. Невъзможно е тази страна да очаква отпадане на визите за САЩ например, както Хърватия, която стана член на ЕС 11 години след България и Румъния, която беше на опашката след нас.

Проблемите за решаване минават през истинска, а не бутафорна промяна в съдебната система, пълна реформа в службите за сигурност и подмяна на състава там, през промяна на контролните органи и регулатори и най-вече извеждане на политическите зависимости и влияния в тези системи, за да се гарантира безпристрастност и справедливост. Това неминуемо ще се отрази на икономическата обстановка, бизнес средата и търговските процеси, които ще започнат да функционират на истински пазарен принцип, а не на този кой на кого от властта е по-близък. Ето защо предизвикателствата са тежки, но абсолютно решими и са в полза на страната, за да може да усети всички позитиви и преимущества от пълноправното и ефективно членство в Европейския съюз.

Цитирани източници:

Berberova-Valcheva, Ts., Petrov, K., & Tsonkov, N. (2022). evaluation of interconnectivity between higher education and business-bulgarian case. *Journal of European Economy*, *21*(1), 46-68.

Berberova-Valcheva, T., Petrov, K., & Tzonkov, N. (2022). Meaning and role of higher school for bulgarian regions'sustainable development. *MEST Journal*, *10*(2).

БНБ (2020). Годишен отчет (BNB. 2020. Godishen otchet) [in Bulgarian]. Available at: https://www.bnb.bg/ResearchAndPublications/PubPeriodical/PubPAnnualReport/index.htm?forYear=2020 [Accessed 1 October 2024].

БНБ (2020a). Годишен доклад (BNB, 2020a. Godishen doklad na BNB ot 2020 g.) [in Bulgarian]. Available at: https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_download/newbnblaw_a2_bg.pdf [Accessed 1 October 2024].

ЕЦБ (2022). Доклад на за напредъка на държави от ЕС към приемане на еврото (ETsB. 2022. Doklad na ETsB za napredaka na darzhavi ot ES kam priemane na evroto) [in Bulgarian]. Available at: https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2022/html/ecb.pr220601_1~207feb131d.bg.html [Accessed 1 October 2024].

Eurostat (2018). EU population up to nearly 513 million on 1 January 2018, Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9063738/3-10072018-BP-EN.pdf/ccdfc838-d909-4fd8-b3f9-db0d65ea457f (accessed 14.2.2025).

ИПИ (2020). Институт за пазарна икономика, Международна класация за икономическа свобода (IPI, 2020. Institut za pazarna ikonomika Mezhdunarodna klasatsia za ikonomicheska svoboda) [in Bulgarian]. Available at: https://ime.bg/articles/bylgariya-se-narejda-na-23-to-myasto-v-indeksa-na-ikonomieskata-svobodaza2022g/?fbclid=IwAR3lGcrYmSnpYuudriN6qAhHyP9zG67L9oxb_sFM6BA9jSLIZWZDUrk0wKg [Accessed 1 October 2024].

МФ (2020). Министерство на финансите, Доклад за държавния бюджет, (MF. 2020. Ministerstvo na finansite. Doklad za darzhavnia budget) [in Bulgarian]. Available at: https://www.minfin.bg/upload/48709/doklad_otchet_budget_2020.pdf [Accessed 1 October 2024].

НСИ (2007). Национален статистически институт. (NSI). Natsionalen statisticheski institut. (2007). [in Bulgarian] Available at: https://nsi.bg/bg/content/11474/брутен-вътрешен-продукт-по-пазарни-цени [Accessed 1 October 2024].

НСИ (2019). Национален статистически институт. (NSI). Natsionalen statisticheski institut. 2019. [in Bulgarian] Available at: https://nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/fTrade2019_BWVCPJJ.pdf[Accessed 1 October 2024].

НСИ. (2020). Национален статистически институт. (NSI). Natsionalen statisticheski institut. (2020). [in Bulgarian] Available at: https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/FTS_Intrastat_202012_WBK0ED8.pdf [Accessed 1 October 2024].

НСИ (2021). Национален статистически институт. (NSI). Natsionalen statisticheski institut. (2021). [in Bulgarian] (in Bulgarian) Available at: https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/fTrade2021_HB2P4JY.pdf

НСИ (2023). Национален статистически институт. (NSI). Natsionalen statisticheski institut. (2023). [in Bulgarian] Available at:

https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/FTS_Intrastat_202312_4NJ86VF.pdf [Accessed 1 October 2024].

Petrov, K., Tsonkov, N., Slaveva, K. (2024). Regional Development Of Municipalities With A Population Of 10 To 30 Thousand In The North-Eastern And South-Eastern Planning Regions Of Bulgaria. Journal of Ecohumanism, 3(8), 3626-3640.

Tsonkov, N. (2023). Assessment of Bulgarian municipalities in providing basic services and shaping the local business environment. Ekonomika a spoločnosť, 24(1), 108-134.

World Bank, (2019). Doing Business,https://www.worldbank.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf Available at: (Accessed 1 October 2024).

***

DIFFICULTIES AND OPPORTUNITIES FOR BULGARIA'S ECONOMY AS AN EU MEMBER STATE

Dimitar Stoychev, PhD student*
Department of Economics
New Bulgarian University

Abstract:

Bulgaria has been a member of the European Union for 17 years, which should be a sufficient period for adapting the communist planned economy to a developed market economy. Undoubtedly, Bulgaria has transformed itself very seriously in almost every respect, but if we consider this process as part of the general process of changing the political and economic image of the countries of Central and Eastern Europe, which became members of the community at the beginning of the century, Bulgaria lags behind in a number of areas. Membership in the European Union should not be seen as some necessary evil that must happen to us, but rather as an opportunity and challenges from which to derive benefits for the country, from which it will position itself better within the community itself, and beyond. The participation of the state in macroeconomic, fiscal and economic processes should be in the form of regulatory functions, and not leading majority ones, and this depends on the political will and desire for real changes that would bring the country all the benefits of membership in the community.

Keywords: European Union; challenges; Bulgaria.

*authors name: Dimitar Stoychev, e-mail: mstoychev@abv.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

АЛГОРИТМИ И ПРИНЦИПИ ЗА ИНОВАТИВНО РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ

докторант Пенко Зашев*
катедра „Регионално развитие“
Университет за Национално и световно стопанство

Резюме:

Иновативните подходи в регионалното управление са от съществено значение за подобряване на ефективността ,устойчивостта и адаптивността на регионалните политики и стратегии. Основните аспекти включват дигитализация на публичните услуги използването на технологиите за умни градове(интелигентен транспорт както и интеграция на възобновяеми енергийни източници). Публично частните партньорства насърчават съвместните проекти , докато платформите за гражданско участие подобряват връзката между институциите и обществото. Основните предизвикателства включват липса на ресурси, съпротива към промени и необходимост от обучение на кадри. Въпреки това иновациите предлагат възможност за икономически растеж, социална ангажираност ,и екологична устойчивост като същевременно трансформират традиционните модели на развитие на регионите.

Ключови думи: мениджмънт, устойчивост, иновации, гражданско участие, зелени технологии.

Увод

Регионалното управление е ключов елемент в развитието на обществото, тъй като обединява усилията на местни регионални и национални институции за постигане на устойчиво икономическо, социално и екологическо развитие. В съвременния свят, белязан от динамични промени и технологични иновации, традиционните модели на управление често се оказват недостатъчни за справяне с комплексните предизвикателства на 21 век. Иновативните подходи в регионалното управление предлагат различни решения чрез внедряване на напреднали технологии. Налице са новите реалности, пред което са изправени бизнесът и икономиката, а трябва да се добавят и общинските административни структури. Повече от всеки друг теоретик в бизнес и държавното

*authors name: Penko Zashev, PhD student, e-mail: PenkoZashev@unwe.bg

управление (Дракър, 1992) ясно откроява както ролята на мениджъра, така и ролята на публичната/държавната администрация в тези нови времена, при това свеждайки лаконично всичко до два основни въпроса: „Какво трябва да прави?“ и „Какво може да прави?“ (Дракър, 1992). Всички тези питания, специфични по своя характер, трябва да се осмислят отново и отново, за да може да няма изненадани от новите реалности в нашето съвремие. Рационализирането на социално-управленските решения е в пряка зависимост от провежданата социална политика. Социалната политика като съвкупност от принципи, правни норми, дейности и институции, целящи създаването на условия, осигуряващи качеството на живот на гражданите на една страна, е израз на обществените отношения между държавата и нейните граждани. Новият плурализъм представя пред нас въпросите за социалната отговорност (Дракър, 1992). За да подчертаем колко е важна ролята на иновациите ще разгледаме няколко от най популярните стратегии за иновативни подходи като проследим в исторически ход развитието им.

Историята на иновациите е дълбоко и тясно свързана с развитието на човешкото общество още от зараждането му. Всяка следваща епоха се развива чрез откриването на нови идеи, чрез които се променя света. Предизвикателствата, които се появят в социален икономически и политически аспект, както и морален такъв дават тласък на нови идеи, които спомагат за навлизането на нови възможности, стимулирайки конкурентните нововъведения.

В зародиш в първобитно общинния строй ранните иновации се свързват с откритието на огъня това дава възможност за топлинна обработка на кожа, метал както и месо. Създават се инструменти от камък които дават стимул за развитие на част от занаятите с обработки на кожа, започва и изработката на първите инструменти от метал, които служат за отбрана, лов, както и сечива за дома. Това са така наречените ранни и първостепенни открития, които формират основата в човешкото развитие. С появата и заселването на големи групи хора в определена териториална общност се създава и нуждата от комуникация между племена както и техните племенни вождове. Така се заражда писмеността, с първите писмени форми които включват набор от знаци, символи както и начални правила за тяхното използване. Те са били запазвани на физически

носител текстил, по-късно хартия чиито иновативно изобретение и нововъведение се използва и до днес. В Античността се зараждат първите философски течения, както и математически концепции които поставят развитието на иновациите още от дълбока древност и до наши дни.

Важна част в средновековието поставя началото и бележи важен напредък с въвеждането на ротационна система за обработка на земята. През 15 век Йохан Гутенберг изобретява велико за времето си откритие печатната преса което създава възможност за разпространение на знания в епохата на Ренесанса. В началото на 18 и 19 век започва масово развитие на иновации, включително тогава е изобретена парната машина. Това дава сериозен тласък за поле на развитие на железопътния транспорт. Тези събития водят след себе си развитието на икономиката в различни точки от територии и дава сериозно начало за увеличаване на обемите от търговия. Тези процеси и до днес са в основата на съвременния свят. Технологичните изобретения започват в 20 век с появата на по устойчиво развитие на електричеството, поява на конкуренция в автомобилната индустрия, началото на първите радио и телевизионни предавания.

Технологична война дава сериозен тласък в развитието на космическото развитие. Предизвикателства стават все по-големи и през втората половина на века е изпратен и първия човек на луната. С преминаването в 21 век конкуренцията се увеличава, в резултат на което всички сме свидетели на големия бум от сериозна дигитализация във всички сфери на живота. Навлизането на изкуствения интелект дава тласък от нови иновативни решения във всички среди от здравеопазването до регионалното управление. Екологичните процеси стават все по-сериозен фокус за развитие на иновативните възможности. Устойчивостта, както и зелените технологии, стават главен фокус на иновативни решения, които са длъжни да отговарят на екологичните предизвикателства. Може да се заключи, че развитието на технологиите в исторически план преобразява света. С този напреднал начин на живот днес иновативните решения адресират текущите нужди и се нуждаят от бъдещи предизвикателства подготвяйки човечеството за нови открия. Тези възможности дават последващи избори и нова изпълнимост за реализацията на бъдещите иновации.

. Изложение

Целта на изследването е да се проследят новите методи за управление, както и възможностите за иновации които биха били възможни спрямо географските особености на конкретните райони, попадащи в това изследване. Иновативните подходи в регионалното управление са важни за справяне с предизвикателствата, пред които общностите и регионите са изправени днес.

Задачите които си поставяме в това изследване са да се идентифицират иновациите в управлението и да се направи анализ на иновативните практики в публичния сектор с оглед на тяхното въздействие върху ефективността, прозрачността и качеството на предоставяните услуги. Това включва оценка на внедрените технологии, стратегическите подходи и механизми за повишаване на ангажираността на гражданите и оптимизиране на ресурсите. Така ще дадем възможност да се проучат глобалните и местни примери за успешно внедрени иновации в регионалното развитие. Да се направи изследване на силните, слабите страни, както и предизвикателствата за развитие, а също и заплахите, пред които са изправени регионите.

Много е важно да се отчетат и рисковете при внедряването на новите технологии. Иновативните технологии и инструменти трансформират начините, по които комуникираме, работим и взаимодействаме, като предлагат иновативни решения за глобалните предизвикателства и същевременно поставят нови и етични въпроси. Като изучаването на роли, свързани с електронното поведение, умните градове и платформите за гражданско участие, чиято роля става все по ключова за осигуряването на устойчиво развитие, прозрачност и активно включване на гражданското общество.

. Методология

Разработването на устойчиви стратегии за иновации е ключов фактор към постигане на дългосрочно развитие. Използването на добрите практики в иновациите допринася за ускорените промени и повишава въвеждането на нови иновации в различните региони. За да е пълно едно изследване, ще се спрем и на някои от методите които се използват за събиране на информация и взимане на определени решения. Ще

упоменем няколко по популярни методи както и един придобил популярност в последното десетилетие ефективен метод.

Нека започнем с най-познатият за всички - качествения метод. Той се използва за задълбочено изследване на явления, поведения и процеси чрез анализ на описателни данни от интервюта наблюдения и текстови материали. Статистическите анализи, които използват данни от икономическите характеристики на регионите, предоставят ценна информация за регионалните различия, тенденциите в иновациите и стратегиите за растеж. Геопространствените анализи позволяват изследване на данни в определена географска среда, на база на което се взимат решения за урбанизация, иновация, и екология. Бързото развитие на иновации и технологии способстват за прогреса и усъвършенстване на дигиталните платформи и техните инструменти, чиито продукти са част от новите иновации, а именно изкуствения интелект и сензорите на интелигентните градове за управление.

Дотук споменахме няколко вида методи и тяхното използване. Сега ще обърнем влияние на палитрата от създаването на стратегическите методи които способстват за една по пълна визия в бъдещето. Въвеждане на иновации чрез структурирани процеси за адаптация и обучение на персонала позволява гъвкавост и ефективността в прилагането на нови технологични решения. Оценка на риска и планиране на мерки за минимизирането на съпротива към промени са ключови за осигуряване на плавен преход и бъдещи успешни реализации на нововъведенията. Разработването на сценарии се използва за предвиждане на бъдещи събития и възможни сценарии на база различни фактори. Оценката на влияние на решенията върху цялостната устойчивост на региона ни дава системния подход. Той ни дава и примери за комбинирани подходи, при които процеса на идеи зависи на първо място от желанието на гражданите. Управлението на проектите е метод, който поставя акцент върху гъвкавостта, сътрудничеството и непрекъснатото подобрение. Аджайл методът е много ефективен в работа с малки адаптивни екипи.

Всички тези методологии осигуряват последователни и структурирани начини за внедряване на новите подходи и технологии, като своевременно гарантират ефективност.

В продължение на стратегическите методи ще разгледаме и сериозна дигитализация във всички сфери на живота. Навлизането на изкуствения интелект във всички среди от здравеопазването до регионалното управление. Екологичните процеси стават все по-сериозен фокус за развитие на иновативните възможности. Устойчивостта, както и зелените технологии, стават главен фокус на иновативни решения, които са длъжни да отговарят на екологичните предизвикателства. Може да се обобщи, че развитието на технологиите в исторически план преобразя света. С този напреднал начин на живот днес иновативните решения адресират текущите нужди и се нуждаят от бъдещи предизвикателства подготвяйки човечеството за нови открия. Тези възможности дават последващи избори и нова изпълнимост за реализацията на бъдещите иновации.

вропейска стратегия за иновации и добро управление на местно ниво.

Стратегията за иновации и добро управление на местно ниво на Съвета на Европа е приета на 15-тата сесия на Конференцията на европейските министри, отговорни за местното и регионално управление на СЕ, през октомври 2007 г. във Валенсия, Испания.

Правителството на Република България с Протоколно решение № 37 от 04.10.2007 г. одобрява Стратегията и дава съгласие за участие на страната в нейното пилотно изпълнение. Така България стана една от първите държави членки на Съвета на Европа, които стартираха прилагането на Стратегията. Стратегията се състои от 12 принципа за демократично управление на местно ниво (Правителството на Република България с Протоколно решение № 37 от 04.10.2007).

1.Представителност и обществено участие по време на избори - да се осигурят реални възможности за всички граждани да упражняват правото си на глас по въпроси от обществен интерес.

Отзивчивост: Да се отговори на очакванията на гражданите от страна на местните власти.

3. Ефективност и ефикасност: Да се гарантира постигане на цели спрямо ресурсите с които разполагат.

4.Откритост и прозрачност: Да има достъп до обществена информация по начин достъпен за разбиране и използването и.

5. Да се спазва Върховенството на закона: Да се гарантира честност безпристрастност.

6. Етично поведение: Личните интереси да не се поставят над националните интереси.

7. Компетентност и капацитет: да се гарантира експертно ниво на хората заемащи тези длъжности.

8. Иновации и използването на добри практики. Да се взимат и използват работещи решения и добри практики които да спомагат за развитието на регионите.

9.Устойчивост и напредничаво мислене в бъдещето. Да се взимат предвид бъдещи климатични промени които биха повлияли на устойчивостта за взимане на решения.

10. Стабилно финансово управление: Използване на финансови модели и разходване на обществените фондове.

11. Човешки права и културно единство: Да се гарантира че всели индивид не е изключен от обществено политическия живот и не е приложена дискриминация спрямо неговия личен и обществен живот.

12. Отчетност: Да се гарантира че, отговорните лица както и назначените общински и държавни служители носят лична отговорност за своите действия .Ето и няколко допълнителни ключови аспекта допълващи предходните:

Участие на заинтересованите страни е от ключово значение за успешното въвеждане на иновациите за изпълнението на проектите. То осигурява обратна връзка подобрява комуникацията и гарантира, че ключовите показатели за успех са изпълнени. Неправителствените организации, гражданите и бизнеса участват в процеса за взимане на решения. Създаването на форуми и граждански платформи е възможност за жителите да предлагат своите иновативни решения както и да търся решение на своите притеснения. Големите масиви от данни се използват чрез математически и факторни анализи за взимане на решение при планирането. На база на такъв вид анализи са въведени иновации в интернет технологиите за наблюдение на околната среда,

инфраструктура и обществена безопасност. Общите и комплексните стратегии са включени в интегрираното планиране, чрез които се разработват икономическите социални и екологични аспекти. Програмите, които се обединяват в различни сектори (здравеопазване, образование и транспорт) за постигане на общите цели се наричат крос секторни. Прилагането на устойчиви практики за управление на ресурсите слагат началото на редица иновации в зелените политики за намаляване на въглеродния отпечатък на регионите. Климатични адаптации разработване на стратегия за справяне на климатичните промени и намаляване на рисковете. Прогресиращите иновации в предприемачеството заемат висок процент в иновативната политика на Регионалното развитие. Създават се нови общности които обединяват изследователи, предприемачи и кооперативни партньори. Транснационалното и гранично сътрудничество помага за обмен на добрите практики. Партньорствата между регионите създава обмен на иновации. Усъвършенстване на процесите на дигитализация дава лесен достъп на гражданите до услугите, подобрява прозрачността, съкращава администрацията и намалява бюрокрацията.

Използването на изкуствен интелект. Използва се в различни аспекти от прогнозиране до планиране и на това се взимат информирани решения .

Кръгла маса: Иновативни подходи за насърчаване на местното развитие и самоуправление на регионите. Нови инициативи за подобряване на управлението на местно и национално ниво.

Иновативни подходи и методи за създаване на бъдеще за всеки. Това са нови иновативни методи в образователния процес.

Създаване на информационни платформи за обмяна на добрите практики, както и за създаване на нови идеи.

Може би тук е мястото да отбележим че всичко изброено до тук би станало по трудно осъществимо, ако нямаме национална стратегия за развитието на държавно ниво.

Регионалното управлението възниква и се развива като потребност от съгласувани действия във връзка с получаване на очакваните резултати от дейността на конкретен човек. Тук на преден план се поставя съгласуване на собствените действия, стремеж към

постигане на определен резултат, отчитане особеностите на средата за реализиране на поставената цел, систематизиране и подготовка на определени усилия. Всичко това изисква подбор на конкретни действия, тяхното непрекъснато обвързване с поставените цели и т.н. В конкретния случай ще дадем алгоритъма за действия при възникването на съществуващ проблем както и как се решава този проблем.

Решаване на проблеми:

Когато в една организация е налице проблем, често хората тръгват да го разрешават по стандартен, конвенционален начин. Това на свой ред ги отвежда до стандартни, конвенционални решения. Конвенционалните решения обаче не винаги са достатъчни, за да се разреши успешно проблем или да се излезе от трудна ситуация. Всеки проблем е източник на подобрение. А всяко подобрение може да се развие като процес, след което да се допълнят необходимите процедури и да се въведе в експлоатация преминавайки на иновационно ново ниво.

Нека разгледаме по подробно правилната адаптация и начините за взимане на решения при такива случай. Решаването на проблеми изисква определена последователност като алгоритъм от примерни четири стъпки.

остигане на цялостно разбиране за текущата ситуация и внимателно идентифициране проблема (точно и правилно дефиниране на проблема обект на управление).

нимателно анализиране на първопричините за проблема (анализ на основната причина).

азработване на всичко възможни опции за премахване на причините и след оценка на алтернативите, формиране на окончателния план за противодействие (разработване на контрамерки).

рилагане на контрамерки.

Според Станфорд Л. Оптнер (Optner, 1960) съществуват три етапа на решаване на проблеми:

ормулира не проблема

правяне с проблема

ешаване на проблема

Известна също е техника „DO IT", която е проста за прилагане и помага за креативното разрешаване на проблеми 6 . „DO IT" е акроним, който има следния смисъл:
ефинирай проблема („D" Define);
твори съзнанието си и използвай техники за креативно мислене („O" Open);
дентифицирай най-доброто решение („I" Identify);
рансформирай („T" Transform).

Известно е, че всеки проблем е възможност за усъвършенстване, докато обратната страна на проблема е също възможност. Това твърдение е възможно само когато корпоративната култура на организацията е насочена към непрекъснато усъвършенстване. Изследването на различни подходи за решаване на проблеми показва, че всички те наблягат основно на необходимостта от ясно дефиниране на проблема с цел неговото разрешаване. Важното в случая е: Краткосрочни контрамерки позволяват временно премахване на проявата на проблема - действа се не върху първопричините, а върху техните последици. Дългосрочни контрамерки спомагат за отстраняване на първопричините, като едновременно с това позволяват трайно или окончателно да се елиминира проявата на проблема, ефектът от прилагането на контрамерките не винаги се усеща веднага.

Това е един от начините за справяне с проблема както и възникване на нови възможности за намиране на нови по добри решения. Имаме възможността да разгледаме и друг фактор, какъвто е мотивация. Можем да сравним, например, иновационната политика на град Бургас с иновационната политика на град Варна. Условно представлява процес на фокусиране върху идентифициране на факторите на възникване (нормална ситуация, когато в процеса на анализ на всяко ниво на „защо" има няколко фактора). Това означава, че вземането на някакво решение се основава на задълбочено разбиране на това, което се случва на поточната линия, т.е. „на терен", а не на база на това, което мисли някой мениджър или администратор в офиса или заседателната зала.

Пет защо"

Задаваме първия въпрос „Защо" няма толкова високи резултати и постижения по отношение изпълнението на иновационната политика на два от големите градове.

На базата на проучванията ни „получаваме“ отговор: „Защото липсва достатъчна мотивация за постигане на високи резултати, при наличие на способности”. Формулата на Майер дефинира два ключови фактора за успешно изпълнение (отличен резултат, високо постижение) на всяка една задача - Техниката „5 Защо” е най-ефективна, когато отговорите идват от хора, които имат реален практически опит в разглеждания въпрос 10 Дисертация на тема „Иновационни подходи за стратегическо управление и социалното предприемачество в административна среда” (Meier, 2016, с. 241) - „способност” и „мотивация”: способност - потенциал на човек да постига резултати и мотивация - комбинация от сили, които провокират и насочват поведението към определена цел. Колкото по-голяма е способността (знания, умения, потенциал и желание да се развива) на човек да се справи с някаква задача и колкото по-силна е мотивацията му, толкова по-добро е изпълнението на една работа, задача или дейност. Не е достатъчно да е налице само единият фактор - „способност”, или само другият фактор - „мотивация”. За да са налице успешни резултати от работата или дейността на един човек, двата фактора трябва да работят в комбинация. Критиците на формулата на Майер отбелязват, че факторите „способност” и „мотивация” не са достатъчни, за да се каже дали една работа ще се свърши с успешен край. През последните 20 години община Бургас успешно се фокусира и изпълнява всички проекти по програмите енергийна ефективност както и въвеждането на иновативни проекти в образованието, които се използват много успешно от бизнеса. Такъв пример е иновативно решение за зареждане на мобилните телефони в супермаркет докато си пазарувате. Екип от млади учени под ръководството на техните преподаватели е създал не един или два успешно внедрени проекта. Добрите бизнес възможности дават добрият пример за връзката на иновативните решения с домакинствата, както и с внедряването им в бизнеса.

Задаваме втория въпрос:

„Защо“ няма високи резултати и постижения по отношение на изпълнението на иновационните политики във Варна за разлика от изпълнението в град Бургас.

На базата на проучванията ни „получаваме“ отговор: „Защото липсва достатъчна предизвикателна цел за постигане на високи резултати, при наличие на експертни

умения". Двата ключови фактора за успешно изпълнение (отличен резултат, високо постижение) в концепцията на Чиксентмихай (Csikszentmihalyi, 1990) са „кспертни умения" (свързани са със значителни знания, умения) и „предизвикателна цел" (нещо важно, отговорно и трудно, което трябва да се постигне или осъществи) 12:

Задаваме третия въпрос „Защо".

"На базата на проучванията ни „получаваме" отговор: „Защото е налице процес на разпознаване на успеха от работата".

Това се дължи на дългогодишната работа на община Бургас още от 2004 - 2005 година по изпълнението на, а ЕБВР за изпълнение на ЕСМ транспорт - Проект „Интегриран градски транспорт на Бургас";

Задаваме четвъртия въпрос „Защо"

Няма високи резултати и постижения но отношение изпълнението на иновационните политики.

На базата на проучванията ни „получаваме" отговор: „Защото липсва достатъчна ангажираност на общинските служби за постигане на високи резултати, при наличие на компетентност". Двата ключови фактора за успешно изпълнение (отличен резултат, високо постижение) в концепцията на Бланчард и Хърси (През 70-те години на XX век консултантите по мениджмънт Кен Бланчард и Пол Хърси представят своя модел за „Ситуационно управление". Моделът е описан в различни книги в т.ч. и в книгата „Лидерството и едноминутният мениджър" (Blanehard, Oncken, Burrowsca, 1990) „компетентност" (функция е на знанията и уменията, които на свой ред са функция на образованието, обучението и/или опита) и „ангажираност" (комбинация е между увереност - вяра в собствените сили и мотивация - личен интерес и ентусиазъм за добра работа). Когато един служител (мениджър, служител) е компетентен и ангажиран в силна степен, той може да се справя със своята работа или дейност възможно по-успешно, да работи по относително по-сложни и отговорни задачи, при това възможно по-самостоятелно.

Задаваме петия въпрос „Защо"

Защото липсва изграден и приложим подход-метод за екипно ориентирано решаване на проблеми при изпълнение на социалните програми.

Община Бургас прилага „Методът 8D“ или „Осемте дисциплини за решаване на проблем” (Eight Disciplines of Problem Solving 14 Методът 8D („8-те дисциплини”) е разработен от Ford Motor Company и е публикуван за първи път през 1987 г. във фирмения наръчник „Екипно ориентирано решаване на проблеми 14. Общинската администрация създава и прилага Метода 8D, за да помогнат на своите екипи да се справят с проблеми, свързани с качеството и безопасността, да разработват трайни решения на проблеми и да неутрализират появата на проблеми в бъдеще. Идеята е всичко това да се случва по дисциплиниран начин, спазвайки определена последователност от стъпки. Целта на прилагането на този метод е насочена едновременно както към бързото разрешаване на проблеми в настоящия момент, така и към тяхното неутрализиране в бъдеще - тоест, касае за кратко и дългосрочно решение на проблема. Ето, че след пет бързи „Защо?” вече са налице конкретни причини за появата на проблема при изпълнението. Дефинирането на проблемите на община Варна можем да обобщим както следва.

- ✓ недостатъчна мотивация;
- ✓ недостатъчна предизвикателна цел;
- ✓ недостатъчна ангажираност;
- ✓ няма процес на разпознаване на успеха от работата;
- ✓ Липсва изграден и приложим подход-метод за екипно ориентирано решаване на проблеми.

Заключение

От всички известни основни формули за високи резултати и постижения, съветваме да се използва следната формула за постигане на по-високи резултати:

Изпълнение = Компетентност х Ангажираност х Възможности.

Трите фактори, в синергия един с друг, са предпоставката за траен успех във всяка дейност. Може да се заключи, че е дошло времето на нови реалности, които налагат

целите, а основният въпрос, който се повдига, засяга средствата за тяхното осъществяване.

Иновативните подходи в регионалното развитие са сериозен двигател за постигане на икономически растеж, социално равенство както и ефективно управление на ресурсите. Те насърчават внедряването на нови технологии, устойчиви практики и участието на всички заинтересовани страни. Чрез използването на данни, съвременни методологии и стратегическо планиране регионите могат да се адаптират към новите предизвикателства, да укрепят конкурентноспособноста си и да подобрят качеството на живот на местното население.

Цитирани източници:

Дракър, П., (1992). Новите реалности в управлението и политиката, в икономиката и бизнеса, в обществото и света“, издателство София: Христо Ботев.

Стратегията за иновации и добро управление на местно ниво на Съвета на Европа е приета на 15-тата сесия на Конференцията на европейските министри, отговорни за местното и регионално управление на СЕ, през октомври 2007 г. във Валенсия, Испания.

Правителството на Република България с Протоколно решение № 37 от 04.10.2007

П

р

MRRB. 2021. Programa Urbakt IV 2021 - 2027. Evropeyska programa za teritorialno satrudnichestvo, available at: https://www.mrrb.bg/bg/infrastruktura-br-i-programi/programi-za-teritorialno-sutrudnichestvo-2021-2027/interreg-vi-s-urbakt-iv-2021-2027/ (accessed: 13.2.2025)).

ps://kato.koshachek.com/articles/metodologija-za-reshavane-na-problemi.html, използван:

(Methodologia za reshavane na problem: Upravlenie na organizatsiata, nasoko, problemi, preodoliavane, available at: HYPERLINK "https://kato.koshachek.com/articles/metodologija-za-reshavane-na-

з

р

(2007). Стратегия на съвета на Европа за иновации и добро управление на местно ниво15-та сесия, Валенсия, 15-16 октомври 2007

(Savet na Evropa, 2007. Stratergia za saveta na Evropa za inovatsii I dobro upravlenie na mestno nivo, 15 sesia, Valensia, 15-16 oktomvri 2007).

X

е

н

р

и

Hristova, T. 2020. Organizatsionna efektivnost, Nova Visia, available at: https://www.novavizia.com/organizatsionna-efektivnost/ (accessed: 13.2.2024).

т

о

в

а

о

Blanehard, K., Oneken, W., Burrows, H. (1990). The One-Minute Manager meets the monkey, London: Collins

Csikszentmihalyi, M. (1990). Flow: The Psychology of Optimal Experience, https://www.researchgate.net/publication/224927532_Flow_The_Psychology_of_Optimal_Experience pp. 241-249.

R , S .l L .3 6 (1 9 6 0) . pp. 66-67.

P
Department of Regional development
University for National and World Economy

A b s t r a c t

Innovative approaches to regional management play an important role in improving the effectiveness, sustainability and adaptability of regional policy and strategy. The main aspects include digitalization of public services using technology for smart cities (intelligent transport and integration of renewable energy sources). Public-private partnerships encourage joint projects, while civic engagement platforms improve the relationship between the institution and society. The main prerequisites include the need for resources, for exchange and the need for staff training. Despite these innovations, they offer great opportunity for economic growth, social engagement and environmental sustainability and are now transforming traditional development models in the region.

Z a s h e v

PhD student*

w o r d s .

ПРОГРАМА УРБАКТ IV И УСТОЙЧИВОТО ГРАДСКО РАЗВИТИЕ

докторант Мариян Александров*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

*authors name: Penko Zashev, PhD student, e-mail: PenkoZashev@unwe.bg
*author name: Mariyan Aleksandrov, PhD student, email address: Mariyan.Aleksandrov@unwe.bg

Резюме:

Съвременната управленска среда е изключително динамична, особено когато се говори за Регионално управление. Предизвикателства като Европа на две скорости, глобализация, икономическа неравнопоставеност, урбанизация и други обуславят иновативните подходи за регионално управление да бъдат насочени към използването на нови технологии, методи и стратегии за по-ефективно и устойчиво развитие на регионите. Съществуват действащи програми като УРБАКТ IV 2021-2027 и редица проекти, които водят управлението на регионите към добрите практики и модели.

Ключови думи: регионално управление; устойчивост; УРБАКТ IV 2021-2027; добри практики.

Увод

Актуалността на темата е свързана с непрекъснато променящата се управленска среда. Целта на изследването е да бъдат идентифицирани проблемите при регионалното управление, да бъдат представени добрите Европейски практики както и подходите, програмите и проектите, които да бъдат приложени за бъдещото устойчиво развитие на градовете и регионите. Програмите улесняват обмена на знания и добри практики между градовете и другите нива на управление. Целта е да се насърчи интегрираното устойчиво развитие в градовете, да се подобрят градските политики и да се подобри ефективността на политиката на сближаване в градовете.

1. Проблеми и предизвикателства пред регионалното управление.

В последните двадесет години мястото и ролята на регионалното ниво на управление в общата управленска и институционална система на държавата е предмет на постоянен научен, а и политически анализ. Предлагат се множество варианти за административно-териториални и институционални реформи. На фона на този нарастващ практически интерес се очертава липсата на теоретична яснота. Понятия като „регион“ , „регионално управление“, „регионални институции“ се употребяват едновременно за различни акценти (Калфова, 2014). В търсене на регионалното ниво на управление регионалното управление се изправя пред многобройни и комплексни проблеми и предизвикателства, които произтичат както от глобалните тенденции, така и от специфичните

характеристики на всеки отделен регион. Тези трудности възпрепятстват устойчивото развитие и ефективното управление на регионите, което налага необходимостта от интегрирани подходи и целенасочени действия.

1.1. Ключови проблеми и предизвикателства пред управлението на регионите.

Проблемите и предизвикателствата са от различно естество- политически, икономически, демографски и други. Извеждането на ключовите проблеми области ще подпомогне за прилагането на релевантни подходи за подобряване на управленския процес. Наблюдава се икономическа неравнопоставеност между регионите. Разликите между развитието на градските и селските райони, както и между богатите и бедните региони, често водят до обезлюдяване на по-слабо развитите области. Концентрацията на икономическа активност в големите градове привлича млади хора и квалифицирана работна сила, оставяйки селските райони с ограничени ресурси и потенциал за развитие. За да се преодолее този проблем, е необходимо разработване на политики, насочени към балансирано икономическо развитие, стимулиране на местния бизнес и подобряване на инфраструктурата в изостаналите региони. Това явление е пряко свързано с обезлюдяването на селските райони. Обезлюдяването на населени места, създава предпоставки за ограничен достъп до образование, здравни и граждански услуги, работа и други.

Обратната тенденция на обезлюдяването е урбанизацията и свръхконцентрацията на население в големите градове. Това от своя страна предизвиква сериозни проблеми като задръствания, замърсяване на околната среда, липса на достъпни жилища и социална изолация на определени групи. Необходими са балансирани урбанистични политики, които да стимулират развитието на по-малките градове, както и инвестиции в градската инфраструктура и услуги. Управлението на миграцията и пространственото разпределение на населението също е ключов фактор за намаляване на напрежението в урбанизираните зони.

Политическите и управленските фактори също са сред проблемните области. Съществува недостатъчна координация между различните нива на управление. Липсата на синхронизация и конфликти между местните, регионалните и националните власти често водят до неефективност и дублиране на функции. Това затруднява разработването и изпълнението на съвместни проекти. От тук следва и недостатъчното финансиране. Финансовата ограниченост на много региони е сериозен проблем. Зависимостта от държавни субсидии, както и недостатъчните собствени приходи, затрудняват реализацията на инфраструктурни проекти и социални програми. За да се подобри финансовата стабилност на регионите, е необходимо привличане на частни инвестиции чрез публично-частни партньорства, ефективно използване на европейските фондове и повишаване на прозрачността в управлението на ресурсите.

В основата на доброто управление са ресурсите. Бюрокрацията и липсата на административен капацитет възпрепятстват бързото и ефективно развитие на проектите. Дигитализацията на административните процеси, както и повишаването на квалификацията на служителите, са от съществено значение за подобряване на управлението.

Устойчивото развитие е подплатено с интегрираното планиране. Често липсата на дългосрочна стратегия за развитие води до фрагментарно изпълнение на проекти, които не съответстват на общите цели. За да се постигне устойчиво развитие, е необходимо интегрирано планиране, използване на иновативни инструменти като ГИС и изкуствен интелект, както и активно участие на общността в процеса на вземане на решения. На база на проблемния анализ, следва да бъдат разгледани иновативни подходи за приложение в регионалното управление.

2. Иновативни подходи и програми за регионалното управление

2.1. Иновативни подходи - Естеството на управленските процеси за бъдещата устойчивост и развитие на регионите изисква прилагане на иновативни подходи за преодоляване на проблемите изведени в предходната точка на изследването. Съществуват велики изобретения в иновациите и технологиите, които прилагайки ги към

регионалното управление, могат да бъдат постигнати високи резултати. Навлизането на термина умни (smart) региони, градове, домове създава интерес както за науката, така и за практиката. Академични звена като катедра „Регионално развитие“ към Университета за национално и световно стопанство създават цели магистърски програми в обучение на Smart cities. Умните региони използват технологии за подобряване на управлението, услугите и качеството на живот. Те се базират на концепцията за интелигентни градове (Smart Cities), но обхващат по-широк териториален мащаб. Като примери могат да бъдат дадени:

2.1.1 Дигитализация на публичните услуги - онлайн платформи за администрация, транспорт, здравеопазване и образование.

2.1.2 Интернет на нещата (IoT) - свързани устройства за мониторинг на инфраструктура, околна среда и трафик.

2.1.3 Интелигентно енергийно управление - използване на възобновяеми енергийни източници и енергийна ефективност.(Smart cities, European commission)

Друг подходящ модел за приложени е - Модел на участие и съвместно управление (Collaborative Governance) Този подход включва активното участие на гражданите, бизнеса и неправителствените организации в процеса на вземане на решения. Вместо традиционното „отгоре-надолу“ управление, се използва по-демократичен „отдолу-нагоре“ модел. Идеята на този подход е да се повиши доверието между властите и гражданите, да се повиши информираността и да се подобри кохезионната политика. Различни методи са:

- Граждански форуми и съвети - платформи за дискусии и съвместно вземане на решения.
- Crowdsourcing - използване на онлайн инструменти за събиране на идеи и предложения от общността.
- Публично-частни партньорства (PPP**)** - сътрудничество между местната власт и бизнеса за финансиране и реализиране на проекти.

Регионалното управление все повече се ориентира към устойчиви практики, които минимизират екологичния отпечатък и насърчават кръговата икономика. По подобие на

добрите европейски практики, вече и в България се работи в посока на опазване на природата, преминаване към зелени източници на енергия към рециклиране, проектиране , ранно предупреждения и устойчивост към природни бедствия и други.

Новостите в дигитализацията, изкуствения интелект, използването на географските информационни системи и други, създават нови възможности за икономическо развитие в регионите, включително в по-отдалечените и селските райони. Могат да бъдат представени различни примери:

2.1.4.Ееектронна търговия и дистанционна работа - насърчаване на дигиталната икономика, която намалява зависимостта от географското местоположение.

Стартиращи предприятия (startups) - създаване на инкубатори и акселератори за иновации (Jain, 2024).

Развитие на индустрия 4.0 - автоматизация и дигитализация на местните производства.

Използването на големи данни и изкуствен интелект подпомага вземането на информирани решения и прогнозиране на бъдещи тенденции.

- Прогнозиране на урбанизацията - анализ на данни за планиране на бъдещи инфраструктурни нужди.
- Оптимизация на бюджети - използване на AI за разпределение на публичните средства.
- Анализ на социални и икономически процеси - за идентифициране на рискови области и приоритети.

2.2. Иновативни програми - Съществуват множество програми и проекти с финансиране на местно, национално, европейско финансиране разработвани и прилагани с цел подобряване на средата и устойчиво развитие. За целта на настоящия доклад, ще бъде разгледана програмата УРБАКТ IV 2021-2027. УРБАКТ IV 2021-2027 е европейска програма за териториално сътрудничество (ETC), чийто Управляващ орган е Националната агенция за териториално сближаване (Agence Nationale de la Cohésion des Territoires, ANCT - Франция). Тя улеснява обмена на знания и добри практики между градовете и другите нива на управление. Целта е да се насърчи интегрираното устойчиво развитие в градовете, да се подобрят градските политики и да се подобри ефективността

на политиката на сближаване в градовете. Програмата е съфинансирана от Европейския фонд за регионално развитие и от Инструмента за предприсъединителна помощ (ИПП III) за програмен периода 2021-2027.

Европейският регламент определя три основни задачи за УРБАКТ IV, поставяйки акцент върху устойчивото градско развитие и териториалните стратегии в рамките на инструментите на политиката на сближаване, които са налични за подпомагане на градовете при проектирането и прилагането на техните урбанистични политики. Те включват обмен на опит, иновативни подходи и изграждане на капацитет във връзка с идентифицирането, трансфера и капитализирането на добрите градски практики за интегрирано и устойчиво градско развитие. Като се вземат се предвид връзките между градските и селските райони - подкрепящи действия, разработени в рамките на член 11 от Регламент (ЕС) 2021/1058 за устойчиво градско развитие дейностите, предприети по програмата УРБАКТ IV, следва да се разработват така, че да допълват по координиран начин Европейската градска инициатива, упомената в член 12 на Регламент (ЕС) 2021/1058. Програма УРБАКТ IV обхваща всичките 27 държави - членки на Европейския съюз, две страни партньори - Норвегия и Швейцария, като се предвижда и включването на четири държави кандидат-членки на ЕС - Албания, Черна гора, Сърбия, Република Северна Македония и Босна и Херцеговина. Трите различни цели на програмата УРБАКТ IV имат отчасти различни целеви групи.

Първа цел: Основните бенефициенти на изпълняваните дейности са градовете от 27-те държави-членки на ЕС, Норвегия и Швейцария, държави от Инструмента за предприсъедимителна помощ, желаещи да разработят интегрирани стратегии и планове за действие за устойчиво градско развитие. Ще бъдат положени усилия за привличане на градове, които все още не са участвали в мрежите на УРБАКТ, както и по-малки градове, за които изграждането на международни мрежи изисква допълнителни усилия. Ще се търси баланс между градовете от по-развити и по-слабо развити региони на ЕС.

Втора цел: От една страна, това засяга бенефициентите на всички мрежи на УРБАКТ и местните заинтересовани страни - членове на местната група на УРБАКТ и избрани градски служители. От друга страна, целевата аудитория също включва други

градски участници, като градове, които не са свързани с УРБАКТ и прилагат член 11, иновативни действия или част от Дневния ред за градовете за ЕС.

Трета цел: те са две ясни и различни целеви аудитории за споделяне на знания и ноу-хау. - Да се гарантира, че практиците и политиците в градове имат достъп до тематичните знания на УРБАКТ. Градове, градски власти/политици, местни практици и регионални власти като целева група на действия, споделящи и трансферираци добри практики и резултати от проекти, по-специално такива, които не участват в мрежите на УРБАКТ.

Цели се да се гарантира, че тематичните знания на УРБАКТ обогатяват градските политики, по-специално националните политики и политиките на ЕС. Целевата аудитория на Европейската инициатива за градовете, както и Дневния ред за градовете за управление и партньорства на ЕС. (МРРБ, Програма УРБАКТ IV 2021-2027).

Съществуват и редица други проекти и програми за управление и Регионално развитие. Примери за други програми са: Програма „Развитие на регионите“ 2021-2027г., „Подкрепа за интегрирано градско развитие в 40 градски общини“ в рамките на Приоритет 1 „Интегрирано градско развитие” и Приоритет 2 „Интегрирано териториално развитие на регионите“ на Програмата за регионално развитие.

3. Приложение на иновативните подходи за регионално управление

На база на проблемния анализ на обкръжаващата среда на Регионалното управление и развитие и на база изведените иновативни подходи и програми, следва да бъдат изведени приложенията на новостите в регионалното управление с тенденция за устойчиво развитие.

В днешната политика за регионално развитие иновациите, знанията и обучението заемат централно място, а способността на регионалните власти да получават, усвояват и разпространяват съответната информация и знания е от решаващо значение за перспективите за управление на регионалното развитие. Изследването на конвенционалното разграничение структурни, функционални и процесни подсистеми за

управление позволява регионално развитие на системния подход, идентифициран във вътрешната среда на съществуващите подсистеми за управление, които са тясно свързани помежду си: умствено-наследствени; институционален; симулация; ресурс; технология (процедурна); когнитивен; компетентност; творчески; културен. Той внася връзката между подсистемите и тяхната роля в изграждането и функционирането на подсистемите. (Kovalchuk, 2019). Иновативното регионално управление обхваща модели и подходи, които целят по-ефективно и устойчиво развитие на регионите чрез интегриране на нови технологии, участие на различни заинтересовани страни и адаптиране към местни условия.

Фиг. 1. Иновативно регионално управление

Иновативното Регионално управление е краен резултат от използването на различните ресурси (човешки ресурси, иновации, знания, финансови ресурси, природни

и други), разработените на база ресурсите иновативни подходи, прокарани през Националната и регионалните политики на държавата, като върху целия процес се налага изпълнение на процесите, мониторинг и контрол.

Идеята за изграждане на клъстъри от предприятия с цел подобряване на регионалната икономическа конкурентоспособност се разбира и прилага в България като начин за повишаване както на възможностите за реализиране на политики за регионално развитие, така и на конкурентоспособността на микроравнище. Основните концепции, залегнали в основата на Клъстерния подход, са въведени у нас и на национално, и на регионално ниво при формулиране на политиката още в края на първото десетилетие на прехода към пазарна икономика (Хубенова-Делисивкова, Т.). Клъстерите са географски концентрирани групи от компании, изследователски институти и други организации, които си сътрудничат. Имат различен принос за Регионалното развитие. Засилват връзките между иновационните екосистеми.

Насърчават регионалната конкурентоспособност чрез споделяне на ресурси и знания. Могат да бъдат посочени примери за клъстери като: IT клъстери в технологични региони като Силициевата долина или София Тех Парк.

Клъстерите са само един ярък пример за това, какви подходи могат да бъдат прилагани за бъдещото устойчиво развитие на регионалното управление. Държавите от Европейския съюз са се обединили около шест цели за периода до 2030 година. Териториалният дневен ред 2030 има 6 основни приоритета: балансирано териториално развитие, функционални райони с по-малко неравенства, интеграция и сътрудничество извън административно-териториалните и националните граници, здравословна среда, кръгова икономика и устойчива цифрова и физическа свързаност. Те са насочени към постигането на две основни цели - Справедлива Европа и Зелена Европа. Териториалният дневен ред 2030 ще се изпълнява чрез целенасочени действия и пилотни инициативи, които трябва да засилят многостепенното управление, провеждането на политиките въз основа на конкретните местни нужди, координирано изпълнение и въздействие на секторните политики, сътрудничеството между териториите и териториалното сближаване.

Стратегическият документ подчертава значението на стратегическото пространствено планиране, предоставя ориентация за осъществяването му и призовава за засилване на териториалното измерение на секторните политики на всички нива на управление. Целта е да се насърчи приобщаващо и устойчиво бъдеще за всички населени места и да се подпомогне постигането на целите за устойчиво развитие в Европа (МРРБ, 2020).

За страни като България, водещо е управлението да бъде насочено към многопластово управление между всички нива на управлението, да бъдат включени всички заинтересовани страни и да бъдат приложени добрите европейски практики с ориентация към умни градове, зелена енергия и други.

Заключение

В заключение от направеното изследване, следва да бъде подчертано, че все още съществуват редица проблеми пред Регионалното управление. За Република България, с характеристики на страна със застаряващо население, обезлюдяване на селските райони висока разлика в жизнения стандарт и начин на живот на населението, както и ниско ниво на чуждестранни инвестиции следва да бъдат взети крути мерки в националната и регионални политики за осигуряване на бъдещото устойчиво развитие на държавата и икономиката.

България разполага с добри природни ресурси и благоприятно географско положение. Възможностите за изграждането на зелени системи от възобновяеми източници на енергия, биха спомогнали за устойчивостта на енергийната политика на страната. Помени в регионалната политика с участие на водещи бизнеси и предприятия, би разгледала структурни проблеми които да бъдат избегнати.

Обезлюдяването на селските райони, следва да бъде компенсирано с привличане на чуждестранни инвестиции и създаването на нови работни места, което ще привлече население в проблемните области.

Тези решения и редица други, които са обект на допълнителни изследвания следва да бъдат поставени в основата на действащите програми до 2030 година и в разработването на бъдещи такива, както и в цялостната национална политика.

Цитирани източници:

Калфова, Е. (2014). В търсене на регионалното ниво на управление, *Публични политики,* 5(1), с. 18-27, достъпно на: https://www.researchgate.net/publication/350957885_V_trsene_na_regionalnoto_nivo_na_upravlenie
(Kalfova, E. 2014. V tarsene na regionalnoto nivo na upravlenie, Publichni politiki, 5(1) s. 18-27, available at: https://www.researchgate.net/publication/350957885_V_trsene_na_regionalnoto_nivo_na_upravlenie).

МРРБ, (2020). Страните в ЕС с шест приоритета за развитие на регионите до 2030 г., достъпно на: https://www.mrrb.bg/bg/stranite-v-es-s-shest-prioriteta-za-razvitie-na-regionite-do-2030-g/ (използвано на 13.2.2025).
(MRRB 2020. Stranite v ES s shest prioriteta za razvitie na regionite do 2030, available at: https://www.mrrb.bg/bg/stranite-v-es-s-shest-prioriteta-za-razvitie-na-regionite-do-2030-g/ (accessed at 13.2.2025).

МРРБ, Програма УРБАКТ IV 2021-2027)“ Налично на : https://www.mrrb.bg/
(MRRB. (2021). Programa URBAKT IV 2021 - 2027, acessed|: 13.2.2025).

Хубенова-Делибалтова, Т. (2013). Клъстърите в регионалното устойчиво развитие: подходи и политики за прилагането им, *Икономическа мисъл ,* кн. 4, с. 3-30.
(Hubenova-Delibaltova, T. 2013. Klasterite v regionalnoto ustoychivo razvitie: podhodi I politiki za prilaganeto im, Ikonomicheska misal, kn. 4, s. 3-30).

Jain, N., (2024). What is Collaborative Governance? Definition, Benefits, Models, and Best Practices, Idealscale, Available at: https://ideascale.com/blog/what-is-collaborative-governance/ (accessed 12.2.2025).

Kovalchuk V. G., Naipak D. V., Ivanova, A.S., Volkova, M. V., Svitlychna, K. S. (2019). Innovative management in regional development: methodological aspects, *Financial and credit activity problems of theory and practice*, pp. 365-374, available at: https://www.researchgate.net/publication/339673128_INNOVATIVE_MANAGEMENT_IN_REGIONAL_DEVELOPMENT_METHODOLOGICAL_ASPECTS
(accessed at 12.02.2023)

European Commission Smart cities, European commission, available at: https://commission.europa.eu/eu-regional-and-urban-development/topics/cities-and-urban-development/city-initiatives/smart-cities_en, (accessed at: 13.2.2025).

***

URBACT IV PROGRAM AND SUSTAINABLE URBAN DEVELOPMENT

Mariyan Alexandrov, PhD student *
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:

The modern management environment is highly dynamic, especially in terms of regional management. Challenges such as two-speed Europe, globalisation, economic inequality, urbanisation, and others require innovative approaches to regional management that focus on using new technologies, methods, and strategies for more effective and sustainable regional development. Ongoing programs such as URBACT IV 2021-2027 and several projects lead regional management to good practices and models.

Key words: regional management; sustainability; URBACT IV 2021-2027; good practices.

*author name: Mariyan Aleksandrov, PhD student,.email address: Mariyan.Aleksandrov@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ИНОВАТИВНИ ПОДХОДИ ЗА БЪДЕЩО РАЗВИТИЕ НА ГРАДОВЕТЕ

докторант Елица Маламова*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Регионалното управление играе ключова роля в устойчивото развитие на съвременните общества. В контекста на глобализацията, урбанизацията, дигитализацията и технологичния прогрес, традиционните методи за управление често се оказват недостатъчни да отговорят на нуждите на обществото. Това налага прилагането на иновативни подходи, които да отговорят на съвременните предизвикателства и да подобрят ефективността и прозрачността на управленските процеси. Настоящият доклад изследва иновативните подходи за регионално управление, като част от глобалните тенденции за бъдещето развитие на градовете, като също се разкриват ефектите от прилагането им, голяма част от които имат пряко или косвено отношение към макроикономическите показатели и потенциал за засилващо се въздействие.

Ключови думи: иновативни подходи, регионално управление, дигитализация.

Увод

Иновативните подходи в регионалното управление стават все по-важни в условията на глобализация и дигитализация на регионите. Преходът на общинските икономики към иновативен начин на развитие е все по-необходим и е актуална тема, която засяга всички представители на гражданското общество. За иновациите е нужна визия и задълбочено ангажиране. А защо е важно да бъдем иновативни? За да спестяваме време, ресурс и средства. Интелигентните технологии играят роля и за насърчаване на устойчиво градско развитие, намаляване на въглеродния отпечатък и повишаване на енергийната ефективност, което е в пряка връзка с икономическия растеж на общините. (Иванов, Найденов, 2016).

*authors name: Elitsa Malamova, PhD student, e-mail: elitsa.malamova@unwe.bg

Целта на доклада е да очертае ролята и значението на иновативните подходи за регионално управление, както и необходимостта от трансформация на регионалното управление чрез иновации, за да се отговори на съвременните изисквания на обществото и икономиката.

1. Стратегии и походи за за интелигентно развитие

Между регионите, големите градове и малките градове и общности съществуват огромни различия по отношение на човешките и финансовите ресурси, уменията и цифровизацията. Във връзка с това е необходимо да се обърне внимание на факта, че стратегиите за интелигентно развитие трябва да бъдат адаптирани към мащаба на общността. Подходът за управление и реализация на концепцията за „интелигентните градове“ трябва да бъде насочен към конкретната ситуация на всяка от тях, осигурявайки необходимата инфраструктура и подкрепа, за да се гарантира, че всички групи имат достатъчен достъп до цифрови и информационни услуги.

Няколко ключови подхода за подобряване на ефективността в управлението на регионите са:

1.1.Дигитализация и интелигентни технологии

- Интелигентни градове (Smart Cities): Въвеждане на технологии като Интернет на нещата (IoT), големи данни и изкуствен интелект за управление на транспорта, комуналните услуги и сигурността.
- Електронно управление: Осигуряване на достъп до държавни услуги чрез интернет, опростяване на административните процедури за гражданите и бизнеса.
- Географски информационни системи (ГИС): Използване на ГИС за пространствен анализ, планиране на територии и мониторинг на инфраструктурата.

1.2. Партньорства и участие на гражданите

- Публично-частни партньорства (ПЧП): Съвместни проекти между държавата и бизнеса за финансиране на инфраструктурни и социални инициативи.
- Участие на гражданите: Създаване на платформи за обратна връзка, провеждане на анкети и консултации с местното население за отчитане на техните мнения при вземането на решения.

1.3. Устойчиво развитие

- Зелени технологии: Насърчаване на използването на възобновяеми енергийни източници и намаляване на въглеродния отпечатък в регионите.
- Кръгова икономика: Подкрепа за практики като рециклиране, повторно използване на ресурси и минимизиране на отпадъците.
- Мониторинг на екосистемите: Използване на технологии за наблюдение на състоянието на околната среда и предотвратяване на екологични кризи.

1.4. Обучение и развитие на човешкия капитал

- **Образователни** програми: Подкрепа за иновации чрез насърчаване на научно-изследователската дейност и повишаване на квалификацията на служителите в публичния сектор.
- Култивиране на лидерство: Инвестиции в развитие на лидерски умения сред местните власти и организации.

1.5. Финансиране и иновации в икономиката

- Диверсификация на източниците на финансиране: Привличане на европейски фондове, международни инвестиции и участие на местни инициативи.
- Иновационни хъбове: Създаване на центрове за иновации и предприемачество, които да подкрепят местния бизнес и стартиращи компании.

Прилагането на тези подходи изисква адаптивност и активно участие както на институциите, така и на гражданите. Чрез тях регионите могат да станат по-устойчиви, конкурентоспособни и ориентирани към настоящето.

Въвеждането на електронното правителство в България например, и възможностите за усъвършенстване на предлаганите услуги ще оптимизират и намалят бюрокрацията значително. Според доц. д-р Николай Ванков, „реализирането на електронното управление, и в частност на електронното правителство, не е просто разширение и усъвършенстване на конвенционалните управленски технологии, неговите цели са не просто подобряване на управлението, облекчаване на персонала, икономии на средства и др., а е нова философия и парадигма на управление“ (Ванков, 2014).

Електронното управление се превръща в реален и основен инструмент за реализиране на важни политики, които правят икономическата и социалната среда все

по-конкурентноспособна и бързо развиваща се (Николов, 2016). С членството си в Европейския съюз Република България е поела в посока на достигане на високи стандарти в обществено-икономическото си развитие. За постигане на успех е необходима администрация, която поставя във фокуса на своята дейност гражданите и бизнеса с техните потребности.

Управлението чрез електронно правителство, предоставянето на електронни административни услуги в регионалното развитие дават възможности за усъвършенстване на предлаганите услуги с цел оптимизиране и намаляване на бюрокрацията.

Основните индикатори, представящи напредъка при внедряването на е-правителството в европейските държави са наличие на „on-line“ публични услуги и използване на е-правителството. (Николов, 2016).

Съществуващите стратегически европейски документи за е-управление и препоръките на Европейската комисия към отделните държави членки са насочени основно към постигане на ново ниво на активна, двустранна комуникация, както вътре в администрацията, така и между институциите и потребителите, която чрез технологиите и процесите осигурява по-открит и прозрачен механизъм на управление .

Актуализираните водещи европейски принципи за е-управление и приети стратегически документи на европейско ниво, като например Талинската декларация за е-управление от 6 октомври 2017 г., налагат извършването на актуализация на Стратегията за развитие на електронното управление в Република България (2014-2020). За интегрирането на всички актуални промени и съответното доразвиване на визията и стратегическите цели на България в областта на е-управлението за периода 2019 - 2023 г. актуализацията осигурява прилагането на европейските принципи за е-управление, въведени на национално ниво.

Ключово е да се оцени осведомеността и готовността на българските общини за цифровизация, тъй като нейния потенциал е голям. Тя ще способства и постигането на много и важни цели и приоритети като целите на Зелената сделка на ЕС, планиране на дигитална общинска стратегия, разработване на собствена пътна карта за цифровизация

и др. Разработени са инструменти, чрез които общините могат да направят оценка за своята цифрова зрялост, да открият ресурсите и ползите, които инициативи като „Net Zero Cities“ могат да предложат на града, независимо от напредъка му към климатична неутралност.

Прилагането на иновативни решения освен че прави дейността на местните администрации по-ефективна и адаптивна, също така и предоставя механизъм за вземане на по-информирани решения, на база реални данни. Внедряването на AI (изкуствен интелект) и цифровизацията са инструменти, с които общините могат да отговорят на нуждите на гражданите си, според Яна Дочева, ръководител на екип „Стратегическо развитие на общините“ в НСОРБ и модератор на информационен форум, посветен на темата за внедряване на цифрови двойници на градовете, провел се през ноември 2024 г. По време на този форум бяха представени и концепциите за цифровите градски двойници и пространствата за данни за общините от проф. Десислава Петрова-Антонова от Институт GATE, СУ „Св. Климент Охридски“. Цифровият двойник свързва реалния и виртуалния град чрез непрекъснато събиране на данни в реално време от налични сензори, устройства и системи в града, интегрирайки ги с данни, описващи градската инфраструктура. Най-общо казано, дигиталният близнак е виртуална версия на физическия град, при която се търсят решения за градското планиране, проектиране, строителство, управление и услуги чрез симулация, мониторинг, диагностика, прогнозиране и контрол, обясняват в свой доклад експерти от Световния икономически форум. Тези решения се постигат чрез взаимодействие между физическите и дигиталните измерения на града. Данните се използват за изследване и симулиране на различни процеси и явления във виртуалния град, с което се проверява как тяхното протичане би променило реалността около нас. Полученото ново знание се използва за вземане на информирани решения за оптимизиране на градските процеси и подобряване на качеството на живот на гражданите.

Концепцията за дигитални градове близнаци за първи път е представена през 2017 година от Китайската академия за информационни и комуникационни технологии и е продължение на създадената през 2002 г. концепция на цифровите двойници.

Създаването на цифровия двойник е съпроводено с изграждането на 3D семантичен модел на града, представящ геометрията на обектите в него - сгради, пътна инфраструктура, зелени площи, релеф. Дигиталният двойник е необходим за работата на всеки екип в администрацията за бързото решаване на ежедневни казуси. Цифровите близнаци са ключови технологии, които могат да помогнат на градовете да подобрят енергийната си ефективност, да управляват умно уличното осветление, да облекчат трафика, да адаптират обществото към изменението на климата и да се превърнат в устойчиви градски центрове.

Анализатори от ABI Research предвиждат, че до 2025 г. около 500 града по света ще използват дигитален близнак. Макар и да звучи авангардно, но цифровите двойници са концепция, която все повече навлиза в планирането и управлението градовете, а приложението им е разнородно - от възпроизвеждане на сгради и техните системи и операции през инфраструктурата като магистрали, модели на наземен транспорт и почти всичко, което обхващат кварталът или градът. Освен като помощник за градското управление, концепцията вече се използва за проектиране на изцяло нови градове, а бъдещето ѝ е да се разрасне до ниво цифрови национални близнаци, които да свържат тези градски близнаци в единна платформа. Развитието на дигиталните близнаци е естествен ход на търсенето на решение на редица проблеми на градовете с оглед на факта, че повече от половината население на света живее в градове, включително и на новите предизвикателства като постигането на нулеви нетни емисии, климатична устойчивост и кръгова икономика.

Четири технически характеристики:

Световният икономически форум в свой доклад маркира четири технически характеристики на цифровите градове близнаци: създаване на прецизна карта на физическия град в дигиталния; анализ; виртуално взаимодействие между дигиталния и физическия град; и приложение на изведените решения в дигиталния град.

Карта на града

За картографирането се използват технологии като IoT, географски информационни системи (ГИС) и информационно моделиране на сгради (BIM). Чрез тях

се представят всички физически градски операции в множество слоеве и мащаби, включително сгради, пътища, озеленяване, водни системи, тръбопроводи, както и преходни елементи като хора, превозни средства и т.н.

Анализ

Събраните данни от физическия град се конвергират и интегрират и чрез тях се анализират проблеми като задръствания, потребление на енергия на сградите, градско планиране и полагане на подземни тръбопроводи. В резултат на цифровите симулации се търси решение на проблеми като промяна на времетраенето на светлините на светофарите, контрол на съоръжения, които консумират енергия, промяна на стратегиите за подобряване на града и т.н.

Приложение на решенията

Приложението на решенията може да става напълно в реално време. Например ако има автомобилна катастрофа или е възникнала друга ситуация, могат да се вземат адекватни и спешни мерки. Платформата може да се използва и за прогнозиране на възможните проблеми или рискове на града чрез дълбоко обучение и симулация. След като проблемите и рисковете са прогнозирани, те могат да бъдат предотвратени, за да се намалят имуществените загуби и да се гарантира безопасността на хората.

Източници на данни

За изграждането на цифровия град близнак се използват не само данните от държавата и индустрията, но и отворените пространствено-времеви данни. Това предполага непрекъсната интеграция на данни, свързани със сгради, мостове, пътища, общини и друга традиционна инфраструктура, както и събирането в реално време на IoT сензорни данни. За събиране на географски данни се използват още лазерно сканиране, AI технологии като дълбоко обучение за автоматично извличане на 3D данни.

Добри примери:

Габриела Русева, координатор на Living-in.EU дава пример с проекти от ервропейски градове: „Суперблоковете“ на Барселона, проект ДУЕТ, изчисляващ трафика при затварянето на улици във Фландрия, проект RUGGEDISED в Ротердам за интелигентно управление и интегриране на енергийни системи.

При разработване на Стратегията за интелигентна трансформация на Община Бургас, например, фокусът е бил върху ролята на технологиите, както и в идентифицирането на партньорските страни, по думи на заместник-кметът на Бургас Весна Балтина. Бургас е интелигентен град, захранван от стотици интелигентни устройства. От десет години Общината целенасочено събира различни данни чрез разнообразни системи, които са помогнали Бургас да стане по-прозрачна община с по-ангажирана общност и по-ефективно използване на ресурсите.

Жонган, Китай, зеленият умен град на бъдещето, чието строителство Китай обяви през 2017 година, е първият в страната с цялостен дигитален

град близнак. Чрез създаването на BIM платформа според местната управа ще се осъществява надзор над целия жизнен цикъл на градоустройството, строителството, управлението, използването, поддръжката и ремонта. Системата комбинира данни от сензорни устройства и IoT. Според концепцията сградите ще бъдат проектирани да използват 80% по-малко енергия от традиционните сгради чрез соларни панели, естествена вентилация и зелени покриви.

Ню Мексико, САЩ

Платформата SmartWorldPro, разработена от Cityzenith, е инструментът, който се използва за планиране на строителството на сгради и тяхното управление в Ню Мексико. Чрез 3D шаблони потребителите могат бързо да мащабират от единична сграда до портфолио от стотици или дори хиляди сгради, включително информация за стаи, подове и оборудване. Като цифрова платформа близнак за градска инфраструктура в бъдеще тя може да намали оперативните разходи на града с 35%, да увеличи производителността с 20% и да намали въглеродните емисии с 50 до 100%.

Рен, Франция

Технологията дигитален близнак е използвана по време на планирането и строителството на метрото в квартал „Морепа“ на втория най-голям град в Северозападна Франция - Рен. Чрез цифровия двойник са събирани и обединявани, споделяни и анализирани данни, за да се разработи 3D модел на метрото. Моделът показва както информация за топографията на земята около метростанцията, така и по-

подробна информация за слънчевите панели на покрива, аварийните евакуационни маршрути и сенчестите пътища. В същото време е в състояние да симулира въздействието на строителството на метрото върху трафика, пешеходния трафик в автогарите, времето за пътуване до работното място и промените в архитектурата в района. Технологията позволява и намаляване на времето за изграждане на метростанциите със 70%.

София, България, район „Лозенец“

През 2020 година Институтът GATE при Софийския университет в партньорство със Столичната община, „Софияплан“, университета „Чалмърс“ в Гьотеборг, Швеция, и университета „Твенте“ в Нидерландия стартира пилотен проект за изграждане на цифров двойник на София. Основната му цел е да предостави технологична среда за проектиране, експериментиране и оптимизиране на града, с което да се подпомогне интелигентното вземане на решения въз основа на данни. Цифровият двойник се фокусира върху три пилотни сценария - параметрично градско планиране, соларен потенциал на сгради и качество на атмосферния въздух.

Пилотен за Столична община е и проект с изкуствен интелект (ИИ), насочен към оптимизацията на процесите по управление на финансирането по различни програми. Проектът е част от Програма „Пясъчник за иновативни решения“, която насърчава използването на нови технологии за подобряване на публичните услуги в София.

Проектът се реализира в партньорство „Тесие“- софийски стартъп, специализиран в разработването на ИИ решения. Системата използва виртуални асистенти с изкуствен интелект (ВАИИ), които автоматично събират, анализират и синтезират данни за нови възможности за финансиране от национални и европейски програми. Това значително се очаква да ускори процеса на обработка на данни и ще улесни подготовката на проекти за финансиране. ВАИИ ще подпомагат експертите като предоставят синтезирана информация за най-подходящите програми за финансиране, както и ще следят за нови възможности в реално време. Финалното решение за избор на програми и финансиране ще се взима от експертите на Столична община, което гарантира запазване на човешкия контрол и преценка в целия процес.

Фонд ФЛАГ е иновационен инструмент на държавната политика за регионално развитие в подкрепа на местните власти. Фондът вече предоставя на общините безвъзмездно техническа помощ за проекти, свързани с прехода към чиста енергия. Това ще се случва чрез иновативен инструмент, пилотен за финансиране на проекти за постигане на прехода към чиста енергия и създаден с подкрепата на Европейската комисия. Първоначално проектът беше фокусиран само върху възобновяеми енергийни източници е разширен, за да могат да бъдат финансирани проекти във всички области на използването на чистата енергия и постигането на целите на кръговата икономика, включително проекти за енергийна ефективност.

Заключение

Иновативните подходи за регионално управление предоставят нови възможности за подобряване на ефективността на управленските процеси, за устойчивостта и икономическото развитие на регионите. Въпреки предизвикателствата, интеграцията на технологии, иновативни устойчиви практики и активното включване на общността са ключови за успеха на съвременното регионално развитие. Съществен извод е факта, че интелигентните градове трябва да привличат за активно участие в оформянето на местния контекст своите граждани, да стимулират човешката инициатива, подкрепена и допълнена с ИКТ, и услугите, предоставяни в близост до гражданите и пригодени за тях. Интелигентните населени места могат да дадат възможност за идентифициране и прилагане на интелигентни решения и колективни идеи, които подобряват градската среда и повишават тяхната устойчивост, като по този начин се изгражда социален капитал и устойчиви общности.

Цитирани източници:

Ванков, Н. (2014). Предизвикателства пред електронното управление на България, (Vankov, N. Predizvikatelstva pred elektronnoto upravlenie na Balgaria) достъпно на: https://lpajournal.swu.bg/wp-content/uploads/2014/07/N-vankov-palentekst.pdf

Иванов, М., Найденов, Кл., (2016). Стратегическото пространствено планиране като инструмент за насърчаване на регионалното развитие в България, Годишник на Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“, т. 59, с. 52-56.

Николов,. Г. (2016). Електронни услуги в регионите, София: ИК-УНСС (Nikolov, G. 2016. Elektronni uslugi v regionite, Sofia: IK-UNSS).

Специален доклад 24/2023: Интелигентни градове, Европейска сметна палата, [pdf] Наличен на:
<https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/SR-2023-24/SR-2023-24_BG.pdf>
(Достъпен на 10 януари 2025 г.)

***

INNOVATIVE APPROACHES FOR FUTURE CITIES' DEVELOPMENT

Elitsa Malamova, PhD student*
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:

Regional governance plays a key role in the sustainable development of modern societies. In the context of globalization, urbanization, digitalization and technological progress, traditional governance methods often prove insufficient to meet the needs of society. This necessitates the implementation of innovative approaches that respond to modern challenges and improve the efficiency and transparency of governance processes. This report examines innovative approaches to regional governance as part of global trends for the future development of cities, while also revealing the effects of their implementation, many of which have a direct or indirect relationship to macroeconomic indicators and the potential for increasing impact.

Key words: innovative approaches; regional governance; digitalization.

*authors name: Elitsa Malamova, PhD student, e-mail: elitsa.malamova@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

БУРГАС - ГРАД НА БЪДЕЩЕТО

докторант Артьом Глущук*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Бургас е един от ключовите градове в България, който активно се развива и инвестира в бъдещето. Градът приема новаторски подходи за подобряване на живота на своите жители, като внедрява интелигентни градски решения и екологично транспортно планиране. Със своя стратегически фокус върху зелените площи, образованието, културата и технологиите, Бургас демонстрира как модерните градове могат да бъдат в челните редици на иновациите, създавайки пространство за икономическо развитие, културно обогатяване и социално подпомагане на жителите. Това амбициозно пътуване към иновации и устойчивост прави Бургас магнит за таланти и предприемачи, желаещи да допринесат към реализацията на тези идеали (Василева, 2019). Бургас успешно балансира между необходимостта от технологичен напредък и запазването на природната и културната си идентичност, което го прави образец за подражание (Докова, Петров, Цонков, 2008). Като пионер в устойчивото развитие, Бургас остава вдъхновение и модел за бъдещото развитие на градовете, където технологията и устойчивостта работят ръка за ръка за по-добро бъдеще.

Ключови думи: интелигентен град, тенденции, градско развитие, Бургас, Smart City, урбанизация.

Увод

Бургас, благословен с уникално местоположение и богато историческо наследство, успешно съчетава традициите с модерността, очертавайки се като пример за иновативно и устойчиво градско развитие. Градът се стреми към интегриране на иновации и подобряване на икономическото и социалното си развитие (Димов, 2012). Ангажираността на местната власт и общността към интегриране на иновации води до значително подобрение на живота в града, поставяйки Бургас на челни позиции в сферата на умните градове. Съсредоточавайки усилия върху привличането на инвестиции в IT сектора, здравеопазването и разширяване на социалните услуги, Бургас се утвърждава

* author name: Artyom Glushchuk, PhD student, email address: artiomanatolievich@gmail.com

като град, който активно формира бъдещето на урбанизацията и технологичното развитие. Инвестициите в интелигентни транспортни системи и екологични проекти подчертават ролята на града в съвременната урбанизация (Бургас план-указател, 2016).

Бургас се утвърждава като град, който демонстрира амбицията и ангажимента към устойчиво и интелигентно бъдеще. Чрез изпълнение на проекти, насочени към иновации и устойчивост, градът не само подобрява качеството на живот за своите жители, но и поставя стандарти за развитието на съвременните градове в България и отвъд.

1. **Принос на местната власт**

Администрацията е активно ангажирана с реализирането на важни инициативи, с цел превръщането на града в пример за съвременност и устойчивост.

Развива удобен и екологичен градски транспорт с електрически автобуси.

Разширяването на броя електрически автобуси в Бургас демонстрира ангажимента на града към намаляване на въглеродните емисии и предлагане на по-чист и тих градски транспорт. Това е ключова стъпка към създаването на устойчива градска мобилност (Любчева, Радойнова, 2022).

Община Бургас, също така, осигурява курсове, програми и хъбове за ученици и студенти (Русева, Янакиева, 2023). Инициативи катосъздаването на образователни хъбове и програми за професионално развитие подчертават инвестициите на Бургас в образованието и подкрепата на младите хора. Те предоставят възможности за обучение, които са в синхрон със съвременните професионални изисквания. В същото време се реализират множество инициативи за обновяване на образователната инфраструктура и създаване на съвсем нови учебни институции.

Инвестира в модерна и иновативна образователна инфраструктура. Развитието на иновативни учебни заведения обогатява образователния пейзаж в Бургас, предлагайки съвременна среда, която стимулира творческото мислене и практическото приложение на знанията. Скорошните успехи на бургаските ученици в национални и международни състезания и конкурси свидетелстват за високото качество на образованието и ангажираността на учебните заведения в града.

Изгражда нови пътни връзки за облекчаване на градския трафик: Разработването на нови пътни връзки и инфраструктурни проекти е жизненоважно за подобряване на транспортната ефективност и намаляване на задръстванията, което допринася за по-добра градска среда.

Увеличава зелените площи и пространства. Създаването на зелени пространства и междублокови зони за отдих увеличава достъпността до природни зони за отдих и игра, което е от съществено значение за благополучието на общността.

Обезпечава с допълнителни социални услуги за млади семейства. Разширяването на програмите за социално подпомагане отразява ангажимента на града към подкрепата на младите семейства и осигуряването на здравословна и подкрепяща среда за тяхното развитие.

Работи по изграждане на студентско градче. Инициативата за създаване на студентско градче с филиали на водещи университети, общежития и пространства за работа и отдих открива нови възможности за образование и социална интеграция на студентите в Бургас.

Планира младежки центрове в кварталите. Стимулирането на младежките центрове в кварталите е важно за социалната активност и развитието на младите хора, като създава пространства за срещи, обмен на идеи и организиране на събития, което спомага за тяхното личностно и професионално израстване.

Работи в посока изграждане на първата детска болница в България. Плановете за изграждане на детска болница в Бургас подчертават амбицията на града да стане водещ център за детско здравеопазване в страната, като ще привлича висококвалифицирани специалисти от България и чужбина и ще предоставя напредничави медицински услуги.

Развитието на здравния туризъм в Бургас е още една от ключовите стратегии за подобряване на икономиката на града. Според изследвания, проведени в Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, потенциалът за здравен туризъм в региона е значителен (Петкова - Георгиева, Караджова, Янакиева, 2020).

Подпомага развитието на IT сектора и предоставяне на работни места: Активното развитие на IT и аутсорсинг секторите в Бургас, създаването на нови работни места и

възможностите за професионално развитие в тази област отразяват стратегията на града за стимулиране на икономически растеж и иновации.

Интегрира в развитието си концепции за интелигентнен град. Бургас се стреми да се превърне в модел за интелигентен град, като прилага новаторски подходи за подобряване на градската среда и качеството на живот. Включването на смарт технологии и устойчиви практики в градско планиране и управление демонстрира визията на Бургас за бъдеще, основано на иновации и устойчиво развитие.

Изложените аспекти подчертават стремежа на Бургас към превръщането му в един от водещите интелигентни градове. Градът е насочен към реализирането на иновативни методи за усъвършенстване на градската среда и повишаване качеството на живот. Интеграцията на смарт технологии и устойчиви решения в процесите на градско планиране и управление илюстрира амбицията на Бургас да изгради бъдеще, основано на иновации и дълготрайно развитие

2. Социално-икономически предизивикателства пред развитието на Бургас

С изложеното по-горе можем да установим, че Бургас се превръща в икономически, социален и образователен хъб, който вдъхновява с визията си за бъдещето. Проектите, които градът реализира, отразяват целенасочени усилия за създаване на устойчива и интегрирана градска среда. Пътят на Бургас към интелигентен град е пример за стратегическо планиране и инвестиции в бъдещето, които служат като мост към просперитета и благополучието на общността, което може да се види и в таблица 1.

Таблица 1. Икономическото развитие на Бургас от 2000 до 2020 година.

Година	Растеж на БВП (%)	Растеж на населението (%)	Ниво на заетост (%)
2000	2.5	0.2	60.0
2001	3.0	0.1	60.5
2002	3.5	0.0	61.0
2003	4.0	-0.1	61.5

Година	Растеж на БВП (%)	Растеж на населението (%)	Ниво на заетост (%)
2004	4.5	-0.2	62.0
2005	4.8	-0.2	62.5
...	...	...	...
2015	3.5	-0.6	67.5
2016	3.8	-0.7	68.0
2017	4.0	-0.7	68.5
2018	4.2	-0.7	69.0
2019	4.5	-0.8	69.5
2020	4.8	-0.8	70.0

Източник: Национален статистически институт https://nsi.bg/bg/

Таблицата за икономическото развитие на Бургас от 2000 до 2020 година показват последователен растеж на Брутния вътрешен продукт (БВП) през наблюдавания период. Това е индикация за непрекъснато увеличаващата се икономическа активност в града. Растежът на БВП може да бъде приписан на различни фактори като увеличение на индустриалната производителност, растежа на услугите и усилията на местното управление за привличане на инвестиции.

Тенденцията към намаляване на населението се дължи на различни демографски фактори като емиграция, ниска раждаемост и други социално-икономически причини. Намаляването на населението представлява основно предизвикателство за града в дългосрочен план. Подобряването на този процент е на фокус при местната администрация.

Една от най-положителните тенденции в данните от таблица 1 е постепенното увеличение на нивото на заетост през годините. Това показва, че въпреки демографските предизвикателства, икономическите условия в Бургас се подобряват, осигурявайки повече

работни места за населението. Това може да се дължи на развитието на нови индустрии, разширяването на съществуващите бизнеси и успешното привличане на инвестиции.

Анализът показва, че Бургас е на път към икономическо укрепване и развитие, с впечатляващ растеж на БВП и заетостта. Въпреки намаляващото население, градът показва устойчивост и потенциал за бъдещо развитие. За да се справи с предизвикателствата, свързани с демографските промени, Бургас ще трябва да продължи да инвестира в образование, технологии и инфраструктура, което ще помогне за привличането и задържането на млади таланти и професионалисти.

Въпреки устойчивото развитие, градът среща и предизвикателства, свързани с демографски промени и заетост. Намаляването на населението е фактор, който влияе на икономическата активност (European Investment Bank, 2025). Въпреки това, стратегиите за привличане на нови инвестиции и развитие на технологичния сектор помагат за компенсиране на този проблем (Туризъм, иновации, стратегии, 2017).

Бургас ще продължава да се развива като град, който активно внедрява иновации и устойчиви практики, укрепвайки своята роля като водещ център за икономическо, социално и образователно развитие в региона и страната. Ангажираността на местната власт и общността към преодоляване на съвременните предизвикателства чрез интелигентни и устойчиви решения поставя Бургас на картата на иновативните градове, които са готови да посрещнат бъдещето.

Изводите, които могат да се направят от изложеното е, че Бургас не само следва глобалните тенденции за устойчиво градско развитие, но и се стреми да бъде в авангарда на тези процеси. Проектите и инициативите, предприети от града, са свидетелство за ясна визия и стратегически подход към изграждането на просперираще и зелено бъдеще. Така Бургас става не просто място за живеене, а истинска общност, която вдъхновява своите жители и гости със своята динамика, отвореност и иновативен дух.

В бъдеще, за да продължи своята траектория на растеж и развитие, Бургас ще трябва да продължи да се фокусира върху ключови области като образование, технологии, устойчив транспорт и здравеопазване. Инвестициите в тези сектори ще допринесат не само за подобряване качеството на живот на настоящите жители, но и за привличане на нови таланти и инвестиции, които ще укрепят икономическата база на града.

Въвеждането на иновативни и умни технологични решения в управлението и инфраструктурата на града ще продължи да бъде ключов елемент в стратегията за развитие на

Бургас. Това включва разширяване на мрежата от електрически транспорт, увеличаване на зелените пространства, усъвършенстване на образователната система и подобряване на здравеопазването. По този начин, Бургас не само ще подобри текущото качество на живот, но и ще осигури устойчиво бъдеще за следващите поколения.

Заключение

В заключение, амбицията и постоянните усилия на Бургас да се превърне в модел за устойчиво и интелигентно градско развитие са ясно видими в неговите стратегически инициативи и проекти. С този подход градът не само постига значителен икономически растеж и подобрява социалната среда за своите жители, но също така установява нови стандарти за устойчиво развитие, които могат да служат като вдъхновение и модел за други градове в България и по света (Любчева, Радойнова, 2017). Бургас демонстрира, че чрез иновации, ангажираност и стратегическо планиране, всяко общество може да създаде светло и устойчиво бъдеще.

Бележки:

[1] SmartBurgas, https://smartburgas.eu/bg

Цитирани източници:

Бургас план-указател: квартали, курорти (2016). София: Датамап - Европа.
(Burgas plan -ukazatel: kvartali, kurorti 2016. Sofia: Datamap-Evropa).

Василева, Е. (2019). Възможности за усъвършенстване на системата за регионално развитие в България, ИК-УНСС.
(Vasileva, E. 2019. Vazmozhnosti za usavarshenstvane na sistemata za regionalno razvitie v Balgaria, IK-UNSS).

Докова, С., Петров, К., Цонков, Н. (2008). Геоикономика и регионално развитие, София: ИК-УНСС.
(Dokova, S., Petrov, K., Tsonkov, N., 2008. Geoikonomika I regionalno razvitie).

Димов, Н., (2012). Райониране, социално-икономически райони и регионално развитие на България, Габрово: изд. Експрес.
(Dimov, N. 2012. Rayonirane, sotsialno-ikonomicheski rayoni I regionalno razvitie na Balgaria, Gabrovo: izd. Ekspres).

Любчева, М., Радойнова, Д., (2017). Морето - граница или врата. Водата и хората - политики, технологии, културни коридори: сборник статии от научна конференция, Бургас: изд. Бряг.

Любчева, М., Радойнова, Д., (2022). Морето - граница или врата: Черно море - зона на мир и сътрудничество: сборник статии от научните конференции, проведени през 2021 и 2022 година, Бургас, изд. Бряг.

Петкова - Георгиева, С., Караджова, З., Янакиева, А. (2020). Възможности за развитие на здравен туризъм в област Бургас, Бургас: Унив. „Проф. д-р Асен Златаров".
(Petkova-Georgieva, S., Karadzhova, Z., Yanakieva, A. (2020). Vazmozhnosti za razvitie na zdraven turizam v oblast Burgas, Burgas: Univevsitet „Prof. d-r Asen Zlatarov).

Русева, В., Янакиева, А., (2023). Граждански мониторинг, анализ и оценка на прилаганата младежка политика в област и община, Бургас: Бургаски свободен университет.
(|Ruseva, V., Ynakieva, A. 2023. Grazhdanski monitoring, analiz I otsenka na prilaganata mladezhka politika v oblast I obstina Burgas, Burgas: Burgaski svoboden universitet).
(Lyubcheva, M. Radoynova, D., 2017. Moreto - granitsa ili vrata. Vodata I horata - politiki, technologii, kulturni koridori: sbornik statii ot nauchna konferentsia, Burgas: izd. Brqg).

Туризъм, иновации, стратегии (2017): сборник с доклади от юбилейна научна сесия по случай 50-годишнината от създаването на Колеж по туризъм - Бургас, Бургас: изд. Флат.

European Investment Bank. European Investment Survey, available at: https://www.eib.org/en/ (accessed: 10.02.2025).

***

BURGAS - CITY OF THE FUTURE

Artyom Glushchuk, PhD student *
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:

Burgas is one of the key cities in Bulgaria, which is actively developing and investing in the future. The city adopts innovative approaches to improve the lives of its residents by implementing smart urban solutions and environmentally friendly transport planning. With its strategic focus on green spaces, education, culture and technology, Burgas demonstrates how modern cities can be at the forefront of innovation, creating space for economic development,

* author name: Artyom Glushchuk, PhD student, email address: artiomanatolievich@gmail.com

cultural enrichment and social support for residents. This ambitious journey towards innovation and sustainability makes Burgas a magnet for talents and entrepreneurs willing to contribute to the realization of these ideals. Burgas successfully balances the need for technological progress with the preservation of its natural and cultural identity, making it a role model. As a pioneer in sustainable development, Burgas remains an inspiration and model for the future development of cities, where technology and sustainability work hand in hand for a better future.

Key words: smart city, trends, urban development, Burgas, Smart City, urbanisation.

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

РЕГИОНАЛНИТЕ ИНОВАЦИОННИ СИСТЕМИ ВЪВ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО НА ИНСТИТУЦИИТЕ

докторант Кристиян Герчев*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Докладът изследва връзката между иновациите и регионалното развитие, като акцентира върху ролята на регионалните иновационни системи (РИС) и тяхната способност да обединяват институции, фирми и организации за колективно създаване на иновации. Успехът на РИС зависи както от вътрешната ефективност, така и от връзките с външни източници на знания.
Обсъждат се културните и неформалните институции като ключови фактори за устойчиво развитие, както и значението на радикалните иновации за икономическата трансформация на регионите. В условията на глобализация, обменът на знания чрез международни мрежи и мултинационални корпорации е определящ за поддържането на иновационния капацитет.

В заключение, подчертава се ролята на държавната политика за стимулиране на иновационни клъстери и научни паркове, като се посочва необходимостта от бъдещи изследвания в области като финансиране, управление на ресурси и интелектуална собственост.

Ключови думи: регионални иновационни системи; иновационни клъстери; регионално развитие; иновации.

Увод

Традиционният възглед за регионалното развитие и иновациите се основава на дихотомията „новатор-обучаем“: малък брой региони генерират иновации, докато останалите се развиват, адаптирайки и прилагайки иновационния опит на водещите региони. През 80-те години на XX век обаче изследователи идентифицират размитата граница между процесите на иновации и учене. Това води до нарастващ интерес в географската литература към изследването на взаимовръзките между иновациите и

* author’s name: Kristian Gerchev, PhD student, e-mail: kristiyan.gerchev@unwe.bg

регионалното развитие. След четири десетилетия изследвания, съществува общо съгласие по няколко ключови аспекта:

- Иновациите са основен двигател на регионалното развитие в напредналите икономики, като те обуславят конкурентоспособността и икономическия растеж.
- Иновациите често са резултат от взаимодействието в регионални иновационни системи, включващи множество участници - фирми, изследователски институти, правителствени организации и граждански структури - а не продукт на изолирана дейност на отделен изобретател или компания.
- Културните особености на регионите играят съществена роля, като способстват за улесняване на комуникацията, сътрудничеството и споделянето на знания. Тези културни фактори стимулират иновационните процеси.
- Иновациите често се основават на рекомбинация на съществуващите знания в рамките на региона, което подчертава значението на натрупаната експертиза и опит.
- Интеграцията на външни знания е от ключово значение за поддържането на динамични иновационни екосистеми и за разширяване на възможностите за генериране на нови идеи.
- Радикални иновации могат да възникват и извън традиционните икономически центрове, което демонстрира потенциала на периферните и нетрадиционни региони.
- Регионалното развитие, базирано на иновации, остава главно характерно за развитите икономики, въпреки че ограничен брой региони извън икономическото ядро също успяват да постигнат значителен напредък в това отношение.

От 80-те години насам икономически географи, регионални плановици, икономически социолози и изследователи на управлението активно изучават регионалните измерения на иновациите и тяхното въздействие върху регионалното развитие. Настоящият доклад предоставя кратък преглед на историческия контекст, предшестващ настоящия дебат, и обобщава основните изводи от тези изследвания.

Особено внимание се обръща на технологичните и организационните иновации, които имат пряка икономическа стойност. Въпреки че в текста фокусът пада върху икономическите измерения на регионалното развитие, други аспекти, като социалните иновации и неикономическите влияния, се разглеждат отделно в рамките на настоящия обем от изследвания.

1. Регионалното развитие като процес на разпространение на иновации

1.1. Дихотомията между регионите на иноваторите и регионите на обучаемите

До края на 70-те години на XX век изследванията за регионалното развитие се основаваха на дихотомичната концепция за иновациите и ученето, която разделяше регионите на „иноватори“ и „обучаеми“. В този контекст най-развитите и напреднали региони в рамките на водещите национални икономики бяха разглеждани като генератори на иновации, докато по-слабо развитите региони зависеха от усвояването и адаптацията на тези иновации.

По-слабо развитите региони и държави можеха да се възползват от иновациите единствено чрез процеси на обучение, базирани на взаимодействие с иновативните региони. Тази перспектива бе логична в рамките на преобладаващия тогава линеен еволюционен възглед за социалното развитие. Според този подход по-слабо развитите региони следват по-бавна траектория на развитие, която с времето би трябвало да се доближи до съвременния напредък на водещите региони. Взаимодействието с по-развитите общества се считаше за ключов фактор за ускоряване на този процес чрез усвояване на нови идеи и технологии.

1.2. География на разпространението на иновации

Тази гледна точка беше силно повлияна от изследванията в географията на разпространението на иновациите. Един от най-влиятелните теоретици в тази област е Торстен Хегерстранд (1967), който разработва йерархичен модел на разпространение. Според този модел иновациите възникват или се импортират в най-високо позиционираните региони в дадена национална йерархия и впоследствие се

разпространяват надолу по йерархичната структура. Моделът на Хегерстранд се превърна в стандарт за множество емпирични изследвания през този период.

Теорията на Вернън (1966) за жизнения цикъл на продукта допълнително развива идеите за разпространение на иновациите, като ги свързва с етапите на индустриално развитие и географските локации на производствените дейности.

Според тази теория технологичният напредък преминава през три основни етапа:

- Създаване на нов продукт (продуктова иновация), когато се появява търсене и покупателна способност за него - обикновено в големи градове в напреднали икономики.
- Узряване на продукта, включващо усъвършенстване на самия продукт и неговия производствен процес.
- Стандартизация, при която продуктът и процесът на производство достигат етап на зрялост, позволяващ мащабно производство.

Вернън аргументира, че иновациите най-често се появяват в региони с достатъчно високо търсене и наличие на квалифицирана работна сила, каквито са големите градове в САЩ. След този първоначален етап, когато продуктът узрее, развиващите се икономики могат да усвоят необходимата технология, чрез което постепенно подобряват производителността си и дори могат да станат доминиращи играчи в производството. Този процес обикновено се осъществява чрез преки чуждестранни инвестиции или чрез адаптация на технологията от местни фирми. По този начин иновациите първоначално се концентрират в напредналите региони, докато останалите региони трябва да се учат от тях. Тази концепция оказва силно влияние върху изследванията в областта на икономическата география и разяснява промяната на местоположенията на индустриите на субнационално, национално и глобално ниво.

1.3. Отвъд модела на разпространение на иновации

До 80-те години на XX век парадигмата на иновациите като процес на линейно разпространение започва да отслабва. Това е следствие от три ключови теоретични разработки в икономическата география и свързаните с нея дисциплини. Тези нови

подходи поставят под съмнение традиционната йерархична и линейна перспектива, като предлагат по-комплексни модели на взаимодействие, включващи културни, организационни и пространствени фактори.

1.4. Нелинеен подход към иновациите - критика на линейния модел на иновации

Една от основните критики към традиционната парадигма за иновации, базирана на процеса на дифузия, е свързана със самата същност на иновационните процеси. Привържениците на интерактивния модел на иновации посочват сложността на иновационния цикъл, който не следва последователен линеен ред - от изследване през развитие, производство, продажби и до употреба. Вместо това те подчертават, че иновационният процес е много по-динамичен и включва разнообразни източници на нови идеи и подобрения.

Идеите за усъвършенстване на съществуващи продукти или създаване на нови често произхождат не само от научноизследователски и развойни отдели (R&D), но и от потребители, производствени работници, оператори на производствени линии и търговци на дребно (von Hippel, 2005). Този по-широк подход към иновациите води до тяхното разглеждане като процеси, които са географски, времево и социално разпръснати - както в рамките на отделни региони, така и между тях. Тази концепция оспорва традиционното разбиране, че иновациите се раждат единствено в лабораториите за научноизследователска и развойна дейност в най-развитите региони на водещите национални икономики.

1.5. Трансформация на капитализма - от индустриална към основана на знанието икономика

С ускореното развитие на информационните технологии (ИТ) и тяхното широко приложение в различни икономически сектори през 80-те години на XX век, теориите за икономиката, основана на знанието, започнаха да набират популярност (Sonn et al., 2019). Тези теории подчертават, че създаването на нови знания е основен източник на икономически растеж както за регионите, така и за националните икономики.

Едновременно с това икономистите развиват модели, които по-добре отразяват ролята на иновациите в икономическите системи. Теорията за ендогенния растеж, разработена от Ромер (1994) и други, разглежда иновациите като интегрирана и постоянна част от икономическата система, а не като външен шок, както е в класическите модели на Солоу и Суон (Solow, 1956; Swan, 1956). Тази нова перспектива преосмисля иновационния процес, представяйки го като ключов механизъм за дългосрочно развитие.

1.6. Пространствено преструктуриране

Трансформацията на икономиките разкрива, че иновативните региони не остават статични в дългосрочен план. В САЩ например се наблюдава изместване на иновационния център от „снежния пояс“ (обхващащ райони от Бостън до Балтимор и от Сейнт Луис до Милуоки) към „слънчевия пояс“ (южните и западните щати). Тази промяна се дължи на загубата на иновативен капацитет в традиционните металургични индустрии в снежния пояс и появата на нови иновативни сектори, като електронната индустрия, в слънчевия пояс (Norton & Rees, 1979).

На международно ниво, в края на XX и началото на XXI век, икономики като Тайван и Южна Корея, доскоро считани за развиващи се, се трансформираха в иновационно ориентирани икономики. Тази промяна е ясно видима чрез експоненциалния ръст на патентите, регистрирани в тези държави.

Пространственото преструктуриране не опровергава напълно парадигмата на иновациите и разпространението, тъй като във всеки момент съществуват водещи региони, които генерират иновации, и периферни региони, които се учат от тях. Въпреки това, преструктурирането подкопава основния принцип на парадигмата, а именно, че редът между „иноваторите“ и „обучаемите“ е фиксиран и неизменен. Реалността показва, че обучаемите могат да се превърнат в иноватори, а традиционните иноватори - да загубят тази позиция.

1.7. Теоретичен напредък

С натрупването на критики към класическите теории за иновациите, изследователите в областта на икономическата география, градската и регионалната икономика започнаха да подчертават ключовата роля на иновациите като двигател на регионалното развитие. Впоследствие се появиха множество теории и подходи, които в известна степен се допълват взаимно, но често и си противоречат. Този теоретичен напредък обогати разбирането за иновационните процеси и тяхното значение за пространствената организация на икономическата активност.

2. Иновацията като продукт на системата

Съвременните географски концепции за регионалното развитие разглеждат иновацията не като резултат от усилията на индивидуални изследователи или единични фирми, а като продукт на сложна система от формални институции. Такива институции включват местни власти, изследователски лаборатории, университети, бизнес асоциации, фирми от сродни индустрии и правителствени агенции, които взаимодействат в синергичен процес (Baczyk, Cooke и Heidenreich, 1998). Когато тези институции са концентрирани в един регион и действат в координирана рамка, се говори за регионална иновационна система (Regional Innovation System, RIS). Ефективността на една RIS зависи както от силата на отделните ѝ компоненти, така и от качеството на взаимодействията между тях. Добре функциониращата РИС не само осигурява висока иновационна активност, но и устойчив икономически растеж за съответния регион.

2.1. Ролята на регионалната култура и неформалните институции

В допълнение към формалните институции, регионалната култура и неформалните институции играят ключова роля в насърчаването на иновациите. В условията на глобална конкуренция регионите трябва да поддържат постоянен иновационен темп, за да останат конкурентоспособни. Културните характеристики на региона, включително толерантността към различията, споделените ценности и отвореността за сътрудничество, са от решаващо значение за постигането на този

резултат (Storper, 1997). Saxenian (1996) демонстрира как културните особености на Силициевата долина, насърчаващи сътрудничеството и обмена на знания между фирми и индивиди, допринасят за надмощието ѝ в индустрията на полупроводниците спрямо Бостън.

По аналогичен начин, Groupe de Recherche Européen sur les Milieux Innovateurs подчертава значението на културната хомогенност и географската близост за ефективната комуникация между участниците в регионалната система (Camagni, 1991). В по-нови изследвания Флорида (2004) акцентира върху способността на културно разнообразни региони да привличат творчески личности, които значително увеличават иновационния потенциал.

2.2. Регионално развитие чрез свързано разнообразие и разклонение

Съвременните изследвания изтъкват, че иновациите най-често произтичат от нови комбинации на съществуващите знания в даден регион. Еволюционната икономическа география подчертава, че иновации, несвързани със съществуващите запаси от знания, са по-трудни за реализиране, защото изискват както нови ресурси, така и адаптация на организационните процеси (Boschma и Frenken, 2006). В този контекст стратегиите за разширяване към свързани индустриални сектори са не само по-реалистични, но и по-ефективни за устойчиво регионално развитие.

2.3. Географска близост и значението на външните източници

- **Локализирани знания и глобални мрежи** - изследванията върху локализираните разпръснати знания (Jaffe, 1989) разкриват, че потоците от информация, свързани с иновациите, често са частично обвързани с регионалната икономика. Въпреки това, последващите изследвания показват, че географската близост може да бъде заместена от културна и организационна близост. Споделеният културен контекст или принадлежността към сходни организации могат да улеснят ефективния обмен на знания, дори когато географското разстояние е значително.

- **Глобален тръбопровод за знания** - дългосрочната устойчивост на иновациите в един регион изисква непрекъснато вливане на нови знания от външни източници. Ограничената възможност за рекомбиниране на наличния запас от знания води до изчерпване на иновационния потенциал, поради което взаимодействията с отдалечени участници стават ключови. Тази концепция е изразена чрез термина „местен шум и глобален тръбопровод“ (Bathelt, Malmberg и Maskell, 2004).
- **Ролята на мултинационалните корпорации** - глобалният тръбопровод за вливане на нови знания може да бъде реализиран чрез различни механизми, като най-важните сред тях са мултинационалните корпорации. Те играят ключова роля в глобалните производствени мрежи и вериги за добавена стойност, като същевременно действат като катализатор за трансфер на знания между регионите.

3. Радикална иновация и регионално развитие

Съществуващите теории за иновациите успешно обясняват как регионите могат да запазят своята иновационна активност или да я загубят. Въпреки това, малко от тях разглеждат как неиновативен регион може да се трансформира в лидер в областта на иновациите. Отговор на този въпрос предлагат представителите на Калифорнийската школа по икономическа география чрез концепцията за „прозорци на възможности за местоположение“ (Scott и Storper, 1984; Storper и Walker, 1987). Според тях радикалната иновация, като появата на полупроводниковите технологии, изобретяването на наративния филм или въвеждането на генетичното инженерство във фармацевтичната индустрия, може да промени траекторията на развитие на даден регион. Тъй като подобни иновации се различават коренно от съществуващите технологии, никой регион първоначално не разполага с нужната инфраструктура, работна сила или институции за тяхното усвояване и усъвършенстване. Това поставя големите региони в сравнително равна изходна позиция. Въпреки това, ако един регион успее да направи по-бърз напредък, той привлича талантливи специалисти и предприемачи, което допълнително затвърждава водещата му позиция. С течение на времето този регион може да

монополизира глобалния пазар, затваряйки прозореца на възможностите за останалите региони.

3.1. Глобализация на иновациите и регионално развитие в развиващите се икономики

Един от основните въпроси в рамките на теориите за иновации и регионално развитие е дали и как по-слабо развитите региони могат да използват иновациите като двигател за своя икономически растеж. Някои изследователи твърдят, че иновациите са присъщи предимно на развитите икономики, което прави подобна стратегия непрактична за региони с по-слабо развита икономическа база.

Противоположно на това становище, други теоретици (например Ernst, 2005) подчертават, че глобализацията на научноизследователската и развойна дейност (R&D) е създала възможности за региони извън традиционните три икономически ядра - Северна Америка, Западна Европа и Япония. Емпиричните доказателства обаче остават противоречиви. Макар градове като Пекин, Шанхай и Шънджън, както и региони като Тайпе-Хсинчу в Тайван и столичният регион на Южна Корея, да са успели да се утвърдят като иновационни центрове, този модел не е универсален.

Големи части от Латинска Америка, Субсахарска Африка, Югоизточна Азия и дори повечето региони в континентален Китай не показват съществени признаци на трансформация към икономики, основани на иновации. Това подчертава, че въпреки глобализацията, иновациите продължават да бъдат концентрирани в ограничен брой региони в рамките на развитите икономики.

3.2. Ролята на държавата в регионалното развитие, основано на иновации

Географските изследвания на иновациите и регионалното развитие са фокусирани предимно върху социално-икономическите взаимодействия, като ролята на държавата често остава в периферията на теоретичните модели. Въпреки това, редица емпирични изследвания демонстрират значението на държавната намеса за изграждането на икономики, базирани на иновации.

Например Markusen и Hall (1988) изследват как разходите за отбрана в Съединените щати са стимулирали развитието на високотехнологични клъстери в западните и южните щати. Hsu (2004) показва как държавата може да подпомогне иновационното развитие чрез създаването на научни паркове, като изследва случая с научния парк Hsinchu в Тайван. Сходни примери могат да бъдат открити и в други региони, като Пекин и Суджоу в Китай, Бангалор в Индия и градовете Сеул и Деджон в Южна Корея. Тези примери илюстрират как целенасочената публична политика може да създаде благоприятна среда за развитие на иновации и трансформация на регионалната икономика.

Заключение

През последните четири десетилетия изследванията върху иновациите и тяхната роля в регионалното развитие са отбелязали изключителен напредък. Традиционното разделение между процесите на иновация и учене е успешно преодоляно, като същевременно са формулирани нови теоретични подходи, обясняващи различни аспекти на тази сложна взаимовръзка. Публикувани са множество систематични количествени изследвания и задълбочени казуси, които документират еволюцията на теоретичните концепции в тази област.

Към настоящия момент е напълно основателно да се твърди, че иновациите се нареждат сред най-значимите теми в рамките на изследванията върху регионалното развитие. Въпреки това, някои важни въпроси все още остават слабо изследвани. Например, аспекти като финансирането, управлението на човешките ресурси и защитата на интелектуалната собственост, които се считат за съществени за разбирането на иновационните процеси, не са получили достатъчно внимание в контекста на регионалното развитие.

Допълнително, задълбочени антропологични изследвания, които се съсредоточават върху процесите на иновация - така наречените „лабораторни изследвания“ в социологията на науката - също са рядкост в литературата, посветена на иновациите и регионалното развитие. Това подчертава необходимостта от разширяване на изследователския обхват, за да се обхванат тези неизследвани аспекти и да се осигури

по-цялостно разбиране на динамиката между иновациите и регионалната трансформация.

Цитирани източници:

Baczyk, M., Cooke, P., & Heidenreich, M. (1998). *Regional Innovation Systems: The Role of Governance in a Globalized World.* UCL Press.

Storper, M. (1997). *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy.* Guilford Press.

Saxenian, A. (1996). *Regional Advantage: Culture and Competition in Silicon Valley and Route 128.* Harvard University Press.

Camagni, R. (Ed.). (1991). *Innovation Networks: Spatial Perspectives.* Belhaven Press.

Boschma, R., & Frenken, K. (2006). *„Why Is Economic Geography Not an Evolutionary Science? Towards an Evolutionary Economic Geography.“ Journal of Economic Geography, 6(3), 273-302.*

Jaffe, A. B. (1989). *„Real Effects of Academic Research.“ The American Economic Review, 79(5), 957-970.*

Bathelt, H., Malmberg, A., & Maskell, P. (2004). *„Clusters and Knowledge: Local Buzz, Global Pipelines and the Process of Knowledge Creation.“ Progress in Human Geography, 28(1), 31-56.*

Scott, A. J., & Storper, M. (1984). *„The Nature of Cities: The Scope and Limits of Urban Theory.“ International Journal of Urban and Regional Research, 8(1), 1-15.*

Storper, M., & Walker, R. (1987). *The Capitalist Imperative: Territory, Technology, and Industrial Growth.* Basil Blackwell.

Ernst, D. (2005). *„Complexity and Internationalization of Innovation: Why Is Chip Design Moving to Asia?“ UNU-MERIT Working Paper Series.*

Markusen, A., & Hall, P. (1988). *The Rise of the Gunbelt: The Military Remapping of Industrial America.* Oxford University Press.

Hsu, J. Y. (2004). *„The Evolving Institutional Embeddedness of a Late-Industrializing Developmental State: The Case of Taiwan.“ Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 95(2), 218-232.*

***

REGIONAL INNOVATION SYSTEMS IN THE INTERACTION OF INSTITUTIONS

Kristiyan Gerchev, PhD student*
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:
The report explores the relationship between innovation and regional development, focusing on the role of regional innovation systems (RIS) and their ability to bring together institutions, firms and organizations to collectively create innovations. The success of RIS depends on both internal efficiency and connections to external sources of knowledge.
It discusses cultural and informal institutions as key factors for sustainable development, as well as the importance of radical innovation for the economic transformation of regions. In the context of globalization, knowledge exchange through international networks and multinational corporations is crucial for maintaining innovation capacity.
Finally, it highlights the role of government policy in stimulating innovation clusters and science parks, pointing out the need for further research in areas such as financing, resource management and intellectual property.

Key words: regional innovation systems; innovation clusters; regional development; innovation.

* author's name: Kristian Gerchev, PhD student, e-mail: kristiyan.gerchev@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ДИГИТАЛНИТЕ БЛИЗНАЦИ КАТО ИНСТРУМЕНТ ЗА ИНТЕЛИГЕНТНО УПРАВЛЕНИЕ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ГРАДОВЕТЕ

докторант Мирела Кръндева*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Дигиталните близнаци представляват иновативна технология, която намира приложение в интелигентното управление и устойчивото развитие на градовете. Настоящото изследване разглежда същността на дигиталните близнаци, техните технологични основи и приложения, както и основните предизвикателства при внедряването им. Основната цел е да се изследват ползите от дигиталните близнаци за местното самоуправление и тяхната роля в оптимизацията на градските ресурси и услуги. Резултатите показват, че дигиталните близнаци значително подобряват планирането на инфраструктурата, управлението на ресурси и участието на гражданите в процесите на вземане на решения. Технологията предоставя значителен потенциал за бъдещо развитие, като отговаря на съвременните изисквания за устойчивост и интелигентно управление.

Ключови думи: дигитализация; градове близнаци, урбанизация.

Увод

Човекът, като социално същество, винаги е изпитвал стремеж към взаимодействие с по-широки общности и публики, което се явява двигател на личностното и кариерното развитие, и тяхното признание. Тази потребност от взаимовръзки и обмяна на идеи исторически е насочвала хората към градовете - центрове на културен, икономически и социален обмен. Градовете, като места с висока концентрация на ресурси и възможности, привличат хора от всички краища на света, което води до тяхното непрекъснато нарастване и претоварване. Тази тенденция не намалява, а тъкмо обратното, предвижда се процесът на урбанизация да продължи и гъстотата на градското население да нарасне драстично до 2050 г. (ООН, 2022)

* author’s name: Mirela Krondeva, PhD student, e-mail: mirela.krondeva@unwe.bg

С концентрацията на населението обаче се повишава и сложността на управлението на градовете. В този контекст, дигитализацията и концепцията за умните градове се явяват неизбежно решение за справяне с нарастващите изисквания към градските системи. Въвеждането на интелигентни технологии за управление на инфраструктурата, транспорта, енергията и ресурсите не само подобрява ефективността, но и създава големи обеми данни (Big Data), които разкриват нови възможности за анализ и оптимизация.

Големите данни, съчетани с бързото развитие на технологии като изкуствен интелект, машинно обучение, Интернет на нещата (IoT) и облачни изчисления, естествено водят до появата на модела на дигитални близнаци на градовете, за да ги трансформира в интелигентни и устойчиви системи. Дигиталните реплики на реална градска среда дават заявка не само за подобряване на качеството на живот, но и за осигуряване на среда за иновации и развитие, отговаряйки на човешката потребност за социално взаимодействие и прогрес.

1. Същност на дигиталните близнаци

Технологията за цифрови близнаци (DT) е по същество сложна компютърна програма, предоставяща данни от реалния свят, за да симулира как различни обекти, от продукти до процеси, биха се представили (Botín-Sanabria et al., 2022, p.12). Базира се на интеграцията на големи данни, IoT, изкуствен интелект (AI), както и на усъвършенствани изчислителни платформи като облачни и периферни изчисления.

Всеки дигитален близнак е организиран според специфичния казус, за който ще бъде използван. Няма ограничения в технологиите и протоколите, които могат да използват, а се подбират според конкретното приложение на близнака и резултатите, очаквани от него. Това ги прави много специализирани и съответно - различни. Но въпреки тези различия, може да се обобщи обща архитектурна рамка за дигиталните близнаци с три основни елемента: физически свят, дигитален свят и свързаността между тях (Campos-Ferreira et al., 2019, p.610). Физическият свят включва физическия обект или процес, сензори, изпълнителни механизми и изчислителни възможности. IoT устройствата

играят основополагаща роля, осигурявайки данни в реално време от множество източници - сензори за трафик, камери за наблюдение, измерватели на качеството на въздуха, енергийни мрежи и други. Тези данни се събират, анализират и обработват чрез платформи за големи данни, които позволяват извличането на ценни насоки за оптимизация на ресурсите и инфраструктурата.

Дигиталният свят обхваща самия дигитален близнак, машинно обучение, платформи за обработка на данни и бази данни. Важна част от функционирането на градовете близнаци е изкуственият интелект и машинното обучение, които подпомагат идентифицирането на модели и тенденции в събраните данни. Например, AI модели могат да предсказват натовареност на трафика, да оптимизират маршрути на обществения транспорт или да предложат стратегии за намаляване на замърсяването. Допълнително, системите за симулация дават възможност за моделиране на различни сценарии, като природни бедствия или планирани инфраструктурни проекти, и анализ на тяхното въздействие върху градската среда.

Технологията на периферните изчисления (Edge Computing) предоставя възможност за локална обработка на данни в близост до източниците им, което намалява латентността и позволява бърза реакция на събития в реално време. Това е особено важно в приложения като управление на трафика, аварийни ситуации или мониторинг на енергийната консумация. В същото време, облачните изчисления (Cloud Computing) осигуряват централизирано съхранение и анализ на данните, които не изискват незабавна обработка. Комбинацията от периферни и облачни изчисления създава хибридна система, особено ефективна за управление на сложни модели, където се изисква както моментална реакция, така и дългосрочен анализ на тенденциите.

Крайният вариант оформя един жив виртуален модел, който отразява физическа система, включително нейната среда и оперативни процеси, DT улесняват непрекъснатия поток от данни между виртуалния и физическия свят, обогатявайки разбирането и управлението на градските екосистеми (Mazzetto, 2024). Двата свята са свързани чрез комуникационен елемент, който използва различни протоколи и интерфейси, като WiFi,

Bluetooth и кабелни връзки. Тази архитектура позволява на потребителите постоянен мониторинг и визуализация на информацията.

2. Приложение на дигиталните близнаци за градско развитие

Дигиталните близнаци намират широко приложение в градските условия, като предоставят иновативни инструменти за управление, анализ и симулация на различни аспекти от функционирането на съвременните градове. Тази технология създава виртуални реплики на физически структури и системи, позволявайки на местните власти да вземат информирани решения, които подобряват ефективността, устойчивостта и качеството на живот.

Една от основните ползи за местното самоуправление е възможността за по-добро планиране на инфраструктурата. Чрез симулации в реално време дигиталните близнаци позволяват прогнозиране на ефекта от нови проекти, като изграждане на пътища, обществени сгради или зелени площи. Това намалява риска от неефективни инвестиции и оптимизира използването на ресурсите. Например, дигиталните близнаци могат да моделират пътникопотока, което да подпомогне проектирането на транспортни мрежи с минимални задръствания и замърсяване.

Друг съществен аспект е управлението на градските ресурси. Градовете близнаци подпомагат намаляването на оперативните разходи чрез оптимизация на използването на ресурси като енергия, вода и материали. Обработената информация позволява на местните власти да идентифицират срив или слаба резултатност в различните инфраструктури и да предприемат мерки за тяхното отстраняване. Така не само се повишава ефективността на ресурсите, но и намалява финансовата тежест върху общините.

Дигиталните близнаци биха били мощен инструмент при управление на кризи и бедствия. Те позволяват симулация на сценарии като наводнения, земетресения или аварии, като подпомагат планирането на евакуации и разполагането на ресурси за бърза реакция. Това увеличава способността на местното самоуправление да реагира адекватно на извънредни ситуации и да минимизира щетите.

Не на последно място, технологията допринася за подобряване и разширяване на обществените услуги. Това води до по-добро обслужване на гражданите и по-високо ниво на удовлетвореност, а в отговор, се улеснява участието на гражданите в управлението на града чрез предоставяне на визуализирани данни и модели, които подобряват прозрачността и информираността. Гражданите също могат да допълват параметрите на цифровия двойник чрез сигналите за проблеми и нередности, които изпращат или отбелязват, както и да допълнят мрежата от сензори чрез собствените си телефони и GPS устройства. Такава роля би активирала гражданското общество, виждайки че неговите действия и ответната реакция биват отразявани винаги, при това в реално време. Така технологията е не само в полза на управлението, но и укрепва връзката му с гражданите, насърчавайки по-добро сътрудничество за устойчиво бъдеще.

3. Влияние на дигиталните близнаци върху устойчивото развитие на градовете

Дигиталните двойници предоставят иновативни инструменти за оптимизация на ресурси, управление на инфраструктура и създаване на по-устойчива градска среда като предоставят възможност за проектиране, мониторинг и анализ на екологични, социални и икономически процеси в реално време.

3.1. Екологичен аспект

Технологията подпомага управлението на енергийната ефективност на сградите чрез мониторинг и симулация, което води до намаляване на енергийното потребление и въглеродните емисии. Чрез оптимизация на транспортните мрежи и управление на трафика се намаляват задръстванията и замърсяването на въздуха. Дигиталните близнаци улесняват и управлението на отпадъци, като предоставят данни за ефективността на рециклирането и други устойчиви практики.

3.2. Социален ефект

Дигитализацията на градската инфраструктура и процеси позволява предоставянето на прозрачна информация и визуализация на данни, което насърчава гражданите да участват в управлението на града. Това укрепва връзката между местното самоуправление и обществото, като подобрява доверието и ангажираността на населението. Управлението на кризи, като наводнения или пожари, което повишава безопасността на жителите.

3.3. Икономическо въздействие

Икономическото въздействие се проявява в намаляване на разходите за управление на инфраструктура и ресурси. Оптимизацията на енергийните мрежи и транспортните системи води до по-добро разпределение на бюджетите. От друга страна, технологията стимулира иновациите и създаването на нови бизнес модели, свързани с интелигентни градове.

4. Предизвикателства пред внедряването и разработването на дигитални градове двойници

Въпреки потенциала на дигиталните близнаци за подобряване на управлението на жизнения цикъл и предсказуемия анализ, тяхното широко разпространение среща редица предизвикателства. Тези предизвикателства включват сложността на интеграцията на различни системи, необходимостта от стандартизация, осигуряване на сигурност и поверителност на данните, както и значителни изисквания към изчислителните ресурси. (Botín-Sanabria et al., 2022, p.20)

В основата е проблемът с киберсигурността, тъй като градовете близнаци разчитат на чувствителни данни и постоянна свързаност. Възможността за неоторизиран достъп, хакерски атаки или манипулация на данни представлява сериозна заплаха за тяхната надеждност. Защитата на данните чрез криптографски алгоритми и внедряването на устойчиви стратегии за сигурност са от съществено значение за дигиталните близнаци в управлението на градовете. Разработването на квантови технологии и комуникации може да представляват част от решението в недалечно бъдеще, тъй като изследванията в тази област към момента се развиват изключително интензивно. Те биха дали и решения за изискванията към изчислителната мощност, които също представляват сериозно предизвикателство. Дигиталните близнаци изискват значителни ресурси за обработка, съхранение и анализ на данни, което натоварва съществуващата инфраструктура.

Друга съществена пречка е съвместимостта на системите. Дигиталните близнаци обединяват множество технологии и източници на данни, както вече посочихме, IoT устройства, сензори, GIS системи и софтуер за анализ. Липсата на стандартизирани формати и протоколи за обмен на данни затруднява интеграцията на тези компоненти. Това води до фрагментиране на системите и намалява ефективността на управлението.

Решаването на този проблем изисква разработването на универсални стандарти и платформи, които да улеснят взаимодействието между различните системи.

Следващ критичен аспект е анализът и визуализацията на данни в реално време. За да функционират ефективно, дигиталните близнаци трябва да обработват огромни обеми от данни, генерирани от различни източници. Това налага използването на усъвършенствани алгоритми за машинно обучение и визуализация, които да представят сложната информация по достъпен начин за вземане на бързи управленски решения. Латентността и ограниченията в скоростта на обработка биха компрометирали качеството на информацията в критични ситуации.

Нека не забравяме, че разработването и поддържането на цифров двойник, особено в сложността и разнообразие на компонентите, какъвто е един град, изисква наличие и на сериозен бюджет.

Заключение

Дигиталните близнаци представляват иновативна технология, която предлага съществени възможности за трансформация на съвременните градове в интелигентни и устойчиви системи. Чрез интеграцията на IoT, изкуствен интелект, облачни изчисления и големи данни, те осигуряват платформа за ефективно управление, анализ и оптимизация на различни градски процеси. Основните приложения на дигиталните близнаци в градска среда обхващат планирането и управлението на инфраструктурата, намаляването на оперативните разходи, разширяването на обществените услуги и предлагането на нови инструменти за справяне с кризи и бедствия.

Технологията има потенциал да отговори на предизвикателствата пред градовете в контекста на глобалната урбанизация. Чрез по-добро планиране на ресурсите и симулиране на различни сценарии, дигиталните близнаци позволяват не само оптимизация на процесите, но и проактивно управление на възможни рискове. Те предоставят възможност за намаляване на въглеродния отпечатък, подобряване на енергийната ефективност и управление на отпадъците в контекста на устойчивото развитие. Прозрачността и достъпът до информация, които градските двойници

осигуряват, укрепват връзката между местното самоуправление и гражданите, като насърчават общественото участие в процесите на вземане на решения.

Имплементирането на дигитални близнаци изисква преодоляване на предизвикателства като необходимост от стандартизация на системите, киберсигурност, намаляване на латентността в обработката на данни и осигуряване на достатъчно изчислителни ресурси.

Внедряването на дигитални технологии допринася за увеличаване на ефективността, усъвършенстване на икономическите модели и стимулиране на социално-икономическото развитие. Успешният преход към цифрова среда изисква политическа воля и добре координирани действия на всички заинтересовани страни, за да се извърви пътя към устойчиво и модерно управление.

Цитирани източници:

Botín-Sanabria, D., Mihaita, A.-S., Peimbert-García, R., Ramírez-Moreno, M., Ramírez-Mendoza, R., Lozoya-Santos, J. (2022). Digital Twin Technology Challenges and Applications: A Comprehensive Review, Remote. Sens., 14, 1335

Campos-Ferreira, A., Lozoya-Santos, J., Vargas-Martínez, A., Mendoza, R., Morales-Menéndez, R. (2019) Digital Twin Applications: A review. Memorias del Congreso Nacional de Control Automático, Asociación de México de Control Automático: Puebla, Mexico

Mazzetto, S. (2024). A Review of Urban Digital Twins Integration, Challenges, and Future Directions in Smart City Development. Sustainability, 16, 8337.

***

DIGITAL TWINS AS A TOOL FOR SMART MANAGEMENT AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF CITIES

Mirela Krondeva*
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:

Digital twins are an innovative technology that finds application in smart governance and sustainable development of cities. This study examines the essence of digital twins, their technological foundations and applications, as well as the main challenges in their implementation. The main objective is to explore the benefits of digital twins for local government and their role in the optimization of urban resources and services. The results show that digital twins significantly improve infrastructure planning, resource management and citizen participation in decision-making processes. The technology provides significant potential for future development, meeting modern requirements for sustainability and smart governance.

Key words: digitalization; twin cities, urbanization.

* author's name: Mirela Krondeva, PhD student, e-mail: mirela.krondeva@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

РЕГИОНАЛНА ДИАГНОСТИКА, ЛОКАЛИЗАЦИЯ И СТРАТЕГИЧЕСКИ ИЗБОР ПРИ ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ НА ИНВЕСТИЦИОННИТЕ РЕШЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ

докторант Мирослав Михайлов*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Изследването анализира влиянието на инфраструктурните, социално-икономическите и културно-географските фактори върху пазара на недвижими имоти в България. Наличието на модерна инфраструктура, включваща пътища, комунални мрежи и обществени пространства, значително повишава стойността на имотите и привлекателността на районите. Липсата на държавни инвестиции в поддръжка на съществуващата инфраструктура стимулира развитието на затворени комплекси и частни инициативи. Основните тенденции показват изместване на търсенето към периферни райони, като Бояна и Симеоново, и села с добра природна среда, заради възможностите за просторни и модерни проекти. Централните градски части запазват престижния си статус, но са ограничени от липса на терени и забавен растеж на цените. Данните сочат забавяне на ръста на сделките след 2022 г., но стабилност в стойностите на имотите. Изследването подчертава необходимостта от балансирани инвестиции за устойчиво развитие.

Ключови думи: инфраструктура, недвижими имоти, урбанизация, периферия, инвестиции.

Увод

Влиянието на околната природа върху характера на човека, на обществото и държавата, е забелязано още от философите на класическата древност (Аристотел Pol.IV 4, 5,I 10) и после на Възраждането (Боден, Макиавели) (Владикин, 2024). Наличието на значими инфраструктурни проекти като пътища, железопътни линии, мостове и комунални мрежи е с определящо значение, не само за цената на недвижими имоти, но и за насочването на демографски и икономически потоци към определени географски зони. От друга страна липсата на целенасочена и последователна потика от страна на Държава, по отношение на поддръжката и обновлението на общата инфраструктура води

* author name:Miroslav Mihaylov, PhD student, email address: miroslav.mihaylov@unwe.bg

до алтернативни решения. Опитвайки се да повишат качеството на живот, индивидуалните граждани често са принудени да се включат в проекти, свързани с Изграждане на комплекси от затворен тип, организация на частни училища и детски градини. Въпреки това, инфлацията води до повишаване на цените на недвижими имоти в България а тяхното търсене непрекъснато се покачва. В рамките на настоящата публикация ще бъде направен анализ на влиянието на инфраструктурните, социално-икономическите и културно-географските фактори върху избора на недвижими имоти в България. Изследването ще се съсредоточи върху няколко основни аспекта, които предоставят цялостен поглед върху динамиката на пазара на недвижими имоти, както и върху социалните и икономически процеси, свързани с този сектор.

На първо място, ще бъде изследван въпросът дали платежоспособните граждани предпочитат региони с по-добре поддържана инфраструктура, както и какви характеристики на градската и извънградската среда са определящи за техния избор. На второ място, ще бъдат разгледани други социално - икономически фактори, които оказват значително влияние върху избора на недвижим имот. Наред с наличието на образователни и здравни услуги, ще бъдат анализирани аспекти като поддържането на хигиената и екологичното равновесие в урбанизираните зони. Анализа на връзките между тях и качеството на живот ще има определящо значение за цената на имотите.

На второ място, ще се разгледа влиянието на други социално-икономически фактори, които оказват значително въздействие върху избора на недвижим имот. Наред с наличието на образователни и здравни услуги, ще бъдат анализирани аспекти като организираното и обществени пространства, като паркове и зелени площи, които подобряват качеството на живот и създават условия за социална активност и отдих. Освен това ще бъде разгледана близостта до търговски центрове и други обекти на градската инфраструктура, които предоставят удобства за потребителите и значително повишават привлекателността на даден район. Тези фактори ще бъдат оценени в контекста на тяхната роля в създаването на устойчива и добре структурирана градска среда, като специално внимание ще бъде обърнато на начините, по които социално-

икономическите характеристики на даден район формират предпочитанията на купувачите.

Третата част от публикацията ще акцентира върху ключовите фактори, които мотивират избора на имот в периферията. Сред тях се открояват достъпността, спокойствието, наличието на природни ресурси, както и други характеристики на средата, които създават благоприятни условия за живот. Особен акцент ще бъде поставен върху транспортната свързаност, благоустрояването на района и наличието на базова инфраструктура, които значително влияят върху привлекателността на извънградските имоти.

Чрез систематичен подход и анализ на емпирични данни, публикацията цели да допринесе за по-задълбочено разбиране на сложните взаимодействия между инфраструктурата, социално-икономическите условия и индивидуалните предпочитания при избора на жилище. Ще бъдат разгледани и перспективите за устойчиво развитие на тези процеси, включително как модернизацията на периферните райони може да допринесе за балансирано развитие на градските и извънградските зони в контекста на българската урбанизация и икономическа трансформация.

1. Ретроспективен анализ на връзките между качество на общата инфраструктура и пазара на недвижими имоти в България

Инвестирането в недвижими имоти се определя от Желев (2001, с. 19) като процес на „*осъществяване на инвестиционни проекти, свързани с ново строителство, разширение, реконструкция и модернизация, т.е. за създаване или поддържане на сгради и съоръжения, от които се очакват приемливи доходи*“. Калинков (2007, с. 341-343) През последните пет години пазарът на недвижими имоти в България премина през значителни трансформации, белязани както от глобалната COVID-19 пандемия, така и от икономическите и инфраструктурни промени в страната. В периода 2020-2021 г. пазарът отбеляза изненадващ ръст, въпреки очакванията за спад поради икономическата несигурност, предизвикана от пандемията. Ниските лихвени проценти по ипотечните кредити и желанието на хората да намерят жилища с повече пространство, често в

периферията или извън големите градове, доведоха до увеличен интерес и ръст в сделките. Според данни от Националния статистически институт, през 2021 г. броят на сделките с недвижими имоти се е увеличил с над 20% спрямо 2019 г (Инфостат, 2025).

През 2022 и 2023 г. се забеляза забавяне на ръста на сделките, особено през втората половина на 2023 г., когато броят им спадна с 5,5% в София и с 13% на национално ниво (Economy.bg, 2025). Това забавяне обаче не повлия драстично на цените, които продължиха да нарастват, макар и с по-бавни темпове. Според Националният статистически институт, средната цена на жилищата в София нарасна от 1 250 евро/кв.м през 2019 г. до 1 850 евро/кв.м през 2023 г., като най-голям ръст се наблюдава през 2021-2022 г. [1]. Състоянието на инфраструктурата продължава да бъде един от най-важните фактори, влияещи върху цените на недвижимите имоти. Подобрения като разширяването на метрото в София и изграждането на нови пътни връзки в Пловдив и Варна значително увеличиха стойността на имотите в тези райони [2]. Обратно, районите с по-слабо развита инфраструктура, липса на качествени обществени услуги и проблеми със сметоизвозването и поддръжката на паркове остават с по-ниска привлекателност за купувачите [3]. COVID-19 пандемията също промени начина, по който хората възприемат жилищните пространства и инфраструктурата. Много купувачи започнаха да търсят имоти с по-големи външни пространства, близост до зелени площи и природни зони, което доведе до повишен интерес към периферните райони и някои села. Това изместване в търсенето даде тласък на цените в определени зони, които преди пандемията не се считаха за особено привлекателни. Въпреки общия ръст на цените, пазарът през 2023 г. започна да преминава от „*пазар на продавача“* към *„пазар на купувача*“. Тази промяна предполага, че купувачите имат повече възможности за избор, а продавачите трябва да се адаптират към новите условия с по-гъвкаво ценообразуване и допълнителни инвестиции в подобряване на имотите. В същото време, добрата инфраструктура остава критичен фактор за поддържане и увеличаване на стойността на имотите, особено в контекста на засилената конкуренция между продавачите.

1.2 Анализ на промяната в цените на недвижимите имоти (2018-2023)

Таблица 1. Промяна на цените на недвижимите имоти в България

Година	София (€/м²)	Изм. София (%)	Варна (€/м²)	Изм. Варна (%)	Пловдив (€/м²)	Изм. Пловдив (%)	Бургас (€/м²)	Изм. Бургас (%)
2019	1100	-	820	-	760	-	780	-
2020	1200	9.09%	900	9.76%	800	5.26%	850	8.97%
2021	1350	12.5%	1000	11.11%	900	12.5%	950	11.76%
2022	1500	11.11%	1100	10.0%	1000	11.11%	1050	10.53%
2023	1650	10.0%	1200	9.09%	1050	5.0%	1150	9.52%

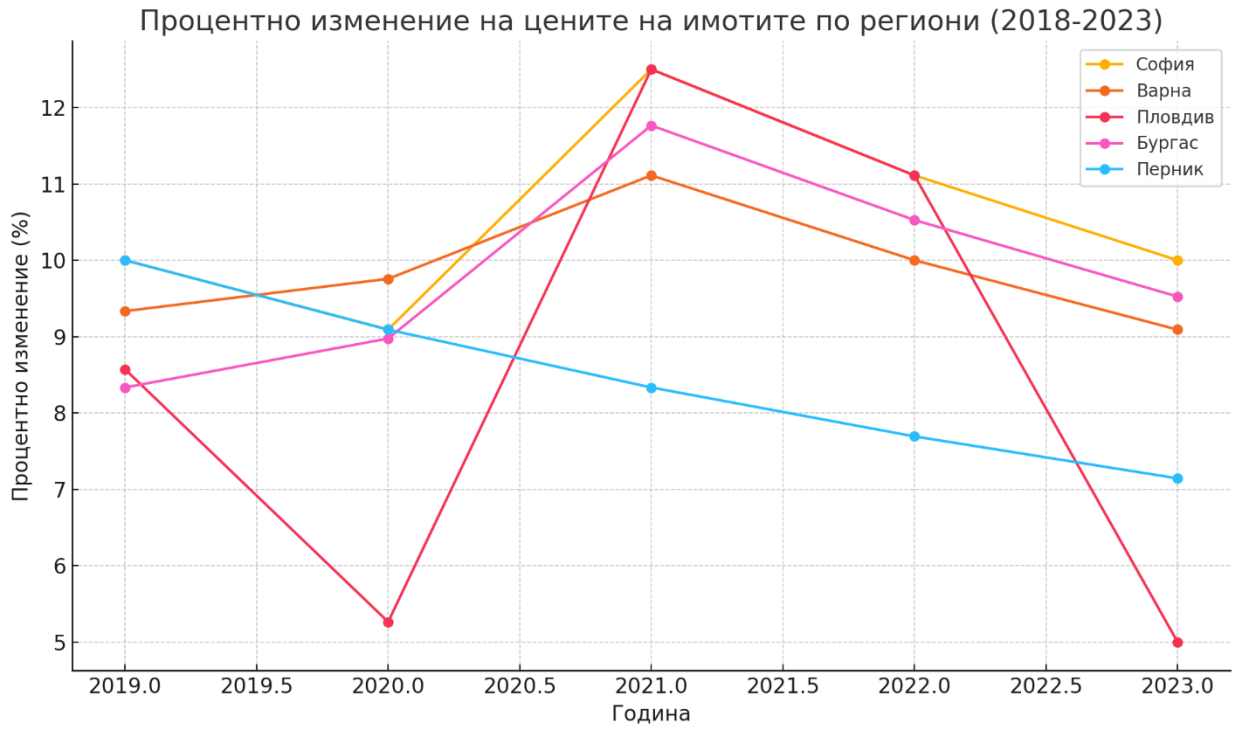
Източник: Данни на БНБ (*Икономически преглед, бр. 4, 2022*, с. 59-60)

Град София демонстрира най-високите средни цени на квадратен метър през целия период, като започва от 1100 €/м² през 2019 г. и достига 1650 €/м² през 2023 г. Това представлява ръст от 48% за петгодишния период. Увеличението се дължи основно на активната икономическа дейност, голямото търсене и подобрената градска инфраструктура, включително разширяването на метрото.

През анализираният период освен кризата, свързана с COVID пандемията, България индиректно засегната от военният конфликт в Украйна продължаващ от 2022 до настоящият момент. Притока на украински граждани към Черноморският регион увеличава търсенето на недвижими имоти през периода. Ето защо Варна **о**тбелязва стабилно увеличение от 950 €/м² през 2019 г. до 1440 €/м² през 2023 г., което е ръст от **51.58%..** Това показва силно търсене, подкрепено от статута на града като ключов туристически и икономически център на Черноморието. **Бургас за**почва от по-ниска база - 780 €/м² през 2019 г., но достига 1300 €/м² през 2023 г., което представлява ръст от **66.67%.** Това е най-високият процентен ръст сред разглежданите градове, вероятно

обусловен от увеличения интерес към имоти на Черноморието и подобренията в инфраструктурата.

Пловдив, като важен икономически и културен център, също демонстрира значителен ръст. Цените се увеличават от 800 €/м² през 2019 г. до 1250 €/м² през 2023 г., което представлява увеличение от 56.25%. Ръстът е подкрепен от развитието на индустриалните зони и нарастващия интерес към жилищата в града. Всички градове показват устойчив ръст на цените, като най-силно изразено увеличение се наблюдава в периода 2021-2023 г., когато пазарът се възстановява от ефектите на пандемията и търсенето нараства.

Фиг.1. Процентно изменение на цените на имотите по региони
Източник: Данни на БНБ

Процентното изменение на цените на недвижимите имоти в периода 2018-2023 г. разкрива интересна динамика. Според таблицата и графиката, в първите години на периода (2019-2021 г.) има забележителни темпове на нарастване, особено в градовете София и Бургас, където ръстовете достигат до 12.5% и 11.76% съответно през 2021 г.

Това може да се обясни с повишеното търсене след първоначалния спад, предизвикан от икономическата несигурност в периода на COVID-19 пандемията.

От 2022 г. насам, процентното изменение постепенно започва да намалява, въпреки че средните цени продължават да се увеличават. Това показва тенденция към стабилизиране на пазара. Например, докато в София процентното увеличение през 2021 г. е 12.5%, през 2023 г. то намалява до 10%, което демонстрира спад в темповете на растеж.

Във Варна и Пловдив също се наблюдава сходна динамика - значителни увеличения през 2021 г. (11.11% и 12.5% съответно), които постепенно намаляват през следващите години до 9.09% и 5.0% през 2023 г. Това е ясен сигнал, че пазарът започва да се нормализира след бурния период на *следпандемично* възстановяване.Бургас, който през 2021 г. отчита ръст от 11.76%, също демонстрира спад в процентните увеличения през 2023 г. до 9.52%. Въпреки това, градът остава атрактивен благодарение на инвестициите в туризма и близостта до морето.

Процентното изменение показва, че пазарът на недвижими имоти в България преминава от период на бърз растеж към стабилизация. Това е естествена реакция на икономическите условия и пренасищането на пазара. За инвеститорите и купувачите това е индикатор, че пазарът навлиза в по-зряла фаза, където темповете на растеж са по-умерени, но стабилни.

2. Анализ на регионалните предпочитания при покупка на имоти от богатите хора в България.

Цените на недвижимите имоти в София продължават да се увеличават, дори в райони с недостатъчно развита инфраструктура. Пример за това са кварталите Бояна, Драгалевци и Симеоново, където средните цени на квадратен метър достигат между **2 000 и 2 500 евро** [4] въпреки ограниченията в пътната свързаност, липсата на обществен транспорт и неадекватната поддръжка на уличната мрежа. Тези райони демонстрират значителен ръст в стойностите си заради специфични фактори като природната среда, спокойствието и наличието на просторни парцели за строителство на луксозни имоти.

В същото време, докато периферните райони като споменатите квартали позволяват изграждането на затворени комплекси с частни училища, болници и спортни съоръжения, центърът на София не може да предложи същите възможности за нови инвестиции. В централната част на града инфраструктурата е сравнително развита, но липсата на достатъчно свободни терени и ограниченията за ново строителство ограничават процентното увеличение на цените, които остават стабилни около 2460 - 2900 евро/м² [5].

Кратко интернет проучване установява различни цени за кв. метър. Според водеща брокерска къща, най-предпочитаният район е *„докторски паметник“*. Там средната цена (ако можем да кажем, че има такава) се повишава от 2480евро/ м². до 5425евро/ м². [5] към настоящият момент, което показва че реалното увеличение е повече от 100% за периода. Въпреки това в квартала имотите често са купувани от чуждестранни граждани, които търсят възможности за сигурна инвестиция в недвижими имоти. Тази тенденция показва, че районът привлича купувачи, които не са насочени към постоянно местоживеене, а по-скоро към инвестиционни цели, което допълнително поддържа високите цени на пазара.

Това създава ясна разлика в тенденциите: докато центърът на София разчита на исторически и културни фактори за поддържане на високите си цени, периферните квартали като Драгалевци и Симеоново демонстрират потенциал за значителен ръст, благодарение на интереса към затворени комплекси с модерна инфраструктура. Тези райони привличат платежоспособни купувачи които търсят спокойствие но и готовност да се справят с недостатъците на съществуващата инфраструктура чрез частни инициативи. Точно тези различия подчертават потенциала за развитие на периферните райони, които могат да се трансформират в престижни локации с изграждането на модерни комплекси и съоръжения. Докато инфраструктурата в центъра на града е ограничена от капацитета си за разширение, периферията има възможност да отговори на новите изисквания на пазара и да привлече висок клас инвестиции.

На база направения анализ и разгледаните данни за пазара на недвижимите имоти в София и основните райони, може да се изведе заключение, че изборът на жилищно

местоположение сред платежоспособните хора е обусловен от комплекс от фактори. Те включват не само състоянието на инфраструктурата, но и социалните, икономическите и културните предимства, които определен район предлага.

Платежоспособните купувачи в София демонстрират ясно изразено разделение в предпочитанията си. Централната част на града, със своите високи цени (между 4 500 и 5500 евро/м²), продължава да бъде избор за тези, които ценят близостта до административни, културни и икономически центрове. Тези райони, въпреки добре развитата си базова инфраструктура, имат ограничен капацитет за ново строителство и предлагат по-малко възможности за модерен живот, което ограничава ръста в цените. Тази стабилност предполага, че центърът на града се избира основно от хора с утвърден социален и професионален статут, които ценят престижа и историческата стойност на района.

От друга страна, периферните райони като Бояна, Драгалевци и Симеоново привличат платежоспособни купувачи, които търсят баланс между спокойствието на природната среда и възможността за изграждане на индивидуални жилищни проекти. С цени от 2 000 до 2 500 евро/м², тези райони предлагат по-голямо пространство, което позволява изграждането на модерни затворени комплекси с частни училища, спортни центрове и здравни заведения. Липсата на адекватна публична инфраструктура в тези зони се компенсира чрез частни инвестиции, което още повече подчертава ролята на този сегмент от пазара като привлекателен за заможните купувачи.

3.Иновативни инвестиционни концепции в района на София

3.1 Проектът „Окол Лейк Парк“: Нов стандарт за инвестиции извън централната градска част на София

Всички знаем за множеството затворени комплекси, които се изграждат около столицата. Малко от тях включват достатъчно просторни общи части, места за рекреация, спорт и разходи. Има няколко иновативни проекта, които имат като амбиция изграждането на „мини-град“ разполагащ със всичко необходимо за живущите - училище, аптеки, детска градина, спорни съоръжения в съчетание с природните

даденост. Проектът „Окол Лейк Парк“ представлява мащабно урбанистично начинание, което въвежда иновативна концепция за съчетание между съвременна жилищна среда и интеграция с природните дадености. Разположен в непосредствена близост до язовир Искър, на кратко разстояние от центъра на столицата, този проект се явява ключов индикатор за пренасочването на инвестиционните интереси към периферията на София. Този процес е подчертано свързан с нарастващите изисквания за устойчиво развитие, съчетани с желанието за по-добро качество на живот. Комплекса се характеризира със своята интегрирана структура, която обединява жилищни, търговски и рекреационни пространства. Проектът поставя акцент върху устойчивите архитектурни решения, включително ниско етажни строителни конструкции, големи зелени площи и инфраструктура, насочена към минимизиране на въглеродния отпечатък. Съчетанието на модерния начин на живот с естествената природна среда привлича значителен интерес както от страна на индивидуални инвеститори, така и от инвестиционни холдинги, които виждат в това начинание висока възвръщаемост в дългосрочен план.

„Окол Лейк Парк“ е символ на нарастващото преразпределение на инвестициите от централните градски части към периферията на София. Това явление се обуславя от няколко ключови фактора, включително пренаселването на централната градска част, ограничената наличност на нови имоти, както и повишеното търсене на жилищни и търговски пространства с по-добро съотношение между цена и качество. Социално-икономически перспективи Проектът „Окол Лейк Парк“ е съобразен с нарастващото търсене на имоти, които комбинират висок стандарт на живот и възможност за дългосрочна инвестиция. Окол Лейк Парк представлява нова ера в развитието на периферните райони на София. Той е не само пример за успешна адаптация на инвестиционни стратегии към съвременните нужди на пазара, но и катализатор за икономически растеж и урбанистична трансформация извън рамките на централната градска част. Със своята уникална комбинация от местоположение, устойчивост и многофункционалност, проектът затвърждава тенденцията за преместване на инвестиционните интереси към екологично интегрирани зони с дългосрочен потенциал.

3.2 *Зафир и Емералда* - иновативна концепция за жилищен квартал, поставяща акцента върху общата инфраструктура

Проектите „Зафир“ и „Емералда“, разработени от водещ инвеститор представляват забележителни примери за иновации в областта на жилищното строителство в София. Те съчетават висока функционалност, естетическа стойност и устойчиви архитектурни решения, като едновременно демонстрират значителен инвестиционен потенциал. Разположени в стратегически райони на столицата, тези проекти са ориентирани към създаването на интегрирана среда за живот, която отговаря на нарастващите изисквания на съвременните градски жители. Сгради с елегантен дизайн, модерни фасади и функционални разпределения отразяват стремежа към създаване на пространства, които максимално отговарят на нуждите на обитателите. Проектите включват внедряване на енергийно ефективни технологии и устойчиви строителни материали, които минимизират въглеродния отпечатък. Особено внимание е обърнато на оптимизацията на вътрешните и външните пространства, което гарантира балансирано съчетание между жилищната и обществената инфраструктура.

Централен елемент на проектите са предвидените общи части, които трансформират стандартния подход към жилищното строителство. Пространствата за споделено използване - включително зелени градини, детски площадки, зони за отдих и спорт, както и търговски площи - са проектирани така, че да стимулират социалното взаимодействие и да подобрят качеството на живот на обитателите. Тези общи части създават усещане за общност и допринасят за изграждането на безопасна и комфортна жилищна среда. Проектите „Зафир“ и „Емералда“ са замислени като самодостатъчни жилищни комплекси, които предлагат всички необходими услуги и удобства в непосредствена близост. Разнообразието от търговски и обслужващи обекти в рамките на проектите - магазини, заведения, фитнес центрове и други удобства - елиминира нуждата от често пътуване до други части на града. Този подход не само осигурява удобство за жителите, но и допринася за по-ниска транспортна натовареност и по-добро екологично равновесие в района.

Този проект представляват пример за синерния между модерната архитектура, устойчивото строителство и социално ориентираната инфраструктура. Те отговарят на съвременните тенденции за интегриран начин на живот, като същевременно затвърждават позицията на София като град, който привлича качествени инвестиции в недвижими имоти. Тези проекти не само задоволяват високите стандарти на обитателите, но и създават нов модел за устойчиво и иновативно градско развитие.

Тези успешни примери за модерни жилищни квартали са показателни за новите тенденции в развитието на градската среда, които поставят акцент върху качеството на живот, устойчивостта и социалната интеграция. Те също така демонстрират променящите се предпочитания на потребителите, които все повече търсят комбинация от удобства, модерна архитектура и връзка с природата. Въз основа на тези наблюдения можем да определим някой хипотези за бъдещото развитие на търсенето на жилища в София, които очертават потенциалните посоки за разширяване и адаптиране на града към съвременните нужди на жителите, а именно:

Предпочитания за периферията: С увеличаването на търсенето на пространства за затворени комплекси, очаква се платежоспособните хора да продължат да избират периферни райони като Бояна, Драгалевци и Симеоново. Тези райони предлагат възможности за развитие на модерни инфраструктурни решения, които са невъзможни в централната част на града.

Трансформация на жилищните райони: високата цена на квадратен метър в центъра на София е причина големите жилища често да бъдат разделяни на няколко малки, с идеята да се продават или отдават под наем по - бързо. В следствие на това в квартала живеят все повече студенти, преминаващи хора и по-малко семейства с деца. Новите живели на квартала не се асоциират с него - те живеят с идеята, че за там за определен период. Това е предпоставка за по-малко развитие на граждански инициативи, култура както и чисто социални връзки между битуващите там.

Центърът като ниша за елита: Докато инфраструктурните ограничения ограничават новото строителство в централните райони, тези зони ще останат предпочитани за определен сегмент от купувачите, които ценят престижната локация и

историческата атмосфера. Въпреки това, ръстът на цените в тези райони вероятно ще бъде минимален в сравнение с периферните зони.

Инвестиции в инфраструктурата: Липсата на публична инфраструктура в периферията може да насърчи развитието на частни инфраструктурни проекти, което ще ускори ръста на цените и привлекателността на тези райони.

С оглед на тези хипотези, може да се прогнозира, че в следващите години платежоспособните купувачи ще насочат вниманието си предимно към периферните райони. Тези зони предлагат по-голяма гъвкавост за удовлетворяване на съвременните потребности, включително изграждането на висококачествени комплекси с всичко необходимо за комфортен начин на живот. Центърът на града ще продължи да бъде важен сегмент от пазара, но с по-стабилна и предвидима динамика. В заключение, изборът на местоживеене от страна на заможните хора е все повече ориентиран към райони, които предлагат модерна инфраструктура и възможност за лично пространство, дори когато това изисква частна инвестиция за компенсиране на публичните пропуски. Тази тенденция определя периферията като ключова зона за бъдещо развитие и инвестиционна активност.

4.Социологически и пространствен анализ на профила на заможните жители и тяхната връзка с периферните квартали

Заможните жители на София представляват социално-икономическа група, характеризираща се с висок доход, професионален успех и склонност към дългосрочни инвестиции. Проучванията показват, че те са основно професионалисти на възраст между 35 и 55 години, включително предприемачи, ръководители на компании, специалисти в ИТ сектора, лекари и адвокати. Тяхното местоживеене и избор на недвижим имот са повлияни от множество фактори, сред които качеството на инфраструктурата, наличието на зелени площи и социалните удобства играят водеща роля.

Докато преди години заможните жители отдаваха предпочитание на централните райони на София (като Лозенец, Докторски паметник и Иван Вазов) поради близостта

им до административни и бизнес зони, в последните години се наблюдава обратна тенденция - засилване на интереса към периферията.

Тази трансформация се дължи на няколко основни причини:

1. **Пренаселеност на централните квартали**: Централната част на София страда от проблеми с пренаселеност, недостиг на паркоместа и замърсен въздух.
2. **Липса на нови проекти**: Пространствата за ново строителство в центъра са ограничени, което намалява възможностите за модерни жилища.
3. **Променящи се приоритети**: Заможните купувачи търсят по-голямо лично пространство, зеленина и възможност за съвременна инфраструктура, които трудно могат да бъдат осигурени в централните райони.

Заможните жители все повече се насочват към периферни квартали като Бояна, Драгалевци, Симеоново, Панчарево и районите около язовир Искър. Тези зони предлагат уникална комбинация от простор, спокойствие и модерна инфраструктура.

- ***Бояна и Драгалевци***: Традиционно предпочитани от заможните купувачи, тези райони предоставят панорамни гледки към Витоша, достъп до луксозни къщи с големи дворове и бърза връзка с центъра чрез Околовръстен път.
- ***Панчарево и районът около язовир Искър:*** Нови проекти като „Околo Лейк Парк“ привличат купувачи с иновативни решения за интегрирана жилищна среда, които включват търговски и развлекателни зони, спортни съоръжения и зелени площи.
- ***Симеоново:*** Възходът на този район се дължи на съчетанието от нискоетажно строителство, близост до планината и лесен достъп до основни градски артерии.

Инфраструктурата И в периферните райони на София играе решаваща роля за привличането на заможни жители. Модерните комплекси като „Околo Лейк Парк“, „Зафир“ и „Емералда“ са създадени с акцент върху функционалността и устойчивостта на инфраструктурата:

- **Пътна инфраструктура**: Добрата връзка с Околовръстния път е основен двигател за интереса към периферията. Платежоспособните жители ценят удобния достъп както до центъра на града, така и до ключови извънградски дестинации.
- **Изграждане на частни съоръжения, като алтернатива на липсата на инфраструктура**: Поради липсата на добре развита публична инфраструктура в

периферията, инвеститорите компенсират това с изграждане на частни училища, детски градини, фитнес зали и здравни центрове в рамките на жилищните комплекси.

- **Социални и технологични иновации**: Устойчивите архитектурни решения включват енергийно ефективни системи, интелигентни сградни инсталации и възобновяеми енергийни източници, които не само повишават стойността на имотите, но и създават по-добро качество на живот.

Преди две десетилетия централните квартали на София бяха привлекателни за заможните жители поради близостта им до културни и административни обекти, както и наличието на луксозни апартаменти в реставрирани сгради. Въпреки това, ограничените възможности за ново строителство и деградацията на част от публичната инфраструктура доведоха до постепенно изместване на интереса към периферните райони.

Arco Real Estate провежда независимо тримесечно проучване на пазара на недвижими имоти показващо, че над 60% от заможните купувачи предпочитат периферни райони заради възможността да закупят просторен имот с модерен дизайн и достъп до природни дадености [6]. За сравнение, през 2010 г. този процент този процент е бил едва 23%, което демонстрира значителна промяна в предпочитанията.

Тенденцията за преместване на заможните жители от центъра към периферията отразява променящите се социални и икономически приоритети. Докато центърът на София остава символ на престиж, периферията предлага интегрирани решения, които съчетават съвременна инфраструктура, удобства и природна среда. Този процес не само трансформира облика на периферните квартали, но и демонстрира необходимостта от целенасочени инвестиции в инфраструктурата, които да поддържат устойчивото развитие на тези райони. Визираните иновативни проекти като „Окол Лейк Парк“, „Зафир“ и „Емералда“ са само част от проектите, които задават нов стандарт за качеството на живот и представляват катализ**.**

5. Анализ на европейски и национални документи, за устойчиво развитие и планирането на градска среда и тяхната връзка с тенденциите на пазара за недвижими имоти в България

Не бихме могли да бъдем напълно обективни в изследването си, ако не разгледаме, някой нормативни документи, пресъздаващи визията на Държава, относно устойчивото развитие и нейното отражение върху националните планове и локалното устройство на територията. Европейският съюз играе ключова роля като катализатор на устойчивото развитие, като интегрира зелени, социални и икономически аспекти в стратегическите си документи.

Европейският зелен пакт (2020 г.) е основният стратегически документ, който цели да превърне ЕС в климатично неутрален континент до 2050 г. Основните му цели, които пряко се отнасят към развитието на инфраструктурата и недвижимите имоти, са (European Commission, 2021):

- **Нулеви въглеродни емисии** до 2050 г., което изисква въвеждане на енергийно ефективни технологии в строителството.
- **Реновация на сградният фонд във ЕС** , като до 2030 г. се предвижда двойно увеличение на процента на обновяване на съществуващите сгради. Това пряко засяга и България, която трябва да приложи мерки за обновяване на жилищните и обществените сгради. Ето още една предпоставка пред инвеститорите в недвижими имоти, да предпочетат новите квартали пред центъра - там, все още преобладават сгради от типа „старо строителство“
- **Насърчаване на кръговата икономика ,** която включва използването на устойчиви материали в строителството и управлението на отпадъците.

Програмата за регионално развитие на ЕС 2021-2027 предоставя уникална възможност за стимулиране на децентрализацията и устойчивото развитие в България. Основният акцент е върху изграждането на модерна, екологична и независима инфраструктура, която да намали зависимостта от централната градска част и да създаде нови жилищни и бизнес центрове в периферните райони. Тази визия подкрепя концепцията за „зелени градове“, където транспортната и социалната инфраструктура са оптимизирани за минимално въздействие върху околната среда, а жилищните комплекси са интегрирани с природните дадености. Изграждането на независими жилищни центрове в периферията на София е в синхрон с европейските цели за намаляване на

въглеродните емисии чрез намаляване на трафика към центъра на града и създаване на локални възможности за работа, образование и рекреация. Внедряването на интелигентни системи и приложения може да намали емисиите на парникови газове средно с 20%, потреблението на вода с до 30%, а количеството нерециклируеми твърди отпадъци с около 15-20%, в зависимост от специфичните характеристики на града. (Николов Н., 2016, с. 265).

Структурните фондове използват интегриран подход на програмиране (Николов Г., 2016, с.80). България интегрира целите на ЕС посредством своят план за възстановяване и устойчивост (НПВУ) обхваща няколко ключови компонента, свързани с връзките между инфраструктура и недвижими имоти. Предвиждат се 867 мил. евро за реновация на сградния фонд, включително много фамилни и обществени сгради. За съжаление към настоящият момент плана не финансира енергийната ефективност на еднофамилните жилища, което би допринесло за преместването на част от хората от централните градски райони към периферията. В плана са предвидени държавни инвестиции в устойчивата мобилност, разширяването на зарядна инфраструктура, особено в градски и периферни райони.

Националната концепция за пространствено развитие (НКПР) [7] очертава стратегически насоки до 2030 г. като част от основните приоритети са свързани с подобряване на инфраструктурната свързаност между регионалните и периферни центрове, чрез изграждане на нови пътни връзки и реновация на съществуващата транспортна мрежа. Друг важен елемент е урбанистичната интеграция която насърчава развитието на компактни градски форми с интеграция на зелени и обществени зони. Концепцията определя значение на регионалната децентрализация, свързана с развитието на второстепенни градски центрове като Пловдив, Варна и Бургас.

Общините играят специфична роля в регионалното планиране и програмиране и в осъществяването на политиката на регионално развитие (Николов Г., 2016, с. 82). София визира своята представа за бъдещето посредством плана за интегрирано развитие на столицата. В него се акцентира върху създаването на устойчива и интелигентна градска среда. Основните насоки включват разширяване на метрото и подобряване на

свързаността на центъра с периферните райони както и изграждането на зелени коридори и увеличаването на броя паркове, велоалеи, и места за рекреация. Превръщането на София в интелигентен град е цялостен процес, който включва идентифициране на ключови предизвикателства, планиране на стратегически решения и ефективно управление на ресурси и партньорства (Nikolov, 2024a, p. 103).

Юридическата рамка, европейските стратегии и националните планове създават основа за трансформацията на България в посока устойчиво и интелигентно развитие. Инвестициите в инфраструктурата, интеграцията на периферията и реновацията на сградния фонд са основни двигатели за развитие както на пазара на недвижими имоти, така и на икономиката като цяло. България се намира на критична точка, в която правилното използване на европейските ресурси и стратегическите планове може да доведе до балансирано развитие и повишаване на жизнения стандарт на населението.

Заключение

Настоящото изследване подчертава ключовата роля на регионалната инфраструктура, социално-икономическите фактори и културно-географските особености при формирането на тенденциите на пазара за недвижими имоти в България. Наличието на модерна и поддържана инфраструктура, като транспортни мрежи, комунални услуги и обществени пространства, значително повишава привлекателността и стойността на дадени райони. В същото време, липсата на целенасочени държавни инвестиции и систематични усилия за поддържане на съществуващата инфраструктура създава условия за изместване на предпочитанията на купувачите към райони, предлагащи затворени комплекси с частни удобства.

Сред основните тенденции е изместването на интереса на платежоспособните купувачи към периферните райони на големите градове, включително София, както и към села с добра природна среда и потенциал за развитие. Зони като Бояна, Драгалевци и Симеоново привличат заможни жители с възможностите за изграждане на модерни затворени комплекси, съчетаващи комфорт, спокойствие и близост до природата. Това изместване към периферията е подкрепено от ограничените възможности за ново

строителство в централните градски части, както и от нарастващото търсене на модерна инфраструктура и зелени площи. Във тази връзка бихме могли да твърдим, че в бъдеще има вероятност „центъра да заприлича на периферия, а периферията на център“.

Данните показват, че макар цените на имотите в България да нарастват стабилно, процентният ръст започва да се забавя след 2022 г., което сигнализира за стабилизиране на пазара. Централните градски части запазват своето значение като престижни локации, но техният растеж е ограничен. В същото време периферните райони демонстрират значителен потенциал за развитие, особено в контекста на инвестиции в частни и публични инфраструктурни проекти.

Бележки:

[1] Economy.bg (2025). Какво се случи на пазара на имоти през 2023?, Economy.bg, 2025. достъпно на: https://www.economy.bg/bulgaria/view/57110/Kakvo-se-sluchi-na-pazara-na-imoti-prez-2023 (използвано на 10.2.2025).
[2] InteriorDesigners. (2024). Цени на имоти в София, достъпно на: https://interiordesigners.bg/ceni-na-imoti-v-sofiq (използвано на 14.2.2025).
[3] Купи в България, (2021). Кои фактори влияят върху цените на жилищата, достъпно на https://kupiv.bg/blog/koi-faktori-vliyayat-vurhu-tsenata-na-zhilishtata,
[4] НСИ, Статистика на цените на жилища, https://www.nsi.bg/bg/content/13025/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%B6%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%89%D0%B0
[5] Имот.бг.
[6] Arcoreal Ahttps://arcoreal.bg/%D0%B1%D0%BB%D0%BE%D0%B3/1199/%D0%90%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%98%D0%97-%D0%9D%D0%90-%D0%9F%D0%90%D0%97%D0%90%D0%A0%D0%90-%D0%9D%D0%90-%D0%9D%D0%95%D0%94%D0%92%D0%98%D0%96%D0%98%D0%9C%D0%98-%D0%98%D0%9C%D0%9E%D0%A2%D0%98-%D0%9F%D0%A0%D0%95%D0%97-%D0%A7%D0%95%D0%A2%D0%92%D0%AA%D0%A0%D0%A2%D0%9E%D0%A2%D0%9E-%D0%A2%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%95%D0%A1%D0%95%D0%A7%D0%98%D0%95-%D0%9D%D0%90-2024
[7] Министерски съвет, Национална концепция за пространствено развитие (2013 - 2025), достъпна на: https://www.strategy.bg/strategicdocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=774 (използвано на 14.2.2025).

Цитирани източници:

Българска народна банка (2023). Цени на жилищата, *Икономически преглед, бр. 4, 2022*. София: БНБ, с. 59-60, достъпно на (използвано 13.2.2025)
(BNB. 2023. Tseni na zhilistata, Ikonomicheski pregled, 4 (12), Sofia: BNB, s. 59-60).

Владкин, Л. (2024) *Общо учение за държавата*, изд. Еделвайс, Дупница.
(Vladikin, L. 2024. Obsto uchenie za darzhavata, Dupnitsa: Edelvays)

Желев, И. (2001) *Управление на инвестиционния процес*. Варна: УИ Наука и икономика.
(Zhelev, I. 2021. Upravlenie na investitsionnia protses, Varna: UI Nauka I ikonomika).

Калинков, К. (2007). *Недвижима собственост: Теоретико-практически, правни, устройствени и икономически аспекти*. Варна: Геа-принт.
(Kalinkov, K. 2007. Nedvizhima sobstvenost: Teoretiko-prakticheski, pravni, ustrystveni I ikonomicheski aspekti, Varna: Gea-print).

Николов Г. (2016). Държавни политики и стратегии за регионално развитие, ИК УНСС. София.
(Nikolov, G. (2016). Darzhavni politiki I strategii za regionalno razvitie, Sofia: IK-UNSS).

НСИ. (2025). Инфостат: Средни пазарни цени на жилища - национално ниво, областни градове (тримесечни данни), (NSI. 2025. Infostat: Sredni pazarni tseni na zhilistata - natsionalno nivo, oblastni gradove (trimesetchni danni)
достъпно на: https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/query.jsf?x_2=1434
(използвано на 10.2.2025).

Nikolov, N. (2024), Smart cities as a tool for environmental sustainability: Opportunities and challenges. In Environment. Technologies. Resources. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, vol. 1, pp. 261-266, available at: https://doi.org/10.17770/etr2024vol1.7948 (accessed at 12.2.2025).

Nikolov, N. (2024a), Algorithm for Building a Concept for the Development of Sofia as a Smart City, Godishnik na visheto uchiliste po telekomunikatsii I posti, tom VIII pp. 99-103.

European Commission (2021). Осъществяване на Европейския зелен пакт, (European Commission, 2021. Osastestviavane na Evropeyskia zelen pakt), (достъпно на: https://commission.europa.eu/publications/delivering-european-green-deal_bg (използвано на 10.2.2025).

***

REGIONAL DIAGNOSTICS, LOCATION AND STRATEGIC CHOICE IN SPATIAL DEVELOPMENT OF INVESTMENT SOLUTIONS IN BULGARIA

Miroslav Mihaylov, PhD student*
Department of Regional Development
University of National and World Economy

Abstract:

The study analyzes the influence of infrastructural, socio-economic and cultural-geographical factors on the real estate market in Bulgaria. The presence of modern infrastructure, including roads, utility networks, and public spaces, significantly increases property values and the attractiveness of areas. The lack of government investment in maintaining the existing infrastructure stimulates the development of gated communities and private initiatives.
The main trends show a shift in demand towards peripheral areas, such as Boyana and Simeonovo, and villages with good natural environments, due to the opportunities for spacious and modern projects.
Central city areas retain their prestigious status, but are limited by a lack of land and slow price growth. The data points to a slowdown in transaction growth after 2022, but stability in property values. The study highlights the need for balanced investments for sustainable development.

Key words: infrastructure; real estate; urbanization; periphery; investments.

* author name:Miroslav Mihaylov, PhD student, email address: miroslav.mihaylov@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ВЛИЯНИЕТО НА КОРУПЦИЯТА ВЪРХУ МЕЖДУНАРОДНАТА ТЪРГОВИЯ И ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ

докторант Пийт Кръстефф Кристофърсън*

катедра „Регионално развитие“

Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Корупцията е сложен социален феномен, който затруднява икономическото и институционалното развитие на страните по света. Тя влияе негативно върху международната търговия и икономическия растеж, като изкривява конкурентоспособността, увеличава разходите и създава бариери пред свободното движение на капитали и стоки.

Настоящият доклад анализира механизмите, чрез които корупцията намалява ефективността на глобалните икономически мрежи. Чрез емпирични данни се разглеждат конкретни примери, показващи как корупционните практики възпрепятстват икономическото развитие на различни региони и ограничават възможностите за търговия.

Заключението подчертава необходимостта от ефективни институционални рамки и международни механизми за борба с корупцията. Само чрез комплексен подход, включващ правни реформи, прозрачност и глобално сътрудничество, може да се гарантира устойчив икономически растеж и стабилност в международната търговия.

Ключови думи: *Корупция, международна търговия, икономически растеж, институции, развиващи се икономики, ефективност, пазарна икономика.*

Въведение:

Корупцията е сложно и многопластово явление, което не само оказва пагубно влияние върху обществени и политически структури, но също така има сериозни и дълготрайни последици за икономическите процеси на национално и глобално ниво (Mauro, 1995). Въпреки че корупцията често се разглежда през призмата на етиката и морала, тя трябва да бъде

*author name: Pete Christopherson, email address: pl_krustev@unwe.bg

разглеждана и като стратегически икономически фактор, който пречи на стабилността и растежа на пазарите (Shleifer & Vishny, 1993). Тя се явява пречка за ефективното разпределение на ресурсите и подкопава механизма на пазарната конкуренция, като същевременно укрепва икономическите дисбаланси (Bhattacharyya & Hodler, 2010). Експанзията на корупционни практики във всяка икономическа система води до изкривяване на пазара, затруднявайки както вътрешното, така и международното икономическо взаимодействие.

Нивото на корупция е различно за всяка държава и регион, но съществуват обширни и добре документирани доказателства за негативното ѝ влияние върху икономическата ефективност. Въпреки че понякога се твърди, че малка степен на корупция може да улесни процесите на бюрократично регулиране и да намали административните пречки (Rose-Ackerman, 1999), на практика съществуват основателни доказателства, че корупцията е основен фактор, който подкопава институционалната сигурност, увеличава разходите за бизнес и ограничава дългосрочните инвестиции, които са в основата на икономическото развитие. В същото време, корупцията се явява сериозна пречка за формирането на справедливи и прозрачни търговски правила, което води до неефективност на международната търговия и нарушава принципите на свободния пазар (International Monetary Fund, 2003).

В контекста на глобализирания свят, международната търговия се изправя пред уникални предизвикателства, които произтичат от наличието на корупционни практики в страните партньори. Когато високи нива на корупция съществуват в ключови търговски партньори, това води до сериозни затруднения в реализацията на търговски сделки, като се увеличават административните разходи, времето за изпълнение на транзакции и несигурността относно спазването на договорни задължения (Bhattacharyya & Hodler, 2010). Търговията между държави, които са обременени от корупционни структури, е не само по-малко ефективна, но и значително по-рискова, тъй като бизнесът трябва да се адаптира към изкривени пазарни условия, които не осигуряват еднакви възможности за всички участници.

Когато корупцията прониква в международната търговия, тя не само че възпрепятства по-широкото интегриране на страните в глобалните търговски мрежи, но и създава сериозни бариери за новопостъпващи участници, които желаят да осъществяват бизнес в такива условия. Бариерата пред нови инвеститори не се изразява само в очевидните финансови разходи, но също така и в опасността от несправедливи практики, като подкупи и изнудване, които драстично повишават транзакционните разходи и увеличават несигурността. Държави, които не са способни да осигурят прозрачност в своите търговски регулации и правоприлагане, също така стават по-уязвими на международни финансови кризи, които могат да се задълбочат в резултат на липсата на регулиране и защита на инвеститорите.

Този доклад има за цел да изследва подробно взаимовръзката между корупцията, международната търговия и икономическия растеж, като се акцентира на това как корупционните практики нарушават съществуващите икономически модели и възпрепятстват динамиката на глобалните пазари. В допълнение към теоретичните рамки, ще бъдат разгледани емпирични примери от реалния свят, които демонстрират как корупцията действа

като бариера пред развитието на търговията и икономиките на отделни държави. Важен акцент в изследването ще бъде поставен върху стратегиите за справяне с корупцията в контекста на глобализираната търговия и необходимостта от институционални реформи и международни механизми за регулиране и наказание на корупционни практики.

Целта на това изследване е да предостави нови възможности за анализ на политическите и икономическите въздействия на корупцията върху търговията и икономическия растеж, както и да предложи практически решения и подходи за намаляване на негативните ѝ последици в рамките на глобалния икономически ред.

Изложение:

Корупцията е глобален феномен, който има сериозно въздействие върху редица аспекти на обществото и икономиката, включително върху международната търговия и икономическия растеж. Това явление води до сериозни изкривявания на пазарните механизми и нарушава нормалното функциониране на икономическите процеси (Rose-Ackerman, 1999). Когато корупционни практики се установяват в международните търговски отношения, те увеличават разходите за бизнесите и създават бариери за нови участници на пазара. Несигурността и непредсказуемостта, произтичащи от корупцията, подкопават доверието в търговските сделки и правят икономическите трансакции по-малко ефективни**.** Фирмите, които искат да влязат на даден пазар, могат да бъдат принудени да плащат подкупи или да участват в нелегитимни сделки, за да осигурят достъп до ключови ресурси или да завършат сделки (Fisman & Svensson, 2007). Това не само че води до увеличение на транзакционните разходи, но също така изкривява конкурентоспособността на пазарите и ограничава свободната търговия.

Независимо от теориите, които твърдят, че корупцията може да има някои положителни ефекти, като ускоряване на административните процеси и намаляване на бюрокрацията, повечето изследвания категорично сочат към негативните дългосрочни последици от корупцията върху икономическо развитие. Когато правителствата не могат да осигурят ефективно управление на публичните средства, това води до неправомерно разпределение на ресурсите и пренасочване на инвестиции в проекти, които не са приоритетни за икономическия растеж (Mauro, 1995). Например, голяма част от публичните средства, които могат да се използват за стратегически важни инфраструктурни проекти или социални услуги, могат да бъдат отклонени в полза на корупционни схеми. Такива практики не само че забавят развитието на инфраструктурата, но и сериозно вредят на социалните и икономическите условия в страните, като водят до нестабилност и задържат потенциала за устойчив растеж (Vita, 2011).

Корупцията също така играе значителна роля в ограничаването на икономическите възможности за много развиващи се икономики**.** Например, в страни с високи нива на корупция, като Нигерия и Венецуела, е трудно да се привлекат чуждестранни инвеститори, тъй като корупционните практики създават непреодолими бариери пред нормалния бизнес климат

(Treisman, 2000). В тези икономики, както публичните, така и частните инвестиции са склонни да се отклоняват към неефективни проекти, които не водят до икономическо възстановяване и растеж. В същото време, когато инфраструктурни проекти, които биха могли да стимулират икономическата активност, се забавят или напълно саботират, икономическата експанзия на страната става практически невъзможна.

Емпирични изследвания показват, че страните с висока степен на корупция обикновено имат по-нисък икономически растеж и по-малка привлекателност за чуждестранни инвестиции, като тези ефекти могат да продължат за дълъг период от време. Съществуват доказателства, че в страни с високи нива на корупция, като тези в Африка и Латинска Америка, външната търговия и международните икономически отношения са сериозно ограничени от корупционни практики. Такива икономики често не успяват да постигнат желаните резултати от международната търговия и инвестициите поради факта, че бизнес средата е изключително неблагоприятна, а пазарите -изкривени (Svensson, 2005).

Въпреки тези сериозни предизвикателства, съществуват възможности за намаляване на ефектите от корупцията чрез добре насочени реформи и ефективни антикорупционни стратегии. Ключов елемент в този процес е изграждането на независими и силни институции, които да гарантират правото и да осигурят прозрачност и отчетност на публичните институции (Kaufmann & Wei, 1999). Освен това, необходимо е прилагането на ефективни правни механизми за предотвратяване на корупционни практики, като тези, свързани с обществените поръчки и договори. Устойчивото намаляване на корупцията изисква стабилни и прозрачни институции, които да подкрепят икономическата стабилност и да насърчават честната конкуренция на пазарите. В този контекст международното сътрудничество играе също важна роля, като страните могат да обменят добри практики и да сътрудничат в борбата с корупцията, за да осигурят благоприятни условия за търговия и инвестиции на глобално ниво (World Bank, 2020).

В заключение, корупцията оказва разрушително влияние както върху международната търговия, така и върху икономическия растеж. За да се постигне стабилен икономически напредък, е необходимо да се възприемат стратегически подходи за намаляване на корупцията, като се изграждат ефективни институции и се осигурява прозрачност в икономическите и политическите процеси. Без тези усилия, страните ще продължат да изпитват сериозни трудности в развитието на международната търговия и ще срещат пречки за устойчивото икономическо развитие (Transparency International, 2023).

Заключение:

Корупцията, като глобално и многопластово явление, има дълбоко и устойчиво въздействие върху международната търговия и икономическото развитие. Тя създава значителни бариери за ефективността на търговските трансакции, подкопава прозрачността на пазарните механизми и увеличава транзакционните разходи, които се явяват сериозна пречка за развитието на открити и конкурентни пазари. Когато корупцията е широко разпространена в

дадена икономика, тя задържа растежа и пречи на свободното движение на капитали, стоки и услуги, като води до значителни изкривявания в икономическите и търговските процеси. Въпреки наличието на аргументи, които предполагат, че в някои контексти корупцията може да има краткосрочни „позитивни ефекти“, като ускоряване на административни процедури и намаляване на бюрократичните бариери, повечето изследвания категорично показват, че дългосрочните последици от корупцията са вредни за устойчивия икономически растеж и за развитието на глобалната търговия (Rose-Ackerman, 1999; Mauro, 1995).

На фона на тези предизвикателства, справянето с корупцията изисква системни и институционални реформи, които да гарантират ефективността и прозрачността на управлението на обществени ресурси. За постигането на тези цели е от съществено значение изграждането на независими и способни антикорупционни институции, които да насърчават отчетността и да намаляват възможностите за злоупотреби. По този начин се създават условия за привлекателен бизнес климат и за разширяване на международната търговия, което от своя страна води до ускорен икономически растеж. Нещо повече, международното сътрудничество, подкрепено от глобални организации и многостранни форуми, играе критична роля в усъвършенстването на стратегиите за предотвратяване и намаляване на корупцията на глобално ниво. Въз основа на тези усилия, страните могат да формират ефективни и устойчиви икономически политики, които да стимулират развитието на международната търговия и да осигурят стабилен растеж, който да бъде в съответствие със съвременните изисквания за икономическа интеграция и социална отговорност (Fisman & Svensson, 2007; Kaufmann & Wei, 1999).

В заключение, за да се постигне устойчива икономическа трансформация и да се гарантира стабилен напредък в глобалната търговия, страните трябва да предприемат решителни стъпки за намаляване на корупцията, като укрепват своите институции, създават условия за прозрачност и доверие в търговските отношения и активно насърчават глобалните усилия за борба с това разрушително явление. Само така ще бъде възможно да се преодолеят бариерите, които корупцията поставя пред икономическото развитие и международната търговия, и да се гарантира стабилен и приобщаващ икономически растеж за бъдещето.

Използвана литература:

Aidt, T. S. (2003). Economic Analysis of Corruption: A Survey. The Economic Journal, 113(491), F632-F652..

Anderson, J. E., & Marcouiller, D. (2002). Insecurity and the Pattern of Trade: An Empirical Investigation. The Review of Economics and Statistics, 84(2), 345-352.

Bhattacharyya, S., & Hodler, R. (2010). Corruption, Political Institutions, and Growth. Economics & Politics, 22(2), 136-170.

Fisman, R., & Svensson, J. (2007). Are Corruption and Taxation Really Harmful to Growth? Journal of Development Economics, 83(1), 63-75.

Anderson, R. M., & Tushman, M. L. (2001). Technological Change and Organizational Innovation: A Research Agenda. International Journal of Technology Management, 22(3-4), 201-217.

International Monetary Fund (IMF) (2003). The Role of Corruption in Economic Growth. IMF Working Paper WP/03/174.

Kaufmann, D., & Wei, S. (1999). Does "Grease Money" Speed Up the Wheels of Commerce? Journal of Development Economics, 58(1), 51-73.

Mauro, P. (1995). Corruption and Growth. Quarterly Journal of Economics, 110(3), 681-712.

Mauro, P. (1995). Corruption and Growth. The Quarterly Journal of Economics, 110(3), 681-712.

Rose-Ackerman, S. (1999). Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge University Press.

Rose-Ackerman, S. (1999). Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge University Press.

Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1993). Corruption. The Quarterly Journal of Economics, 108(3), 599-617.

Svensson, J. (2005). Eight Questions About Corruption. Journal of Economic Perspectives, 19(3), 19-42.

Transparency International. (2023). Corruption Perceptions Index. Transparency International.

Treisman, D. (2000). The Causes of Corruption: A Cross-National Study. Journal of Public Economics, 76(3), 399-457.

Vita, A. (2011). Corruption and Economic Growth: A Survey of the Theoretical and Empirical Literature. Journal of Economic Studies, 38(3), 233-258.

Wei, S. J. (2000). How Taxing Is Corruption on International Investors?. The Review of Economics and Statistics, 82(1), 1-11.

World Bank. (2020). World Development Indicators. The World Bank.

THE IMPACT OF CORRUPTION ON INTERNATIONAL TRADE AND ECONOMIC GROWTH

PhD student Pete Krsteff Christopherson*

Department of Regional Development

University for National and World Economy

Abstract**:**

Corruption is a complex social phenomenon that hinders the economic and institutional development of countries around the world. It negatively affects international trade and economic growth by distorting competitiveness, increasing costs and creating barriers to the free movement of capital and goods.

This report analyzes the mechanisms through which corruption reduces the efficiency of global economic networks. Empirical evidence is used to examine specific examples showing how corrupt practices hinder the economic development of different regions and limit trade opportunities.

The conclusion emphasizes the need for effective institutional frameworks and international mechanisms to combat corruption. Only through a comprehensive approach, including legal reforms, transparency and global cooperation, can sustainable economic growth and stability in international trade be guaranteed.

Keywords: Corruption, international trade, economic growth, institutions, developing economies, efficiency, market economy.

*author name: Pete Christopherson, email address: pl_krustev@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ВЛИЯНИЕТО НА КОРУПЦИЯТА ВЪРХУ МЕЖДУНАРОДНАТА ТЪРГОВИЯ И ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ

докторант Пийт Кръстефф Кристофърсън*
катедра „Регионално развитие“
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Корупцията е сложен социален феномен, който затруднява икономическото и институционалното развитие на страните по света. Тя влияе негативно върху международната търговия и икономическия растеж, като изкривява конкурентоспособността, увеличава разходите и създава бариери пред свободното движение на капитали и стоки.

Настоящият доклад анализира механизмите, чрез които корупцията намалява ефективността на глобалните икономически мрежи. Чрез емпирични данни се разглеждат конкретни примери, показващи как корупционните практики възпрепятстват икономическото развитие на различни региони и ограничават възможностите за търговия.

Заключението подчертава необходимостта от ефективни институционални рамки и международни механизми за борба с корупцията. Само чрез комплексен подход, включващ правни реформи, прозрачност и глобално сътрудничество, може да се гарантира устойчив икономически растеж и стабилност в международната търговия.

Ключови думи: *Корупция, международна търговия, икономически растеж, институции, развиващи се икономики, ефективност, пазарна икономика.*

Въведение:

Корупцията е сложно и многопластово явление, което не само оказва пагубно влияние върху обществени и политически структури, но също така има сериозни и дълготрайни последици за икономическите процеси на национално и глобално ниво (Mauro, 1995). Въпреки че корупцията често се разглежда през призмата на етиката и морала, тя трябва да бъде разглеждана и като стратегически икономически фактор, който

*author name: Pete Christopherson, email address: pl_krustev@unwe.bg

пречи на стабилността и растежа на пазарите (Shleifer & Vishny, 1993). Тя се явява пречка за ефективното разпределение на ресурсите и подкопава механизма на пазарната конкуренция, като същевременно укрепва икономическите дисбаланси (Bhattacharyya & Hodler, 2010). Експанзията на корупционни практики във всяка икономическа система води до изкривяване на пазара, затруднявайки както вътрешното, така и международното икономическо взаимодействие.

Нивото на корупция е различно за всяка държава и регион, но съществуват обширни и добре документирани доказателства за негативното й влияние върху икономическата ефективност. Въпреки че понякога се твърди, че малка степен на корупция може да улесни процесите на бюрократично регулиране и да намали административните пречки (Rose-Ackerman, 1999), на практика съществуват основателни доказателства, че корупцията е основен фактор, който подкопава институционалната сигурност, увеличава разходите за бизнес и ограничава дългосрочните инвестиции, които са в основата на икономическото развитие. В същото време, корупцията се явява сериозна пречка за формирането на справедливи и прозрачни търговски правила, което води до неефективност на международната търговия и нарушава принципите на свободния пазар (International Monetary Fund, 2003).

В контекста на глобализирания свят, международната търговия се изправя пред уникални предизвикателства, които произтичат от наличието на корупционни практики в страните партньори. Когато високи нива на корупция съществуват в ключови търговски партньори, това води до сериозни затруднения в реализацията на търговски сделки, като се увеличават административните разходи, времето за изпълнение на транзакции и несигурността относно спазването на договорни задължения (Bhattacharyya & Hodler, 2010). Търговията между държави, които са обременени от корупционни структури, е не само по-малко ефективна, но и значително по-рискова, тъй като бизнесът трябва да се адаптира към изкривени пазарни условия, които не осигуряват еднакви възможности за всички участници.

Когато корупцията прониква в международната търговия, тя не само че възпрепятства по-широкото интегриране на страните в глобалните търговски мрежи, но и създава сериозни бариери за новопостъпващи участници, които желаят да осъществяват бизнес в такива условия. Бариерата пред нови инвеститори не се изразява само в очевидните финансови разходи, но също така и в опасността от несправедливи практики, като подкупи и изнудване, които драстично повишават транзакционните разходи и увеличават несигурността. Държави, които не са способни да осигурят прозрачност в своите търговски регулации и правоприлагане, също така стават по-уязвими на международни финансови кризи, които могат да се задълбочат в резултат на липсата на регулиране и защита на инвеститорите.

Този доклад има за цел да изследва подробно взаимовръзката между корупцията, международната търговия и икономическия растеж, като се акцентира на това как корупционните практики нарушават съществуващите икономически модели и възпрепятстват динамиката на глобалните пазари. В допълнение към теоретичните рамки, ще бъдат разгледани емпирични примери от реалния свят, които демонстрират как корупцията действа като бариера пред развитието на търговията и икономиките на отделни държави. Важен акцент в изследването ще бъде поставен върху стратегиите за справяне с корупцията в контекста на глобализираната търговия и необходимостта от институционални реформи и международни механизми за регулиране и наказание на корупционни практики.

Целта на това изследване е да предостави нови възможности за анализ на политическите и икономическите въздействия на корупцията върху търговията и икономическия растеж, както и да предложи практически решения и подходи за намаляване на негативните й последици в рамките на глобалния икономически ред.

Изложение:

Корупцията е глобален феномен, който има сериозно въздействие върху редица аспекти на обществото и икономиката, включително върху международната търговия и

икономическия растеж. Това явление води до сериозни изкривявания на пазарните механизми и нарушава нормалното функциониране на икономическите процеси (Rose-Ackerman, 1999). Когато корупционни практики се установяват в международните търговски отношения, те увеличават разходите за бизнесите и създават бариери за нови участници на пазара. Несигурността и непредсказуемостта, произтичащи от корупцията, подкопават доверието в търговските сделки и правят икономическите трансакции по-малко ефективни**.** Фирмите, които искат да влязат на даден пазар, могат да бъдат принудени да плащат подкупи или да участват в нелегитимни сделки, за да осигурят достъп до ключови ресурси или да завършат сделки (Fisman & Svensson, 2007). Това не само че води до увеличение на транзакционните разходи, но също така изкривява конкурентоспособността на пазарите и ограничава свободната търговия.

Независимо от теориите, които твърдят, че корупцията може да има някои положителни ефекти, като ускоряване на административните процеси и намаляване на бюрокрацията, повечето изследвания категорично сочат към негативните дългосрочни последици от корупцията върху икономическо развитие. Когато правителствата не могат да осигурят ефективно управление на публичните средства, това води до неправомерно разпределение на ресурсите и пренасочване на инвестиции в проекти, които не са приоритетни за икономическия растеж (Mauro, 1995). Например, голяма част от публичните средства, които могат да се използват за стратегически важни инфраструктурни проекти или социални услуги, могат да бъдат отклонени в полза на корупционни схеми. Такива практики не само че забавят развитието на инфраструктурата, но и сериозно вредят на социалните и икономическите условия в страните, като водят до нестабилност и задържат потенциала за устойчив растеж (Vita, 2011).

Корупцията също така играе значителна роля в ограничаването на икономическите възможности за много развиващи се икономики**.** Например, в страни с високи нива на корупция, като Нигерия и Венецуела, е трудно да се привлекат чуждестранни инвеститори, тъй като корупционните практики създават непреодолими бариери пред нормалния бизнес климат (Treisman, 2000). В тези икономики, както

публичните, така и частните инвестиции са склонни да се отклоняват към неефективни проекти, които не водят до икономическо възстановяване и растеж. В същото време, когато инфраструктурни проекти, които биха могли да стимулират икономическата активност, се забавят или напълно саботират, икономическата експанзия на страната става практически невъзможна.

Емпирични изследвания показват, че страните с висока степен на корупция обикновено имат по-нисък икономически растеж и по-малка привлекателност за чуждестранни инвестиции, като тези ефекти могат да продължат за дълъг период от време. Съществуват доказателства, че в страни с високи нива на корупция, като тези в Африка и Латинска Америка, външната търговия и международните икономически отношения са сериозно ограничени от корупционни практики. Такива икономики често не успяват да постигнат желаните резултати от международната търговия и инвестициите поради факта, че бизнес средата е изключително неблагоприятна, а пазарите -изкривени (Svensson, 2005).

Въпреки тези сериозни предизвикателства, съществуват възможности за намаляване на ефектите от корупцията чрез добре насочени реформи и ефективни антикорупционни стратегии. Ключов елемент в този процес е изграждането на независими и силни институции, които да гарантират правото и да осигурят прозрачност и отчетност на публичните институции (Kaufmann & Wei, 1999). Освен това, необходимо е прилагането на ефективни правни механизми за предотвратяване на корупционни практики, като тези, свързани с обществените поръчки и договори. Устойчивото намаляване на корупцията изисква стабилни и прозрачни институции, които да подкрепят икономическата стабилност и да насърчават честната конкуренция на пазарите. В този контекст международното сътрудничество играе също важна роля, като страните могат да обменят добри практики и да сътрудничат в борбата с корупцията, за да осигурят благоприятни условия за търговия и инвестиции на глобално ниво (World Bank, 2020).

В заключение, корупцията оказва разрушително влияние както върху международната търговия, така и върху икономическия растеж. За да се постигне

стабилен икономически напредък, е необходимо да се възприемат стратегически подходи за намаляване на корупцията, като се изграждат ефективни институции и се осигурява прозрачност в икономическите и политическите процеси. Без тези усилия, страните ще продължат да изпитват сериозни трудности в развитието на международната търговия и ще срещат пречки за устойчивото икономическо развитие (Transparency International, 2023).

Заключение:

Корупцията, като глобално и многопластово явление, има дълбоко и устойчиво въздействие върху международната търговия и икономическото развитие. Тя създава значителни бариери за ефективността на търговските трансакции, подкопава прозрачността на пазарните механизми и увеличава транзакционните разходи, които се явяват сериозна пречка за развитието на открити и конкурентни пазари. Когато корупцията е широко разпространена в дадена икономика, тя задържа растежа и пречи на свободното движение на капитали, стоки и услуги, като води до значителни изкривявания в икономическите и търговските процеси. Въпреки наличието на аргументи, които предполагат, че в някои контексти корупцията може да има краткосрочни „позитивни ефекти“, като ускоряване на административни процедури и намаляване на бюрократичните бариери, повечето изследвания категорично показват, че дългосрочните последици от корупцията са вредни за устойчивия икономически растеж и за развитието на глобалната търговия (Rose-Ackerman, 1999; Mauro, 1995).

На фона на тези предизвикателства, справянето с корупцията изисква системни и институционални реформи, които да гарантират ефективността и прозрачността на управлението на обществени ресурси. За постигането на тези цели е от съществено значение изграждането на независими и способни антикорупционни институции, които да насърчават отчетността и да намаляват възможностите за злоупотреби. По този начин се създават условия за привлекателен бизнес климат и за разширяване на международната търговия, което от своя страна води до ускорен икономически растеж. Нещо повече, международното сътрудничество, подкрепено от глобални организации и многостранни форуми, играе критична роля в усъвършенстването на стратегиите за

предотвратяване и намаляване на корупцията на глобално ниво. Въз основа на тези усилия, страните могат да формират ефективни и устойчиви икономически политики, които да стимулират развитието на международната търговия и да осигурят стабилен растеж, който да бъде в съответствие със съвременните изисквания за икономическа интеграция и социална отговорност (Fisman & Svensson, 2007; Kaufmann & Wei, 1999).

В заключение, за да се постигне устойчива икономическа трансформация и да се гарантира стабилен напредък в глобалната търговия, страните трябва да предприемат решителни стъпки за намаляване на корупцията, като укрепват своите институции, създават условия за прозрачност и доверие в търговските отношения и активно насърчават глобалните усилия за борба с това разрушително явление. Само така ще бъде възможно да се преодолеят бариерите, които корупцията поставя пред икономическото развитие и международната търговия, и да се гарантира стабилен и приобщаващ икономически растеж за бъдещето.

Използвана литература:

Aidt, T. S. (2003). Economic Analysis of Corruption: A Survey. The Economic Journal, 113(491), F632-F652..

Anderson, J. E., & Marcouiller, D. (2002). Insecurity and the Pattern of Trade: An Empirical Investigation. The Review of Economics and Statistics, 84(2), 345-352.

Bhattacharyya, S., & Hodler, R. (2010). Corruption, Political Institutions, and Growth. Economics & Politics, 22(2), 136-170.

Fisman, R., & Svensson, J. (2007). Are Corruption and Taxation Really Harmful to Growth? Journal of Development Economics, 83(1), 63-75.

Anderson, R. M., & Tushman, M. L. (2001). Technological Change and Organizational Innovation: A Research Agenda. International Journal of Technology Management, 22(3-4), 201-217.

International Monetary Fund (IMF) (2003). The Role of Corruption in Economic Growth. IMF Working Paper WP/03/174.

Kaufmann, D., & Wei, S. (1999). Does "Grease Money" Speed Up the Wheels of Commerce? Journal of Development Economics, 58(1), 51-73.

Mauro, P. (1995). Corruption and Growth. Quarterly Journal of Economics, 110(3), 681-712.

Mauro, P. (1995). Corruption and Growth. The Quarterly Journal of Economics, 110(3), 681-712.

Rose-Ackerman, S. (1999). Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge University Press.

Rose-Ackerman, S. (1999). Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge University Press.

Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1993). Corruption. The Quarterly Journal of Economics, 108(3), 599-617.

Svensson, J. (2005). Eight Questions About Corruption. Journal of Economic Perspectives, 19(3), 19-42.

Transparency International. (2023). Corruption Perceptions Index. Transparency International.

Treisman, D. (2000). The Causes of Corruption: A Cross-National Study. Journal of Public Economics, 76(3), 399-457.

Vita, A. (2011). Corruption and Economic Growth: A Survey of the Theoretical and Empirical Literature. Journal of Economic Studies, 38(3), 233-258.

Wei, S. J. (2000). How Taxing Is Corruption on International Investors?. The Review of Economics and Statistics, 82(1), 1-11.

World Bank. (2020). World Development Indicators. The World Bank.

THE IMPACT OF CORRUPTION ON INTERNATIONAL TRADE AND ECONOMIC GROWTH

PhD student Pete Krsteff Christopherson*

Department of Regional Development

University for National and World Economy

Abstract**:**

Corruption is a complex social phenomenon that hinders the economic and institutional development of countries around the world. It negatively affects international trade and economic growth by distorting competitiveness, increasing costs and creating barriers to the free movement of capital and goods.

This report analyzes the mechanisms through which corruption reduces the efficiency of global economic networks. Empirical evidence is used to examine specific examples showing how corrupt practices hinder the economic development of different regions and limit trade opportunities.

The conclusion emphasizes the need for effective institutional frameworks and international mechanisms to combat corruption. Only through a comprehensive approach, including legal reforms, transparency and global cooperation, can sustainable economic growth and stability in international trade be guaranteed.

Keywords: Corruption, international trade, economic growth, institutions, developing economies, efficiency, market economy.

*author name: Pete Christopherson, email address: pl_krustev@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

КРАЧКА КЪМ НЕОГРАНИЧЕНА ЕНЕРГИЯ

Габриела Костова*, Мартин Васев*
сп. „Регионално развитие, 4 курс
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Да си устойчив в 21. век е нещо необходимо, но да си иноватор е нещо невероятно. Интелигентните подови настилки на компанията Pavegen са иновационни не само защото са чиста зелена енергия ами придават стил и класа на мегаполисите. Подовата настилка не се ограничава само в една сфера като пешеходци тя може да присъства и на най-натоварените участаци в движението като възловите булеварди или околовръсни пътища. Pavegen често съчетава и свързва своите подови технологии с интерактивни и интелигентни решения като едно от тях е тази енергия да се използва за захранване на улични лампи, зареждане на устройства или поддържане на други електрически устройства.

Ключови думи: устойчива енергия, интелигентен град, устойчиво развитие.

Увод

Какъв е смисълът на устойчивостта?

Човечеството и светът като цяло е в етап, в който е изправен пред все по-видните екологични последици, причинени от прекомерната употреба на горива за различни цели - горивото за автомобили, отопление, производство на енергия. За много от тези нужди възникват все повече и повече безвредни както за природата, така и за хората алтернативи - с всичките си плюсове и минуси, разбира се. Такива са на всички познатите ни хибридни или изцяло електрически автомобили, производството на енергия от водата, вятъра и слънцето и много други, разбира се. Затова би могло да се каже, че „устойчивостта е нещо повече от чиста енергия - става въпрос за промяна на начина, по който хората мислят и се държат.“

* author name: Gabriela Kostova student
* author name: Martin Vasev, student

Има един неподозиран и иновативен метод за производство на енергия. Той може да допринесе за обезпечаване на нуждите на хората от електроенергия в дадена степен, но и в същото време е опазващ средата и човека.

Изложение

Същност на технологията

През 2008 г. британската компания *Pavegen* предприема иновативен подход към устойчивостта, като генерира енергия от нещо, което почти всички хора правят всеки ден, а именно - ходенето. Това е технология за интелигентни подови настилки, която генерира електричество чрез стъпки. В интервю главният изпълнителен директор на компанията отбеляза, че това е нова област на производство на енергия, която идва с много възможности. Това, което те се опитват да направят, е нещо като слънчевата енергия през последните 70 години.

Как работи тя?

Като за начало - плочките са електромагнитни. Горната им повърхност е направена частично от рециклирани материали (гума от стари гуми на камиони). Плочките имат маховици под тях, които се въртят, когато се ходи върху тях, произвеждайки до 7 W с всяка стъпка. Това може да звучи сложно, но начинът, по който системата работи, е прост: докато хората минават по пода, налягането кара генераторите в него да се изместват вертикално. Това създава кинетична енергия чрез електромагнитна индукция. Накратко казано - компанията преобразува кинетичната енергия от стъпките в електричество. През 2008 г. първоначалният вариант на плочките е бил с квадратна форма. Осем години по-късно обаче компанията обаче ги променя в триъгълна форма. Тя позволява цялата плочка да генерира енергия, тъй като ъглите се огъват (за разлика от предишния дизайн). Във всеки ъгъл има генератори. Всяка плочка се огъва с около 5 милиметра, което е достатъчно, за да произвежда електричество, което може да се използва за директно захранване или да се съхранява в батерия за по-късна употреба.

Значение на иновацията за регионите - технологията в града

Подовата настилка, генерираща електричество, е ключов компонент на концепциите за интелигентен град. Тя може да допринесе за по-интелигентно и по-зелено бъдеще.

Дизайнът на подовата система с триъгълна форма е предназначен да се интегрира лесно в обществени пространства, както и да увеличи максимално събирането и освобождаването на енергия. Особено подходяща за градски райони, които имат голям пешеходен трафик. Тъй като градовете се развиват, за да станат по-екологични и по-умни, тя трябва да се окаже особено привлекателна за тези, които търсят по-устойчиви енергийни възможности - което всъщност е и целта на *Pavegen*.

На квадратен метър има много повече площ в градовете, отколкото място на покривите за слънчеви панели. Подовите плочки не са зависими от метеорологичните условия - за разлика от слънчевата и вятърната енергия. Те са устойчиви на дъжд, работят под вода на дълбочина 1,5 м. Според EDF дузина плочки могат да захранват улична лампа цяла нощ. Чрез стратегическо поставяне на кинетични плочки в ключови райони на града, би могло да имаме осветление при поискване, станции за зареждане на мобилни телефони на автобусни спирки и интерактивни дисплеи, захранвани само от пешеходен трафик, което също би ги направило енергийно ефективни. Може да се използва за осветяване на пешеходни пътеки, детски площадки. Енергията може да се генерира от ежедневното минаване на хора върху плочките, но и от потока хора, тичащи по пътеките в парковете, или каращите колело по велоалеите.

Предизвикателства и рискове

Както и в други иновации и тук при тази има рискове. Един от тях е, че при липса на движение върху настилката не се образува енергия. Другият е генериране на по-малки количества енергия в сравнение с други възобновяеми източници. Може да има и неудобство и страх при ползване: хората могат да избягват да използват или да се движат, ако се чувстват неудобно или се страхуват от електрически удар.

Възможности

Енергогенериращите подови настилки са само началото.

Pavegen успешно кинетифицира две квартални футболни игрища, едното в Бразилия, а другото в Нигерия. Във всеки случай кинетичните плочки работят ръка за ръка със слънчеви панели за захранване на прожекторите на футболното игрище. Училищни коридори, летищни терминали, ъгъл на Оксфорд стрийт и френска гара в Сен Омер са само малка част от 200-те места, разпръснати в повече от 30 държави, където можете да видите кинетичните плочки в действие.

Все по-голям брой компании се интересуват от подови настилки, генериращи енергия.

Руският железопътен изследователски институт си партнира с тях и се надява да постави енергийни подове на железопътни платформи и пътеки с висок трафик. Те също планират да проучат използването на тази технология, за да получат енергия от движението на автомобили и влакове.

Италианска компания в момента работи върху неравности, които генерират електричество, докато колите преминават през тях. С трафик от 400 превозни средства на ден, Lybra Speed Absorber може да отдели колосалните 6 GWh годишно, което е точно толкова енергия, колкото вятърна турбина в пълен размер.

Energy Floors е холандска компания, която създава подова настилка за клуб в Ротердам, което го прави първият устойчив дансинг в света, спестявайки на клуба 30% от сметките за електричество. Настилките, генериращи енергия от автомобилите по улиците, пък се разработват от италианска компания.

Бъдещето на интелигентните подови настилки - очаквани ефекти

Технологията ще доведе до частична обезпеченост на нуждите на обществото от енергия. През следващите десетилетия зеленият енергиен потенциал на интелигентните повърхности ще бъде умножен, когато те могат да черпят от повече от един вид възобновяема енергия наведнъж - слънце и вятър, като компенсира тяхната уязвимост към променящото се време. Умножаването на броя на едновременните възобновяеми енергийни източници е от решаващо значение, ако искаме да направим бъдещето зелено.

Кинетичните плочки и интелигентните абсорбери на скоростта могат да помогнат за намаляване на нашия енергиен отпечатък, тъй като все повече хора се преместват в

градове (66% от световното население до 2050 г. според ООН). Кинетична подова плочка, която също съдържа огъващ се слънчев панел, може да бъде 66% по-ефективна от стандартния слънчев панел, но също така може да продължи да генерира електричество, когато слънцето залезе. Това не е научна фантастика. Френската компания *Wattway* работи върху слънчеви пътища, които могат да поглъщат слънчевата енергия 90% от деня.

Партньорства - стъпките означават пари

Кинетичните плочки също могат да имат изненадващи търговски приложения. Енергия, генерирана от купувачите, докато пазаруват.

В бъдеще стъпките около любимия магазин могат да се превърнат в цифрова валута благодарение на кинетичните подови плочки и могат да добавят отстъпки, когато отидем до касата.

Обратно, търговците на дребно могат да свържат тези интелигентни подове с приложение за проследяване в магазина. Например, те биха могли да изпращат персонализирани известия като „Отидете до нашата нова секция за сезонни зеленчуци и вземете 50 стотинки от следващата си покупка“.

Заключение

В забързания ни свят, диктуващ се от постоянни промени, производството на такъв тип енергия - именно от забързаното ни ежедневие, е стъпка към по-зелен и чист свят. Технологията на *Pavegen* и последвалите я компании е успех не само за човечеството, но и за живота на планетата.

Цитирани източници:

Energy Harvesting: Pavegen and the Rise of Kinetic Tile Tech (theswitch.co.uk)

Now You Can Generate Electricity While You Walk On This Floo
(wonderfulengineering.com)

Making electricity from footsteps: is Pavegen the future for renewable energy? -
TheGreenAge

New Flooring Tech Generates Electricity Through Your Footsteps (futurism.com)

***

A STEP TOWARDS UNLIMITED ENERGY

Gabriela Kostova, Martin Vasev*
Department of Regional Development, 4th year
University of National and World Economy

Abstract:

Being sustainable in the 21st century is a must, but being innovative is anincredible thing. Pavegen's intelligent flooring is innovative not only because it is clean green energy, but also because it adds style and class to megacities. The flooring is not limited to just one area, such as pedestrian areas; it can also be present on the busiest traffic areas, such as junction boulevards or ring roads. Pavegen often combines and connects its flooring technologies with interactive and intelligent solutions, one of which is to use this energy to power street lights, charge devices or maintain other electrical devices.

Key words: sustainable energy; smart city; sustainable development.

*author name: Gabriela Kostova, student; Martin Vasev, student

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ПРИНОСЪТ НА ПУБЛИЧНАТА АДМИНИСТРАЦИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНИТЕ

Мариам Хемайда,*
сп. „Публична администрация“ (I курс)
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Развитието на регионите е комплексен процес, зависещ от икономически, социални и инфраструктурни средства, и в този контекст публичната администрация има ръководно значение. Основният принос на публичната администрация се състои в изграждането на институционална рамка, която подпомага устойчивото развитие и подобрява качеството на живот в регионите. Публичната администрация осъществява своите функции чрез разработване и прилагане на стратегически политики, които насърчават инвестициите, създават условия за икономически растеж и укрепват социалната кохезия.

Ключовите думи: публична администрация, организациите с идеална цел, устойчиво развитие.

Увод

Публичната администрация е основополагащ фактор в процеса на регионално развитие, тъй като тя осигурява основата за икономически напредък, социална стабилност и териториална интеграция. Още през 90-те години на миналия век автори като Лий и Блейкли анализират как местните и регионални администрации допринасят за устойчивото икономическо развитие чрез планиране и стратегически подходи (Blakely & Leigh, 2010). Чрез своите политики и програми, публичната администрация формулира и прилага стратегически инициативи, които стимулират икономическата активност, подкрепят малкия и средния бизнес, и способстват за създаването на нови работни места в регионите. Освен това, тя е отговорна за управлението на публичните ресурси и

*author name: Miriam Hemayda, student, email address: mhemayda_23130188@unwe.bg

инфраструктура, което е от съществено значение за подобряване на достъпа до основни услуги и за повишаване на жизнения стандарт на местното население.

На регионално ниво администрацията координира проекти, свързани с инфраструктурни подобрения и екологични инициативи, като в същото време осигурява справедливо разпределение на ресурсите. Важна роля играе и в привличането на европейски и международни фондове, което допринася за модернизацията на различни сектори и осигурява нови възможности за заетост и обучение. Чрез ефективно управление на публичните финанси и чрез сътрудничество с местни и международни организации, публичната администрация създава предпоставки за балансирано и устойчиво развитие, съобразено със спецификите на различните региони. Този принос е ключов за преодоляването на регионалните неравенства и за постигане на интегриран растеж в национален и международен мащаб.

1. Ролята на публичната администрация

1.1. Какво означава публична администрация

Понятието публична администрация се схваща като държавна администрация, ръководство на хора, управление, бюрокрация, и чиновничество. Администрацията по своята същност и природа не е някакъв властен институт, а тя е процес, който включва всички равнища на конкретно взаимодействие за постигане на някакъв резултат. Така тя се превръща в система, в която става дума за споделени цели и общи задачи, които се решават от публичната администрация. Според Холмберг и Ротщайн във всички общества качеството на държавните институции е от първостепенно значение за благосъстоянието на гражданите, следователно Публичната администрация е отражение на институционалните основи на начина, по който се управляват държавите (Holmberg & Rothstein, 2014).

Някои държави от ЕС са положили усилия за увеличаване на ефективността на своите администрации; други трябва да преосмислят градивните елементи на своята

административна система. Настоящият темп на социалните, технологичните и икономическите промени изисква от всички публични администрации да се адаптират към новите реалности.

През последните години се провеждат реформи в държавите членки, които донякъде се подобриха ефективността на разходите и ефективността на публичната администрация. Като цяло институциите са станали по-отворени и прозрачни, като достъпът до услуги и качеството на услугите са се подобрили. И все пак доверието на гражданите в управлението, социалното сближаване и привлекателността на публичния сектор като работодател са намалели. Качеството на публичните услуги е добър показател и за цялостното функциониране на държавата. Оттук логически можем да направим ограничението, че не винаги всяко взаимодействие между хората е администрация. Следователно администрацията е част от разделението на труда или тя е един от дяловете на общата система от дейности за постигане на определена обща задача.

Администратор е кметът на едно населено място, ректорът на един университет, началник отдел в министерство, община. Администраторът е там, където има разделение на труда и един от видовете труд е именно организацията на дейностите.

В определена степен публичната администрация може да се характеризира като дейност за постигане на публични цели и резултати от обществените интереси. Тя намира проявление в дейностите, свързани с трите власти, които за да функционират се нуждаят от обслужваща администрация.

1.2 Делението на държавните органи.

Основното деление на държавните органи, установено по конституционен път е според упражняваната форма на държавната дейност. По този признак Конституцията дели държавните органи на три основни групи: органи на държавната власт, органи на държавното управление, органи на съда и прокуратурата. Това определя и характера на публичната администрация като уникална наука. Такъв извод се налага от

констатацията, че съществуват различни схващания относно проблемите, с които учените разработват теорията на публичната администрация.

1.3. Разликата между държавна и публична администрация

Трябва да се прави разграничение между държавна и публична администрация. Държавната администрация е част от публичната администрация, но не се покрива изцяло с нея. Западните автори употребяват понятието „публична администрация“ в смисъл и на държавна, и на местна администрация. Под държавна администрация ние разбираме административните структури и дейности на държавата. Държавната администрация се развива в дейността на държавните органи и се осъществява от държавни служители. В повечето случаи, когато говорим за публична администрация, ние изследваме и използваме като основен пример държавната администрация. Но съществуват някои особени категории служители и органи, които дават основание да се твърди, че понятието „публична администрация“ е по-широко от понятието „държавна администрация“.

Например:

1.Съществуват категории държавни служители, които се различават по характера на своята работа от същинските администратори и чиновници.

Такива са лекарите, медицинските сестри, учителите, проектантите, и др. Те са преките извършители на последния етап на съответна функция на държавно управление - здравеопазване, образование, благоустройство и т. н. Те не извършват същинска административна дейност, но чрез техните действия съответната административна функция се реализира в конкретни резултати.
2. Местната администрация според Конституцията на Република България и според законите е самостоятелен вид администрация, присъща на местното самоуправление.

Докато държавната администрация е администрация, извършвана от централните и децентрализираните държавни органи, местната администрация се разглежда в пряка връзка с местното самоуправление. Служителите в общинската администрация имат статут на държавни служители, но общинската администрация по принцип е нещо по-

различно от държавната. Местната администрация е част от държавния апарат, доколкото се занимава и с изпълнението на задачи на държавната политика, но наред с това тя осъществява и дейности от местно значение. Основните характерни черти и основните изводи, които важат за държавната администрация, могат да се прилагат и за местната администрация.

3. Администрацията на организациите с идеална цел - като напр. читалищата, БСФС, БЧК и пр.

Тяхната дейност преследва публични, обществени цели, те задоволяват публични, обществени нужди, но те не са част от държавния апарат и не изпълняват държавни функции.

4. Администрацията на независимите регулиращи органи.

Това е една категория административни органи и дейности, добре развита в западните държави, но не много разпространена у нас. Става дума за недържавни органи, които имат правомощия да регулират определени отношения в административната сфера.

Такива са:

Съвет по въздухоплаването, който дава лицензи и разрешения на въздухоплавателни компании да извършват полети в страната и в чужбина;

Съвет на юристите, който дава право на завършилите право специалисти да имат и съдебна практика;

Медицински съвет, който признава или не-признава чуждестранни дипломи за завършено медицинско образование и дава на дипломираните медици право на лекарска практика.

2. Приноса и за гражданите

Администрацията обхваща живота на човека от раждането до смъртта му. Бъдещата майка е регистрирана в определен район за медицинско обслужване, раждането на бебето създава задължение за родителите да съобщят за това. Изготвя се акт за раждане, бебето се именува, получава административноправен статут на

гражданин с всички правни последици от това. По-късно тръгва на училище, взима свидетелство за управление на автомобил, плаща си данъците, ползва придобивките на благоустрояването в общината и така до неговата смърт. За нейното настъпване трябва да бъдат уведомени съответните органи, да бъде съставен акт за смърт, да се уредят административните формалности по погребението и парцела в гробищата, наследствените проблеми, и др.

Всекидневието на хората в съвременното общество също непрекъснато е съпроводено от дейности на публичната администрация. Публичната администрация обхваща огромен брой проблеми, свързани с живота на гражданите и техните отношения с държавните и местните институции, структурата и функциите на административните органи, основните задачи на държавното и местното управление, административните права и задължения на гражданите и начините за тяхното осъществяване.

Публичната администрация може да се разглежда и като съвкупност от отделни функции: административно обслужване на населението, планиране, финансиране, паспортен режим, опазване на обществения ред, борба с престъпността, здравеопазване, образование, регулиране на движението на улиците и пътищата и пр. Всяко едно от горните определения е вярно и в своята съвкупност всички те съставят понятието „публична администрация“. Отделните характеристики на публичната администрация могат да се представят във формата на следното кратко изброяване:

Публичната администрация е:

1. дейност по постигане на публични цели, на резултати от обществени интереси;

2. проявява се в дейността и на трите вида власти - изпълнителна, законодателна и съдебната, всяка от които има обслужваща администрация;

3. има важна роля във формирането и осъществяването на държавната политика и поради това е част от политическия процес на държавното управление;

4. различава се от частната или така наречената бизнес администрация.

3. Публична администрация и управление

Публичната администрация и управлението на дадена държава е ключов фактор за икономическите ѝ резултати и благосъстоянието на нейните граждани. Ефективните публични администрации отговарят на нуждите на гражданите и предприятията. Много важно е публичните органи да могат да се приспособяват към променящите се обстоятелства. Поради тази причина Европейската комисия помага на държавите от ЕС да предприемат реформи в областта на публичната администрация и управлението.

Областите на интервенция включват централната и местната администрация, цифровото управление, обществените поръчки, по-доброто регулиране на съдебната система, борбата с корупцията и измамите и по-доброто усвояване на европейските структурни и инвестиционни фондове. Фридман е известен със своите трудове върху регионалното развитие и планирането (Friedmann, 2011), той разглежда как публичната администрация може да насочва икономическите ресурси за намаляване на регионалните различия (Friedmann, 1966), давайки пример с Венецуела. Различни изследователи доказват, че взаимодействието между публичната администрация и развитието на регионите, като се фокусират върху икономическото планиране, социалните фактори и териториалната свързаност.

Ролята на обществената политика за насърчаване на технологичните иновации и устойчивостта е от решаващо значение за постигането на устойчиво и напреднало бъдеще. Правилните политики могат да създадат благоприятна среда за иновации, да стимулират научните изследвания и развитието и да дадат възможност на човешките ресурси да се справят с бързите технологични предизвикателства. Освен това публичните политики трябва също така да гарантират, че иновациите са устойчиви и имат положително въздействие върху обществото и околната среда. Въз основа на горното, ето някои предложения за увеличаване на ролята на публичната политика в насърчаването на технологичните иновации и устойчивостта имат различни автори , като Махардани има конкретни предложения, които ще се създаде благоприятна среда за иновации, ще развие икономиката, ще създаде нови работни места, ще подобри качеството на живот на хората и ще поддържа екологичния баланс за устойчиво и по-добро бъдеще за всички (Mahardhani, 2023).

Процесите, които ще протичат по посока постигане на общоевропейските цели от страна на публичната администрация се обобщават по следния начин: европеизация, модернизация, децентрализация и регионализация.

Добре функциониращата публична администрация е солидна основа за развитието на предприятията и осигурява качествени услуги за гражданите и специалистите. Това на свой ред привлича инвестиции. Тя е и основен инструмент за структуриране на работата на правителството и за превръщане на политическите насоки в реалност. Осигуряването на координация между министерствата с цел подобряване на диалога между правителствените ведомства при изготвянето и прилагането на публичните политики. Подобряване на структурите и процесите, за да се осигури правилно изготвяне на публичните политики въз основа на факти и анализи. Кодифициране и планиране на закони, за да се осигури правилно изготвяне на правната рамка. Контрол на изпълнението на реформите чрез разработване на стабилна система за управление и мониторинг.

Технологичните трансформации в момента променят структурата и стратегиите на публичните администрации и се очаква да насърчат ефективността и интеграцията на политиките. Цифровото управление обаче показа, че въвеждането на технологии далеч не е плавен процес, тъй като често е свързано с конфликти и отрицателна обратна връзка. Устойчивостта на регионалната иновационна екосистема играе пълна посредническа роля между правителствената подкрепа и развитието на цифровата икономика и според Ли и Лиаг правителството трябва да играе изцяло ръководната роля на финансовите фондове и да инвестира повече финансови средства в научни и технологични иновации и индустрията на цифровата икономика, за да насърчи развитието на цифровата икономика (Liang & Li, 2023). Според тях правителството трябва да създаде добра регионална среда за иновации, да подобри ефективността на иновациите и да ускори трансформирането на резултатите от иновациите.

Публичните администрации имат решаваща роля при подготовката и прилагането на реформи и инвестиции, съгласно Националните планове за възстановяване и устойчивост, както и на Стратегиите за регионално развитие, които са в основата на ефективното използване на Кохезионните фондове. Публичните администрации

управляват сектор, който генерира 51.5% от БВП на ЕС, наема около 21% от работната сила на ЕС, представлява 19.8% от общата брутна добавена стойност на ЕС и всяка година създава пазар за около 670 млрд. евро чрез обществени поръчки за благоустройство и доставки (НАЦИОНАЛНО СДРУЖЕНИЕ НА ОБЩИНИТЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ, 2023).

Регионалните и местните публични администрации са най-близо до хората и играят ключова роля в предоставянето на услуги. Те изпълняват 70% от цялото законодателство на ЕС, 90% от политиките за адаптиране към климата и 65% от целите за устойчиво развитие. Те планират и изпълняват инвестиции, използвайки фондове на ЕС чрез базирани на място решения и са в челните редици в борбата срещу изменението на климата, гражданската защита и социалното сближаване. Те също са най-близки до местните нужди и грижи по отношение на опазването на околната среда, жилищата, мобилността, културата и образованието. Регионалните и местните публични администрации споделят повечето от предизвикателствата на централните публични администрации, но имат и свои специфики. Повечето местни администрации са сравнително малки, често нямат достатъчно ресурси и експерти. В България бюджетите на общините формират от държавните трансфери, което ги прави силно зависими към централната власт и неспособни самостоятелно да провеждат политики.

Заключение

Публичната администрация в България е изправена пред различни и тежки предизвикателства. Ролята на публичната администрация е да предвижда социални предизвикателства и да предприема активни действия, за да се смекчат шоковете за гражданите и бизнеса. И все пак самата публична администрация е засегната от големи външни тенденции (Pollitt, 2016) и когато имаме финансова самостоятелност на местните власти, инвестиции на месно ниво и добре разработените услуги за електронно управление могат да променят качеството и ефективността на предоставяните публични услуги от публичната администрация.

Цитирани източници:

Blakely, E. J. & Leigh, N. G., 2010. Planning Local Economic Development: Theory and Practice. s.l.:SAGE.

Friedmann, J., 2011. Insurgencies: Essays in Planning Theory. неизв.:Taylor & Francis.

Friedmann, J., 1966. Regional Development Policy: A Case Study of Venezuela. неизв.:M.I.T. Press.

Holmberg, S. & Rothstein, B., 2014. Good Government: The Relevance of Political Science. неизв.:Edward Elgar Publishing.

Liang, L. & Li, Y., 2023. How does government support promote digital economy development in China? The mediating role of regional innovation ecosystem resilience. Technological Forecasting and Social Change, Issue 188.

Mahardhani, A. J., 2023. The Role of Public Policy in Fostering Technological Innovation and Sustainability. Journal of Contemporary Administration and Management (ADMAN), 1(2), pp. 47-53.

Pollitt, C., 2016. Advanced Introduction to Public Management and Administration. s.l.:Edward Elgar Publishing.

НСОРБ, (2023). Мерки за укрепване капацитета на публичните администрации на ниво ЕС. [Онлайн], достъпно на: https://www.namrb.org/bg/aktualno/merki-za-ukrepvane-kapatsiteta-na-publitchnite-administratsii-na-nivo-es [отваряно на 27 10 2023].
(NSORB, 2023. Merki za ukrepvane kapatsiteta na publitchnite administratsii na nivo ES, Online, available at: https://www.namrb.org/bg/aktualno/merki-za-ukrepvane-kapatsiteta-na-publitchnite-administratsii-na-nivo-es [отваряно на 27 10 2023])

Петров, К. (2011). Публичната администрация и доброто държавно управление, Money.bg, достъпно на: https://money.bg/archive/publichnata-administratsiya-i-dobroto-darzhavno-upravlenie.html
(Petrov, K. 2011. Publitchnata administratsia i dobroto darzhavno upravlenie, Money.bg, available at: https://www.namrb.org/bg/aktualno/merki-za-ukrepvane-kapatsiteta-na-publitchnite-administratsii-na-nivo-es [отваряно на 27 10 2023])

Европейска комисия, Публична администрация и управлени, достъпно на: https://reform-support.ec.europa.eu/what-we-do/public-administration-and-governance_bg
(Evropeyska komisia, Publitchna administratsia i upravlenie, available at: https://reform-support.ec.europa.eu/what-we-do/public-administration-and-governance_bg

Закон за администрацията, доп. ДВ. бр.33 от 12 Април 2024 г., достъпен на: https://lex.bg/laws/ldoc/2134443520

***

THE CONTRIBUTION OF PUBLIC ADMINISTRATION TO THE DEVELOPMENT OF THE REGIONS

Mariam Hemaida*
Department of Public Administration (1st year)
University of National and World Economy

Abstract:

The development of regions is a complex process, dependent on economic, social and infrastructural means, and in this context, public administration has a leading role. The main contribution of public administration lies in building an institutional framework that supports sustainable development and improves the quality of life in the regions. Public administration carries out its functions by developing and implementing strategic policies that promote investment, create conditions for economic growth and strengthen social cohesion.

Key words: public administration; non-profit organizations; sustainable development.

*author name: Miriam Hemayda, student, email address: mhemayda_23130188@unwe.bg

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ – НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

ПРИВЕТЛИВ ГРАД ЗА БИЗНЕСА - VIRTUO*CITY*

Евелина Димитрова*
сп. „Регионално развитие“, студент, 4 курс
Университет за национално и световно стопанство

Резюме:

Докладът има за цел да предостави препоръки на Националната асоциация на общините в Република България (НАОБ) относно мерките за привличане, задържане и подпомагане на успешни бизнеси в България. Акцентът цели засилване на социалната устойчивост чрез насърчаване на успешните бизнеси, които спомагат за социалния прогрес, предоставяйки финансови ресурси чрез данъчни плащания и предлагайки работни места. Също така се обръща внимание на екологичната устойчивост, насърчавайки бизнес практики, опазващи природните ресурси и въвеждайки нови и иновативни технологични решения. Предложението предлага създаването на централизирана платформа, VirtuoCity, за консолидиране на информацията относно инвестиционни възможности, инфраструктура и регулации в общините. Тази платформа цели да намали разходите за търсене на потенциални предприемачи и бизнеси, да насърчи периферните региони и да стимулира икономи-ческото развитие.

Ключови думи: икономика, устойчивост, предприемачество, регионално развитие, експедиция.

2 Какво е предизвикателството, пред което е изправена регионалната икономика на България?

1.1 Предизвикателство

Нашата цел е да предоставим предложение за справяне с предизвикателството, което да послужи пред Националното сдружение на общините в Република България (НСОРБ), за мерки за привличане, задържане и развитие на успешен бизнес в България и за подпомагане най-вече на икономическото и социалното развитие на цялата страна. Предизвикателство е насочено основно към въпроса за устойчивостта в две направления. На първо място, целта е да се подобрят икономически устойчивите практики в страната. Процъфтяващата местна стопанска дейност и устойчивата икономика могат да помогнат

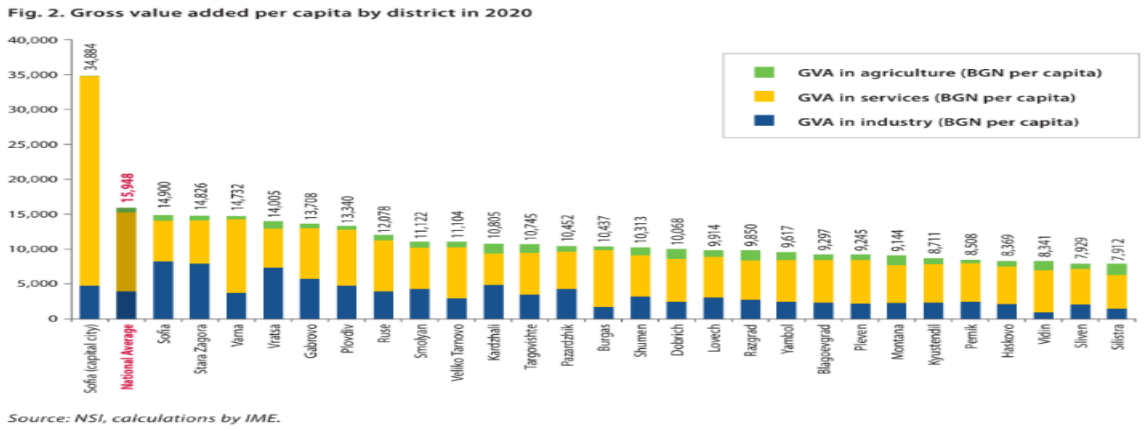
*author name: Evelina Dimitrova, студент, email address: n.tzonkov@unwe.bg

за предотвратяване на бъдещи външни тенденции, които да окажат твърде силно въздействие върху българската икономика. Подобна устойчивост е особено важна предвид несигурните глобални условия през последните години. На второ място, успешните предприятия помагат на общностите да постигнат социален напредък, като осигуряват финансови ресурси чрез данъчни плащания към местните и общинските власти, които по-късно могат да реинвестират тези приходи в подкрепа на финансово по-слабите слоеве от населението и освен това да задържат младите и талантливи работници да не напускат страната заради по-изгодни предложения за работа в други страни от Европейсския съюз. По този начин ще се засили социалната устойчивост на България. Освен това не трябва да се забравя и последният аспект на устойчивостта - екологичната устойчивост. Неразделна част от предизвикателство е да се приложат мерки, които да подхранват предприятия, работещи с уважение към природните ресурси и които няма да изискват, например, създаването на големи строителни проекти, а вместо това ще използват съществуващата инфраструктура и практиките на кръговата икономика, допълнени от нови и иновативни „умни“ технологични решения.

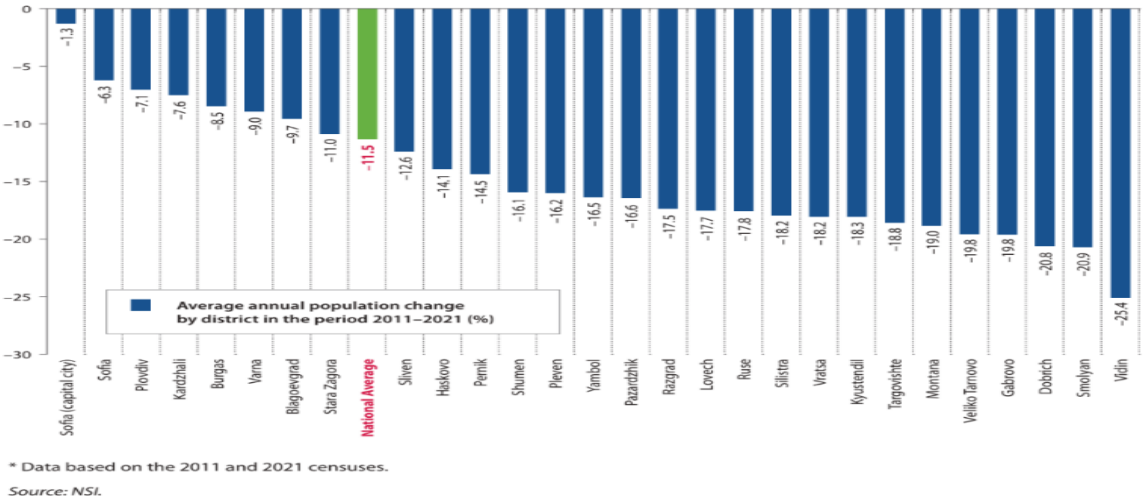
1.2 Картина на ситуацията в страната

По-голямата част от предприятията са съсредоточени в столицата на България, София. Макар че има и други общини, които са развити и свързани с транспортната инфраструктура и международните летища, като Варна, Бургас и Пловдив, което означава, че те вече имат по-международна и развита среда, регионалният икономически растеж като цяло е много разпръснат и тенденциите са, че хората се отдалечават от селските райони. Освен това съществуват проблеми, свързани с бюрокрацията, корупцията, липсата на талантлив и образован човешки ресурс, както и на добре платени работни места, които оказват влияние върху качеството на живот и възможностите за икономическо развитие в дългосрочен план. В страната има общо 265 общини, които се самоуправляват, управляват над 800 услуги в различни сфери, включително, но не само, култура, спорт, туризъм, териториално развитие, инфраструктура, транспорт и комуникации, опазване на околната среда, местни данъци и такси и др. Въпреки че по-

голямата част от българските общини - 215, са в селски райони, средната им площ е 420 кв. км. Както е показано на фигура 1, брутната добавена стойност на глава от населението по области е по-ниска от средната във всички области, с изключение на София. Ето защо е важно да се съживи регионалното развитие. Във всички области на България се наблюдава и значителен спад на населението, както е показано на фигура 1.

Фиг. 1. Брутна добавена стойност на глава от населението по области през 2020 г. (Регионални профили, показатели за развитие 2022 г.)

Фиг. 2. Промяна в броя на населението по области за периода 2011-2021 г. (Регионални профили, показатели за развитие, 2022 г.)

Както е показано на графиката по-долу, след икономическите трудности в края на 90-те години на миналия век българската икономика бележи ръст от 2000 г. насам. Оттогава насам страната стана и член на Европейския съюз, което от-вори допълнителни възможности за икономически и социален растеж.

Фиг. 3. Динамика в икономиката на България
Източник: Federal Reserve Economic Data, https://fred.stlouisfed.org/

Този новооткрит просперитет обаче все още оставя отворен и някои икономически въпроси. Както вече са споменати сериозните проблеми, които се срещат като многото души напуснали страната, корупцията и неравномерното разпределение на бизнес дейностите в страната все още пречат на икономиката да стъпи на следващото ниво. В резултат на обмена на мнения с експерти по създалата се ситуация стигнахме до възможно решение, което да подкрепя основно регионални проекти извън столицата.

2 Предложение за решение - VirtuoCity

2.1. Етап 1: Централизиран общински уебсайт

Който ще има за цел да насърчи предприемачите да станат успешни в България и да изгради регионалната екосистема. То ще трябва да адресира националния растеж в сравнение с други съседни държави и да реши уникалните предизвикателства в страната.

Първият етап се фокусира върху консолидирането на уебсайтовете на различните общини в една централизирана платформа, която решихме да наречем VirtuoCity, съчетавайки думите - Virtuous и City. Основната цел е да се намалят разходите за търсене на потенциални предприемачи и фирми, които се интересуват от установяване на дейност на територията на дадена община. Този централизиран уебсайт ще служи като единен ресурсен център, предоставящ изчерпателна информация за възможностите за инвестиции, инфраструктурата и местните разпоредби.

Този подход има за цел да осигури по-добро разбиране на цялостния общински пейзаж и да популяризира по-периферните региони, които в противен случай биха могли да бъдат пренебрегнати. За осъществяването на този етап може да се използва рамката на вече създаден и успешен български инвестиционен уеб-сайт, като например „smartburgas.eu“. Общините с ограничени ресурси могат да възпроизведат дизайна на уебсайта на по-богатите на ресурси общини, като по този начин осигурят еднаквост и лесен достъп до съответните данни.

От решаващо значение е този централизиран уебсайт да предлага изчерпателно хранилище на информация, което да позволява лесно сравняване на различни показатели. Друг добър пример на национално ниво е уебсайтът на Агенция „Инвест България“, който предоставя изчерпателен преглед. Въпреки това, като се реализира централизирана и интерактивна платформа като VirtuoCity за подбор на потенциалните предприемачи и предприятия, можем значително да се намалят бариерите за навлизане на пазара и да се насърчи икономическото развитие във всички общини.

2.2. Етап 2: Разработване на бизнес идеи отдолу-нагоре

Вторият етап се фокусира върху създаването на система за развитие на бизнес идеи отдолу-нагоре въз основа на местните нужди. Този етап служи за овластя-ване на гражданите и стимулиране на местните иновации, като по този начин се предотвратява миграцията на таланти към по-големите градове или извън България. Предложената структура е следната:

Местени онлайн форуми: Създаване на платформа за форуми с теми, посветени на всяка община. Този форум ще позволи на различни заинтересовани страни, включително физически лица, потенциални инвеститори и предприемачи, да предлагат своите бизнес идеи. От съществено значение е, че гражданите ще играят ключова роля в разработването на това, което би направило родните им градове по-привлекателни за инвестиции и растеж.

Форумът следва да включва функции като „харесвания“, изразяване на одобрение и коментари, за да се насърчи участието на заинтересованите страни от самото начало. Този подход има за цел да създаде усещане за съпричастност и включване в процеса на вземане на решения.

Периодични срещи на общността: Следва да се организират редовни срещи на общността, на които гражданите, работниците и представителите на бизнеса да се събират, за да обсъждат и развиват най-обещаващите идеи, възникнали на форума. Подборът на тези идеи следва да се извършва от местните власти, обикновено от общината. Основният критерий за подбор обаче следва да бъде реакцията на обществеността към идеите на форума. Този процес служи като система за „проверка“ на идеите, като гарантира, че само най-обещаващите и подкрепени от общността предложения ще продължат напред.

Чрез осъществяването на този втори етап не само ще се стимулира икономическото развитие, но и укрепва социалната структура на местните общности. Про-цесът на включване на гражданите във формулирането на бизнес идеи и последващото им развитие в жизнеспособни проекти насърчава чувството за общност, споделена цел и ангажираност с местното развитие.

Разпространение на резултатите

Резултатите от подобни срещи на общността се публикуват на централизираните уебсайтове на общините, така че потенци-алните предприемачи да могат да ги използват като принос при вземането на решения. Те предоставят не само бизнес идеи, но и рамка за анализ на местното търсене на стоки и услуги.

В такъв проект е предвидено да участват няколко заинтересовани страни, които играят различна роля за проекта и трябва да бъдат третирани по съответния начин. За да се определи обхвата на необходимия ангажимент, представяме матрица на властта на заинтересованите страни.

Удовлетворени	**Ангажирани с активности**
Изпълнителна власт Медии	НСОРБ. Общини Активни граждани Служители (администрация и др.)
Мониторинг	**Поддържане на информираност**
Академична общност	Заинтересовани страни Неучастващи граждани

Фиг. 4. Матрица на властта и заинтересовани страни, адаптирана.

Най-важните заинтересовани страни за VirtuoCity са тези, които имат значителен интерес към проекта и могат да упражняват влияние върху него. Те трябва да участват активно в процеса. Това трябва да става чрез редовни срещи.

Правителството и медиите, като заинтересовани страни, които може да имат ограничен интерес към проекта, но могат да упражняват голямо влияние върху него, трябва да бъдат уверени, че проектът е на прав път и има правилно въздействие. Това трябва да се прави чрез редовен доклад.

Присъствието на VirtuoCity в социалните медии гарантира, че останалите заинтересовани страни също могат да бъдат информирани за проекта.

Освен това този подход се вписва в целите, посочени в стратегическата програма за развитие на България 2030, тъй като тя предвижда „Сътрудничеството между държавните, регионалните и местните институции, социалните партньори и неправителствените организации, ангажирани с политики и дейности в подкрепа на младите хора, ще осигури условия за по-добър живот на младите хора, включително за тяхното развитие, ангажиране и участие в обществения живот (Министерство на финансите, 2020)“.

Благодарности: *Докладът е създаден в периода от 16 до 20 октомври 2023 г. като отборна задача по време на експедиционна седмица Engage.EU устойчиво развитие 11: Устойчиви градове в УНСС. Студентският отбор с името VirtuoCity, в който бях член, спечели финала.*

Цитирани източници:

Инициатива на Института за пазарна икономика (2023), http://www.265obshtini.bg/
Интегрирана градска платформа на Бургас (2023 г.), https://smartburgas.eu/en
Агенция InvestBulgaria (IBA) (2023 г.), https://investbg.government.bg/
Славова З. и колектив (2022). Регионални профили. Индикатори за развитие 2022, София: Институт за пазарна икономика.
Министерство на финансите, Национален план за развитие на България до 2030 г. (2020 г.), https://www.minfin.bg/upload/43546/Bulgaria+2030_EN.pdf

***

A BUSINESS WELCOMING CITY - VIRTUOCITY

Evelina Dimitrova*
Department of Regional Development, student, 4th year
University of National and World Economy

Abstract:

The report aims to provide recommendations to the National Association of Municipalities in the Republic of Bulgaria (NAOB) on measures to attract, retain and support successful

*author name: Evelina Dimitrova, студент, email address: n.tzonkov@unwe.bg

businesses in Bulgaria. The emphasis aims to strengthen social sustainability by promoting successful businesses that contribute to social progress, providing financial resources through tax payments and offering jobs. Attention is also paid to environmental sustainability, promoting business practices that conserve natural resources and introducing new and innovative technological solutions. The proposal proposes the creation of a centralized platform, VirtuoCity, to consolidate information on investment opportunities, infrastructure, and regulations in municipalities. This platform aims to reduce the costs of searching for potential entrepreneurs and businesses, promote peripheral regions, and stimulate economic development.

Key words*:* economy; sustainability; entrepreneurship; regional development; expedition.

ЮБИЛЕЙНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
10 ГОДИНИ КАТЕДРА
РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ -
НАУКА, ОБУЧЕНИЕ И ПРАКТИКА

Сборник от конференция
Катедра „Регионално развитие“,
Университет за национално и световно стопанство
София